

สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยบูรพา
ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 20131

ก่อกำเนิด พัฒนาการ และการดำรงอยู่ของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง:
ศึกษากรณีปรากฏการณ์สวนผักคนเมือง

ปติณญา นาทอง

-8 เม.ย. 2559
362012 TH0023834

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาไทยศึกษา
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
มิถุนายน 2558
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์และคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณา
วิทยานิพนธ์ของ ปติณญา นาทอง ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

.....อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญเชิด หนูอ้อม)

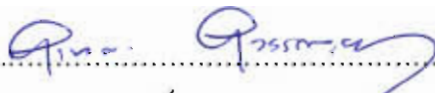

.....อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นันทัชญา มหาจันทร์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธาน
(ดร.อัจฉรา กลิ่นสุคนธ์)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุนทร สุวรรณละออง)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา ของมหาวิทยาลัยบูรพา

.....คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
(ดร.บุญรอด บุญเกิด)

วันที่...๒๖...เดือน...มิถุนายน...พ.ศ. 2558

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ เนื่องจากได้รับความอนุเคราะห์จาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญเชิด หนูอ้อม ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นันทชญา มหาจันทร์ ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาร่วมที่กรุณาสละเวลาในการให้คำปรึกษาแนะนำชี้แจงแนวทางเพื่อปรับปรุง แก้ไข ข้อบกพร่องต่าง ๆ จนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้อย่างสมบูรณ์ จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณท่าน รองศาสตราจารย์การดี มหาจันทร์ ซึ่งเป็นอาจารย์ประจำสาขาไทยศึกษา รวมถึง ศาสตราจารย์ ธวัช ปุณโณทก ที่อบรมเตือนสติ และผู้สอนในหลักสูตรไทยศึกษาทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ในด้านต่าง ๆ ที่สามารถนำมาปรับใช้ในการทำการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้ สุดท้ายขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ในสาขาไทยศึกษา และระดับบัณฑิตศึกษา รวมถึงครอบครัว ผู้อยู่เบื้องหลังทุกท่าน ซึ่งคอยส่งเสริมให้โอกาส ให้การสนับสนุนและเป็นกำลังใจให้กับผู้วิจัยจนประสบผลสำเร็จในการศึกษาครั้งนี้

ปติณญา นาทอง

53910282: สาขาวิชา: ไทยศึกษา; ศศ.ม. (ไทยศึกษา)

คำสำคัญ: การพึ่งพาตนเอง/ สังคมเมือง/ เกษตรกรรม

ปติณญา นาทอง: ก่อกำเนิด พัฒนาการ และการดำรงอยู่ของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง: ศึกษากรณีปรากฏการณ์สวนผักคนเมือง (THE CREATION DEVELOPMENT AND EXISTENCE OF THE SELF-SUFFICIENCY AGRICULTURE IN URBAN SOCIETY: A STUDY OF THAI CITY FARM) อาจารย์ที่ปรึกษา: บุญเชิด หนูอ้อม, วท.ด., อัจฉรา กลั่นสุคนธ์, Dr., 160 หน้า ปี พ.ศ. 2558.

การวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง: ศึกษากรณีปรากฏการณ์สวนผักคนเมือง (พ.ศ. 2540-2557) ตั้งแต่การก่อกำเนิด พัฒนาการ และการดำรงอยู่ในบริบทสังคมไทย ใช้วิธีศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากสมาชิกที่มีการพึ่งพาตนเองและพึ่งพาเครือข่ายโครงการสวนผักคนเมืองได้รับผลกระทบจากความเป็นเมืองที่มีความแตกต่างของพื้นที่ 5 แห่ง และจากเจ้าหน้าที่โครงการสวนผักคนเมืองเพื่อวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และนำเสนอแบบพรรณนาโวหาร

ผลศึกษาพบว่า การก่อตัวของ การพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมืองเกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการอย่างน้อยตั้งแต่ พ.ศ. 2540 ในลักษณะของแนวคิด และไม่พบการผลักดันเรื่องเกษตรในพื้นที่เมืองอย่างจริงจังต่อเนื่องจนสามารถเกิดรูปธรรมได้ชัดเจน จนกระทั่งพบการส่งเสริมการเกษตรในสังคมเมืองขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมครั้งแรกในโครงการสวนผักคนเมือง ในปี พ.ศ. 2553 ซึ่งเป็นโครงการที่ยกประเด็นของเกษตรในเมือง ความมั่นคงทางอาหาร ในการพัฒนาชีวิตไปสู่มิติอื่นๆที่ก่อให้เกิดการสร้างเสริมสุขภาวะที่ดีในทางอ้อม การเคลื่อนไหวของโครงการสวนผักคนเมืองทำให้เกิดพลวัตจากการส่งเสริมให้เกิดรูปแบบสวนผักอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งแม้ยังไม่สามารถที่จะมีผลผลิตเพียงพอในการรับประทานเองทั้งหมด แต่การทำสวนผักก่อให้เกิดประเด็นไปสู่การพัฒนาในมิติเกี่ยวกับการสร้างเสริมสุขภาวะในปีต่อไปของการดำเนินงาน

ปัจจุบันการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง ดำรงอยู่โดยการขยายผลไปสู่การพัฒนาด้านสุขภาวะเป็นหลัก ผ่านการผลักดันจากหน่วยงานของรัฐบาลคือ สสส. และองค์การภาคประชาสังคมนำโดยมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ในลักษณะเครือข่ายที่มีการทำงานร่วมกัน โดยการเคลื่อนไหวให้มีกิจกรรมพึ่งพาตนเอง เพื่อให้เกิดสุขภาวะ และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความยั่งยืน นำไปสู่พัฒนาการให้เกิดการพึ่งพาตนเองในกิจกรรมที่หลากหลาย และเกิดการขยายเครือข่ายการทำงานให้เพิ่มมากขึ้นต่อไป

53910282: MAJOR: THAISTUDIES; M.A. (THAI STUDIES)

KEYWORD: SELF-SUFFICIENCY/ URBAN SOCIETY/ AGRICULTURE

PATINYA NATHONG: THE CREATION, DEVELOPMENT, AND EXISTENCE OF THE SELF-SUFFICIENCY AGRICULTURE IN URBAN SOCIETY: A STUDY OF THAI CITY FARM. ADVISOR: BOONCHERD NUIM, Ph.D., ACHARA KLINSUKON, Ph.D., 160 P. 2015.

This thesis aims to examine self-sufficiency on agriculture in urban society in the case of Thai city farm (B.E. 2540 – 2557) since its creation, development, and existence. To illustrate this idea, the researcher used various methods consisting of studying previous literatures and in-depth qualitative interviews with 1. The individuals who are self-sufficient, depend on Thai City Farm Project, and have been impacted from urban societies in 5 areas and 2. The project officers in order to analyze the contents and carry out in descriptive presentation.

The findings from the research show that the self-sufficiency on urban agriculture in B.E. 2540 was launched informally. In other words, it was rather created in a form of “concept” and impractically and occasionally support during the primary period. However, the practice of Thai City Farms Project was initially created in B.E. 2553. This project aims to promote urban agricultural issues and food security for developing quality of people’s lives in other aspects indirectly. This practical project has created changes in the society. Although Thai City Farm project can insufficiently produce for consuming in households, it is able to progressively develop some other dimensions in further years.

Currently, the self-sufficiency on urban agriculture exists because it is mainly extended to well-being development by significant supports from Thai Health Promotion Foundation (ThaiHealth) and civil society organizations leading by Sustainable Agriculture Foundation Thailand in a form of coordinating networks. The goal of such association involves providing self-sufficient activities for better well-being and quality of life which leads to sustainable self-reliance and development and increased project networks.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ณ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
สมมติฐานของการวิจัย.....	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	3
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
แนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืน.....	8
ความเป็นมาของเกษตรกรรมยั่งยืน.....	10
รูปแบบเกษตรยั่งยืน.....	10
หลักการ 10 ประการของระบบเกษตรกรรมยั่งยืน.....	12
แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง.....	16
ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง.....	18
หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง.....	26
หลักการแห่งทฤษฎีใหม่ทางการพัฒนาคุณลักษณะ 9 ประการ (นพลักษณ์) ทางการพัฒนา.....	28
กระบวนการพัฒนาชุมชนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง.....	31
แนวคิดเกษตรในเมือง.....	33
แนวคิดและค่านิยมของความมั่นคงทางอาหาร.....	38
แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับความเป็นเมือง.....	44

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
แนวคิดเรื่ององค์การภาคประชาสังคม	50
แนวคิดสุขภาวะ	62
3 ระเบียบวิธีการวิจัย	70
ประชากรที่ใช้ศึกษา	70
เทคนิคที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	71
ขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูล	71
การวิเคราะห์ข้อมูล	72
การนำเสนอข้อมูล	72
4 ผลการวิจัย	73
บริบททางสังคม พ.ศ. 2540-2557 ที่ส่งผลต่อการก่อกำเนิด พัฒนาการของการพึ่งพา ตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง	74
การดำเนินงานของ โครงการสวนผักคนเมืองที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของการพึ่งพา ตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง พ.ศ. 2553-2557	97
การดำรงอยู่ของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมืองของประชากรที่ทำ สวนผักในพื้นที่ศึกษา	108
5 อภิปราย และสรุปผล	127
อภิปรายผล	127
สรุปผลการวิจัย	133
การนำผลการศึกษาวิจัยไปประยุกต์	135
ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	135
บรรณานุกรม	137
ภาคผนวก	143
ภาคผนวก ก	144
ภาคผนวก ข	147
ภาคผนวก ค	152
ภาคผนวก ง	156

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
ประวัติย่อของผู้วิจัย.....	160

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
4-1 ความหนาแน่นของกรุงเทพฯ สูงกว่าความหนาแน่นประชากรโดยเฉลี่ยถึง 41 เท่า สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553 (รายงานผลล่วงหน้า).....	88
4-2 สถานการณ์การเจ็บป่วยด้วยโรคจากสารกำจัดศัตรูพืชในประเทศไทย ข้อมูลการตรวจ คัดกรองสารเคมีกำจัดศัตรูพืชในกลุ่มเกษตรกร ปี พ.ศ. 2554-2557.....	93
4-3 ภูมิปัญญาและนวัตกรรมที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2555	102

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2-1	สรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 28
2-2	กระบวนการพัฒนาชุมชนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง..... 32
4-1	พื้นที่ปัจจุบันของชุมชนสามัคคีพัฒนา..... 81
4-2	ต้นไม้ที่ยังเหลืออยู่ในชุมชน 81
4-3	ร้อยละประชากร (อายุ 6 ปีขึ้นไป) ที่ใช้โทรศัพท์มือถือและอินเทอร์เน็ต..... 86
4-4	กิจกรรมภายในพื้นที่เกษตรในเมือง Root Garden ทองหล่อ ใจกลางแหล่งธุรกิจ และชุมชนที่เปิดให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าชม 87
4-5	สุขภาพะ (คะแนนเฉลี่ย) ของผู้ย้ายถิ่น 2 ปี และ 4 ปี เปรียบเทียบก่อนและหลังย้ายถิ่น.... 90
4-6	การทำงานในชุมชนปีแรก 2553 99
4-7	ศูนย์เรียนรู้การทำเกษตรในเมืองศูนย์สุวรรณภูมิ และศูนย์สวนผักบ้านคุณตา สุขุมวิท 62 100
4-8	สวนผักบนพื้นที่ปูน..... 110
4-9	โครงเหล็กให้บวบเลื้อยเพื่อให้ร่มเงา และน้ำหมัก EM ทำปุ๋ย..... 111
4-10	พื้นที่ทำเกษตรที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีในแผนก..... 112
4-11	สื่อข่าว กฟน. ที่มีแจกประจำภายใน กฟน. 113
4-12	พี่น้อง แม่ค้าที่เป็นลูกค้ารายหนึ่งของสวนผักชุมชน ความสมบูรณ์ของสวนผักชุมชน 115
4-13	ภาพมุมสูงวัดธรรมมงคล 116
4-14	น้ำหมักชีวภาพที่ทิ้งทำขายเพื่อสร้างรายได้ และทำแจก และสอนให้กับผู้ที่สนใจเพื่อเป็นวิทยาทาน 117
4-15	พื้นที่ที่เคยทำสวนผักในปัจจุบันที่จำเป็นต้องพักไปด้วยเหตุผลจากการใช้ประโยชน์พื้นที่ใช้สอยที่เหมาะสม..... 118
4-16	สามเณรกำลังปรับพื้นที่ทำสวนผัก 118
4-17	โรงเพาะเห็ด..... 119
4-18	เจ้าหน้าที่โครงการฯมาอบรมและให้คำแนะนำการทำเกษตรในเมือง 119
4-19	การทำสวนผักบริเวณระเบียงบ้านของคุณป้อม 120
4-20	เพาะเลี้ยงเห็ดได้บันได และสวนผักแนวตั้งข้างบ้านเพื่อให้ผักได้รับแสงแดด และเพิ่มพื้นที่ในการปลูกผัก 121
4-21	เดือนละ 1 ครั้งที่คุณป้อมใช้วิธีปรุงดินเพื่อให้มีดินที่เหมาะสมต่อการปลูกผัก 122

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันประเทศไทยเป็นประเทศที่มีการส่งเสริม และความเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม แต่ในอดีตการทำกรเกษตรกรรมนับเป็นอาชีพหลัก สร้างความเป็นอยู่ที่ดี รวมถึงความมั่งคั่งให้กับประเทศชาติ ผ่านบริบทวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ พึ่งพาตนเอง และพึ่งพาอาศัยกัน

แรงกดดันของการพัฒนาเศรษฐกิจให้ประเทศพัฒนาไปสู่ความทันสมัยในรูปแบบตะวันตก ประเทศไทยมุ่งพัฒนาเพื่อสร้างความทัดเทียมกับนานาประเทศโดยไม่ได้คำนึงถึงการประยุกต์ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมไทย กรุงเทพฯต้องเป็นคำตอบของอุตสาหกรรม ธุรกิจ รวมถึงแนวคิดแบบตะวันตก จนเคยได้สมญาว่าเป็น “เมืองโตเดี่ยวใหญ่สุดของโลก” (ซินี โกลสไตน์, 2533, หน้า 5) ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นก่อให้เกิดปัญหาทางสังคม สิ่งแวดล้อม และความกังวลถึงปัญหาทำให้เกิดเป็นแนวคิดกระแสรองอื่น ๆ เกิดขึ้น แต่ก็ถูกจัดการให้ใช้ในพื้นที่ทดลอง และพื้นที่อื่น ๆ หนึ่งในนั้นก็คือพื้นที่ชนบท และชุมชน ซึ่งก็คือภาคเกษตร ด้วยเหตุผลที่ว่า สังคมหมู่บ้านชนบทมีความเป็นตัวของตัวเอง พึ่งพาตนเองได้ ไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงในความทันสมัย (คริส เบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, หน้า 248) พ.ศ. 2504 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงก่อตั้งฟาร์มทดลองที่พระราชวังสวนจิตรลดา และวางแผนการทำโครงการชลประทานเพื่อการเกษตรขึ้น แสดงให้เห็นถึงพลังของแนวคิดการพัฒนาที่สอดคล้องกับสังคมไทยมากขึ้น โดยใช้ชนบทเป็นพื้นที่ในการพัฒนา แนวคิดการพัฒนามีพัฒนาการออกไปมากมาย โดยมีพื้นที่แข่งขันระหว่างเมืองกับชนบทในลักษณะคู่ตรงกันข้าม และคลี่คลายออกมาเป็นแนวคิดแห่งการพัฒนาที่แบ่งออกเป็น 2 แนวคิดหลัก ๆ คือ ทันสมัยนิยม และชุมชนนิยม

พัฒนาการของแนวคิดการพัฒนาใหม่ ๆ มีปรากฏให้เห็นในภาคประชาสังคม กลุ่มขบวนการทางสังคม หรือกลุ่ม NGO (Non-Governmental Organization) ซึ่งได้ก่อตัวชัดเจนในช่วงตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา นักเคลื่อนไหวหลายคนใช้ภาคประชาสังคมในการแสดงออกถึงความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมโดยใช้สันติวิธี เริ่มเสนอนโยบายจากล่างขึ้นบน คือการสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชน การมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ องค์กรใหม่ ๆ นี้สร้างพื้นที่ทางสังคม จาก การปกป้องตนเองจากการถูกเอาเปรียบ โดยเริ่มเห็นผลชัดเจนในพื้นที่ชนบท ซึ่งหลาย ๆ ขบวนการ ก็ได้เชื่อมโยงแนวคิดในการพัฒนาชนบทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วย ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลทางตรงหรือทางอ้อม สถานการณ์ในไทยมีการตื่นตัวในวิถีเกษตรทางเลือกต่าง ๆ ปรัชญาความ

เป็นอยู่แบบพอเพียง ภูมิปัญญา รวมถึงแสวงหาองค์ความรู้เทคโนโลยีใหม่ ๆ มากยิ่งขึ้น แผนนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ให้ความสำคัญของการจัดสรรที่ดิน ขณะที่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้ตระหนัก และให้ความสำคัญกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมของสังคมให้มีความมั่นคง เน้นให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ถือเป็นแผนพัฒนาฉบับแรกที่เกิดจากการระดมความคิดเห็นร่วมกันจากทุกฝ่ายทุกอาชีพ รวมถึงภาคประชาสังคมต่าง ๆ ที่ได้มีการทบทวนแนวทางในการพัฒนา เนื่องจากในช่วงที่ผ่านมา แผนการพัฒนานั้น การพัฒนาทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่ขาดความสมดุล คือเศรษฐกิจดี แต่สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน แนวคิดเรื่องความยั่งยืน พึ่งพาตนเอง ชุมชนเข้มแข็ง CSR (ความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมขององค์กร) สิ่งแวดล้อม ได้ถูกพูดถึงนำไปปฏิบัติและเผยแพร่มากขึ้น

สำหรับการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในกรุงเทพฯ นั้น ทางภาครัฐก็พบการส่งเสริมโดยมีลักษณะเป็นลูกคลื่นคือตั้งแต่ยุคสมัยของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ยุควิกฤติเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ประกอบกับกระแสเศรษฐกิจพอเพียง การพึ่งตนเอง และเกษตรทฤษฎีใหม่ ปัจจุบันเราเห็นการเคลื่อนไหวทางการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง ที่มีกิจกรรมความเคลื่อนไหวต่อเนื่องและโดดเด่นคือ โครงการสวนผักคนเมือง โดยนอกจากจะมีความโดดเด่นในการผลักดันการพึ่งพาตนเองของพลเมืองแล้ว ยังก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านความสัมพันธ์ในสังคม รวมถึงสิ่งแวดล้อมด้วย การตื่นตัวในวิถีทางการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในพื้นที่สังคมเมืองนี้ เป็นการปรับตัวของวิถีคนในภาคเมืองให้มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับ สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติ โดยยังต้องคำนึงถึงวิถีชีวิตในเมืองอยู่ ซึ่งแนวคิดการพัฒนาทางเลือกใหม่ ๆ ถูกใช้เป็นคู่มือในการพยายามปรับตัว โดยผ่านเครือข่ายข้อมูลข่าวสารที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้น (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2550, หน้า 2) การเปลี่ยนแปลงจึงเกิดขึ้นอย่างกว้างและรวดเร็วขึ้น เมื่อพิจารณาทิศทางการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ สังคมไทยไม่ได้เป็นสังคมเกษตรเหมือนในอดีต แต่การเกษตรยังคงมีอิทธิพล เพราะจากการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า การเกษตรไม่ใช่เรื่องที่คอบสนองทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น ยังมีเรื่องของ สิ่งแวดล้อม สังคม อุดมการณ์ รวมถึงการเมืองรวมอยู่ด้วย

ปรากฏการณ์ปฏิรูปการเกษตรที่เกิดขึ้นในสังคมเมือง ที่เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพ แม้จะมีพัฒนาการมาไม่ยาวนาน และเป็นประเด็นใหม่ในสังคมไทย แต่ในช่วงที่ผ่านมาไทยประสบปัญหาสังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งไม่ต่างกับการประสบปัญหาของต่างประเทศที่ประสบมาก่อน การพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตร ในสังคมเมืองกลายเป็นปรากฏการณ์ที่คลี่คลายมาจากประสบการณ์ในการเผชิญปัญหาทั้งจากสังคมไทย และที่เป็นประสบการณ์จากต่างประเทศ จากเกษตรที่เป็นลักษณะสวนครัว ได้มีพัฒนาการจนกระทั่งในปัจจุบัน การพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตร

ในสังคมเมืองได้รับการบรรจุอยู่ในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนากเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2554) ซึ่งงานวิจัยนี้จะศึกษาการก่อกำเนิด พัฒนาการ และการดำรงอยู่ของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรจากอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน เพื่ออธิบายการก่อกำเนิด ตลอดจน พัฒนาการ และการดำรงอยู่ในปัจจุบัน ของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง ตามสภาพของสังคมไทยเราเอง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการก่อกำเนิด และ พัฒนาการของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง ในบริบทสังคมไทย
2. เพื่อศึกษาการดำรงอยู่ของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง

สมมติฐานของการวิจัย

การพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมืองคลี่คลายจากดำรงอยู่ของวิถีชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของไทยอย่างมีพัฒนาการ ประกอบกับแนวคิดการพัฒนาจากตะวันตก ที่เมืองรับเข้ามาในฐานะพื้นที่พัฒนาให้มีความทันสมัยตามแบบตะวันตก จนปัจจุบันสามารถเป็นทางเลือกการพัฒนาที่มีศักยภาพ ทำให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ในสังคม ผ่านการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม และภาครัฐ ผลักดันให้เกิดมาตรฐานร่วมกันทางด้านระบบอาหาร สิ่งแวดล้อม และภาคเกษตร บนการให้ความสำคัญกับธรรมชาติ การพึ่งพาตนเอง เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. การศึกษาก่อกำเนิด พัฒนาการ และการดำรงอยู่ของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตร และธรรมชาติในความเป็นเมืองผ่านการทำสวนผักของคนเมือง สามารถอธิบายให้เกิดความเข้าใจถึงกระบวนการในการปรับตัวของพลเมือง เพื่อลดผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม และทำให้เข้าใจพลวัตในการดำรงอยู่ของการทำเกษตรในเมืองของสังคมไทย
2. การศึกษาก่อกำเนิด พัฒนาการ และการดำรงอยู่ของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตร และธรรมชาติในความเป็นเมืองผ่านการทำสวนผักของคนเมือง สามารถนำไปสู่การวิเคราะห์คาดคะเนแนวโน้ม และการจัดการเมืองสามารถนำไปสู่การพัฒนาเมืองอย่างมีทิศทางที่เหมาะสมจากปรากฏการณ์ของสวนผักคนเมืองที่เกิดขึ้นเป็นแนวทางการพัฒนาอย่างมีนัยสำคัญ ไปสู่มิติด้านต่าง ๆ

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษานี้มีได้ครอบคลุมพื้นที่ทั่วทั้งหมดในกรุงเทพฯ ที่กำหนดให้เป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัย ด้วยเหตุผลที่ว่ากรุงเทพฯมีความแตกต่างหลากหลายในการใช้พื้นที่ ตามที่สำนักงานผังเมืองกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินตามที่ได้จำแนกท้ายกฎกระทรวง ให้ใช้ผังรวมเมืองกรุงเทพฯ พ.ศ. 2556 โดยแบ่งที่ดินตามการใช้งานออกเป็น 10 ประเภท ดังนั้น จึงพยายามศึกษาเจาะจงพื้นที่ในแหล่งพื้นที่ที่อยู่รอบ ๆ พื้นที่ที่มีย่านอุตสาหกรรมหรือย่านพาณิชย์ตั้งอยู่ หรือในขอบเขตที่เป็นที่พักอาศัยในเขตเมือง โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมที่มีความจำกัดของเมือง ซึ่งต้อง ไม่ใช่พื้นที่เกษตรกรรม การศึกษารั้งนี้เลือกใช้พื้นที่ดินประเภทพาณิชย์กรรม และที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยในเมืองซึ่งได้รับผลกระทบจากการเป็นเมือง

ขอบเขตด้านประชากร

การศึกษาทำความเข้าใจการก่อตัว พัฒนาการ และการดำรงอยู่ของการทำเกษตรในเมืองในสังคมไทยในที่นี้ จะให้ความสำคัญกับการเคลื่อนไหวภายใต้โครงการสวนผักคนเมือง เนื่องจากเห็นว่า โครงการสวนผักคนเมืองมีความสัมพันธ์กับการเกษตร ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากความเป็นเมือง สิ่งแวดล้อม การพึ่งพาตนเอง ปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ท่ามกลางผลกระทบ และความเปลี่ยนแปลงที่ไม่เป็นธรรม ดังนั้นการพิจารณาการดำรงอยู่ของการเกษตรในเมืองภายใต้การเคลื่อนไหวของ โครงการสวนผักคนเมือง คือ ประชากรในภาคประชาสังคมที่ใช้การพึ่งพาตนเอง ด้วยการเกษตร โดยที่ยังได้รับผลกระทบจากความเป็นเมือง มีประเด็นในการศึกษาดังนี้

1. สามารถรวมกลุ่มพึ่งพากันและกันเพื่อพึ่งพาตนเอง ด้วยวิถีเกษตรที่คำนึงถึงธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม
 2. มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเคลื่อนไหว และพึ่งพาการดำรงอยู่ของ โครงการสวนผักคนเมือง ในการลดผลกระทบที่เกิดจากวิกฤติของความเป็นเมือง รวมถึงแนวทางการเคลื่อนไหวเพื่อพัฒนาเมืองได้
 3. ได้รับผลกระทบจากความเป็นเมือง ในด้านใดด้านหนึ่งเป็นอย่างน้อย
- ประกอบด้วย สมาชิกที่เป็นผู้ได้รับการช่วยเหลือจาก โครงการสวนผักคนเมืองในการพึ่งพาตนเองทางการเกษตร 5 กลุ่ม คือ
1. ที่พักอาศัย บ้านคุณศิริกุล ชื่อต่อชาติ (ตั้งอยู่ในที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นระดับปานกลาง)
 2. สถานศึกษา โรงเรียนอนุบาลรังสิตมา (ตั้งอยู่ในที่ดินประเภทพาณิชย์กรรม)

3. สถานที่ทางศาสนา วัดธรรมมงคล (ตั้งอยู่ในที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง
4. หน่วยงานเอกชน การไฟฟ้านครหลวง (กฟน.) สำนักงานใหญ่ชิดลม (ตั้งอยู่ในเขตที่ดินประเภทพาณิชยกรรม)
5. ชุมชน ชุมชนปิ่นเจริญ 1 (ตั้งอยู่ในที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย) ขอบเขตด้านเวลา

กำหนดขอบเขตทางด้านเวลาของการศึกษาปรากฏการณ์การก่อตัว และการดำรงอยู่ของสวนผักคนเมือง โดยกำหนดให้ปี พ.ศ. 2540 เป็นปีเริ่มต้นของการศึกษา และกำหนดจุดสิ้นสุดของการศึกษาในปีปัจจุบัน พ.ศ. 2557 เนื่องจากเวลาเริ่มต้นการศึกษาเป็นช่วงเวลาที่เริ่มใช้แผนพัฒนาฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ซึ่งภาคประชาสังคม องค์กร กลุ่มมีส่วนร่วมในการวางแผนทิศทางในการพัฒนา แผนพัฒนาฯ ประกอบกับมีเนื้อหาสอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ช่วยแก้ปัญหาการพัฒนาที่ขาดความสมดุล คือเศรษฐกิจดีสังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน และการเกิดขึ้นของขบวนการทางสังคมแนวสิ่งแวดล้อม การเกษตรทางเลือกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวของอุดมการณ์แนวชุมชนในเวลานั้น จนปัจจุบันสวนผักคนเมืองเป็นโครงการที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือกลุ่ม NGO ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าว กับภาครัฐ โดยความร่วมมือของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ในปี 2544 ซึ่งมีการดำเนินงานมาจนถึงปัจจุบัน

นิยามศัพท์เฉพาะ

เมือง หมายถึง พื้นที่ลักษณะความหลากหลายและหนาแน่นของประชากรสูง ทำให้มีความสัมพันธ์แบบหลวม ไม่แน่นแฟ้น และมีความเป็นปัจเจก การรวมตัวจึงมีลักษณะเด่นคือตั้งอยู่บนวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง โคนเฉพาะด้าน จึงต้องมีสถาบัน หน่วยงาน หรือองค์กรมาบริหารจัดการ มีแนวทางพัฒนาในทิศทางให้มีความทันสมัยในรูปแบบตะวันตกที่ไทยเรารับมาในลักษณะที่เป็นศูนย์กลางทุน อุตสาหกรรม ธุรกิจ ที่อยู่อาศัย ผลกระทบทำให้เกิดความจำกัดในการจัดสรรที่ดิน เกิดตึกสูง ชุมชนแออัด ส่งผลให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร และเป็นพื้นที่ที่มีการแสดงออกทางการเมือง อุดมการณ์ รวมถึงแนวทางการพัฒนา กระแสหลักต่าง ๆ จากภายนอก และภายใน

เกษตรในเมือง หมายถึง การทำให้เพิ่มพูน รวมถึงการใช้ และนำกลับมาใช้ใหม่ของทรัพยากร ซึ่งเกิดขึ้น และมีอยู่รอบ ๆ พื้นที่ในขอบเขตการพัฒนาให้เป็ศูนย์กลาง โดยที่กิจกรรมเหล่านั้นมุ่งเน้นดำเนิน ไปเพื่อตอบสนองคนที่อาศัยอยู่ในเมืองเป็นสำคัญ

สวนผักคนเมือง หมายถึง ชื่อโครงการ ที่มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ร่วมกับภาคีเครือข่าย ทำโครงการสวนผักคนเมืองขึ้น ภายใต้การสนับสนุนทุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมเสริมสุขภาพ (สสส.) ในปี พ.ศ. 2553 ด้วยตระหนักถึงศักยภาพของคนเมือง และตระหนักถึงความสำคัญของการปลูกผักสวนครัว ซึ่งนอกจากจะมีส่วนช่วยแก้ปัญหาด้านสุขภาพ ทำให้มีอาหารปลอดภัยไว้บริโภคเองแล้ว การปลูกผักไว้บริโภคเองยังมีส่วนช่วยลดรายจ่ายในครัวเรือน ทำให้พึ่งตนเองทางอาหาร ได้มากขึ้น ที่สำคัญกิจกรรมปลูกผักยังก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านความสัมพันธ์ ซึ่งมีผักเป็นตัวสานสายใยทั้งระหว่างคนในครอบครัว ชุมชน หน่วยงาน และสังคม ประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อมอย่าง การนำทรัพยากรเหลือใช้ในท้องถิ่น รวมถึงขยะในครัวเรือนมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด อีกทั้งยังช่วยเพิ่มพื้นที่สีเขียวอันเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ มีวัตถุประสงค์คือ

- ขยายพื้นที่และกลุ่มคนทำเกษตรในเมืองให้เห็นเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะใน
 - เขตเมืองชั้นใน และพื้นที่ชุมชนเมืองในจังหวัดภาคกลาง
 - สนับสนุนและสร้างแหล่งเรียนรู้ให้มีรูปแบบและหลักสูตรที่หลากหลาย
- สอดคล้องกับวิถีคนเมือง อันจะนำไปสู่การเกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ
- สร้างเครือข่ายคนปลูกผักเพื่อให้เกิดพลวัตความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตคนเมือง
 - รณรงค์สาธารณะเพื่อสร้างความคิดเรื่องการพึ่งตนเอง การบริโภคที่เกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อมและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในสังคม

กิจกรรมการเคลื่อนไหว หมายถึง การทำปฏิบัติการใด ๆ ที่เกี่ยวข้องต่อเกษตรในเมือง และเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง เป็นการกระทำโดยการรวมกลุ่ม หรือร่วมมือกระทำ มีจุดมุ่งหมายที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางอำนาจของสังคมไปในทางสร้างสรรค์ ซึ่งผู้ร่วมกระบวนการจะมีหรือไม่มีจุดหมายร่วมกับโครงการสวนผักคนเมืองในจุดประสงค์ข้อใดข้อหนึ่งก็ได้ แต่เมื่อกระบวนการแข็งแกร่งมากขึ้น หรือขยายออกไป ก็อาจเปลี่ยนค่านิยม สถาบัน และความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างกลุ่มต่าง ๆ หรือระหว่างรัฐกับประชาชนได้

การรวมกลุ่ม หมายถึง คนจำนวนอย่างน้อย 2 คนที่มาร่วมปฏิบัติเกี่ยวข้องต่อกัน มีความรู้สึกร่วมถึงความเป็นพวกเดียวกัน มีค่านิยมคล้ายกัน มีการเร้า ตอบสนอง ติดต่อสัมพันธ์กันต่อกิจกรรมและการเคลื่อนไหวของสวนผักคนเมือง

ผลกระทบ หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรม หรือเหตุการณ์ อาจเป็นผลที่เกิดขึ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคตเป็นได้ทั้งทางบวก และทางลบ และอาจเกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมาย และมีอิทธิพลต่อกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งกระทบต่อสิ่งต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

การดำรงอยู่ หมายถึง กระบวนการเพื่อความอยู่รอด ของการทำเกษตรในเมืองให้ได้
ผลลัพธ์ตามวัตถุประสงค์

พัฒนาการ หมายถึง กระบวนการที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่งหรือ
หลายอย่าง เพื่อบรรลุเป้าหมาย

พึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้ด้วยตนเองอย่างมั่นคงในกรณีการ
ทำเกษตรในเมืองไม่เพียงแต่การปลูกพืชเท่านั้น แต่รวมถึงการลดการใช้สารเคมีในชีวิตประจำวัน
ซึ่งสามารถทำได้ เช่นการใช้การหมักจุลินทรีย์ในการทำความสะอาด และทำปุ๋ยสำหรับต้นไม้
ทดแทนการซื้อผลิตภัณฑ์ที่ประกอบด้วยสารเคมีอันตราย

การดำรงอยู่ หมายถึง ความสามารถในการอยู่รอดโดยมีการปรับตัวอย่างเป็นพลวัต

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง การก่อตัว พัฒนาการ และการดำรงอยู่ ของการพึ่งพาตนเองทาง การเกษตรในสังคมเมือง ศึกษากรณีสวนผักคนเมือง ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี ประวัติความเป็นมาและการปรับตัวในแต่ละช่วงเวลาของปรากฏการณ์สวนผักคนเมือง ประกอบด้วย

1. แนวคิดที่เกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองทางการเกษตรในสังคมเมือง
 - 1.1 เกษตรกรรมยั่งยืน
 - 1.2 เศรษฐกิจพอเพียง
 - 1.3 แนวคิดเกษตรในเมือง
 - 1.4 แนวคิดความมั่นคงทางอาหาร
 - 1.5 แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นเมือง
2. แนวคิดที่ทำให้การพึ่งพาตนเองทางการเกษตรในสังคมเมืองดำรงอยู่ได้
 - 2.1 แนวคิดประชาสังคม
 - 2.1 แนวคิดสุขภาวะ

แนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืน

เกษตรกรรมกับสังคมไทยเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันมาอย่างแยกไม่ออก แนวคิดทางการเกษตรที่ ถูกนำมาใช้ในการพัฒนาให้เกิดประสิทธิภาพ สมดุลกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่าง หลากหลาย หนึ่งในแนวทางทางการเกษตรที่สำคัญ และถูกนำไปใช้คือแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งการให้ความหมายส่วนใหญ่ใกล้เคียงกัน โดยให้ความสำคัญของสมดุลของระบบนิเวศ ผลผลิต และคุณภาพที่ดีและเพียงพอต่อเกษตรกรและผู้บริโภค การพึ่งพาตนเองและการให้ความสำคัญกับ ชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น ตัวอย่างความหมายดังกล่าว เช่น

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ (2547) ให้คำอธิบายของเกษตรกรรมยั่งยืนไว้ว่า ปัจจุบันแนวคิดระบบ เกษตรกรรมยั่งยืนมีหลากหลายแนวคิด แต่นิยามความหมายในภาพรวมนั้นใกล้เคียงกัน ซึ่งสามารถ ประมวลผลความหมายได้ คือ เป็นวิถีเกษตรกรรมที่ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และดำรงไว้ซึ่งความ สมดุลของระบบนิเวศสามารถผลิตอาหารที่มีคุณภาพเพียงพอต่อความจำเป็นพื้นฐาน เพื่อคุณภาพ

ชีวิตที่ดีต่อเกษตรกรและผู้บริโภค พึ่งพาตัวเองได้ในทางเศรษฐกิจ รวมทั้งเอื้ออำนวยให้เกษตรกร และชุมชนท้องถิ่นสามารถพัฒนาได้อย่างอิสระ ทั้งนี้เพื่อความสุขและความอยู่รอดของสังคมได้

ธันวา จิตสงวน (2543) อธิบายแนวทางการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในปัจจุบันว่าเป็น กระบวนการที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (Nature-based development) เป็นการใช้พื้นฐานความรู้ และประสบการณ์ที่ตกทอดมาแต่อดีตร่วมกับภูมิปัญญาที่สั่งสมมา มีการปรับตัวเองให้เข้ากับ สภาพแวดล้อมและมีกระบวนการพัฒนาเชิงนโยบายระหว่างรัฐและเกษตรกร (Policy-based development) ภายใต้งู้อื่นไขที่กำหนดขึ้นในภายหลัง

ชนวน รัตนวราหะ (2535) กล่าวว่า เกษตรยั่งยืนคือระบบการเกษตรที่รักษาอัตราการ การผลิตให้อยู่ในระดับที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายในระยะยาวติดต่อกัน ภายใต้อสภาพแวดล้อมที่ เลวร้ายหรือไม่เหมาะสม โดยความยั่งยืนจะต้องมี ความสมดุลระหว่างความหลากหลายของสรรพ สิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศเกษตร และมีความผสมกลมกลืนในการอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

รัชชัช ฒ นคร (2535) ให้ความหมายของระบบเกษตรยั่งยืน คือ ระบบการเกษตรที่ เกื้อกูลต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมและสามารถรักษาหรือปรับปรุงสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นระบบที่ เลียนมาจากลักษณะทางนิเวศของระบบป่าธรรมชาติ ซึ่งมีลักษณะเป็นระบบปิด แต่มนุษย์ต้องนำ เทคโนโลยีและปัจจัยการผลิตเข้าปรับปรุงตลอดเวลาเพื่อให้ระบบนิเวศเกษตรซึ่งเป็นระบบเปิด และมีโครงสร้างไม่สลับซับซ้อนและหลากหลายเหมือนระบบป่าธรรมชาติ เพื่อรักษาสมดุลของ ระบบให้คงไว้ซึ่งเทคนิควิธีต่าง ๆ นั้นเน้นเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำที่ต้องใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเพิ่ม ธาตุอาหารพืชให้เพียงพอ เพื่อรักษาผลผลิตไว้ในระดับที่ต้องการ

ธันวา จิตต์สงวน (2536) ให้ความหมายของระบบเกษตรกรรมยั่งยืน คือ ระบบเกษตรที่ สามารถสร้างผลผลิตได้เพียงพอต่อความต้องการของสังคม โดยมีความเหมาะสมในทาง เศรษฐศาสตร์และรักษาสมดุลของสภาพสิ่งแวดล้อมเอาไว้ให้มากที่สุด

อำพล เสนาณรงค์ (2536) กล่าวว่า เกษตรกรรมยั่งยืน คือ แนวคิดใหม่ของการพัฒนาการ เกษตรที่เกิดขึ้น เพื่อให้การพัฒนาการเกษตรที่นำความเสื่อมโทรมมาสู่สภาพแวดล้อมและ ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนมาสู่การเกษตรที่ยั่งยืนยิ่งขึ้น โดยจะต้องมีความ เข้าใจถึงปัญหา และหาแนวทางแก้ไขและนำไปปฏิบัติพร้อม ๆ กันทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตพืชทุกชนิดให้มีผลผลิต เพิ่มขึ้น แต่ต้องพยายามทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมและเกิดมลภาวะน้อย ที่สุด

ความเป็นมาของเกษตรกรรมยั่งยืน

จุฬารัตน์ ถาวร (2550) กล่าวว่า ปัญหาต่าง ๆ ทำให้เกิดขบวนการภาคประชาชนในการแสวงหาทางออกทางการเกษตรขึ้น โดยเริ่มต้นเป็นครั้งแรกเมื่อประมาณปลาย พ.ศ. 2520 ทั้งนี้โดยเกิดจากการผสมผสานขององค์ความรู้ 3 ประการคือ

ประการที่หนึ่ง การรวบรวมความรู้และประสบการณ์ของเกษตรกรที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและประสบผลสำเร็จในการทำเกษตร ตัวอย่างเช่น ประสบการณ์ของพ่อมหาอยู่สุนทรชัย จังหวัดสุรินทร์ คุณลุงฉลวย แก้วคง จังหวัดนครสวรรค์ และปะหลน หมักหลี จังหวัดสงขลา ผู้ใหญ่วิบูลย์เข้มเฉลิม จังหวัดยะเชิงเทรา เป็นต้น

ประการที่สอง การส่งเสริมเทคโนโลยีการเกษตรกรรมผสมผสาน เช่น การเลี้ยงปลาในนาข้าวขององค์กรพัฒนาเอกชน ในช่วงดังกล่าว

ประการที่สาม การนำเอาประสบการณ์และแนวคิดเรื่องเกษตรทางเลือก (Alternative agriculture) จากประเทศต่าง ๆ เช่น เกษตรกรรมธรรมชาติของชาวนาญี่ปุ่น ชื่อ มาซาโนบุ ฟูกูโอกะ ประสบการณ์เกษตรกรรมอินทรีย์ในยุโรป เป็นต้น เข้ามาประสมประสานและสังเคราะห์ขึ้นเป็นชุดความรู้และความคิดของไทยเองในช่วงต้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2532 เป็นช่วงที่เกิดขบวนการเกษตรกรรมยั่งยืน หรือเรียกว่าในช่วง 2 ทศวรรษของขบวนการเกษตรกรรมทางเลือก เกษตรกรรมยั่งยืน

รูปแบบเกษตรยั่งยืน

รูปแบบของระบบการผลิตทางเกษตรแบบยั่งยืนนั้นอาจจำแนกออกเป็นรูปแบบต่าง ๆ ตามองค์ประกอบที่สำคัญ มีหลากหลายรูปแบบหรือมีชื่อเรียกที่แตกต่างกัน ตามแต่ลักษณะการผลิต และมีจุดเด่นที่แตกต่างกัน รูปแบบหลัก ๆ ที่ชัดเจนและเป็นที่น่าสนใจกันทั่วไป ได้แก่

1. เกษตรผสมผสาน (Integrated farming) เน้นกิจกรรมการผลิตมากกว่าสองกิจกรรมขึ้นไปในเวลาเดียวกัน และกิจกรรมเหล่านี้มีความเกี่ยวเนื่องกันเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้มากขึ้นจากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรดินที่มีจำกัดในไร่นา

2. เกษตรอินทรีย์ (Organic farming) เน้นหนักการผลิตที่ไม่ใช้สารเคมี หรือสารเคมีสังเคราะห์ แต่สามารถใช้สารอินทรีย์ได้ เช่น สารสกัดจากสะเดา ตะไคร้หอม น้ำสกัดชีวภาพ เพื่อป้องกันศัตรูพืช และเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดิน

3. เกษตรธรรมชาติ (Natural farming) เน้นหนัก การทำเกษตรที่ไม่รบกวนธรรมชาติ ไม่มีการไถพรวน ไม่มีการใช้สารเคมี ไม่มีการกำจัดวัชพืช แต่มีการคลุมดินและใส่ปุ๋ยพืชสด

4. เกษตรทฤษฎีใหม่ (New theory agriculture) เน้นหนักการจัดการทรัพยากรน้ำในไร่นา

นาให้เพียงพอเพื่อการผลิตอาหาร โดยเฉพาะข้าวเอาไว้บริโภคในครัวเรือน รวมทั้งผลผลิตอื่น ๆ เพื่อการบริโภค และเหลือจำหน่ายแก่ท้องตลาด เป็นการสร้างรายได้ให้เพียงพอ

5. วนเกษตร (Agroforestry) เน้นหนักการมีต้นไม้ใหญ่ และพืชเศรษฐกิจหลายระดับที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ เพื่อการใช้ประโยชน์ป่าไม้ของพืชและสัตว์ชนิดต่าง ๆ ที่เกื้อกูลกัน ทั้งยังเป็นการเพิ่มพื้นที่ของทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่จำกัดอีกทางหนึ่งด้วย

6. สวนหลังบ้านในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน การเกษตรรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจ คือ สวนหลังบ้าน ซึ่งผสมผสานรูปแบบเกษตรอื่น ๆ เข้าด้วยกัน นับเป็นระบบเกษตรแบบดั้งเดิมที่มีอายุมาก อยู่ในช่วงเดียวกับกับระบบการทำไร่เลื่อนลอยและไร่หมุนเวียน อาจกล่าวได้ว่า เมื่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ทั่วทุกแห่งของมุมโลก ทั้งในประเทศแถบร้อนและประเทศแถบหนาว โดยมีชื่อเรียกต่างกัน เช่น Mixed-garden horticulture Home-garden หรือ Japanese homegarden เป็นต้น สำหรับในประเทศไทย สวนหลังบ้านแบบดั้งเดิมมีอยู่ทั่วทุกภูมิภาค ทั้งที่สูง ที่ราบ และบริเวณชายฝั่งทะเล ยกตัวอย่างเช่น สวนหลังบ้านบนที่สูงที่เน้นการบริโภคของชาวไทยใหญ่ และชาวป่าเมี่ยง สวนหลังบ้านที่เน้นการผลิตไม้ผล อาทิเช่น ทุเรียน ลางสาด ขนุน และกาแฟโรบัสต้า ที่สวนใหญ่ปลูกด้วยเมล็ดบริเวณหุบเขาในจังหวัดอุดรดิตถ์ สวนหลังบ้านที่เน้นการปลูกผัก ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา และสวนหลังบ้านสมัยใหม่ เช่น การดำเนินงานของ วิบูลย์ เข็มเฉลิม จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่เน้นการนำผลผลิตมาเลี้ยงครอบครัว สวนหลังบ้านจึงเป็นระบบเกษตรที่มีความหลากหลายทางชีวภาพมากที่สุด หากเปรียบเทียบกับระบบเกษตรอื่น ๆ โดยเฉพาะการผลิตอาหารและยา สามารถเปรียบเทียบสวนหลังบ้านของชาวชนบทเป็นห้างสรรพสินค้าที่ประชาชนเข้าไปเก็บเกี่ยวได้และส่วนหนึ่งเป็นการลดรายจ่ายของครอบครัว แนวคิดการทำสวนหลังบ้านของ วิบูลย์ เข็มเฉลิม และคณะ (2539) กล่าวว่า ฟูกุโอะกะ นักคิดชาวญี่ปุ่นทำการเกษตรยึดหลักกรรมที่ยุติการแทรกแซงธรรมชาติและเอาตัวเองเป็นศูนย์กลาง เลิกแบ่งแยกแมลงที่มีประโยชน์และโทษ พืชและวัชพืชพยายามเข้าใจระบบนิเวศโดยมีวิธีปฏิบัติ 4 ประการ คือ การไม่ไถพรวน การไม่ใส่ปุ๋ย การไม่กำจัดแมลง และไม่กำจัดวัชพืชลดขนาดของแปลงให้เล็กลง โดยเน้นประโยชน์เพื่อการบริโภคทำให้ได้รับอาหารที่บริสุทธิ์โดยถือว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ เลิกสนใจความยุ่งยากซับซ้อนของการเกษตรแผนใหม่อันสอดคล้องกับแนวคิดของ วิบูลย์ เข็มเฉลิม ที่เลิกปลูกมันสำปะหลังแปลงใหญ่มาสนใจทำระบบวนเกษตรแบบสวนหลังบ้านแปลงเล็กที่ประสบความสำเร็จ (พรชัย ปรีชาปัญญา, 2541)

หลักการ 10 ประการของระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ (2547, หน้า 32-36) ความหมายและแนวทางการปฏิบัติเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน จึงได้กำหนดหลักการ 10 ประการของเกษตรกรรมยั่งยืน มีรายละเอียดดังนี้

1. ใช้ประโยชน์และพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อใช้ในระบบเกษตรกรรม มนุษย์สร้างสรรค์อารยธรรมขึ้นมาจากการตั้งรกรากถิ่นฐานและพัฒนาการเกษตร ภูมิปัญญาของมนุษย์เกี่ยวกับเกษตรกรรมที่สืบทอดมายาวนานหลายพันปี ภูมิปัญญาเกี่ยวกับเกษตรดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีนัยของ “คุณค่า” ประกอบอยู่ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการดำรงชีวิต ความเคารพธรรมชาติ อีกทั้งเป็นความรู้ที่เหมาะสมกับสภาพทางนิเวศและเศรษฐกิจ สังคมของพวกเขา การพัฒนาเกษตรกรรมแบบยั่งยืน จึงควรพัฒนาจากรากฐานภูมิปัญญาพื้นบ้านดังกล่าวเป็นสำคัญ เช่น ระบบเกษตรในที่ลุ่มในอดีตของชาวนาภาคกลางที่ผลิตอาหารได้พอเพียงและยังรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน ความหลากหลายทางชีวภาพและรักษาสมดุลของระบบนิเวศ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ความรู้พื้นบ้านบางอย่างมีข้อจำกัดในการนำมาใช้เกษตรกรและผู้ที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องเลือกสรรความรู้และคุณค่าที่อยู่เบื้องหลังของความรู้ดังกล่าวเพื่อนำมาใช้และปรับให้เหมาะสมกับสภาพทางนิเวศและเศรษฐกิจสังคมของตน

2. ส่งเสริมให้เกษตรกรมีบทบาทหลักในการพัฒนาความรู้และการวิจัยทางการเกษตร นับแต่หลังยุคปฏิวัติสีเขียวเป็นต้นมา บทบาทในการพัฒนาความรู้และการวิจัยทางการเกษตรได้ค่อย ๆ ถูกโอนย้ายมาอยู่ในมือของผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยราชการและบริษัทเกษตรมาเป็นลำดับ เกษตรกรกลายเป็นผู้รับผลของการวิจัยและรอรับการถ่ายทอดทางเทคโนโลยีจากผู้เชี่ยวชาญ ทั้ง ๆ ที่ในอดีต เกษตรกรคือผู้ที่มีบทบาทหลักในการพัฒนาและการวิจัยการเกษตรเอง แม้กระทั่งเมื่อเร็ว ๆ นี้ การพัฒนาพันธุ์พืชที่ดีต่าง ๆ เช่น ข้าวหอมมะลิ และไม้ผลที่มีคุณภาพล้วนเกิดจากฝีมือของเกษตรกรเองเป็นส่วนใหญ่ การวิจัยเกษตรที่เป็นอยู่ถูกวิจารณ์ว่าเน้นพืชเชิงเดี่ยว เน้นการผลิตเพื่อการพาณิชย์ ละเลยผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม ละเอียดพื้นที่เกษตรน้ำและการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น มีอคติทางเพศ มองข้ามภูมิปัญญาท้องถิ่น มุ่งเน้นงานวิจัยในสถานีทดลองและส่งเสริมการเกษตรแบบแยกส่วน ดังนั้น การวิจัยเพื่อนพัฒนาเกษตรกรรมที่ยั่งยืนจึงต้องให้เกษตรกรมีบทบาทหลักในการพัฒนาความรู้และการวิจัยการเกษตร โดยสถาบันวิจัยทางการเกษตรนั้นต้องเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้ให้การสนับสนุน โดยเฉพาะในด้านข้อมูลและเทคนิคต่าง ๆ ซึ่งการวิจัยการเกษตรที่อยู่ในมือของเกษตรกรเองจะใช้งบประมาณน้อยและสามารถใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาพื้นบ้านได้อย่างเต็มที่ และสอดคล้องกับสภาพทางนิเวศและเศรษฐกิจสังคมของตน

3. ใช้ทรัพยากรจากภายในและลดการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอก ปัญหาของการเกษตรตามแนวตะวันตกคือ การทำเกษตรที่ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก เช่น ปุ๋ย

สารเคมี เครื่องจักรและระบบชลประทาน ระบบการผลิตเช่นนี้ไม่ยั่งยืนและไม่สามารถยืนอยู่ได้ด้วยตนเองตั้งแต่ต้น ในขณะที่ก่อให้เกิดผลกระทบอื่น ๆ ตามมา เช่น สารพิษตกค้างในดิน โครงสร้างของดินเสื่อมลง เป็นต้น การเกษตรยั่งยืนจึงให้ความสำคัญในการใช้ทรัพยากรจากภายใน เช่น พันธุ์พืช ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพจากภายในระบบภูมินิเวศเอง トラバドที่ระบบการเกษตรมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของครอบครัวและชุมชนเป็นหลัก トラバドนั้นการพึ่งพาทรัพยากรจากภายในก็เพียงพอที่จะสามารถผลักดันให้ระบบดำเนินไปได้อย่างยั่งยืน

4. หลีกเลี่ยงและปฏิเสธการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตรและผลิตภัณฑ์ที่ได้จากเชื้อเพลิงฟอสซิล ระบบการผลิตอาหารของโลกในปัจจุบันใช้ผลิตภัณฑ์ที่มาจากการใช้เชื้อเพลิงฟอสซิลซึ่งอยู่ในรูปของน้ำมันเชื้อเพลิงในการขนส่ง การไถดิน ปุ๋ยเคมี กำจัดศัตรูพืช รวมแล้วมีส่วนสูงถึง 60 เปอร์เซ็นต์ของต้นทุนในการผลิตอาหารทั้งหมด ระบบนี้จึงตั้งอยู่บนความไม่ยั่งยืน เนื่องจากไม่ใช้ทรัพยากรที่สามารถนำมาหมุนเวียนกลับมาใช้ประโยชน์ได้โดยง่าย ทั้งนี้รวมถึงผลกระทบจากการใช้ผลิตภัณฑ์จากเคมีการเกษตรที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมจนกลายเป็นศูนย์กลางของปัญหาการเกษตรในปัจจุบัน ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในหลายรูปแบบ เช่น เกษตรกรรมยั่งยืน เป็นต้น จึงหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีสังเคราะห์โดยเด็ดขาด ทั้งนี้โดยพัฒนามาตรฐานที่เกี่ยวกับข้อห้ามและข้อจำกัดในการใช้สารดังกล่าวอย่างเข้มแข็ง การเกษตรแบบยั่งยืนทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมี โดยการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพและการใช้จุลินทรีย์ที่มีประโยชน์ เป็นต้น ส่วนการใช้น้ำมันเชื้อเพลิงเพื่อประโยชน์ในไร่นาอาจมีความจำเป็นอยู่แต่ต้องพยายามหาพลังงานทดแทนหรือวิธีการทำการเกษตรโดยวิธีอื่น ๆ แทน

5. ให้ความสำคัญสูงสุดในการปรับปรุงบำรุงดินให้ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ดินมิได้ประกอบด้วยวัตถุทางกายภาพเท่านั้น หากแต่ประกอบไปด้วยสิ่งมีชีวิตเป็นจำนวนมากที่เรียกว่า จุลินทรีย์รวมทั้งสัตว์ต่าง ๆ เช่น ไส้เดือน แมลงต่าง ๆ เป็นต้น สิ่งมีชีวิตเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในกระบวนการเปลี่ยนแปลงในดินและปฏิสัมพันธ์ระหว่างดินกับพืช เช่นการดูดธาตุอาหารจากดินโดยรากพืช เป็นต้น การทำเกษตรกรรมยั่งยืนจึงมีวิธีปฏิบัติต่อดินเสมือนดินมีชีวิตเพื่อเป็นหลักประกันสำหรับผลผลิตการเกษตรที่มีคุณภาพ ดังความเชื่อในหมู่นักเกษตรอินทรีย์ว่า ดินอุดมสมบูรณ์นั้นทำให้ได้พืชที่สมบูรณ์และในที่สุดมนุษย์จะได้รับรสชาติที่ครบถ้วนในท้ายที่สุด

6. ใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ สร้างความหลากหลายของกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรในไร่นาและผสมผสานกิจกรรมการผลิตให้เกื้อกูลประโยชน์ต่อกันอย่างสูงสุด ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นทรัพยากรสำคัญที่ทำให้ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนดำรงต่อไปได้และในขณะเดียวกันระบบเกษตรกรรมยั่งยืนก็เอื้ออำนวยให้เกิดความ

หลากหลายทางชีวภาพของป่าไปพร้อม ๆ กันด้วย ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นหัวใจสำคัญของการผลิตอาหารที่มีคุณภาพรวมถึงยาและปัจจัยอื่น ๆ ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตด้วยเกณฑ์เกี่ยวกับการรักษาและเพิ่มพูนความหลากหลายทางชีวภาพจึงเป็นเกณฑ์พื้นฐานของเกษตรกรรมยั่งยืนทุกรูปแบบ เกษตรกรรมยั่งยืนจะใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศการเกษตร โดยจัดการให้มีกิจกรรมทางการเกษตรที่หลากหลาย เช่น ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์หลายชนิด และจัดการผสมผสานระหว่างกิจกรรมการผลิตต่าง ๆ ไม่ให้ขัดแย้งกัน ผลผลิตจากระบบจึงสูงกว่าเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว เนื่องจากมีการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ได้โดยใช้ประโยชน์สูงสุด ลดการระบาดของศัตรูพืช อีกทั้งให้ผลผลิตที่หลากหลายเพื่อตอบสนองต่อความต้องการอาหารและปัจจัยต่าง ๆ สามารถยืดหยุ่นต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติรวมทั้งผลกระทบจากระบบตลาดที่มีการผันผวนของราคาด้วย

7. ควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติและวิธีการซึ่งไม่ใช่สารเคมีรูปแบบต่าง ๆ

เกษตรกรรมเชิงเดี่ยวและเกษตรกรรมแบบอุตสาหกรรมเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดระบาดของร้ายแรงขึ้นในการเกษตรทั้งที่เกิดจากแมลงศัตรูพืชซึ่งในอดีตไม่ได้เป็นแมลงศัตรูพืชที่สำคัญเลย แต่การทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวได้ทำให้แมลงศัตรูพืชหลายชนิดเป็นแมลงศัตรูสำคัญ ตัวอย่างเช่น เพลี้ยกระโดดน้ำตาล เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันการใช้สารเคมีการเกษตรและสารปฏิชีวนะต่าง ๆ ก็ทำให้แมลงศัตรูพืชเกิดเปลี่ยนแปลงพันธุกรรมจนพัฒนาตัวเองขึ้นเป็นศัตรูและโรคระบาดร้ายแรงในการเกษตร การระบาดของเชื้อโรคใหม่ ๆ ในการเลี้ยงสัตว์ปีกและปศุสัตว์เป็นตัวอย่างที่เห็นชัดเจนที่สุด โดยทั่วไปการทำเกษตรกรรมที่เพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ของดินและจัดการกิจกรรมการผลิตอย่างหลากหลาย ทำให้สามารถลดศัตรูพืชได้ในตัวเองอยู่แล้วเช่น การเลี้ยงปลาในนาเพื่อช่วยลดแมลงศัตรูพืช อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่ต้องมีการใช้การควบคุมแมลงศัตรูพืชหรือวัชพืชที่อาจทำความเสียหายก็สามารถใช้วิธีการควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีการต่าง ๆ ได้ เช่น การควบคุมแมลงศัตรูพืชโดยวิธีการใช้สมุนไพรควบคุมแมลง เป็นต้น

8. ผลิตอาหารที่มีคุณภาพทางโภชนาการมีธาตุอาหารครบถ้วนในปริมาณที่เพียงพอแก่ความต้องการที่จำเป็นในการดำรงชีวิตโดยตอบสนองต่อความต้องการอาหารและปัจจัยในการดำเนินชีวิตภายในครอบครัว/ชุมชนก่อนเป็นเบื้องต้น ความล้มเหลวสำคัญของเกษตรกรรมตามวิถีทุนนิยมคือ การมุ่งเน้นเกษตรกรรมเพื่อการพาณิชย์และส่งออกเน้นการผลิตที่สามารถแข่งขันได้และมีความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบตามหลักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักระบบการผลิตเช่นนี้ล้มเหลวในการตอบสนองต่อความต้องการอาหารของประชากรในโลกและล้มเหลวในการกระจายอาหารให้ผู้หิวโหย ดังที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าระบบเกษตรกรรมปัจจุบันสามารถผลิตได้เกินพอต่อความต้องการของประชากรในโลกประมาณ 40% แต่ประชากรของโลกประมาณ 1 ใน 3 ยังคงอดอยากหิวโหยทั้งในโกดังเก็บอาหารต้องปล่อยให้สินค้าเน่าเสีย เพราะหาตลาดไม่ได้ การเกษตรที่

ยั่งยืนมุ่งเน้นต่อการตอบสนองต่อความต้องการอาหารภายในครอบครัวก่อนเป็นพื้นฐานและขายผลผลิตส่วนเกินในตลาดท้องถิ่น ก่อนที่จะส่งออก การที่ครอบครัวเกษตรกรบริโภคผลผลิตที่ผลิตได้เอง เป็นการสร้างสมดุลของการหมุนเวียนแร่ธาตุอาหารภายในระบบไร่นา เป็นการลดการนำเข้าปุ๋ยหรือปัจจัยการผลิตอื่น ๆ จากภายนอกเข้ามาใช้เพื่อชดเชยแร่ธาตุอาหารที่ส่งออกไปจากไร่นาของเกษตรกร การวางเป้าหมายในการผลิตเพื่อการบริโภคทำให้ต้องวางแผนการผลิตที่หลากหลายเพื่อตอบสนองต่อความต้องการอาหารทั้งที่เป็นแป้ง โปรตีนและรวมทั้งผักและผลไม้ซึ่งอุดมไปด้วยวิตามินและแร่ธาตุต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อร่างกายจะเป็นเงื่อนไขและปัจจัยในการสร้างระบบการผลิตที่ยั่งยืนมากกว่าการผลิตที่ตอบสนองต่อความต้องการของตลาดเพียงอย่างเดียว

9. ปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตอื่นด้วยความเคารพ เกษตรกรรมเป็นวิถี

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้เป็นไปโดยมีเกณฑ์คุณค่ากำกับอยู่ในฐานะที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและมีความอยู่รอดของมนุษย์ขึ้นอยู่กับธรรมชาตินั้นด้วยเกษตรกรรมจึงมิได้เป็นแค่เพียงระบบการผลิตอาหารหรือวัตถุดิบเพื่อการส่งออก มิใช่เป็นเพียงอาชีพหนึ่งที่สร้างเงินตราให้กับผู้ประกอบการแต่เป็นวิถีวัฒนธรรมของเรา วัฒนธรรมซึ่งเกษตรกรและผู้ที่เกี่ยวข้องปฏิบัติต่อดิน น้ำ พืชและสัตว์ด้วยความเคารพและนอบน้อม ดังที่เราเคยยกย่องดินน้ำและข้าวว่า เป็นแม่ธรณี แม่คงคาและแม่โพสพ ตามลำดับ วิถีเกษตรกรรมยั่งยืนปฏิเสธพืชและสิ่งมีชีวิตดัดแปลงพันธุกรรมมิใช่เพียงเพราะเหตุผลว่าประดิษฐ์กรรมดังกล่าวปลอดภัยหรือไม่ แต่เป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงพันธุ์พืชหรือสัตว์นั้นเป็นการเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตอื่น จนเกินขอบเขตที่เราพึงกระทำ ประสพการณ์จากการปรับปรุงพันธุ์พืชและสัตว์ที่เร่งให้สิ่งมีชีวิตดังกล่าวให้ผลผลิตตอบสนองต่อปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์เป็นหลักในหลายกรณีนั้นเป็นการเบียดเบียนสรรพชีวิตอื่น จนในที่สุดการเบียดเบียนของโรคและศัตรูพืชจนกระทบต่อสุขภาพของมนุษย์

10. เอื้ออำนวยให้เกษตรกรและชุมชนสามารถพัฒนาตนเองได้โดยอิสระพึ่งพาตนเองได้ โดยปราศจากการครอบงำจากภายนอก เป้าหมายของเกษตรกรรมคือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งของเกษตรกรและผู้บริโภค รวมทั้งเอื้ออำนวยให้มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองจนบรรลุเป้าหมายของตน ดังคำกล่าวที่ว่าเป้าหมายที่แท้ของเกษตรกรรมคือ การบ่มเพาะความอุดมสมบูรณ์ของมนุษย์ อย่างไรก็ตามการเกษตรส่วนใหญ่ที่เป็นวิถีการผลิตเชิงเดี่ยว ที่เน้นการผลิตเพื่อการส่งออกและให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อการแข่งขันทางการค้ากลับวางเป้าหมายของการพัฒนาเกษตรอยู่ที่การเพิ่ม GDP หรือรายได้ซึ่งเป็นเป้าหมายเทียมที่ไม่สามารถบอกการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ที่เกี่ยวข้องได้อย่างแท้จริง ดังนั้นเกษตรกรรมยั่งยืนนับว่ามีการปฏิบัติมาช้านานแล้วในประเทศไทย ถึงแม้ว่าไม่มีการจดบันทึกอย่างเป็นทางการก็ตาม เพราะเป็นแนวทางการเกษตรดั้งเดิมที่เกษตรกร

ต้องพึ่งพาแอบอิงอยู่กับสมดุขของธรรมชาติ ลักษณะการผลิตในรูปแบบผสมผสานและไร่นาสวนผสมในภาคกลาง รูปแบบสวนสมรมในภาคใต้ หรือรูปแบบสวนสะปะสะเป็ยะในภาคเหนือเป็นเพียงชื่อเรียกที่ต่างกันออกไปเท่านั้น แท้จริงแล้วก็คือระบบเกษตรที่มีความคล้ายคลึงกันในแง่ที่ใช้มีความหลากหลายในวิธีการทำการเกษตรโดยคำนึงถึงระบบนิเวศ การเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพื่อเพิ่มความอยู่รอด และมั่นคงในการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นการทำการเกษตรที่สามารถประยุกต์ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบทสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม แม้อาจเปลี่ยนแปลงวิธีในการทำการเกษตรโดยมีชื่อเรียกที่แตกต่างกัน ไปได้ตาม

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ปฐมบท: “เศรษฐกิจพอเพียง”

พระปฐมบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช วันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2493 โดยมีข้อความว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” สามารถนำมาถอดความได้ดังนี้ . . . เราจะครอง มิได้หมายถึงมุ่งปกครองด้วยอำนาจเชิงบังคับ หากแต่เป็นกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของผู้คนทุกฝ่าย โดยคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดแก่สรรพชีวิต สรรพสิ่ง และสรรพสารที่ดำรงอยู่ร่วมกัน แผ่นดิน หมายถึง ผู้คน ธรรมชาติกายภาพ และสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยธรรม หมายถึง โดยความเป็นธรรมคา มิได้แปลกผันไปจากความเป็นจริงแท้ตามกฎธรรมชาติที่เป็นอนิจจัง มองเห็นว่าทุกชีวิตเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายของกันและกันเสมอ ประโยชน์สุข มิได้หมายถึงประโยชน์สูงสุดที่ปฏิบัติกันอยู่ หากหมายถึงความสุขพื้นฐานทางกายและความสุขสูงสุดทางจิตปัญญาที่จะสามารถบังเกิดมีแก่สรรพชีวิตได้ทั่วกันโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ มหาชนชาวสยาม ก็คือ ทุก ๆ คน ทุก ๆ สรรพชีวิต ในประเทศไทยและสังคมไทย (สายนต์ ไพรชาญจิตร์, 2555 อ้างถึงใน เอกสารประกอบการศึกษารายวิชา พช. 746, 2555)

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาและแนวทางปฏิบัติที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยและปรากฏอยู่ในการดำเนิน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจมาตลอดระยะเวลายาวนานหรือเมื่อเริ่มพระราชทานแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2517 ถือเป็นทฤษฎีใหม่ทางการพัฒนาที่ยั่งยืนในรูปของหลักการสร้างความพออยู่พอกินให้กับประชาชนชาวไทย โดยมีพระบรมราโชวาทข้อความตอนหนึ่งว่า

“ . . . การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือความพอมีพอกินพอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่

ประหัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป . . .” พระบรมราชโองการเนื่องในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันพฤหัสบดีที่ 18 กรกฎาคม 2517 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) , 2550, หน้า 22)

การตระหนักรู้ที่แท้จริงถึงความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้เริ่มเกิดขึ้นภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจของไทยในปี พ.ศ. 2540 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ให้เห็นความสำคัญที่มีเศรษฐกิจแบบ “พอมี พอกิน” พัฒนาค้นให้สามารถ “อุ้มชูตัวเองได้” และได้ทรงอธิบายความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงว่า

“ . . . การจะเป็นเช่นนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกิน หมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง อันนี้ก็เขบอกไว้ว่า ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกอย่างครบถ้วนจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอ จะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก . . .” พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันพฤหัสบดีที่ 4 ธันวาคม 2540 (สศช., 2550, หน้า 8)

ต่อมา เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ. 2542 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยและขอพระราชทานราชานุญาตที่จะเผยแพร่บทความที่อธิบาย “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ที่ได้มาจากการเชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและสาขาอื่น ๆ จำนวนหนึ่ง มาร่วมกันประมวลพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและพระราชดำรัสอื่นที่เกี่ยวข้อง และเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2542 สำนักพระราชเลขานุการได้มีหนังสือตอบถึงประธานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแจ้งว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไขพระราชทานและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำบทความดังกล่าวไปเผยแพร่ได้ เพื่อเป็นหลักคิดและแนวทางปฏิบัติของสำนักงานฯ เจ้าหน้าที่ของรัฐ และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนประชาชนโดยทั่วไป (สศช., 2550, หน้า 8)

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง “เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความ

จำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ร่วมกันในตัวที่ดี พอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัย ความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกใน คุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี” (สศช, 2550)

สรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาตลอดนานกว่า 39 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจปี 2540 และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ และได้อัญเชิญปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ถึง ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) และเป็นแนวปฏิบัติในการพัฒนาและบริหารประเทศ

ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง: Sufficiency Economy” เป็นแนวคิดการพัฒนาที่เกิดขึ้นในประเทศไทย แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมพื้นฐานของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมพุทธศาสนาบนฐานการผลิตทางเกษตรกรรมในสังคมไทยส่วนใหญ่

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นจากการศึกษาปรากฏการณ์และการทดลองปฏิบัติงานพัฒนาอย่างจริงจังของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชตลอดระยะเวลาที่ทรงเป็นองค์พระประมุขของราชอาณาจักรไทย

การพัฒนาชุมชนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เป็นไปบนพื้นฐานทางสภาพภูมิศาสตร์ทางสังคมและวัฒนธรรมของประเทศไทยทุกแห่งทุกมุมอย่างแท้จริง ยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนและการพัฒนานคนในลักษณะที่เป็นองค์รวมที่สามารถแก้ไขปัญหาทุก ๆ อย่างทุก ๆ ด้านไปพร้อม ๆ กันอย่างเชื่อมโยงแบบพึ่งพิงสัมพันธ์กัน

“... เศรษฐกิจพอเพียง แปลว่า Sufficiency Economy คำว่า Sufficiency Economy ไม่มีในตำราเศรษฐกิจ จะมีได้อย่างไร เพราะว่าเป็นทฤษฎีใหม่ ... Sufficiency Economy นั้นไม่มีในตำรา นั้นก็หมายความว่าเรามีความคิดใหม่ และท่านผู้เชี่ยวชาญสนใจ ก็หมายความว่า เขาก็สามารถ

ที่จะไปปรับปรุงหรือไปใช้หลักการ เพื่อที่จะให้เศรษฐกิจของประเทศ และของโลกพัฒนาดีขึ้น . . .

“พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 23 ธันวาคม พ.ศ. 2542 (สศช., 2550, หน้า 12) สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร., 2548, หน้า 1) เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง (Self sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเอง ให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้า และฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับก่อน

อำพล เสนาณรงค์ (2536 อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช., 2550, หน้า 6) เศรษฐกิจพอเพียงที่รับสั่ง ปฏิบัติมา ตามความเข้าใจของผม โดยสรุปเศรษฐกิจพอเพียงคือการดำเนินงานการเกษตรทฤษฎีใหม่ หรือเกษตรทฤษฎีใหม่ก็คือ การปฏิบัติตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เริ่มตั้งแต่พึ่งตนเอง เดินสายกลาง มีภูมิคุ้มกัน มีเหตุผล เป็นคนดี แต่เราสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับคนทุกระดับ ระดับครอบครัว ชุมชน ทุกอายุ ทุกเพศ ทุกอาชีพ ทุกระดับการศึกษา ทุกความรู้ ทุกประสบการณ์ ทุกหน่วยงาน โรงเรียน มหาวิทยาลัย โรงแรม รีสอร์ท กรมต่าง ๆ หมู่บ้านต่าง ๆ เอาไปประยุกต์ได้ทั้งสิ้น โดยนำหลักการที่ใช้ในแนวทฤษฎีใหม่ไปประยุกต์ได้หมด

สุเมธ ตันติเวชกุล (2554 อ้างถึงใน สศช., 2554, หน้า 71-73) พระองค์ทรงมีรับสั่งให้หลักไว้ 3 ประการ และเงื่อนไขประกอบ 2 ประการเป็นแนวทางของการพัฒนาประเทศ และจะนำไปใช้ในการบริหารงานในองค์กรใด ๆ ก็ได้ ดังนี้

ประการที่หนึ่ง ให้ใช้เหตุผลเป็นเครื่องนำทาง อย่าใช้กิเลสตัณหาเป็นเครื่องนำทาง อย่าทำตามกระแส ต้องมีความกล้าหาญเพียงพอที่จะเลือกหนทางว่าประเทศไทยต้องการจะพัฒนาไปในทางไหน ไม่จำเป็นต้องทำตามกระแสของโลก เพราะเหตุผลคือแต่ละประเทศไม่เหมือนกัน ดังนั้น ต้องรักษาสติและปัญญาให้มั่นคง รู้จักใช้เหตุใช้ผลในการเลือกใช้ชีวิตของตนเอง

ประการที่สอง ทำอะไรพอประมาณ คือ ตรวจสอบศักยภาพของตนเองก่อนว่ามีจุดแข็งตรงไหน ฐานของตนเองอยู่ตรงไหน การจะพัฒนาอะไรต้องดูจากศักยภาพแต่ละเรื่องว่าอยู่ที่ไหน เรามีขีดความสามารถควบคุมหรือไม่ และขีดเส้นทางสายกลาง ความพอดี สมดุล

ประการที่สาม ทำอะไรให้มีภูมิคุ้มกันตลอดเวลา เพราะไม่รู้พรุ่งนี้จะมีอะไรเกิดขึ้น ปัจจุบันสถานการณ์ต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีปัจจัยความเสี่ยงอยู่ตลอดเวลา จึงต้องมีวิสัยทัศน์แล้วเดินไปสู่จุดนั้น ก็ต้องวางแผนเผื่อมีสิ่งที่ไม่คาดฝันเกิดขึ้น เช่น การเจ็บป่วย หรืออุบัติเหตุ ดังนั้น จึงต้องมีเงินออมสำรองไว้ใช้ สิ่งที่ทุกคนทำได้ คืออย่าประมาท ดังนั้น ทำอะไรต้องมีภูมิคุ้มกันด้วย อีกนัยหนึ่งภูมิคุ้มกันก็คือการบริหารความเสี่ยงนั่นเอง พระองค์ยังทรงให้มีเงื่อนไข

รองรับที่สำคัญ 2 ประการ คือ คนต้องดีด้วย ต้องมีจริยธรรมและคุณธรรม มีธรรมาภิบาล และ
ดำเนินชีวิตด้วยความรอบรู้ รอบคอบ

ประเวศ วะสี (2541 อ้างถึงใน สุภกร ม่วงเพชรศรี, 2554) เศรษฐกิจพอเพียง คือ เศรษฐกิจที่มี
มีรูปแบบเป็นทางสายกลางหรือเศรษฐกิจแบบมีขมิมาปฏิบัติเพราะเชื่อมโยงทุกเรื่องเข้าด้วยกัน ทั้ง
เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

เศรษฐกิจพอเพียงเชื่อมโยงกับความเป็นประชาสังคม ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียงและ
ประชาสังคมจึงเป็นส่วนหนึ่งของธรรมรัฐแห่งชาติ เศรษฐกิจพอเพียง ไม่ได้แปลว่าไม่เกี่ยวข้องกับ
ใคร ไม่ค้าขาย ไม่ส่งออก ไม่ผลิตเพื่อคนอื่น ไม่ทำเศรษฐกิจมหภาค

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความพึงพอใจอย่างน้อย 7 ประการด้วยกัน คือ

1. พอเพียงสำหรับทุกคนทุกครอบครัวไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็นและ
ทำลายยากมาก
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพและ
ทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสานซึ่งได้ทั้งอาหาร สิ่งแวดล้อมและได้เงินด้วย
4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง จะทำให้สามารถแก้ปัญหา
ต่าง ๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม
5. ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและการปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง
6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรมพอเพียง หมายถึง วิถีชีวิตของกลุ่มชุมชน
ที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย
7. เศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากฐานทางวัฒนธรรมจึงจะมั่นคง มี
ความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่ขูดขูด ขูดเงินเดี๋ยวรวยกะทันหัน เดี่ยวไม่มีกิน ไม่มีใช้ ถ้าเป็นเช่นนั้น
มนุษย์อาจตกในภาวะที่ทนไม่ไหว จึงสุขภาพจิตเสีย เครียดรุนแรง ฆ่าตัวตาย เศรษฐกิจพอเพียงที่
มั่นคงจึงทำให้สุขภาพจิตดี

เมื่อทุกอย่างพอเพียงก็เกิดความสมดุล ความสมดุล คือ ความเป็นปกติและยั่งยืน ซึ่งอาจ
เรียกเศรษฐกิจพอเพียงในชื่ออื่น ๆ เช่น เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจสมดุล เศรษฐกิจบูรณาการ
เศรษฐกิจศีลธรรม

อภิชัย พันธเสน (2542, หน้า 30) เศรษฐกิจพอเพียง คือ พุทธเศรษฐศาสตร์ที่เน้นทางสาย
กลาง คือทางที่ไม่ข้องแวะกับกิเลสและความทุกข์ทรมาน ซึ่งไม่ช่วยให้เกิดสติปัญญา ในแง่มุมของ
พุทธเศรษฐศาสตร์ ปัญญาเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดเพราะจะทำให้มนุษย์สามารถพ้นจากทุกข์ได้ ด้วย
ที่กระบวนการสะสมปัญญาไม่สามารถดำเนินไปด้วยตนเองได้อย่างเป็นเอกเทศ แต่จะต้องก้าวไป

พร้อมกับศีลและสมาธิ หรือที่รู้จักกันในนามของไตรสิกขา โดยพุทธเศรษฐศาสตร์มุ่งให้คนพ้นจากความทุกข์ และมุ่งให้ระบบเศรษฐกิจของสังคมและของโลกเป็นระบบที่มีการพัฒนาที่ยั่งยืน การผลิตและการบริโภคเป็นเพียง ส่วนหนึ่งของกระบวนการเจริญทางสติและปัญญา มิได้มีจุดมุ่งหมายที่จะสิ้นสุดในตัวเองเหมือนคำอธิบายในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่แสวงหาความพึงพอใจสูงสุด อันมีที่มาสำคัญจากการบริโภค ซึ่งความจริงคือสาเหตุของปัญหาเศรษฐกิจที่มนุษยชาติกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภจนเกินไป และไม่เบียดเบียนผู้อื่น โดยเนื้อแท้ก็คือพุทธเศรษฐศาสตร์ที่อธิบายอย่างง่าย เพื่อให้ประชาชนชาวไทยสามารถเข้าใจได้ เนื่องจากส่วนใหญ่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่มีรากจากพุทธศาสนานั้นเอง

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2555, หน้า 10-15) กล่าวว่า “ผมไม่อยากจะให้เศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายเพียงเศรษฐกิจอย่างเดียว เพราะเราคงจะห้ามความอยากบริโภคอะไรที่ถูกเรียกว่าสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิต ซึ่งอุตสาหกรรมสมัยใหม่ผลิตออกมาขายไม่ได้ อย่างน้อยก็ในระดับหนึ่ง ถ้าเรามองความพอเพียงแต่ด้านเศรษฐกิจด้านเดียว ผมสงสัยว่าอาจจะไปไม่รอด . . . ทั้ง ๆ ที่มิติทางเศรษฐกิจในชีวิตเราไม่เคยตัดขาดจากมิติอื่น ๆ ได้อย่างเด็ดขาดเลย . . . เศรษฐกิจพอเพียงเป็นวัฒนธรรม คือมากกว่าปรัชญาด้วยซ้ำ กล่าวคือ ไม่ใช่แค่แนวคิดที่ตนเลือกปฏิบัติตาม แต่เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่ต้องมีปัจจัยอื่น ๆ เข้ามาเอื้อให้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ด้วย”

หัวใจสำคัญของวัฒนธรรมเศรษฐกิจพอเพียง คือ การคิดถึงคนอื่น สัตว์อื่น และอะไรอื่น ๆ ทั้งหลายนอกตัวเราออกไป รวมทั้งการคิดถึงพระเจ้าหรือพระนิพพานก็เป็นฐานสำคัญของวัฒนธรรมเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน

ไสว บุญมา (2549, หน้า 128-130) เศรษฐกิจพอเพียงจึงหมายความว่า เราใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดในการผลิตเพื่อบริโภคเองบ้าง และเพื่อแลกเปลี่ยนบ้าง ตามความเหมาะสมและมีสมดุล เป็นการเดินทางสายกลาง จุดมุ่งหมายเบื้องต้นของการปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียงได้แก่ การพัฒนาให้คนไทยทุกคนมีสิ่งต่าง ๆ เพียงพอต่อความต้องการเบื้องต้นสำหรับการดำรงชีวิต . . . ความแตกต่างระหว่างคำว่าเพียงพอกับพอเพียง คำว่าเพียงพอ มีความหมายในเชิงกายภาพ ส่วนพอเพียงมีความหมายในเชิงนามธรรม อันเป็นความรู้สึกในจิตใจ เพียงพอในที่นี้หมายถึง ความต้องการเบื้องต้นในการดำรงชีวิตทุกอย่างได้รับการตอบสนองอย่างครบถ้วน นั่นคือ มีอาหารตามที่ร่างกายต้องการ มีเครื่องนุ่งห่มและที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมกับลมฟ้าอากาศ มียาและการรักษาพยาบาลพอต่อการบำบัดโรค เมื่อบุคคลบรรลุถึงจุดนี้ และมีความรู้สึกพอใจพร้อมกัน ไปด้วย จึงจะหมายความว่าเรามีความพอเพียงตามความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง ที่คำนึงถึงความประมาณ ความมีเหตุผล และการมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีโดยอาศัย

ความรู้และคุณธรรมในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอนของบุคคลในทุกระดับ (พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์, 2550, หน้า 24)

ความพอประมาณ หมายถึง ความเหมาะสมของการดำเนินงาน ที่ไม่เล็กเกินไปหรือไม่ใหญ่ ไม่เร็วเกินไปหรือไม่ช้าจนเกินไป โดยที่ไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน

ความมีเหตุผล หมายถึง การพิจารณา ไม่ย่อท้อ ไร้อคติ คำนึงถึงเหตุและปัจจัยแวดล้อม ทั้งหมดเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างถูกต้องดีงาม เกิดประสิทธิผล เกิดประโยชน์และความสุข โดยปราศจากการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

การมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึง การจัดองค์ประกอบของการดำเนินงานให้มีสภาพพร้อมรองรับต่อผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและ ภายในได้อย่างดี

เงื่อนไขของความรู้ หมายถึง เครื่องอาศัยของการดำเนินงานเพื่อให้เป็นไปอย่างถูกต้อง ประกอบด้วย ความรอบรู้คือ ความรู้สึกในงานที่ทำและความรู้กว้างในสถานะแวดล้อมและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงานที่ทำ ความระลึกรู้ได้ (สติ) คือ การขบคิดพิจารณาและรู้ทันสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนที่จะกระทำการใด ๆ และความรู้ชัด (ปัญญา) คือการเห็นและเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ได้ อย่างกระจ่างชัด ถูกต้องตามเหตุตามผลและตามจริง

เงื่อนไขคุณธรรม หมายถึง เครื่องอาศัยของการดำเนินงานเพื่อให้เป็นไปอย่างดีงาม ประกอบด้วยความซื่อสัตย์ คือ ความประพฤติชอบ มีการพูดและการกระทำซื่อตรงหน้าที่การงาน ต่อตนเอง และต่อผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง มีเจตนาบริสุทธิ์ไม่คดโกงไม่หลอกลวงและไม่เอาเปรียบ ความอดทนมีความเพียร คือความบากบั่น ความกล้าแข็ง มีความหนักแน่นไม่หือลอย ทำให้การดำเนินงานรุดหน้าเรื่อยไปจนประสบผลสำเร็จและความรอบคอบระมัดระวัง คือ การพิจารณาอย่างถี่ถ้วนในทุกแง่มุมก่อนที่จะดำเนินงานเพื่อมิให้เกิดความเผอเรอและพลั้งพลาด

มิติเศรษฐกิจพอเพียงในทรรศนะ โลก

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการยกย่องจากองค์การสหประชาชาติ ว่าเป็นสุดยอดแห่งปรัชญาเศรษฐกิจโลกในปี พ.ศ. 2549 โดยนายโคฟี อันนัน เลขาธิการองค์การสหประชาชาติ ได้ ทูลเกล้าถวายรางวัลความสำเร็จสูงสุด ด้านการพัฒนามนุษย์ The UNDP: Human Development Lifetime Achievement Award แด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2549 ณ พระราชวังไกลกังวล หัวหิน (ชาญชัย เพ็ชรประพันธ์กุล, ม.ป.ป. อ้างถึงใน วช., 2550, หน้า 52)

เศรษฐกิจพอเพียงชี้ถึงแนวทางการพัฒนาที่เน้นความสมดุล องค์กรวม และยั่งยืน โดยเน้นหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีพอที่จะต้านทานและลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้โดยใช้ความรู้อย่างรอบคอบ ระมัดระวัง และมีสำนึกในคุณธรรม

แนวทางปฏิบัตินี้ได้นำไปใช้อย่างกว้างขวางในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการใช้จ่ายและบริโภคที่พอเหมาะพอควร กระจายความเสี่ยงในการผลิตให้มีความหลากหลาย ปรัชญาการพัฒนาดังกล่าวเป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติที่สามารถประยุกต์ใช้กับปัจเจกบุคคล ชุมชน แม้กระทั่งองค์กรธุรกิจ รวมถึงการปฏิบัติหน้าที่ในภาครัฐ ที่สำคัญได้สร้างกระแสความสนใจเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากวงการนักพัฒนาของโลก และมีส่วนช่วยยกระดับกระบวนทัศน์ การพัฒนาคนอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นภารกิจหลักของยูเอ็นดีพี (สายันต์ ไพรชาญจิตร, 2555 อ้างถึงใน เอกสารประกอบการศึกษารายวิชา พช. 746, 2555)

เศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ที่ถือว่าการเติบโตขึ้นอยู่กับบริโภค ถ้าไม่โลกไม่อิงฉ้อและไม่แข่งขันก็ไม่สามารถพัฒนาได้ จึงจำเป็นต้องปลุกเร้าความต้องการให้มาก เศรษฐศาสตร์แบบนี้อาจจะบอกให้แปลงสินทรัพย์เป็นทุน แต่ที่แท้คือ แปลงทุนให้เป็นเงินเป็นรายได้ จนกระทั่งทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลายถูกขายกินเกือบหมด

นี่เป็นปัญหาวิธีคิด และไม่ใช่วิธีคิดธรรมดา เป็นหลักคิด หลักปรัชญา ซึ่งซูมาเคอร์ วิจารณ์ว่า นักเศรษฐศาสตร์เองก็เช่นเดียวกับผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่ ที่มักจะมีอาการตาบอดทางอภิปรัชญา ทักทักเอาว่า ศาสตร์ของพวกเขาเป็นศาสตร์แห่งความจริงที่เด็ดขาดถาวร

พุทธปรัชญาอันเป็นที่มาของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธมีหลักการหลักคิดคนละอย่าง เน้นการบริโภค ให้น้อยที่สุด เพื่อการอยู่เย็นเป็นสุขมากที่สุด เป้าหมายจึงอยู่ที่การอยู่เย็นเป็นสุข ไม่ใช่การบริโภค ขณะที่เศรษฐศาสตร์แม่ของวัตถุนิยมสมัยใหม่ถือเอาการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายและความสุขเป็นผลที่ตามมา

เศรษฐศาสตร์สมัยใหม่เอาทรัพยากรธรรมชาติเป็นสินค้า ขายไปเพื่อได้เงินมาซื้อปัจจัยต่าง ๆ เพื่อการบริโภค เศรษฐศาสตร์แนวพุทธถือว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุนที่สำคัญเพื่อการมีชีวิตอยู่ จึงต้องใช้อย่างมีสติ ใช้แบบไม่ทำลายให้หมดไป แต่ให้คงอยู่อย่างยั่งยืน เหลือให้ลูกให้หลานได้ใช้ด้วย (เสรี พงศ์พิศ, ม.ป.ป., อ้างถึงใน วช., 2550, หน้า 260)

Gottwald (n.d. อ้างถึงใน สถาบันไทยพัฒนา มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ (บชท.), ม.ป.ป., หน้า 19-21) ฟรานซ์ ซี โอกอดวอลล์ ผู้อำนวยการมูลนิธิไซเวียร์ท เพื่อการพัฒนาเกษตรกรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ประเทศเยอรมนี สังคมในโลกทุนนิยม มุ่งให้เศรษฐกิจเติบโตจากการบริโภค จึงทำให้เกิดความโลภ เช่น จากที่เคยมีโทรทัศน์ธรรมดาก็ต้องขวนขวายหาเงิน เพื่อซื้อจอที่ใหญ่กว่าบางกว่า เป็นวิถีที่สร้างวัฒนธรรมวัตถุนิยมและการบริโภคแบบไม่รู้จักพอ ทุกคนจึงมีส่วนในการสนับสนุนระบบทุนนิยมนี้ไปโดยปริยาย ทางออกคือ ต้องชี้ให้เห็นมนุษย์เห็นแจ้ง ในทางที่ก่อให้เกิดความสุขโดยไม่ยึดติดกับวัตถุนิยม เพราะแม้ทุกคนจะมีวัตถุสิ่งของครบถ้วนบริบูรณ์ตามที่ต้องการแล้ว ก็กลับพบว่ายังไม่มีความสุขที่แท้

ศ.ดร.กอตวอลล์ กล่าวว่า ผมรู้สึกชอบในเรื่องวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีรากฐานมาจากพุทธธรรม ในความเข้าใจของผมนั้นการพิจารณาในใจเพื่อให้เข้าถึงความจำเป็นที่แท้จริงของชีวิต จะทำให้เกิดการปล่อยวางและเป็นสุข

ศ.ดร. กอตวอลล์ มองว่า มนุษย์สามารถได้รับความพึงพอใจกับสิ่งที่ตนได้มาจากธรรมชาติ โดยไม่ขบจากธรรมชาติเกินความต้องการ และนี่คือ “จริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อม” ที่หมายรวมถึง การจัดการดูแลทรัพยากรทางธรรมชาติรอบตัวให้เพียงพอับความต้องการ ฉะนั้น ตามแนวทางจริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อมนี้ จึงเป็นเรื่องของการใช้ทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีพอย่างพอเพียง ทว่าการที่จะเดินไปสู่จุดเหล่านั้นแต่ละสังคมต้องมีทางเลือกใหม่เพราะทุกประเทศมีปัญหาแตกต่างกัน มีสังคมวัฒนธรรมที่ผิดแผกแตกต่างกันดังนั้น ในแต่ละพื้นที่ย่อมต้องมีหลักการและแนวปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไป ขณะที่ประเทศไทยเอง มีแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทางออกใหม่ “แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเหมาะสมที่สุดและเข้ากันได้ดีกับการเป็นเมืองพุทธศาสนาอย่างประเทศไทย” ศ.ดร. กอตวอลล์ กล่าว

สำหรับการที่จะนำพาประเทศไปสู่ทิศทางของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเขาเสนอ 2 แนวทาง คือ การสร้างการเรียนรู้ให้ประชาชนทั่วไปได้ตระหนักเป็นแนวทางแรก ส่วนแนวทางที่สองคือ การสร้างกฎกติกาที่เอื้อต่อการเข้าไปสู่การเป็นเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ แม้จะอยู่ในสังคมนระบบเศรษฐกิจการตลาด แต่ภาครัฐจะต้องเป็นผู้สร้างกฎกติกา มีการออกแบบเชิงสถาบัน (Institution) ที่เหมาะสม มีโครงสร้างที่เอื้อให้ธุรกิจดำรงอยู่และเติบโตได้ภายใต้กรอบการทำงาน (Framework) ดังกล่าว ขณะที่ผู้บริโภคก็ควรมีแนวการบริโภคแบบพอเพียงเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนนี้

Amartya Sen (n.d. อ้างถึงใน บชท. ม.ป.ป., หน้า 27-28) ศ.ดร. อมาตยา เชน ศาสตราจารย์ชาวอินเดีย ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ ปี 1998 “ การพัฒนาประเทศไม่ควรมุ่งแต่อัตราการเติบโตของรายได้แต่ควรจะสนับสนุนให้มีการเติบโตในขีดความสามารถด้านอื่น ๆ อย่างสมดุล”

ศ.ดร. อมาตยา เชนกล่าว อีกแนวทางหนึ่งที่ ศ.ดร.อมาตยา เชน เปิดมุมมองไว้อย่างน่าสนใจ คือ แนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจัดรวมอยู่ในส่วนของทางเลือกใหม่ในการพัฒนา โดยการพัฒนาตามแนวทางนี้ มีเรื่องของมุมมองการตัดสินใจเป็นหัวใจสำคัญ เพราะเมื่อหลายคนผิดหวังจากเศรษฐกิจกระแสหลัก ก็จะมองหาหลักการด้านอื่น ๆ ซึ่งอาจจะดำเนินไปในทิศทางตรงข้ามแต่ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในความคิดเห็นของ ศ.ดร. อมาตยา เชน เป็นการใช้สิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพและใช้โอกาสให้พอเพียงกับชีวิตที่ดี ความพอเพียงในทัศนะนี้ จึงไม่ได้หมายถึง ความไม่ต้องการ แต่ต้องรู้จักใช้ชีวิตให้ดีพอ อย่าให้ความสำคัญกับเรื่องของรายได้และความร่ำรวย แต่ให้มองที่คุณค่าของชีวิตมนุษย์

ศ.ดร.อมตยา เชน ยังระบุด้วยว่า การให้ความสำคัญกับสิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ และให้โอกาสพอเพียงในการมีชีวิตที่ดี เป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาโดยให้ความสำคัญกับสมรรถภาพของมนุษย์ ฉะนั้น ความพอเพียง ไม่ได้หมายถึง ไม่ต้องการอีกแล้ว แต่ต้องมีพอเพียงที่จะอยู่ได้ พอที่จะมีชีวิตที่ดี ซึ่งไม่จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับเรื่องใหญ่ ๆ อย่างผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ หรือเรื่องของรายได้ ความมั่งคั่งมากนักแต่ต้องมองเห็นว่า “อะไรเป็นสิ่งพอเพียงสำหรับชีวิตมนุษย์”

Thinley (n.d. อ้างถึงใน บชท., ม.ป.ป., หน้า 41-42) ๗๗๗ จิกมี ทินเลย์ นายกรัฐมนตรีแห่งประเทศภูฏาน กล่าวพร้อมกับมองปรัชญาแห่งความสุขมวลรวมประชาชาติของภูฏาน และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของไทย จากมุมมองของกษัตริย์ทั้งสองประเทศที่ทรงห่วงใยพสกนิกรเช่นเดียวกันและมีแนวความคิดที่คล้ายคลึงกัน “หัวใจของหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การอยู่ได้ ด้วยสิ่งที่อยู่อย่างยั่งยืน” นายกรัฐมนตรีภูฏานยังได้ให้ทัศนะต่อเศรษฐกิจพอเพียงของไทยว่า เนื่องจากไทยมีขนาดใหญ่กว่าประเทศภูฏานและพัฒนาก้าวไกลกว่า รวมถึงการเป็นอุตสาหกรรมที่มากกว่า จึงเป็นเรื่องท้าทายและซับซ้อนต่อการเปลี่ยนแปลงที่นำมาสู่ความมั่นคงในระยะยาวจากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในเวลานี้ เป็นสิ่งจำเป็นของโลกที่จะต้องดำเนินการ และในความเป็นจริง ไทยเป็นประเทศที่โลกรู้จักและถูกจับตามอง ซึ่งหากประเทศไทยได้กำหนดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นวาระระดับชาติ และดำเนินการตามแนวทางนี้อย่างจริงจังแล้ว “ผมว่าประเทศไทยจะสามารถสร้างโลกใบใหม่ จากหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สร้างชีวิตที่ยั่งยืน และสุดท้ายจะไม่หยุดเพียงแต่ในประเทศไทยแต่เป็นหลักการและแนวปฏิบัติของโลก ซึ่งหากทำได้สำเร็จ ไทยก็คือผู้นำ”

Calkins (n.d. อ้างถึงใน บชท., ม.ป.ป., หน้า 67-69) ศ.ปีเตอร์ คัลกิน อาจารย์ด้านเศรษฐศาสตร์เกษตรและวิทยาการผู้บริโภคน มหาวิทยาลัยลาเวล ประเทศแคนาดา ศ.คัลกิน ชี้ให้เห็นว่าการที่จะนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับเป็นแนวทางในการปฏิบัติไม่ว่าจะอยู่ในภาคส่วนใดก็ตาม ต้องสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน ไม่ใช่แต่เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น การร่วมมือกันจะต้องก่อให้เกิดสิ่งที่ดีขึ้นระหว่างตนเองและส่วนรวมซึ่งเราจะเห็นได้ในหมู่บ้านและชุมชนขนาดเล็ก เช่นเดียวกับองค์กรที่บริหาร โดยแรงงาน หลักการใหญ่ขององค์กรลักษณะนี้มีใช้การทำการสูงสุดแก่นายทุนแต่เป้าหมายคือ การเพิ่มรายได้ให้แก่โรงงาน โดยที่กลุ่มคนงานจะเป็นผู้บริหารองค์กรอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม หากกล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงในขั้นก้าวหน้าที่เชื่อมโยงกับระบบทุนนิยมด้วยนั้น กิจการต้องดำเนินไปอย่างมีคุณธรรม มีการเปิดกว้างทางความคิดเพื่อรับสิ่งใหม่ ๆ เอาใจใส่ และคำนึงถึงคนรอบข้างมากขึ้น เรียกว่าเป็นเศรษฐศาสตร์คุณธรรม ที่อยู่บนเงื่อนไขของคุณธรรมในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง

Vimala Veeraraghavan (n.d. อ้างถึงใน บชท., ม.ป.ป., หน้า 75-77) ศ.ดร. วิมาลา วีระรัควาน ผู้อำนวยการสถาบันอมิตีแห่งพุทธธรรมสุขภาพและศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ประเทศอินเดีย ท่านคิดว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั้น บอกว่า จงพอใจในสิ่งที่มี อย่าต้องการอะไรที่มากเกินไป ทำอะไรให้พอเหมาะพอประมาณ เป็นหนึ่งในวิธีสร้างกำแพงกันผลกระทบในแง่ลบของโลกาภิวัตน์ ท่านไม่ได้บอกว่าโลกาภิวัตน์ หรือเทคโนโลยีนั้นไม่ดี แต่อะไรที่มากเกินไปมันก็จะส่งผลในแง่ลบเสมอ ถ้ารู้สึกว่าการพอเพียงนั้นจะนำเราไปสู่ความพอดี จะเป็นจุดเริ่มต้นให้เราเริ่มคิดจะทำอะไรให้แก่สังคมและผู้อื่น โดยไม่เก็บสะสมทุกอย่างเข้าตัวคนเดียว “เศรษฐกิจพอเพียงน่าจะเป็นทางออกของยุคนี้ การปรับเปลี่ยนความคิดที่ว่าถ้าฉันมีเงินอยู่จำนวนหนึ่งฉันต้องได้สิ่งที่หรูหรา ต้องได้ชีวิตที่สะดวกสบาย ไปสู่ความคิดที่ว่าถ้าฉันมีแล้ว ฉันไม่จำเป็นต้องขวนขวายหาเพิ่มอีก ฉันจะแบ่งปันให้กับคนอื่น ๆ ในชุมชนด้วย เพื่อที่ทุกคนจะได้เป็นเหมือนฉัน แล้วสังคมก็จะมีแรงผลักดันให้เดินหน้าต่อ” ศ.ดร. วิมาลา ให้ความเห็น พร้อมเสริมว่า เรื่องความเท่าเทียมกันในสังคม ก็เป็นหัวใจหลักของเศรษฐกิจพอเพียงด้วยเช่นกัน ดังนี้

“เศรษฐกิจพอเพียงจะประสบความสำเร็จได้ ต้องเกิดจากภายใน ทุกคนต้องมีความรู้ในเรื่องนี้ เหมือนอย่างที่ดิฉันคอยช่วยนักศึกษา แต่เป็นตัวนักศึกษาเองที่ต้องออกแรงและความพยายาม แล้วอาจารย์ก็สร้างความเข้าใจให้กับนักศึกษาอย่างค่อยเป็นค่อยไปและฝึกให้พวกเขาได้คิด ถือเป็นโครงการระยะยาว เพราะว่าสิ่งที่ไม่สามารถทำให้สำเร็จได้ในชั่วข้ามคืน” ศ.ดร. วิมาลา ได้เสนอทางออกไว้ว่า เราควรพยายามปลูกฝังให้เขามีใจในสิ่งที่มี ช่วย使他คิดว่าถ้ามีเท่านี้จะจัดการกับมันอย่างไร ซึ่งการปลูกฝังเหล่านี้ต้องใช้การศึกษาเข้ามาช่วย สร้างให้เกิดความเข้าใจอย่างค่อยเป็นค่อยไปพร้อมฝึกให้คิดเป็น เป็นการเรียนรู้ที่จะทำให้อยู่ได้ด้วยตนเอง และเมื่อพึ่งพาตนเองได้แล้ว เขาเหล่านั้นก็จะสามารถเผยแพร่ความรู้ให้แก่คนอื่น ๆ ได้อีก เป็นแนวทางปฏิบัติที่เข้าถึงตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ต้องมาจากข้างใน

หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2549, หน้า 2)

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาและเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤตเพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

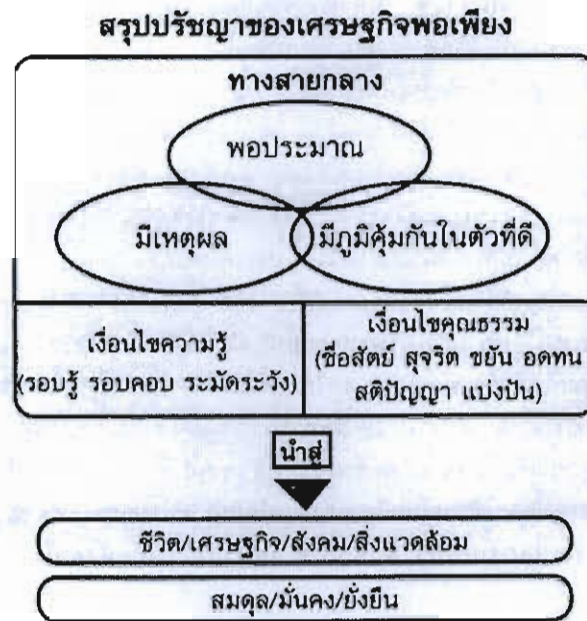
3. คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อม ๆ กัน ดังนี้
ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตัวเองและผู้อื่น

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุ ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน คือ เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วยความรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับจากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี จากการศึกษาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สามารถสรุป หลักแนวคิด โดยแสดงได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2-1 สรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

จากแนวคิดดังกล่าว พอสรุปได้ว่า การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี การดำเนินงานแบบเศรษฐกิจพอเพียง ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและสิ่งแวดล้อมด้วย การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง โดยพื้นฐานก็คือ การพึ่งตนเองเป็นหลัก การทำอะไรอย่างเป็นขั้นตอน รอบคอบระมัดระวัง พิจารณาถึงความพอดี พอเหมาะ ความเหมาะสมผลและการพร้อมรับความเปลี่ยนแปลง การสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความสมดุล ในแต่ละสัดส่วนแต่ละระดับ ครอบคลุมทั้งด้านจิตใจ สังคม เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมถึงเศรษฐกิจ

หลักการแห่งทฤษฎีใหม่ทางการพัฒนาคุณลักษณะ 9 ประการ (นพลักษณ์) ทางการพัฒนา

ทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นทั้งหลักการและวิธีการใหม่ เป็นพระราชดำริที่มีความยิ่งใหญ่ทางความคิด 9 ประการ คือ

1. เป็นแนวคิดที่ก้าวพ้นพหุคูณความคิดแบบตะวันตกซึ่งมีอิทธิพลคือทฤษฎีและวิธีการปฏิบัติทางการพัฒนา พระราชดำริทฤษฎีใหม่มีลักษณะเป็นพหุนิยม ทั้งในแง่การคิด (Thinking) และการทำ (Doing) ที่มีความหลากหลายผสมผสานกันได้ไม่เป็นเอกนิยม (นำข้าวทั้งหมด) หรือทวิ

นิยม (เลือกระหว่างนำข้าวกับไร่ป่อหรือระหว่างเกษตรกับอุตสาหกรรม) หากเป็นหลักและวิธีคิดที่ก่อให้เกิดการพลิกสถานการณ์เก่าที่ซ้ำรอยเดิมอยู่โดยไม่มีทางออกได้ แทนที่จะมุ่งสู่เศรษฐกิจเพื่อการส่งออก การพัฒนาอุตสาหกรรม ก็เห็นความสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง ในฐานะที่เป็นเป้าหมายหนึ่งของการพัฒนาและเป้าหมายหลักที่สามารถคงอยู่ตลอดไป เกือบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อเป้าหมายอื่น ๆ ได้

2. เป็นแนวคิดที่ก้าวพ้นพหุคูณความคิดแบบวิภาษวิธี (Dialectical) **ทฤษฎี**ใหม่ยอมรับการดำรงอยู่ร่วมกันของสิ่งที่แตกต่างกัน เช่น เกษตรแบบพึ่งตนเอง ดำรงอยู่ร่วมกับการผลิตทางเกษตรอุตสาหกรรม หรืออุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีสูงหรืออุตสาหกรรมประเภทการให้บริการได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงจากลักษณะเกษตรพอเพียงไปเป็นการผลิตรูปแบบอื่น พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีตรรกะที่แตกต่างจากระบบคิดดังกล่าวในแง่ที่ว่า เป็นตรรกะของการพึ่งพิงอิงกัน (Interdependence) **ที่มีจริยธรรม**ของความสามัคคีมีเมตตากัน การพึ่งพิงอิงกันต่างจากการพึ่งพาอาศัยตรงที่การพึ่งพิงอิงกันเห็นความเป็นไปได้ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของสิ่งที่ขัดแย้งแตกต่างกัน และความเป็นไปได้ของการร่วมมือกันเพื่อก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มที่ส่วนซึ่งแตกต่างกันสามารถแบ่งปันกันได้

3. เป็นแนวคิดที่ปฏิบัติได้ทำให้**เห็นจริงได้** จึงเป็นทฤษฎีที่ผนิกประสานเป็นเนื้อเดียวกับการปฏิบัติ มิใช่เป็นเพียงทฤษฎีลอย ๆ ปฏิบัติไม่ได้ นอกจากนั้น ยังมีการแนะนำให้มีการปฏิบัติอย่างเป็นขั้นตอนจากขั้นต้น (พื้นฐาน) ไปสู่ขั้นก้าวหน้าซึ่งแบ่งออกเป็นขั้นที่สองและขั้นที่สาม โดยขั้นต้นเป็นขั้นการจัดสัดส่วนทางการผลิตให้เหมาะสม ขั้นที่สองเป็นขั้นการจัดการแบบรวมพลังร่วมมือกัน ทั้งในระดับการผลิต การตลาด การเป็นอยู่ สวัสดิการ การศึกษา สังคมและศาสนา เมื่อผ่านพ้นขั้นที่สองแล้ว จึงพัฒนาก้าวหน้าไปสู่ขั้นที่สามต่อไป คือ การระดมทรัพยากรจากภายนอกชุมชน โดยอาศัยหลักของการพึ่งพิงอิงกันระหว่างฝ่ายเกษตรกรกับฝ่ายที่เป็นแหล่งทุน (ธนาคาร) และบริษัท ทั้งนี้แต่ละฝ่ายจะได้รับประโยชน์ร่วมกัน ไม่มีการได้เปรียบแบบได้หมด เสียหมด หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้มากจนเกินไป แต่ละฝ่ายต่างมีผลประโยชน์ร่วมกันดังที่เรียกว่า Stakeholders ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ขั้นตอนทั้งสามนี้ คือ กระบวนการที่เกี่ยวข้องเนื่องกันทั้งหมด และตลอดกระบวนการนี้มีการผนิกประสานจริยธรรมของความร่วมมือ ความรู้รักสามัคคี และการแบ่งปันกันไว้กับวิถีชีวิตทางการผลิตและการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง และระหว่างชุมชนกับโลกภายนอก ไม่แยกออกจากกัน ไม่เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นปฏิปักษ์ทอนกำลังกัน

กระบวนการ 3 ขั้นตอนนี้ สัมพันธ์กับการมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่ซับซ้อนนัก แต่พัฒนาไปสู่ความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนมากขึ้นเป็นลำดับ โดยมีหลักว่า ตัวเกษตรกรจะต้องมีความพอเพียงพึ่งตนเอง เลี้ยงตนเองและครอบครัวให้ได้เสียก่อน กล่าวคือ เอาตัวเองและครอบครัวให้อยู่

รูดก่อนแล้วจึงเริ่มรวมเป็นพลังกันในรูปแบบกลุ่มเกษตรกรหรือสหกรณ์ร่วมแรงร่วมใจกันจัดการ
สิ่งหลัก ๆ ในวิถีชีวิตของชุมชน เมื่อชุมชนมีพลังแล้วการจะติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอกก็จะ
เป็นไปได้ด้วยดี

ดังนั้น กระบวนการ 3 ขั้นตอนจึงมีจริยธรรมของความร่วมมือ (Cooperation) ไม่ใช่
การแข่งขัน (Competition) มีการสร้างและสนับสนุนความเป็นมิตรความเมตตา ไม่ใช่ ความขัดแย้ง
การเป็นปฏิปักษ์กัน ไม่ว่าจะเป็นระหว่างบุคคลภายในชุมชนเอง หรือระหว่างชุมชนทั้งหมดกับ
บุคคลหรือกลุ่มบุคคล องค์กรภายนอก การนำแนวทางการร่วมมือ การรู้จักสามัคคี การเพิ่มพลัง
อย่างสร้างสรรค์ การเป็นกัลยาณมิตร เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์อย่างรอบด้านไม่เฉพาะทางการ
ผลิตนี้ จัดว่าเป็นความยิ่งใหญ่ของทฤษฎีใหม่เพราะการพัฒนาก้าวหน้าไปในแต่ละขั้นเป็นการมุ่งสู่
ความร่วมมือมากกว่าการแข่งขันและความขัดแย้งซึ่งต่างจากแนวคิดของทฤษฎีอื่น ๆ ทฤษฎีใหม่จึง
เป็น Cooperative Theory มิใช่ Conflict Theory

4. เป็นทฤษฎีที่มีความง่ายไม่ซับซ้อน เข้าใจง่าย จึงมีพลังสูง คนทั่วไปทุกระดับสามารถ
เข้าใจ เข้าถึงและนำไปทำให้เห็นผลจริงได้

5. เป็นทฤษฎีที่นำประสบการณ์ของไทยและลักษณะสภาพแวดล้อม ลมฟ้าอากาศ การ
เปลี่ยนแปลงทางฤดูกาล วิถีชีวิต ฐานะทางเศรษฐกิจ สถานการณ์เฉพาะหน้าและอนาคต ตลอดจน
ลักษณะเด่นของชีวิตความเป็นอยู่ และการผลิตของไทยซึ่งเป็นประเทศผลิตธัญญาหารและส่วนเกิน
ทางการผลิตธัญญาหารมารวมกันขึ้นเป็นทฤษฎีใหม่

6. เป็นแนวคิดที่สมสมัยและได้จังหวะเวลาเหมาะในการเตือนให้ผู้มีบทบาททางการ
จัดทำและดำเนินการตามนโยบายและแผนการพัฒนาฯ ให้มีสติและความระมัดระวังในการกำหนด
นโยบายและแผนการพัฒนาประเทศ

7. เป็นแนวคิดที่แฝงไว้ด้วยปรัชญาในการดำรงชีวิตและดำรงชาติด้วย มิใช่เป็นแต่เพียง
ทฤษฎีทางเศรษฐกิจหรือทฤษฎีด้านหนึ่งด้านใด โดยเฉพาะ หากเป็นทฤษฎีแบบองค์รวม (Holistic
Theory) เพราะมีหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และปรัชญาการดำรงชีวิต อีกทั้งยังมีผลใน
ทางการส่งเสริมจริยธรรม (Ethics) แห่งความพอ และความพอเพียงอีกด้วย (Enough และ
Subsistence)

8. เป็นแนวคิดที่มีพลังในการกระตุ้นให้ผู้ยากไร้มีพลัง เข้าใจถึงความเป็นจริง ไม่มี
ปมด้อยหรือข้อแก้ตัวลอยในโชคชะตา เพราะผู้ปฏิบัติสามารถมีความสุขได้ตามอัตภาพ และเข้าใจ
หลักของสันโดษ ไม่ถูกมองหรือทับถมว่า เป็นผู้ด้อยพัฒนาหรือมีปัญหาเป็นขวากหนามของการ
พัฒนา

9. เป็นแนวคิดที่ปลอดจากการเมือง ผลประโยชน์ และอุดมการณ์ จึงเป็นทฤษฎีใหม่ที่มีความเป็นสากล สามารถนำไปใช้ได้โดยปราศจากข้อข้องใจด้านการเมือง

ทฤษฎีใหม่เป็นทฤษฎีที่มีรากฐานอยู่บนเมตตาธรรมและจริยธรรมของการให้ความพอดี ความพอเพียง ทฤษฎีใหม่อิงธรรมของธรรมชาติ ที่สามารถสร้างดุลยภาพระหว่างสรรพสิ่งที่มีความแตกต่างหลากหลายได้ ทฤษฎีใหม่จึงมีความเป็นสากล เพราะอิงแบบอย่างของธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งสากลมีอยู่คู่โลกมานานแล้ว อีกทั้งยังเป็นจริยธรรมแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ที่ไม่เบียดเบียนเอาชนะกันแบบทำลาย แต่ปรับตัวเข้าหากันอีกด้วย

ความยิ่งใหญ่ของทฤษฎีใหม่นี้ สรุปได้ 9 ประการ เรียกว่า “นพลักษณ์ของทฤษฎีใหม่” ดังนี้ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541, หน้า 10-21)

- หลากหลาย (Multiple, Diverse)
- ร่วมนำ (Co - existing)
- คิด-ทำ (Thinking-doing)
- เรียบง่าย (Simple)
- ผสานทุกส่วน (Integrating)
- ควรแก่สถานการณ์ (Timely)
- องค์กรรวมรอบด้าน (Holistic)
- บันดาลใจ (Inspiring)
- ไม้ใฝ่อุดมการณ์-เป็นการสากล (Universal)

กระบวนการพัฒนาชุมชนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง

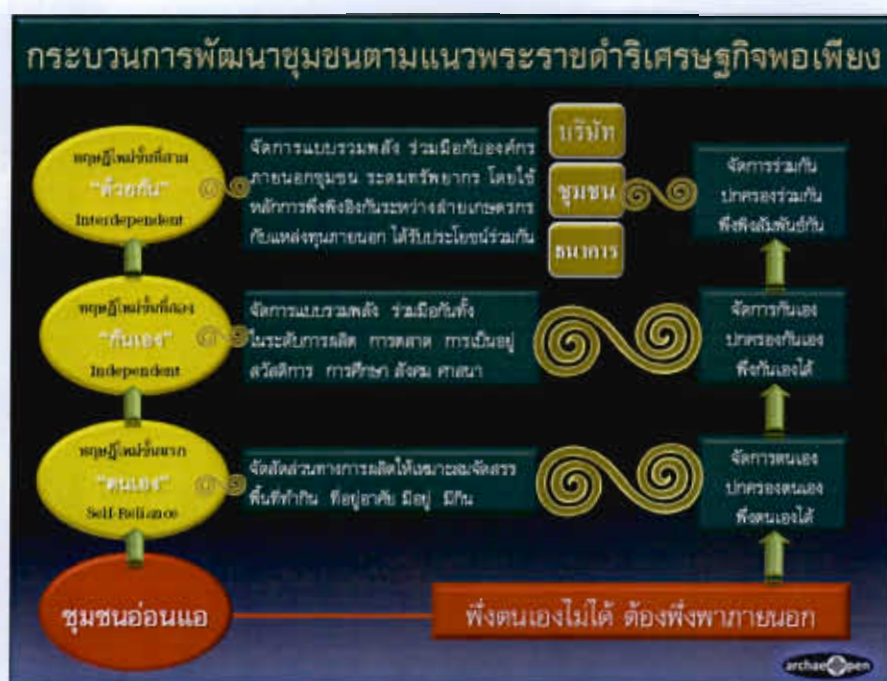
สิ่งสำคัญทางการพัฒนา คน และสังคมวัฒนธรรม ที่โดดเด่นเป็นที่ประจักษ์และยอมรับนับถือของชาวโลกที่พระองค์ทรงคิดค้นและปฏิบัติจนประสบความสำเร็จอย่างงดงาม ได้แก่ แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งถือว่าเป็นทฤษฎีทางการพัฒนาที่ยิ่งใหญ่ทฤษฎีหนึ่งของโลกในขณะนี้ และเชื่อกันว่าจะเป็นทฤษฎีสำคัญที่มีบทบาทนำในการฟื้นฟูความหายนะของสังคม วัฒนธรรม โลกที่เกิดจากการพัฒนาตามแบบทฤษฎีทันสมัยในห้วงสองศตวรรษที่ผ่านมา

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม พื้นฐานของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมพุทธศาสนาและศาสนาตะวันออก บนฐานการผลิตทางเกษตรกรรมในสังคมไทยที่สืบทอดกันมายาวนาน

การพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เป็นไปบนพื้นฐานทางภูมิสังคมของประเทศไทยทุกแห่งทุกมุมอย่างแท้จริง มียุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนและการพัฒนา

คนในลักษณะเป็นองค์รวมที่สามารถแก้ไขปัญหาทุก ๆ อย่าง ทุก ๆ ด้าน ไปพร้อม ๆ กัน อย่างเชื่อมโยงแบบสมานฉันท์ เกื้อกูล และพึ่งพิงอิงอาศัย ไม่เบียดขับทำลายล้างกัน

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง มิใช่เป็นเพียงปรัชญาหรือแนวคิดเชิงนามธรรมลอย ๆ หากเป็น ทฤษฎีทางการพัฒนา (Development theory) ที่มีทั้งปรัชญา (Philosophy) เป้าหมายสูงสุด (Ultimate ends) หลักการ (Principles) วิธีการเชิงกระบวนการ (Means) ที่ผ่านการศึกษาวิจัยทดลอง และสังเคราะห์ด้วยการปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่องจนเห็นผลสัมฤทธิ์ที่ลงตัว สามารถนำไปใช้ได้ทั่วไปในทุก ๆ กลุ่มชน ทุกศาสตร์ทุกสาขาวิชา เพื่อจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ การพัฒนาหรือบำรุงวัฒนธรรมชุมชนให้เจริญ (สายนต์ ไพรชาญจิตร, 2550, หน้า 197-198)

ภาพที่ 2-2 กระบวนการพัฒนาชุมชนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง

กล่าวสรุปคือ การพัฒนาชุมชนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงก่อให้เกิดความเข้มแข็งโดยมีกระบวนการเป็นลำดับขั้น คือ เริ่มจากการพึ่งตนเองได้ ขั้นที่สอง การพึ่งกันเองของคนในชุมชน ขั้นที่สาม การพึ่งพิงสัมพันธ์กัน การระดมทรัพยากร ร่วมพลังร่วมมือโดยการมีส่วนร่วมของคนในหมู่บ้าน สามารถประยุกต์แนวทฤษฎีใหม่ในการแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างยั่งยืน การวัดคุณค่าของการพัฒนาหมู่บ้านตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สะท้อนเป้าหมายสุดท้ายของ

การพัฒนา (Ends) และสามารถพิจารณาเชื่อมโยงถึงวิธีการ (Means) ต่าง ๆ ที่จัดทำเพื่อให้ส่งผลต่อการบรรลุเป้าหมายความอยู่เย็น เป็นสุข

ผู้วิจัยขอสรุปความสำคัญของแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงว่า หากเราคนไทยได้วิเคราะห์ถึงแก่นแท้ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างถ่องแท้แล้ว เรา่อมประจักษ์ได้ว่าแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง มีบริบทของความสำคัญอยู่อย่างน้อยที่สุดสามประการ ซึ่งเป็นตัวกำหนดความยั่งยืนและความสำเร็จของการพัฒนาประเทศไม่เพียงแต่ด้านเกษตรกรรมหรือการพัฒนาทางใดทางหนึ่งเท่านั้น แต่หมายถึงปรัชญาในการดำเนินชีวิตในทุกบทบาทหน้าที่ ดังต่อไปนี้

ความสำคัญประการแรก คือการเน้นความพอเพียงและความพอประมาณก่อนการแข่งขัน ซึ่งจะต้องเลือกหรือพิจารณาระหว่างความเหมาะสมกับความอยากได้อย่างมี เพื่อประโยชน์สุขของภาคสังคมของประชาชนก่อนเศรษฐกิจมวลรวมของประเทศ

ความสำคัญประการที่สอง คือการเน้นการดำเนินงานที่ต้องทำอย่างมีเหตุมีผลมีการวางแผนและป้องกันความล้มเหลวในทุกขั้นตอน โดยอยู่บนพื้นฐานของหลักวิชาที่ถูกต้อง เพื่อให้ได้รับทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผลพร้อม ๆ กัน

ความสำคัญประการที่สาม คือการเน้น ความมีคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความเพียรความอดทนของทุกคน โดยอยู่บนพื้นฐานของการมีสติและปัญญา

หากประชาชน ภาคธุรกิจ และรัฐบาล ได้นำหลักการที่เน้นความพอเพียงไปปรับและประยุกต์ใช้อย่างมีเหตุมีผลมีการวางแผนบนพื้นฐานหลักวิชาที่ถูกต้อง โดยบุคคลเหล่านั้น ประกอบด้วยคุณธรรมจริยธรรมความซื่อสัตย์สุจริตพร้อมกับความมีสติและปัญญาที่ถูกต้อง ก็สามารถป้องกันประเทศไทยจากปัญหาภัยคุกคามทางเศรษฐกิจ และสามารถรองรับกับกระแสความกดดันจากปัจจัยภายนอกอันเนื่องมาจากระบบ โลกาภิวัตน์ได้ และประเทศไทยก็จะสามารถมีการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

แนวคิดเกษตรในเมือง

สังคมไทยผูกผันกับการเกษตรมาเป็นเวลานาน เมืองในปัจจุบัน โดยเฉพาะพื้นที่ในกรุงเทพฯ ก็เป็นพื้นที่ทำการเกษตรมาเป็นเวลานานก่อนที่เมืองในปัจจุบัน หมายถึงศูนย์กลางความก้าวหน้าทางวิชาการแขนงต่าง ๆ โดยเฉพาะเทคโนโลยีขั้นสูง แตกต่างจากในอดีตที่ยังเป็นชุมชนที่สามารถ เมืองหลวงเป็นเหมือนสถานีด่านแรกในการรับวิถีคิดจากต่างประเทศ ก่อนที่จะส่งผ่านไปยังส่วนต่าง ๆ ของประเทศ นอกจากนั้น เมืองในปัจจุบันยังเป็นภาพลักษณ์ของความทันสมัยที่ลอกเลียนแบบมาจากสังคมตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นอาคารสูง โครงข่ายคมนาคม หรือวิถี

ชีวิตที่พึ่งพาเทคโนโลยีจากต่างประเทศพึ่งตนเอง (ดวงจันทร์ อาภาวัชรุณณ์ เจริญเมือง, 2551 หน้า 128) เกษตรในเมืองแม้จะเป็นคำใหม่ที่ไม่คุ้นชินนักในสังคมไทย แต่เรื่องเกษตรในเมืองไม่ใช่เรื่องใหม่ซึ่งมีการพูดถึงมาแล้วในลักษณะต่าง ๆ กัน

ความหมายของเกษตรในเมือง

แนวคิดเกษตรในเมืองที่เป็น ทฤษฎี การค้นคว้าทางวิชาการเป็นแนวคิดจากต่างประเทศเป็นหลัก และในแวดวงวิชาการมีงานของ ปิยพงษ์ บุญบงก์ (2555, หน้า 15-16) ที่อธิบายความหมายของเกษตรในเมืองไว้ดังนี้

นิยามของเกษตรในเมืองที่ถูกอ้างอิงอย่างกว้างขวางในแวดวงศึกษาวิจัยและการพัฒนาเรื่องเกษตรในเมืองระดับนานาชาติ (The classic and widely used definition) คือนิยามของ L.J.A Mougrot ซึ่งนำเสนอในงานที่ชื่อว่า Urban agriculture: Definition presence, Potentials and risks ตีพิมพ์ในปี 2000 นิยามไว้ว่า “เกษตรในเมืองคือ การปลูก การเลี้ยงดู การทำให้เพิ่มพูน การนำเข้าสู่กระบวนการที่เกี่ยวข้อง และการกระจายสิ่งที่เป็นผลผลิตที่เป็นอาหารอย่างเนื้อสัตว์ ผักและผลไม้ และที่ไม่เป็นอาหารอย่างพืชที่เป็นสมุนไพร รวมถึงการใช้ และนำกลับมาใช้ใหม่ของ ทรัพยากร ผลิตภัณฑ์ และการบริการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมเหล่านั้น ซึ่งเกิดขึ้น และมีอยู่รอบ ๆ พื้นที่เมือง กล่าวคือ พื้นที่ที่มีอุตสาหกรรมและย่านพาณิชย์ตั้งอยู่ หรือในขอบเขตของพื้นที่ที่ถูกพัฒนาให้เป็นศูนย์กลาง โดยที่กิจกรรมเหล่านั้นมุ่งเน้นดำเนินไปเพื่อตอบสนองคนที่อาศัยอยู่ในเมืองเป็นสำคัญ”

ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเกษตรในเมืองเป็นการทำการเกษตรที่ปรับตัวตามสภาพแวดล้อมที่ไม่ได้ถูกพัฒนาให้อื้ออามวยต่อการเกษตร ซึ่งต้องมีกระบวนการ องค์ความรู้ การจัดการและระดับการพึ่งพาตนเองที่แตกต่างออกไปจากการทำการเกษตรแบบอื่น ๆ

พัฒนาการของแนวคิดเกษตรในเมืองในสังคมไทย

แนวคิดการพึ่งพาตนเองทางการเกษตร เป็นวิถีชีวิตของสังคมไทยแต่เดิม เมื่อมีการพัฒนาประเทศในรูปแบบใหม่ “รัฐ” มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงประเทศ ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม แนวคิดในเรื่องของเกษตรในเมืองของสังคมไทยสมัยใหม่ มักเกิดขึ้นในขณะที่สังคมเผชิญกับวิกฤตทางเศรษฐกิจ นคร ลิมปคุปดถาวร (2555 อ้างถึงใน ปิยพงษ์ บุญบงก์, 2555, หน้า 10) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ร่องรอยของการส่งเสริมให้คนเมืองทำการเกษตรในสังคมไทยสมัยใหม่ เกิดขึ้นแรก ๆ ในช่วงที่จอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อขณะที่ประเทศเผชิญกับวิกฤต พ.ศ. 2482 รัฐบาล จอมพล ป. กำหนดแผนปฏิบัติอันดิงามที่ประชาชนควรยึดถือและปฏิบัติตาม เรียกว่า รัฐนิยม เริ่มแรกมี 7 ประการ ต่อมาขยายเป็น 12 แล้วออกกฎหมายให้ใช้นโยบายนี้ ซึ่งมองได้ 2 แง่คือการพยายามสร้างความเข้มแข็งให้สยาม

ภายใต้บริบทสงครามโลก ในอีกแง่หนึ่งคือการแสดงถึงปรัชญา ความเชื่อในการบังคับใช้อำนาจจากบนลงล่าง คือการบังคับใช้อำนาจรัฐเพื่อเปลี่ยนแปลงประเทศ เนื้อหาฉบับหนึ่งในเรื่องกิจวัตรประจำวันของคนไทยกล่าวถึงตารางเวลาประจำวัน และกล่าวถึงการทำสวนครัวเป็นหนึ่งในกิจกรรมพิเศษในตารางเวลาประจำวันด้วย (คริส เบเกอร์, 2557, หน้า 186) จากนั้นเรื่องเกษตรในเมืองกลับมาอีกครั้งในช่วงปี 2540 โดยเฉพาะหลังกระแสพระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบกับการรณรงค์ และสนับสนุนเรื่องผักสวนครัวรั้วกินได้ของรัฐ ซึ่งก็ตรงกับช่วงวิกฤตเศรษฐกิจในช่วงปี 2540 หลังจากนั้นก็มีโครงการส่งเสริมเรื่องสวนผักชุมชนและสวนผักโรงเรียนโดยสถาบันสิ่งแวดล้อมไทยร่วมกับสถาบันพัฒนานานาชาติแคนาดาที่เขตบางกะปิและเขตบางกอกน้อย ในช่วงปี 2543 ซึ่งเป็นครั้งแรกของการพัฒนาแนวคิดเกษตรในเมือง โดยตรง และมาจากการเคลื่อนไหวของภาคเอกชน ก่อนที่จะเกิดโครงการอื่น ๆ ที่เกิดจากการเคลื่อนไหวขององค์กรภาคเอกชนจนถึงปัจจุบัน

การจัดแบ่งประเภทของเกษตรในเมือง

ในปี 2004 ยีฟ คาบานเนส (Yves Cabannes) ศาสตราจารย์ด้านเกษตรในเมือง มหาวิทยาลัยลอนดอน และที่ปรึกษาของ Resource Centres on Urban Agriculture and Food Security (RUAF) ได้พยายามแบ่งประเภทของเกษตรในเมืองไว้ 4 ประเภทกว้าง ๆ ดังนี้

1. ประเภทที่เน้นพึ่งตนเอง ซึ่งเกษตรในเมืองจะแสดงบทบาทในการช่วยให้อยู่รอด (Subsistence) ยกระดับคุณภาพชีวิต (Livelihoods) และลดผลกระทบจากวิกฤติต่าง ๆ (Crisis mitigation) การพัฒนาเกษตรในเมืองประเภทนี้ จะมุ่งเน้นไปที่ความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน (Household food security) การลดการกีดกันทางสังคม (Social inclusion) และการยกระดับสิทธิทางอาหาร (Right to food)

2. ประเภทที่เน้นการตลาด และการกระจายอาหาร ซึ่งเกษตรในเมืองจะแสดงบทบาทในการสร้างระบบอาหารท้องถิ่น (Local food market) การสร้างงาน สร้างผู้ประกอบการ และช่วยพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น รวมถึงความมั่นคงทางอาหารในระดับที่ใหญ่ขึ้น กล่าวคือ ความมั่นคงทางอาหารของเมือง (City food security)

3. ประเภทที่เน้นสร้างกิจกรรมเพื่อความผ่อนคลาย ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ยกระดับการเรียนรู้ วัฒนธรรมและสุขภาพ (Leisure, recreation, education, culture, health)

4. ประเภทที่ผสมผสานระหว่างประเภทต่าง ๆ ที่กล่าวถึงข้างต้น ซึ่งเกษตรในเมืองจะแสดงบทบาทในลักษณะที่เชื่อมโยงมิติต่าง ๆ ไปด้วยกัน (Urban metabolism) โดยทำหน้าที่หลายด้านในระบบนิเวศของเมืองในขณะเดียวกัน (Multifunctional urban agriculture) หรือสามารถใช้เกณฑ์ต่อไปนี้ในการแบ่งประเภทได้แก่

4.1 พื้นที่ (Area) แบ่งออกเป็นเกษตรในเมืองชั้นใน (Inner city farming) และเกษตรชานเมือง (Peri-urban farming) ซึ่งจะมีลักษณะเฉพาะที่ต่างกัน เช่นเกษตรในเมืองชั้นในเน้นปรับตัวเพื่อลดทอนรายจ่ายทางด้านอาหาร การบริโภคที่ปลอดภัย และมีแหล่งอาหารยามวิกฤติเป็นต้น โดยมักมุ่งเน้นการพึ่งตนเองเป็นหลัก (Subsistence-oriented) ในขณะที่เกษตรชานเมืองเน้นเรื่องการกระจายอาหารในเมืองที่ลดการเดินทางของอาหาร การสงวนไว้ซึ่งพื้นที่สีเขียวในเมือง (Green belt) และป้องกันการขยายตัวของเมืองอย่างไร้ขอบเขต (Urbanization) โดยมักจะเน้นเรื่องผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นหลัก (Market-oriented) อย่างไรก็ตามเมืองมีลักษณะเชิงซ้อน เรามักจะเห็นเมืองซ้อนเมือง อย่างในชานเมืองก็จะมีวิถีชีวิตแบบเมืองซ้อนอยู่

4.2 การใช้ที่ดิน (Land use) เป็นไปได้ทั้ง

4.2.1 ใช้ที่ดินส่วนรวม อาทิห้องชุด สำนักงาน พื้นที่ส่วนกลางชุมชน

4.2.2 พื้นที่ส่วนบุคคล

4.2.3 พื้นที่เฉพาะ เช่นพื้นที่ริมถนน บนเกาะกลาง ริมทางรถไฟ สวนสาธารณะ

4.2.4 พื้นที่ไม่สามารถพัฒนาสิ่งปลูกสร้างหรือใช้ประโยชน์อื่นได้ เช่นพื้นที่ได้

สะพาน ได้ทางด่วน

4.2.5 พื้นที่เอกชนปล่อยรกร้างว่างเปล่าอนุญาตให้ใช้ได้ เป็นต้น

ผู้ที่ขับเคลื่อน และได้ผลประโยชน์ เป็นได้ทั้งภาครัฐ และเอกชน ภาคประชาชน ชุมชน เครือข่าย

แนวคิดเรื่องเกษตรในเมืองกับการเคลื่อนไหวทางสังคม

ปิยพงษ์ บุญบงก์ (2555) ได้อธิบายประสบการณ์การส่งเสริมเรื่องเกษตรในเมืองจากต่างประเทศ ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเครือข่ายทางสังคม กรณีของการขับเคลื่อนการผลิตและกระจายอาหาร ซึ่งฐานสำคัญของเครือข่ายทางสังคมคือเรื่องการขับเคลื่อนร่วมกัน (Collective action) ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ ในลักษณะที่ต่างฝ่ายต่างอิสระแต่มาพึ่งพาอาศัยกัน (Autonomous but interdependent actors) ด้วยการมีส่วนร่วมผลักดันกิจกรรมร่วมกัน ทั้งนี้ประเด็นที่ต้องพิจารณาคือประเด็นของการสร้างแรงจูงใจ (Incentives) และการติดต่อสื่อสารกัน (Communication) โดยมีทุนทางสังคม (Social capital) อาทิ ความสนิทสนม ไว้เนื้อเชื่อใจ และการพึ่งพากันและกันได้ เป็นต้นประเด็นสำคัญในการทำงานในรูปแบบเครือข่าย ในทางกลับกันเครือข่ายที่เข้มแข็งขึ้น ก็จะเพิ่มพูนทุนทางสังคมด้วยเช่นเดียวกัน (Putnam, 2002; Lin, 2001; Ostrom, 1994 อ้างถึงใน ปิยพงษ์ บุญบงก์, 2555)

เนตรดาว เกลาวิล (2556) อธิบายเกษตรในเมืองกับการเคลื่อนไหวทางสังคมว่า ผู้นำของการริเริ่มเกษตรกรรมในเมืองในต่างประเทศมักจะมีบทบาททางสังคมอื่น ๆ ด้วย เช่น การต่อต้าน

การเหยียดเชื้อชาติ การส่งเสริมสุขภาพของสังคม การรณรงค์ปัญหาโรคร้อน ความเป็นธรรมทางอาหาร และนิเวศวิทยาในเขตเมือง เป็นต้น ทำให้มีคำพูดว่า เกษตรกรรมในเมืองจึงถูกมองว่าเป็น การเคลื่อนไหวทางสังคม (Urban agriculture as a social movement) ในสังคมสมัยใหม่ การที่ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบนี้เอื้อประโยชน์หลากหลาย ทำให้เห็นว่าเกษตรกรรมในเมือง สามารถนำไปเชื่อมโยงกับประเด็นทางสังคมอย่างกว้างขวาง ความต้องการใช้เกษตรกรรมเป็น เครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงสังคมเรื่องต่าง ๆ ทำให้เกษตรกรรมในเมืองมีภาพลักษณ์ของการ ปฏิวัติในแบบที่ Michael Ableman เกษตรกรและนักเขียนเรียกว่า การปฏิวัติเงียบ (A Quiet revolution) ซึ่งเป็นการปฏิวัติการผลิตอาหารและการตลาด และเป็นเครื่องสะท้อนความต้องการที่จะใช้เกษตรกรรมเพื่อช่วยให้บรรลุอุดมคติที่ต้องการและสร้างความยั่งยืน อย่างไรก็ตาม เกษตรกรรมในเมืองอาจนับเป็นส่วนหนึ่งของกระแสต่อต้าน โลกาภิวัตน์ หรืออาจเป็นแค่การทำสวนธรรมดา ๆ หรือทางเลือกในการดำรงชีวิตของคนในเมืองก็ได้ เกษตรกรรมในเมืองจะมีความหมายอย่างไรก็ ขึ้นกับเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมของการทำเกษตรกรรมในเมืองแต่ละ โครงการเป็นสำคัญ

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2557) แนวทางการเคลื่อนไหวเพื่อพัฒนาเรื่องเกษตรในเมือง ของประเทศสิงคโปร์มาจากภาครัฐ ที่เห็นความสำคัญกับประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหาร ภายในประเทศมากยิ่งขึ้น อันเนื่องมาจากแรงกดดันจากปัจจัยหลาย ๆ ประการ อาทิ ภัยพิบัติทาง ธรรมชาติ ราคาอาหารที่เพิ่มสูงขึ้นทั่วโลก การลดลงของพื้นที่และแรงงานภาคเกษตรกรรม การ เพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรภายในประเทศ เป็นต้น และจากปัจจัยดังกล่าวส่งผลทำให้ประเทศ สิงคโปร์ต้องดำเนินนโยบายในการพัฒนาประเทศเพื่อรับมือต่อวิกฤตการณ์ทางอาหารที่อาจเกิดขึ้น ในโลกอนาคต เพราะถึงแม้ว่าประเทศสิงคโปร์จะเป็นประเทศที่ร่ำรวยพอที่จะนำเข้าอาหารจาก ต่างประเทศ กว่า 90 เปอร์เซ็นต์ของอาหารทั้งหมด แต่หากระยะยาวสิงคโปร์ไม่สามารถลดการ พึ่งพิงอาหารจากต่างชาติได้ ประเทศสิงคโปร์อาจจะต้องเผชิญกับภาวะความไม่มั่นคงทางอาหารที่ นำไปสู่วิกฤตการณ์อาหารภายในประเทศในยามวิกฤตได้ในที่สุด สิงคโปร์เป็นประเทศที่มีความ หนาแน่นของประชากรในเมืองที่สูงมาก การทำการเกษตรแบบคนในเขตเมือง (Urban farming) จึง ถือเป็นหนึ่งในวิธีที่สามารถช่วยให้ระดับความมั่นคงในอาหารสูงขึ้นได้ โดยการเกษตรแบบคนใน เขตเมืองเป็นสิ่งใหม่และสามารถเพิ่มผลผลิตทางอาหารได้ ถึงแม้จะมีพื้นที่จำกัด อาทิ การเกษตรบน หลังคา เป็นต้น ทั้งนี้ ถ้าการเกษตรแบบคนในเมืองประสบความสำเร็จ เป็นที่แน่นอนว่าประเทศอื่น ในอาเซียนสามารถที่จะเลียนแบบและทำตามได้ อีกทั้งสิงคโปร์ยังตั้งเป้าหมายเป็นประเทศ ศูนย์กลางการเกษตรแบบคนเมืองอีกด้วย

จะเห็นได้ว่าแนวคิดเกษตรในเมืองของไทยนั้นเป็นการบูรณาการวิถีชีวิตเกษตรกับ แนวคิดในด้านต่าง ๆ ทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม เข้าด้วยกันอย่างหลากหลาย

ความหมายของเกษตรในเมืองในบริบทสังคมไทยจึงยังต้องการการวิพากษ์ ถกเถียงกันต่อไป แต่ความหมายหลักที่สำคัญคือความสามารถในการปรับตัว สามารถพึ่งพาตนเองทางการเกษตรในสภาพสังคมเมืองที่มีทิศทางการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับการทำการเกษตร ซึ่งสามารถนำไปบูรณาการแนวทางการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่แตกต่างกันตามบริบทแวดล้อมทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ

แนวคิดและค่านิยมของความมั่นคงทางอาหาร

ความมั่นคงทางอาหาร ได้กลายเป็นปัญหาความมั่นคงรูปแบบใหม่ที่หลายประเทศทั่วโลกกำลังเผชิญและสร้างมาตรการรับมือกับความท้าทายดังกล่าวเพื่อความอยู่รอดของประชากรในประเทศและประชากรโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศกำลังพัฒนาที่ปัญหานี้กำลังทวีความรุนแรงมากขึ้น อันเป็นผลจากสภาวะแวดล้อมระหว่างประเทศที่เกิดวิกฤติด้านพลังงาน สภาพแวดล้อมและความสำคัญของการผลิตพืชอาหารลดลง ทำให้ราคาพืชอาหารสูงขึ้น จนทำให้ประชากรที่ยากจนไม่สามารถเข้าถึงอาหารได้

แนวคิดความมั่นคงทางอาหารมิใช่เพิ่งเกิดขึ้น หากแต่มีการพัฒนาแนวคิดมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1970 โดยมีการให้ค่านิยม คำจำกัดความไว้มากมาย ความหมายของแนวคิด ความมั่นคงทางอาหาร ถูกพัฒนาให้มีมิติที่ซับซ้อนขึ้นตามพลวัตความเข้าใจของผู้คนในเรื่องบทบาทของอาหาร หรือแม้แต่ว่าความแตกต่างในแต่ละประเทศและภูมิภาค อย่างไรก็ตามค่านิยมของความมั่นคงทางอาหารที่ได้รับการนำมาใช้อ้างอิงและเป็นที่ยอมรับมากที่สุดมาจากการประชุมอาหารโลก (World Food Summit) ที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี ในปี ค.ศ. 1996 คือ “Food security, at the individual, household, national, regional and global levels (is achieved) when all people at all times have physical and economic access to sufficient, safe and nutritious foods to meet their dietary needs and food preferences for an active healthy life”

“ความมั่นคงทางอาหาร หมายถึงการให้คนทุกคน ทุกเวลา มีความสามารถเข้าถึงอาหารทั้งในทางกายภาพและเศรษฐกิจอย่างเพียงพอ ปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการ ที่ตรงกับรสนิยมของตนเอง เพื่อการมีชีวิตที่ดีและสุขภาพที่แข็งแรง”

พนม ค้วงทอง (2552) ให้ความหมายของความมั่นคงทางอาหาร หมายถึง การกินคืออยู่ดีของครอบครัว ชุมชน และสามารถพึ่งตนเองทางด้านอาหารได้โดยจะต้องมีสิทธิ และสามารถเข้าถึงทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และอาหารธรรมชาติได้ง่าย และใช้ความรู้ ภูมิปัญญา ทักษะ ความสามารถ และเทคโนโลยีที่มีอยู่ในชุมชนมาจัดการกับทรัพยากรเหล่านั้นอย่างสอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชน และระบบนิเวศอื่นที่จะทำให้ครอบครัว และชุมชนสามารถมีอาหารเพื่อการ

บริโภค ได้อย่างพอเพียงกับความต้องการ และอาหารนั้นจะต้องสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

จ็ค คีอูฟ (2543, หน้า29) ได้กล่าวถึงความมั่นคงทางอาหารว่า ความมั่นคงทางอาหารจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อคนถ้วนหน้าสามารถหาอาหารที่ปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการได้อย่างพอเพียงในทุกเวลาที่เขาดต้องการ ไม่ว่าจะโดยทางกายภาพหรือโดยทางเศรษฐกิจ

จูติพร โชติดี (2552, หน้า17) ความมั่นคงทางอาหาร หมายถึงการที่ประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงแหล่งอาหารได้ตลอดเวลา เพียงพอต่อการดำเนินชีวิตให้มีสุขภาพที่ดี มีความหลากหลายของประเภทอาหารที่ได้รับ โดยอาหารนั้นมีคุณภาพ มีคุณค่าทางโภชนาการ และปลอดภัย

สำนักงานเลขาธิการเครือข่ายวิจัชนโยบายด้านพัฒนาเอเชีย (2548, หน้า 2) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความมั่นคงด้านอาหารในเอเชียในบริบทของเป้าหมายแห่งสหประชาสมิ การกำหนดนิยามไว้ว่า ความมั่นคงทางอาหารเป็นการที่ทุกคนสามารถเข้าถึงอาหารได้อย่างเพียงพอ ตลอดเวลาแห่งการมีชีวิตที่ยังสามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และมีสุขภาพดี

สำนักงานมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2548, หน้า 90) ได้กล่าวถึงความมั่นคงของมนุษย์ด้านอาหารว่าหมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์จำเป็นต้องบริโภคเพื่อดำรงชีวิต อย่างเพียงพอ เหมาะสม มีประโยชน์ และปราศจากโทษ

Smith and Maxwell (1992) ได้รวบรวมและบันทึกบรรณานุกรมเกี่ยวกับคำนิยามและคำจำกัดความของความมั่นคงทางอาหาร (Food security) และ ความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน (Household food security) ขององค์กรระหว่างประเทศ นักวิชาการ รวมถึงบุคคล องค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ไว้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1974-1991 ไว้เกือบ 200 ความหมาย นอกจากนั้นยังระบุถึงผู้เขียนแหล่งที่มา เอกสาร หน่วยงาน และเวลาที่มีการศึกษา งานศึกษาดังกล่าว เป็นการรวบรวมคำนิยามของความมั่นคงทางอาหารจากผลงานวิชาการ รายงานจากหน่วยงานรัฐบาล รวมถึงบทบันทึกทั้งที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่ และไม่เผยแพร่สู่สาธารณะ โดยครอบคลุมเกือบทั่วทุกภูมิภาคของโลก การศึกษาแนวคิดและคำนิยามความมั่นคงด้านอาหารจะช่วยให้ผู้มีบทบาทในการจัดทำนโยบาย รวมถึงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้มองเห็นขอบเขต มิติ และความเชื่อมโยงที่อาจส่งผลต่อมนุษย์และสังคม ทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ สามารถวางแผนและกำหนดบทบาทของนโยบายได้อย่างชัดเจนและเหมาะสมต่อประเด็นปัญหาด้านความมั่นคงทางอาหารได้มากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารในช่วงแรกนั้นจำกัดอยู่ในกรอบของกระบวนการผลิต มีเป้าหมายการผลิตเพื่อให้มีปริมาณเพียงพอกับความต้องการของผู้บริโภคซึ่งนำไปสู่การปฏิวัติเขียว (Green revolution) โดยการนำเทคโนโลยีและเครื่องจักรมาช่วยในการผลิต

สินค้าเกษตรเพื่อให้ได้ในปริมาณมาก อย่างไรก็ตาม แม้จะมีปริมาณอาหารมากแล้ว แต่ปัญหา ความอดอยากของประชากร โลกยังคงอยู่ ด้วยเหตุนี้แนวคิดทางเลือกใหม่จึงเกิดขึ้นโดยหลายฝ่าย ตระหนักว่า ความมั่นคงทางอาหารไม่ได้มีเพียงมิติด้านการผลิตอาหารให้ได้มากขึ้นเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงกับประเด็นอื่น ๆ เช่น การเข้าถึงอาหาร การผลิตอาหารให้ได้ปริมาณสม่ำเสมอ ความปลอดภัยทางอาหาร ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ทั้งยังรวมถึงบริบทแวดล้อมอื่น ๆ ของความมั่นคงทางอาหาร เช่น การพัฒนา การลดปัญหาความยากจน สถานการณ์ความเสี่ยง ความเปราะบาง การพึ่งพาตนเองและการพัฒนาชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ บทบาทของเกษตรกรได้ถูกนำมา ทบทวนใหม่ว่า ภาคเกษตรกรรมไม่ได้เป็นเพียงภาคการผลิตที่ต้องได้รับการปกป้องเท่านั้น แต่ยังมี บทบาทสำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารของประเทศทั้งในด้านการเพิ่มปริมาณอาหาร การ สนับสนุนการเข้าถึงอาหาร การมีปริมาณอาหารที่สม่ำเสมอ และความปลอดภัยทางอาหารอีกด้วย ความมั่นคงทางอาหารกับการพัฒนาภาคเกษตรในด้านต่าง ๆ จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องดำเนิน ควบคู่กันไป

สำหรับประเทศไทย แม้ว่าไทยเป็นผู้ผลิตและส่งออกอาหารที่สำคัญของโลก แต่ไม่ได้ หมายความว่าเรามีความมั่นคงทางอาหารสูงหรือไม่มีความเสี่ยงขาดความมั่นคงทางอาหารใน อนาคต ประเทศไทยมีแนวโน้มที่แรงงานภาคเกษตรและพื้นที่ทำการเกษตรจะลดลง ซึ่งจะทำให้ การผลิตอาหารมีต้นทุนสูงขึ้น

องค์ประกอบของความมั่นคงทางอาหาร

องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ได้แบ่งความหมายด้านความมั่นคง ออกเป็น 4 มิติ คือ

ความพร้อมเพียง (Availability) ของปริมาณอาหาร ที่อาจได้มาจากการผลิต ภายในประเทศหรือการนำเข้า รวมถึงความช่วยเหลือด้านอาหาร

การเข้าถึง (Access) ทรัพยากรที่พอเพียงของบุคคลเพื่อได้มาซึ่งอาหารที่เหมาะสม และมีโภชนาการ ทรัพยากรดังกล่าวหมายถึง ความสามารถของบุคคลที่จะกำหนดควบคุมกลุ่ม สินค้าหนึ่ง ๆ ได้ภายใต้บริบททางกฎหมาย การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนที่บุคคลอาศัย อยู่ (รวมถึงสิทธิตามประเพณี เช่น การเข้าถึงทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน)

การใช้ประโยชน์ (Utilization) ด้านอาหารผ่านอาหารที่เพียงพอ น้ำสะอาดและการ รักษาสุขภาพและสุขอนามัยเพื่อที่จะเข้าถึงภาวะความเป็นอยู่ที่ดีทางโภชนาการ ซึ่งความต้องการ ทางกายภาพทั้งหมดได้รับการตอบสนอง โดยนัยยะนี้ ความมั่นคงทางอาหารจึงสัมพันธ์กับปัจจัย นำเข้าที่ไม่ใช่อาหารด้วย และมิติสุดท้ายคือ

เสถียรภาพ (Stability) ทางอาหาร ที่ประชาชน ครัวเรือนและบุคคลจะต้องเข้าถึงอาหารที่เพียงพอตลอดเวลา ไม่ต้องเสี่ยงกับการไม่สามารถเข้าถึงอาหารอันเป็นผลมาจากวิกฤตที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหัน เช่น วิกฤตทางเศรษฐกิจหรือสภาพภูมิอากาศ หรือเหตุการณ์ที่เป็นไปตามวงจร เช่น ภาวะความไม่มั่นคงทางอาหารตามฤดูกาล ซึ่งในความหมายนี้ความมั่นคงทางอาหารครอบคลุมถึงมิตិความพอเพียงและการเข้าถึงอาหารด้วย พัฒนาการของแนวคิดเรื่องความมั่นคงด้านอาหาร

ทศวรรษที่ 1970 แนวคิดความมั่นคงด้านอาหารกับกระบวนการผลิต ความมั่นคงทางอาหารเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจจากนานาประเทศเป็นอย่างมากในช่วงกลางทศวรรษที่ 1970 เนื่องจากสภาวะขาดแคลนอาหารของโลก แต่ในขณะนั้นจุดมุ่งหมายของการแก้ปัญหามุ่งให้ความสำคัญแก่ประเด็นที่ว่า จะผลิตอาหารเพียงพอต่อผู้บริโภครโลกได้อย่างไร แนวคิดความมั่นคงทางอาหารจึงจำกัดอยู่ในกรอบของกระบวนการผลิต กล่าวคือ การผลิตอาหารให้ได้มากเพียงพอกับความต้องการของผู้บริโภคในราคาที่มีเสถียรภาพเป็นสำคัญ ดังนั้นหลายประเทศจึงได้นำแนวคิดการปฏิวัติเขียว (Green revolution) หรือการทำเกษตรแผนใหม่ เข้ามาปรับใช้กับ การพัฒนาด้านเกษตรทำให้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากการเกษตรแบบยังชีพไปเป็นการทำเกษตรเพื่ออุตสาหกรรม เพื่อให้มีปริมาณอาหารเพียงพอกับประชากรโลก ทั้งนี้การปฏิวัติเขียวได้นำความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ไม่ว่าจะเป็นการใช้พันธุ์พืชใหม่ที่ให้ผลผลิตสูง (New crop cultivars) การชลประทาน (Irrigation) เพื่อให้ปลูกพืชได้ในฤดูแล้งหรือสามารถผลิตได้ในทุกช่วงเวลาและมีผลผลิตอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการใช้สารเคมีทางการเกษตรจำพวกปุ๋ยเคมี (Fertilizer) สารเคมีกำจัดศัตรูพืช (Pesticide) และเครื่องจักรกลการเกษตร (Mechanization) มาช่วยในการผลิตสินค้าเกษตรให้ได้ในปริมาณมาก บุคคลสำคัญที่มีบทบาทเด่นต่อแนวคิดการปฏิวัติเขียว คือ Norman Borlaug แนวคิดของเขาได้เปลี่ยนโฉมการเกษตรสู่การเพาะปลูกให้ได้ผลผลิตสูง รวมทั้งสร้างนวัตกรรมที่ช่วยผลิตอาหารให้แก่โลกได้เพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่าระหว่างปี ค.ศ. 1960-1990 ผู้เชี่ยวชาญจำนวนมากได้ให้เครดิตแก่การปฏิวัติเขียวของบอร์ลอกว่า การปฏิวัติเขียวช่วยเบนเข็มความอดอยากของโลกในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 และช่วยชีวิตผู้คนซึ่งอาจจะมากถึงพันล้านคนไว้ นอร์แมน บอร์ลอกได้ตั้งศูนย์ปรับปรุงข้าวโพดและข้าวสาลีนานาชาติ (International Maize and Wheat Improvement Center) ในเม็กซิโกขึ้นในปี ค.ศ. 1964 และได้ใช้เวลากว่า 10 ปีในการพัฒนาข้าวสาลีหลากหลายสายพันธุ์ที่มีความต้านทานโรค และให้ผลผลิตมากกว่าสายพันธุ์ดั้งเดิม หลังจากนั้นเขาได้นำข้าวสาลีเหล่านั้นพร้อมด้วยข้าวเจ้าและข้าวโพดที่ผ่านการปรับปรุงพันธุ์คล้าย ๆ กันมายังเอเชีย ตะวันออกกลาง

อเมริกาใต้และแอฟริกา โดยมีปากีสถานและอินเดียที่ได้ประโยชน์จากเมล็ดพันธุ์สายพันธุ์ใหม่มากที่สุด ทำให้มีผลผลิตเพิ่มมากขึ้นถึง 4 เท่า

ผลงานด้านการปฏิวัติเขียวที่ช่วยผลิตอาหารให้เพียงพอต่อประชากรโลกที่เพิ่มสูงขึ้น ได้กลายเป็นผลงานโดดเด่น ที่ทำให้ นอร์แมน บอร์ลอก ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพในปี ค.ศ. 1970 และเขาได้กล่าวถึงความสำคัญของการมีอาหารที่เพียงพอไว้ว่า

“We must recognize the fact that adequate food is only the first requisite for life. For a decent and humane life we must also provide an opportunity for good education, remunerative employment, comfortable housing, good clothing, and effective and compassionate medical care.”

อย่างไรก็ตาม แม้ว่านอร์แมน บอร์ลอกจะยอมรับถึงความสำเร็จของการปฏิวัติเขียวที่ช่วยให้ประชากรหลายร้อยล้านคนมีอาหารเพียงพอ แต่เขาก็ได้ตระหนักถึงหัวใจสำคัญของการแก้ปัญหา ความยากจนว่า คือการลดความอดอยากและหิวโหยซึ่งยังคงเป็นปัญหาที่ยังไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

นอร์แมน บอร์ลอกได้กล่าวไว้ระหว่างการรับรางวัลโนเบลในปี ค.ศ. 1970 ว่า แม้ว่าการปฏิวัติเขียวจะช่วยเพิ่มปริมาณผลผลิตแต่ก็มีผลกระทบที่เกิดขึ้นหลายประการจากการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง และการพุ่งเป้าไปที่การเพิ่มผลผลิตในพืชเพียงไม่กี่ชนิดทำให้ประโยชน์แก่เจ้าของที่เพาะปลูกขนาดใหญ่ ทั้งที่จริงแล้วเป้าหมายสำคัญควรมุ่งเน้นไปที่การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของผู้คน นอกจากนั้นเขายังสนับสนุนให้รัฐบาลประเทศต่าง ๆ กำหนดนโยบายที่เป็นประโยชน์เชิงเศรษฐกิจต่อเกษตรกร และปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานให้เกษตรกรเข้าถึงตลาดได้ และสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมของโลก เช่น การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศโลกได้ด้วย

ทศวรรษที่ 1980 แนวคิดความมั่นคงด้านอาหารกับการเข้าถึงอาหาร วิกฤตการณ์อาหารจากความอดอยากที่เกิดขึ้นในทวีปแอฟริกาช่วงกลางทศวรรษที่ 1980 ทำให้หลายฝ่ายเห็นว่าการมีอาหารปริมาณเพียงพอในระดับมหภาคนั้นไม่สามารถประกันความมั่นคงทางอาหารแก่ประชาชนในระดับครัวเรือนได้ หลายประเทศในทวีปแอฟริกาแม้จะเป็นประเทศผู้ส่งออกอาหารแต่ประชาชนจำนวนมากยังประสบกับปัญหาความอดอยากและหิวโหย เป็นผลให้ในระยะยาวต่อมาได้มีการนำเสนอแนวคิดเรื่องสิทธิด้านอาหาร (Food Entitlement) ขึ้น โดยนักเศรษฐศาสตร์ชาวอินเดียคือ อมารทAYA เซ็น (Amartya Sen) ผู้ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การขาดแคลนอาหารของประชาชนในหลายประเทศไม่ได้เกิดจากอาหารไม่เพียงพอ แต่เกิดจากการเข้าไม่ถึงสิทธิด้านอาหารในทางการเมือง ข้อเสนอของเขามีอิทธิพลอย่างมากต่อการขยายแนวคิดความมั่นคงทางอาหารที่ไม่ได้ผูกติดอยู่กับความพอเพียงของอุปทานอาหารในระดับมหภาคเท่านั้น แต่ยังเน้นพิจารณาถึงมิติการเข้าถึงอาหารในระดับบุคคลและครัวเรือนด้วย การเข้าถึงอาหาร คือ การที่ประชาชนมีความสามารถในการ

เข้าถึงอาหารโดยการผลิตเอง ในครัวเรือนหรือซื้อมาบริโภค ดังนั้นการที่ประเทศหนึ่งมีอาหารในภาพรวมเพียงพอก็ไม่ได้เป็น การประกันว่าประชาชนทุกคนจะมีอาหารบริโภคอย่างเพียงพอ ถ้าหากปัญหาความยากจนยังคงมีอยู่ เพราะในขณะที่อาหารมีราคาแพงขึ้น ประชาชนบางส่วนก็อาจขาดแคลนอาหารบริโภคได้ ซึ่งรูปแบบการเข้าถึงอาหารมีปัญหาสำคัญอย่างน้อย 2 รูปแบบ คือ ประการแรก ประชาชนมีเงินที่จะสามารถซื้ออาหารได้ แต่อาหารมีไม่เพียงพอซึ่งส่วนใหญ่เกิดขึ้นกับประเทศที่พัฒนาแล้ว ประการที่สอง ประชาชนไม่มีเงินที่จะสามารถซื้ออาหารได้แม้มีอาหารที่ผลิตเพียงพอ ซึ่งมักจะเกิดขึ้นกับประเทศกำลังพัฒนาที่ประชากรส่วนใหญ่อยู่ในภาคการเกษตร และมีความยากจน จะเห็นได้ว่า ปัญหาทั้งสองรูปแบบที่เกิดขึ้นมีความเกี่ยวข้องกับทั้งกระบวนการผลิตอาหารและปัญหาการเข้าถึงอาหารของประชาชน

Pingali and Stringer (2003) ระบุถึงประเด็น การเข้าถึงอาหาร ที่เน้นการกระจายรายได้ เพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจน และเพิ่มประสิทธิภาพ ด้านสาธารณสุขโภชนาการและการตลาด พบว่าความไม่มีประสิทธิภาพของการเข้าถึงอาหารทำให้เกิดภาวะความอดอยาก การเกษตรเชิงอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นจากการปฏิวัติเขียวไม่สามารถแก้ปัญหา ความมั่นคงด้านอาหารได้เพียงสาขาเดียว การที่ประเทศมีอาหารในภาพรวมเพียงพอไม่ได้เป็นสิ่งที่จะรับประกันได้ว่าประชาชนทุกคนจะมีอาหารบริโภคอย่างเพียงพอ โดยเฉพาะถ้าหากประชาชนมีรายได้น้อยแต่อาหารมีราคาแพง หรือภาครัฐไม่มีระบบบริหารจัดการด้านสวัสดิการที่ดีแล้ว ประชาชนบางส่วนก็อาจขาดแคลนอาหารบริโภคได้เช่นกัน

แนวคิดความมั่นคงทางอาหารในช่วงทศวรรษที่ 1980 ได้ขยายขอบเขตของการเข้าถึงอาหารจากระดับโลกหรือระดับประเทศ มาสู่ระดับปัจเจกชน รวมทั้งเริ่มมีการนำนโยบายปรับโครงสร้างเพื่อแก้ปัญหาคความยากจนซึ่งทำให้ประชาชนเข้าไม่ถึงอาหาร มาใช้วิเคราะห์ในการแก้ปัญหาด้วย

ทศวรรษที่ 1990 ความมั่นคงทางอาหารกับความปลอดภัยทางอาหาร ในทศวรรษที่ 1990 แนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารได้ครอบคลุมไปถึงเรื่องคุณค่าของอาหาร โภชนาการ ความปลอดภัยและความสมดุลทางอาหาร โดยนักวิชาการและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้หันมาให้ความสำคัญในเรื่องการบริโภคอาหารอย่างมีประโยชน์ ถูกสุขลักษณะ มีคุณภาพและ ความปลอดภัย เพื่อสุขภาพที่ดีของประชากร โลก งานวิจัยของ Dreze Jean และ Amartya Sen เรื่อง Hunger and Public Action ระบุว่า ประเด็นเรื่องสุขภาพและโภชนาการควรถูกนำมาใช้วิเคราะห์เพื่อแก้ไขปัญหาคความอดอยากและภาวะขาดแคลนอาหารของประชาชนด้วย ขณะที่องค์การ UNICEF ได้ระบุว่าอาหารเป็นปัจจัยสำคัญของสาเหตุการเกิดภาวะทุพโภชนาการในแม่และเด็กซึ่งเกิดจากการบริโภคอาหารที่ไม่ถูกสุขลักษณะและไม่มีความหลากหลายทางอาหาร นอกจากนั้น กรมการ

เกษตรของสหรัฐอเมริกา (United States Department of Agriculture: USDA) ยังได้ชี้ว่า ความมั่นคงทางอาหารเกิดขึ้นเมื่อสมาชิกในครอบครัวทั้งหมดสามารถเข้าถึงอาหารอย่างเพียงพอในตลอดเวลา และดำเนินการได้เองเพื่อความสุขภาวะที่ดี ดังนั้นความมั่นคงทางอาหารจึงประกอบด้วย การมีอาหารเพียงพอ ปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการ เนื่องจากแนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารถูกพัฒนามาจากความแตกต่างด้านแนวทาง การมองปัญหา ทั้งทางกายภาพ ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม โดยทุกฝ่ายต้องการแก้ไขปัญหามันทุกระดับทั้งในเชิงโครงสร้างและความต้องการระบุเป้าหมายของแนวทางการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งเรื่องกระบวนการผลิต การเข้าถึงอาหาร และความปลอดภัยทางอาหาร ดังนั้นในปี ค.ศ. 1996 ชุมชนระหว่างประเทศจึงได้จัดให้มีการจัดประชุมสุดยอดว่าด้วยอาหาร โลก (World Food Summit) ขึ้น ซึ่งที่ประชุมได้ให้คำนิยามความมั่นคงทางอาหารที่มีความซับซ้อนมากขึ้น โดยได้พยายามเชื่อมโยงแนวคิดต่าง ๆ ไว้อย่างครอบคลุมว่า

“Food security, at the individual, household, national, regional and global levels (is achieved) when all people at all times have physical and economic access to sufficient, safe and nutritious foods to meet their dietary needs and food preferences for an active healthy life.”

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้านอาหารมาตั้งแต่อดีต สวนเกษตรที่ปลูก และขึ้นเองตามธรรมชาติทำให้พืชอาหารกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต และก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางอาหารที่ปลอดภัย จากนิยามความหมายของความมั่นคงทางอาหารข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ความมั่นคงทางอาหารนั้นหมายถึงศักยภาพ ความรู้ ภูมิปัญญา ความสามารถ รวมถึงสิทธิในการเข้าถึงอาหารในการบริโภคสำหรับตนเอง และครอบครัวอย่างเพียงพอ ทั้งโดยวิธีทางกายภาพ เศรษฐกิจ หรือการจัดการ โดยคำนึงถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม และระบบนิเวศ ในสังคมของตนเอง

แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับความเป็นเมือง

Hawley (1981 อ้างถึงใน คารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, 2539) ให้คำจำกัดความของกระบวนการกลายเป็นเมือง หรือ Urbanization ว่าเป็นการเคลื่อนไหวจากหน่วยเรียบง่าย และมีความเป็นท้องถิ่นสูงไปสู่ระบบที่ซับซ้อนและมีการขยายอาณาบริเวณออกไปโดยมีการจัดองค์กรแบบเมือง การที่อัตราและระดับของกระบวนการเป็นเมืองจะเพิ่มขึ้นได้นั้น ขึ้นอยู่อย่างมากกับเทคโนโลยีที่ใช้เกี่ยวกับการจัดองค์กรเพื่อให้ทุก ๆ ส่วนประสานสัมพันธ์กัน

Eames and Goode (1978 อ้างถึงใน ปรีชา คูวินทร์พันธ์, 2545) กล่าวว่า Urbanization หมายถึง กระบวนการของการเป็นเมือง ซึ่งเนื่องมาจากการอพยพทางประชากร จากเขตที่ไม่ใช่

เมือง ไปยังเขตเมือง หรือเนื่องมาจากการขยายตัวของเขตที่อยู่อาศัยที่ไม่ใช่เมืองมาก่อนทั้งในด้านรูปแบบและการหน้าที่ (Forms และ Functions) ของการตั้งถิ่นฐานนั้น ๆ จนเกิดเป็นชุมชนเมืองขึ้น

Hirsch (1973 อ้างถึงใน กฤษ เพิ่มทันจิตต์, 2536) ในฐานะนักเศรษฐศาสตร์

พิจารณากระบวนการเกิดเมืองในแง่ของกระบวนการและปัญหาของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในขณะที่เศรษฐกิจชนบทถูกเปลี่ยนแปลงสภาพไปสู่เศรษฐกิจเมือง ดังนั้น กระบวนการเกิดเป็นเมืองจึงเกี่ยวข้องกับการแปลงสภาพประชากร กระบวนการผลิต และสภาพแวดล้อมทางสังคมการเมืองของเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งมีการกระจายตัวอย่างสม่ำเสมอบนพื้นที่ มีลักษณะการใช้แรงงานเข้มข้น และมีความเป็นปัจเจกภาพสูง ไปสู่ฐานะของเศรษฐกิจเมือง ซึ่งมีการกระจุกตัวกันบนพื้นที่ค่อนข้างมาก มีความชำนาญเฉพาะอย่างในการผลิตสินค้าและบริการสูง และมีการพึ่งพาดอกกันระหว่างภาคเอกชนและภาครัฐบาลอย่างใกล้ชิด ที่สำคัญก็คือ เศรษฐกิจเมืองมีการพัฒนาด้านเทคโนโลยี นวัตกรรม (Innovation) และลักษณะของการประกอบการในระดับสูงนอกจากนี้ สิ่งที่สัมพันธ์กับกระบวนการเกิดเมือง โดยเฉพาะ คือ การกระจุกตัวกันของประชาชนบนพื้นที่เพิ่มขึ้น หรือที่เรียกว่า ความหนาแน่น (Density) ซึ่งนำไปสู่ความสัมพันธ์ทางพื้นที่อย่างใกล้ชิดของผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางพื้นที่อย่างใกล้ชิด ประกอบกับความชำนาญทางการผลิตเฉพาะอย่างส่งผลให้เกิดการพึ่งพาดอกกัน ระหว่างผู้ประกอบการต่าง ๆ ในชุมชนเมือง ความหนาแน่นของประชากรทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งผลต่อการขยายตัวของ โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม และการเพิ่มงบประมาณของรัฐบาล

Blumenefeld (1969 อ้างถึงใน อาคม ใจแก้ว, 2548) ให้ความหมายของสังคมเมืองว่าเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งโดยธรรมชาตินั้นสังคมมนุษย์เป็นสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จะแตกต่างกันในแต่ละสังคมก็ด้วยองค์ประกอบทางด้านเวลา และลักษณะของการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น ซึ่งถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งลงไปปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ ก็ล้วนแต่มีสาเหตุมาจากตัวมนุษย์เองเป็นผู้กระทำ ที่เป็นเช่นนี้พิจารณาได้จากปัจจัยทางจิตวิทยาของมนุษย์ที่สำคัญประการหนึ่ง คือความต้องการที่จะได้รับประสบการณ์ใหม่ คือความอยากรู้อยากเห็นนั่นเอง กระทั่งสังคมมนุษย์เปลี่ยนแปลงจากแบบง่าย ๆ อันเป็นลักษณะของสังคมเกษตรกรรม มาสู่สภาพสังคมที่มีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น คือสังคมแบบสมัยใหม่ซึ่งมีลักษณะของสังคมอุตสาหกรรม และความเป็นเมืองนั้นเป็นปรากฏการณ์ที่ควบคู่อยู่ด้วยกันเสมอ

สมชาย เคะชะพรหมพันธุ์ (2548) ได้กล่าวถึงการกลายเป็นเมืองว่า เมืองเกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม เมื่อชุมชนเมืองขยายตัวมากขึ้นจนกลายเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ ความแออัดคับคั่งของประชากร การขาดแคลนที่อยู่อาศัย การขาดแคลนสถานที่พักผ่อน และขาดแคลนพื้นที่สาธารณะ ปัญหาสิ่งแวดล้อมจากการใช้พลังงานเชื้อเพลิง ทรัพยากรน้ำ ปัญหาการจราจร

ติดขัด ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร และปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นตามมา ปัญหาดังที่กล่าวมาแล้วมีส่วนอย่างยิ่งต่อสุขภาพอนามัยของประชากรเมือง ทั้งทางร่างกายจิตใจและสังคม ปรัชญาการณณ์เช่นนี้ กำลังเกิดขึ้นกับประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย ดังนั้นจึงมีความคิดว่าจะทำอย่างไรกับปัญหาต่าง ๆ จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอย่างไร

ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์ (2552) กล่าวถึงผลที่เกิดจากการกลายเป็นเมืองในทางมานุษยวิทยา โดยชี้ให้เห็นว่าเมืองได้ทำอะไรกับคน คำตอบที่ได้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการทำงานให้คนต้องกลายมาเป็นผู้ที่แปลกแยก มากไปด้วยการระแคะระวัง สัมพันธ์กันอย่างฉาบฉวยปิดบัง ไม่จริงใจ ซึ่งนำไปสู่คำอธิบายที่ต่อต้านความเป็นเมือง เนื่องจากมันเป็นสิ่งที่เข้ามากร่อนทำลายความสัมพันธ์ในรูปของชุมชนแบบดั้งเดิม แม้จะได้รับคำวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการมองมิติเดียว แต่ประสบการณ์ชีวิตแบบเมืองที่ได้ถูกนำเสนอเป็นส่วน ๆ เหล่านี้ก็ยังได้รับการยืนยันอยู่เป็นระยะในการศึกษาวิจัยในปัจจุบัน

เสนห์ ญาณสาร (2551) ได้ให้ความหมายของนคร (City) หรือชุมชนเมือง (Urban area) ไว้ว่า นคร หรือชุมชนเมือง หมายถึงบริเวณที่มีคนรวมกลุ่มอาศัยอยู่ด้วยกันอย่างหนาแน่นกว่าพื้นที่ที่อยู่โดยรอบ โดยมีวิถีการดำรงชีวิตที่ผิดแผกแตกต่างจากชนบท นั่นคือประชากรส่วนใหญ่ของนครหรือชุมชนเมือง ประกอบอาชีพทางการค้า การบริการ กิจการสำนักงาน และการอุตสาหกรรม นครเป็นชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะในด้านรูปแบบของการจ้างงานและการจัดการองค์การ นอกจากนี้ นครยังมีรูปแบบการใช้ที่ดินที่เฉพาะเจาะจง แยกเป็นส่วนตัด ตลอดจนมีสถาบันทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองมากมายหลายชนิด ที่เชื่อมโยงกับการใช้เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และทรัพยากรของนคร จากลักษณะรูปแบบดังกล่าว ทำให้นคร เปรียบเสมือนเครื่องจักรที่มีกลไกสลับซับซ้อนเป็นการง่ายที่จะระบุได้ว่า บริเวณไหนเป็นเขตเมืองหรือเขตชนบทที่แท้จริง เพราะว่าบริเวณเมือง (Town) นคร (City) หรือมหานคร (Metropolis) ที่มีลักษณะเป็นชุมชนเมืองจริง ๆ นั้น จะมีประชากรหนาแน่น และประชากรส่วนใหญ่มิได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และบริเวณกลุ่มบ้าน (Hamlet) หรือหมู่บ้าน (Village) ในชนบทนั้น จะมีประชากรเบาบางและประชากรประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ แต่เนื่องจากเมืองและชนบทมีพื้นที่ต่อเนื่องกัน จึงเป็นการยากที่จะกำหนดหรือระบุเขตแดนที่แน่นอนชัดเจนระหว่างเขตเมืองและเขตชนบท ว่าเขตเมืองสิ้นสุด ณ จุดใด หรือเขตชุมชนเริ่มจากจุดใด ดังนั้นเขตแดนของเมืองหรือนครส่วนใหญ่จึงเป็นเขตแดนที่กำหนดขึ้นตามความเหมาะสม จะเห็นว่าชุมชนเมืองอาจเกิดขึ้น โดยกฎหมายที่กำหนดขอบเขตของชุมชนเมืองไว้อย่างชัดเจน เช่น เขตเทศบาล อาจเกิดขึ้นเองอย่างไม่เป็นทางการ หรืออาจเกิดขึ้นโดยความเห็นชอบหรือยอมรับกันเองของประชากรส่วนใหญ่ ดังนั้นแต่ละประเทศจึงมีหลักเกณฑ์ในการให้ความหมายของชุมชนเมือง และการกำหนดลักษณะและขอบเขตของชุมชน

เมืองที่แตกต่างกันไปและในการพิจารณาให้ความหมายกำหนดขอบเขตของนครหรือชุมชนเมืองนั้น นักภูมิศาสตร์เมืองมักพิจารณาจากเกณฑ์ หรือปัจจัย 5 ประการ คือ จำนวนประชากร ความหนาแน่นของประชากร ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ประเภทของการใช้ที่ดิน และอาชีพของประชากรหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจของเมือง ปัจจัยอื่น ๆ ที่อาจนำมาพิจารณาเพิ่มเติม ได้แก่ กฎหมายประวัติความเป็นมา และสภาพแวดล้อมทั่วไปนอกจากแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวกับความเป็นเมืองแล้ว อีกปัจจัยที่สามารถวัดถึงความเป็นเมืองของสถานที่หรือเมืองต่าง ๆ ได้นั้นคือ ระดับความเป็นเมือง (Urbanization level) ซึ่งระดับความเป็นเมือง มีวิธีการวัดอย่างง่าย ๆ วิธีหนึ่ง คือการหาอัตราส่วนหรือร้อยละของประชากรที่อาศัยอยู่ในแหล่งที่จัดว่าเป็นเขตเมืองหรือชุมชนเมืองต่อจำนวนประชากรทั้งหมด แต่ว่าการเปรียบเทียบความเป็นเมืองระหว่างประเทศต่าง ๆ นั้นประสบความยุ่งยากลำบาก เพราะความหมายของเขตชุมชนเมืองนั้นแตกต่างกันไปตามประเทศต่าง ๆ และแม้แต่ประเทศไทยเองก็จะเห็นว่า เขตชุมชนเมืองของกรุงเทพมหานครครอบคลุมทุกเขต ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 1,569 ตารางกิโลเมตร ในขณะที่เขตชุมชนเมืองของจังหวัดต่าง ๆ นั้นครอบคลุมเฉพาะเขตเทศบาลเท่านั้น ซึ่งมีเนื้อที่น้อยมาก

ระดับความเป็นเมือง หรืออัตราส่วนของคนที่อาศัยอยู่ในเมืองจะมากขึ้นด้วยเหตุผลสำคัญ 5 ประการคือ

1. การขยายตัวของขนาดชุมชนเมือง หรือการกำหนดเขตชุมชนเมืองใหม่ การขยายพื้นที่ของเมือง หรือนคร หรือมหานคร ออกไปสู่พื้นที่โดยรอบ ทำให้ครอบคลุมพื้นที่กว้างขวางขึ้น และจำนวนประชากรเมืองก็เพิ่มขึ้นด้วย
2. การสร้างเมืองหรือชุมชนเมือง การสร้างเมืองใหม่ย่อมทำให้มีจำนวนชุมชนเมืองเพิ่มมากขึ้น และทำให้มีผู้คนอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานหรืออาศัยอยู่ในเมืองนั้น ดังนั้นจำนวนประชากรเมืองจึงมากขึ้น
3. การยกหรือเลื่อนฐานะบางชุมชนให้เป็นเมือง การยกฐานะของชุมชนก็ทำให้ระดับของความเป็นเมืองสูงขึ้นเช่นกัน เช่น การยกฐานะของสุขาภิบาลให้เป็นเทศบาลตำบลหรือเทศบาลเมือง หรือการยกฐานะของบางอำเภอให้เป็นจังหวัด ทำให้มีเทศบาลเมืองเพิ่มขึ้น (ซึ่งแต่เดิมอาจมีฐานะเป็นเพียงแค่สุขาภิบาลเท่านั้น) เป็นต้นทำให้มีจำนวนชุมชนเมืองและประชากรเมืองเพิ่มขึ้น
4. การเพิ่มขึ้นของประชากร โดยธรรมชาติในอัตราที่สูงของประชากรในเขตชุมชนเมือง ในบางชุมชนเมืองอัตราเกิดของประชากรสูง ในขณะที่อัตราการตายต่ำ เนื่องมาจากการแพทย์และอนามัยที่ดีขึ้น ทำให้อัตราการเพิ่มของประชากรสูง และจำนวนประชากรเมืองเพิ่มมากขึ้น
5. การอพยพย้ายถิ่นของประชากรจากชนบทเข้าไปอาศัยอยู่ในเมือง นอกเหนือจากการเพิ่มขึ้นของประชากร โดยธรรมชาติในเขตเมืองแล้ว การเคลื่อนย้ายของประชากรจากชนบทเข้าสู่

เมืองก็มีส่วนทำให้ค่าความเป็นเมืองสูงขึ้น เหตุที่ประชากรจากชนบทเข้าไปอาศัยอยู่ในเมืองก็เพราะในชนบทมีการว่างงานในภาคเกษตรกรรม กิจกรรมการเกษตรสมัยใหม่มีการใช้เครื่องจักรช่วย ดังนั้นแรงงานในชนบทจึงเหลือเฟือ ในชนบทมีโอกาสดำรงงานน้อยและค่าแรงต่ำ ในขณะที่ในเมืองโอกาสการจ้างงานมีมากกว่าและค่าแรงสูงกว่า เช่น มีการขยายกิจการอุตสาหกรรม และการก่อสร้างอาคารต่าง ๆ ตลอดจนมีการขยายตัวทางด้านการค้าและบริการทำให้ต้องการแรงงานมาก นอกจากนี้ในเมืองยังมีโครงสร้างบริการพื้นฐานที่ดีและพอเพียงความก้าวหน้าทางด้านการศึกษา สาธารณสุข การศึกษา วัฒนธรรม และสิ่งบันเทิงต่าง ๆ ทำให้คนต้องการอาศัยอยู่ในเขตเมืองการวัดค่าความเป็นเมืองอีกวิธีหนึ่ง คือการพิจารณาเปรียบเทียบขอบเขตพื้นที่ทางกายภาพของชุมชนเมืองนั้น และขอบเขตของชุมชนเมืองที่กำหนดตามกฎหมาย ถ้าหากว่าพื้นที่ของเมืองตามกฎหมายเล็กกว่าพื้นที่ทางกายภาพของเมือง แสดงว่าเมืองนั้นมีค่าความเป็นเมืองสูงมากและเรียกเมืองประเภทนี้ว่า เมืองที่มีขอบเขตความเป็นเมืองน้อยกว่าความเป็นจริง (Underbound city) ถ้าหากว่าพื้นที่ของเมืองตามกฎหมายใหญ่กว่าพื้นที่ทางกายภาพของเมือง แสดงว่าเมืองนั้นมีค่าความเป็นเมืองต่ำ และเรียกเมืองประเภทนี้ว่า เมืองที่มีขอบเขตความเป็นเมืองเกินความเป็นจริง (Overbound city) และถ้าหากว่าพื้นที่ของเมืองตามกฎหมายมีขนาดเท่ากับพื้นที่ทางกายภาพของเมือง แสดงว่าเมืองนั้นมีค่าความเป็นเมืองสูงพอสมควร และเรียกเมืองประเภทนี้ว่า เมืองที่มีขอบเขตความเป็นเมืองที่ตรงกับความเป็นจริง (True bound city)

Reisman (1964 อ้างถึงใน อาคม ใจแก้ว, 2548) ได้นิยามพัฒนาการของเมือง ซึ่งแตกต่างกันออกไปตามระดับความเป็นเมือง แบ่งไว้เป็น 4 กลุ่มดังต่อไปนี้

พัฒนาการในขั้นตอนที่ 1 จะแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม

- ก. สังคมด้อยพัฒนา
- ข. สังคมที่พัฒนาเข้าสู่ความเป็นชาตินิยม
- ค. สังคมที่ก้าวเข้าสู่ความเป็นอุตสาหกรรม
- ง. สังคมที่ก้าวสู่ความเป็นเมือง

พัฒนาการในขั้นตอนที่ 2 จะแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม

- ก. สังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง
- ข. สังคมที่ก้าวเข้าสู่ความเป็นอุตสาหกรรม
- ค. สังคมที่ก้าวสู่ความไร้ดุลยภาพของเมือง

พัฒนาการในขั้นตอนที่ 3 แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม

- ก. สังคมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมือง
- ข. สังคมที่มีดุลยภาพของชนบท

ค. สังคมที่มีลักษณะของการเป็นสังคมเมือง และสังคมอุตสาหกรรม

ง. สังคมที่มีคุณภาพทางด้านอุตสาหกรรม

พัฒนาการในขั้นที่ 4 แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม

ก. สังคมมหานครที่ขาดคุณภาพ

ข. สังคมมหานคร

ซึ่งจากการแบ่งกลุ่มตามพัฒนาการของเมือง หากพิจารณาถึงสภาพการณ์ในปัจจุบัน (ปี 2014) จะเห็นว่าสังคมไทยน่าจะอยู่ในพัฒนาการของเมืองในขั้น 3-4

ในส่วนของแนวความคิดของ ดวงจันทร์ อาภาวัชรุทธิ์ เจริญเมือง (2551) ที่ศึกษาถึงความเป็นเมืองในยุโรป ได้ประมวลแนวคิดและรากฐานเมืองในยุโรป ซึ่งสะท้อนให้เห็นประเด็นหลัก ๆ อยู่ 2-3 ประเด็น คือ

1. เมืองในสังคมตะวันตกจำนวนมากมีรากฐานก่อตั้งมาจากกลุ่มพ่อค้า ซึ่งภายหลังพัฒนามาเป็นชนชั้นกลาง มีการบริหารจัดการกันเองมาในอดีต แม้เมืองจะถูกบริหารจัดการโดยกลุ่มนักการเมืองไปบ้างในระยะหลัง แต่ประชาชนก็เรียกร้องจนกระทั่งต้องมีกระบวนการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการดำเนินทิศทางการพัฒนาเมืองมากขึ้น

2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเมืองมีความเป็นพลวัต ปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลาและกระแสสังคม ซึ่งถูกครอบงำโดยบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เมืองในอุดมคติ (Utopia) ถูกเขียนขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 16 แต่ยังไม่ปรากฏว่ามีเมืองใดใกล้เคียงความเป็นเมืองในอุดมคติ ที่ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพ และอำนาจในการกำหนดทิศทางการพัฒนาเมืองอย่างเต็มที่ เมืองที่เต็มไปด้วยปัญหาในปัจจุบันอยู่ภายใต้อิทธิพลการตัดสินใจของกลไกทางการตลาดที่ไม่ได้มองผลประโยชน์ของสังคม (Social benefit) อย่างที่ควรจะเป็น

3. ที่ผ่านมามีเมืองพัฒนาโดยนักคิดในเชิงกายภาพ โดยเฉพาะเมื่อ Frank Lloyd Wright เน้นให้เมืองควรมีถนนหนทางที่สะดวกสบาย จึงเป็นแบบแผนที่ทำให้เมืองต่าง ๆ พึ่งพาพาหนะส่วนตัว ซึ่งย่อมสะดวกกว่าการเดินทางด้วยการใช้ระบบขนส่งสาธารณะ วิธีคิดดังกล่าวนำไปสู่การใช้พลังงานอย่างสิ้นเปลือง และการตัดขาดสังคมมนุษย์กับเพื่อนบ้านของตน การทำลายสภาพความเป็นเมืองเก่าแก่และวิถีชีวิตดั้งเดิม และการทำให้ช่องว่างระหว่างคนจนและคนรวยในสังคมเมืองเด่นชัดขึ้นการขยายตัวของเมืองเกิดเนื่องจากการพัฒนาของอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นแนวโน้มที่เริ่มจากในยุโรปและอเมริกาเหนือ แต่ปัจจุบันกำลังขยายตัวไปทั่วโลก เมืองใหญ่จำนวนมากล้วนแต่มีการขยายตัวของเมือง พร้อม ๆ กับการขยายตัวของอุตสาหกรรมในลักษณะเดียวกัน ในประเทศกำลังพัฒนา การขยายตัวของอุตสาหกรรมได้เพิ่มโอกาสในการจ้างงานและโอกาสทางการค้าสำหรับประชาชนในชนบทที่กำลังประสบกับปัญหาความคดดำของมาตรฐานการครองชีพ อันเนื่องมาจาก

การขาดแคลนที่ดิน สิ่งแวดล้อมในชนบทที่เสื่อมโทรม และการเปลี่ยนจากเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม แต่ต่อมาการขยายตัวของเมืองได้ดำเนินไปโดยเอื้ออำนวยโอกาสให้แก่ผู้ที่อพยพน้อยลงไปทุกที

จะเห็นได้ว่า กระบวนการกลายเป็นเมือง (Urbanization) หมายถึง การขยายขนาด และการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ประชากร และพื้นที่ ซึ่งทำให้การดำรงชีวิตของประชากรมีการเปลี่ยนแปลงไป จากสังคมที่เรียบง่ายไปสู่สังคมที่มีระเบียบแบบแผน มีการแบ่งหน้าที่กันทำ ทำให้วิถีชีวิตเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการประกอบอาชีพแบบเกษตรกรรม เปลี่ยนเป็นแบบอุตสาหกรรม รวมถึงมีการใช้เทคโนโลยี และนวัตกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ซึ่งจากกระบวนการของการกลายเป็นเมืองนั้น อาจนำมาซึ่งปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่คนในพื้นที่มากมาย ทั้งปัญหาทางด้านสังคม วัฒนธรรม และปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

แนวคิดเรื่ององค์การภาคประชาสังคม

แนวความคิดเกี่ยวกับการกำเนิด และพัฒนาการของภาคประชาสังคม มีที่มาจากประชาชนที่มีความต้องการดำรงชีวิต โดยความต้องการนั้นมีลำดับชั้น ที่เริ่มต้นจากความต้องการทางกายภาพ และชีวภาพ คือความต้องการสินค้าและบริการเพื่อการบริโภค ทั้งที่เป็นสินค้าและบริการ เพื่อการบริโภคเอกชนและสาธารณะ ได้แก่ความต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต อาทิ ปัจจัยสี่ ที่สะท้อนถึงความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน และความต้องการที่สูงขึ้นไปคือความต้องการความมั่นคงในชีวิต ที่เป็นความต้องการความแน่นอนและมั่นคงของชีวิต ความต้องการทางจิตใจ อาทิความต้องการในเรื่องอิสรภาพ เสรีภาพ อำนาจ การเป็นที่ยอมรับและชื่นชอบของบุคคลอื่น และความต้องการทางสังคมและสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ตัวอย่างความต้องการทางสังคม เช่น การได้รับค่าตอบแทนในการทำงาน และการประกอบอาชีพอย่างเป็นธรรม การมีชีวิตอยู่อย่างมีเกียรติ มีศักดิ์ศรีสังคม สังคมที่มีการยอมรับและนับถือซึ่งกันและกัน สังคมที่ไม่เห็นแก่ตัวและมีความเป็นธรรม สังคมที่ต้องการการมีส่วนร่วม เป็นสังคมแบบประชาธิปไตย มีความโปร่งใสและตรวจสอบได้ นอกจากนี้แล้วก็เป็นความต้องการในการดำรงชีวิตอยู่ ภายใต้สภาพแวดล้อม และสภาพนิเวศวิทยาที่ดี เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ความสวยงามตามธรรมชาติ และการหลีกเลี่ยงจากปัญหามลภาวะ ดังนั้นเมื่อบุคคลมีความต้องการในระดับต่าง ๆ แล้วจึงเกิดข้อเรียกร้องเพื่อหาหนทางในการตอบสนองความต้องการต่าง ๆ เป็นสาเหตุให้เกิดสถาบันทางสังคมขึ้นมาเพื่อรองรับนั่นคือ การสร้างระบบเศรษฐกิจ เพื่อทำหน้าที่จัดสรรทรัพยากรให้ตอบสนองความต้องการของประชาชน โดยสามารถแบ่งออกได้เป็นเศรษฐกิจหลัก ๆ ในกระแสโลกคือเศรษฐกิจสังคมนิยม และระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

ระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม เป็นระบบที่ใช้กลไกตลาดในการจัดสรรทรัพยากร รัฐจะเป็นผู้ดำเนินการแทนเอกชน เมื่อรัฐมีอำนาจ และบทบาททางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น ระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมก็จะพัฒนาเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจคอมมิวนิสต์ โดยระบบนี้ถือว่าทรัพยากรเป็นของรัฐ ดังนั้นรัฐจึงเป็นผู้ที่จะกำหนดว่าทรัพยากรที่มีอยู่ และหามาได้ของประเทศควรจะถูกจัดสรรไปลงทุนเพื่อทำอะไร ผลิตอะไร และผลิตอย่างไร และสินค้าที่ผลิตขึ้นมาได้ใครจะเป็นผู้บริโภค มากหรือน้อยแค่ไหน ส่วนคนที่ผลิตควรจะได้ค่าตอบแทน หรือผลประโยชน์จากการทำงานอย่างไร โดยมีข้อห้ามให้เอกชนมีสิทธิในทรัพย์สิน ทางด้านระบบเศรษฐกิจอีกระบบหนึ่ง คือเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี ซึ่งเป็นการพัฒนาของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ระบบนี้ใช้กลไกราคาหรือกลไกตลาดคือกลไกของผู้ซื้อและผู้ขายเป็นตัวกำหนดการจัดสรรทรัพยากรเพื่อผลิตสินค้าและบริการ และการกระจายสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการในการบริโภคของบุคคลและกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคม ระบบนี้ไม่ส่งเสริมสนับสนุนให้รัฐเข้ามาแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่ควรปล่อยให้เอกชนดำเนินการอย่างเต็มที่

ดังนั้น ระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมและระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ต่างก็มีข้อดีและข้อเสีย จุดอ่อนของระบบทุนนิยมคือ ปัญหาการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม เพราะระบบทุนนิยมของแต่ละประเทศเกิดจากคนในประเทศที่มีความมั่งคั่ง หรือทุนที่แตกต่างกัน การดำเนินการของระบบทุนนิยมในที่สุดจะทำให้ทรัพยากรของประเทศถูกจัดสรรหรือถ่ายโอนไปสู่การครอบครองของคนที่มีอำนาจมาก ผลที่ตามมาคือ คนที่มีความสามารถมากและคนร่ำรวยมั่งคั่งก็จะก้าวหน้าไปก่อน ข้อบกพร่องดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาแก่ประชาชนตามมาอีกเป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นปัญหาเศรษฐกิจสังคม การเมือง จิตวิทยา อุดมการณ์ทางความคิด และวัฒนธรรม ที่หน่วยงานของภาครัฐบาลและภาคธุรกิจเอกชน ไม่อาจตอบสนองและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว ดังนั้นจากสาเหตุดังกล่าว จึงเป็นจุดกำเนิดของภาคประชาสังคมหรือภาคส่วนที่สาม ที่เป็นองค์การไม่ใช่ทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน แต่เป็นองค์การภาคประชาสังคมที่ทำหน้าที่ลดช่องว่างทางสังคม แทนการดำเนินงานของรัฐบาลและภาคธุรกิจ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีความเจริญเติบโตที่รวดเร็วมากยิ่งขึ้น ทำให้ภาครัฐไม่สามารถปรับตัวได้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ประชาชนจึงสูญเสียความเชื่อถือ และความมั่นใจในความสามารถของรัฐบาลมากยิ่งขึ้น และเป็นส่วนสำคัญในการขยายบทบาทขององค์กรภาคประชาสังคมให้มากขึ้นตามไปด้วย (เบญจมาศ ศิริภัทร และสุรพล มุตะดา, 2545, หน้า 1-3)

ดังนั้นองค์การภาคประชาสังคมจึงเกิดขึ้นจากเหตุผลที่ภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชน ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำ ไม่เท่าเทียม ขาดเอกภาพ ในสังคม องค์การภาคประชาสังคมจึงเกิดขึ้นเพื่อลดปัญหาที่เกิดขึ้นให้ลดลง โดยทำบทบาทหน้าที่ใน

การสนับสนุนประสานงาน เปลี่ยนแปลง หรือสิ่งใดก็ตามเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการแก้ไข และพัฒนา ฉะนั้นการเกิดองค์กรภาคประชาสังคมมีเหตุผลและความจำเป็นที่ตามที่ได้กล่าวมา ซึ่งสามารถเคลื่อนไหวได้หลากหลายประเด็นตามแต่จุดอ่อนแต่ละสังคม

ความหมายของ ประชาสังคม

มีการใช้ความหมายของ ประชาสังคม ทั้งแตกต่างกันและใกล้เคียงกันหลากหลาย การนิยามความหมายของที่แท้จริงนั้นอาจต้องให้คำนิยามที่จำกัดลงไปตามแต่รายละเอียด เช่น องค์กรสาธารณประโยชน์ หรือองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน โดยใช้หลักความสัมพันธ์กับบริบทสังคม และความหมายที่ต้องการสื่อสารภายในสังคม ยกตัวอย่างเช่น ประเทศฝรั่งเศสเรียกองค์การภาคประชาสังคมว่า Social economy association และคำว่า Third sector ประเทศอังกฤษใช้คำว่า Private voluntary association ประเทศเยอรมันใช้คำว่า Public service sector ส่วนสหรัฐอเมริกา ใช้คำว่า Non-profit organization และ Non-profit sector ส่วนโครงการวิจัยเพื่อเปรียบเทียบขององค์กรไม่แสวงหาผลกำไร ของ The John Hopkins Policy Institute เลือกใช้คำว่า Non-profit sector project สำหรับประเทศไทยนิยมใช้คำว่าองค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนา โดยใช้คำภาษาอังกฤษว่า Non-government Organization (NGO) องค์กรสาธารณประโยชน์ องค์กรไม่แสวงหาผลกำไร (Public Interest Non-government Organization) องค์กรการกุศล (Philanthropic organization) ชุมชนเข้มแข็ง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ และองค์กรภาคประชาสังคม Civil society organization (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546, หน้า 2; เบญจมาศ ศิริภัทร และสุรพล มุละดา, 2545, หน้า 4; โรเบิร์ต พูทน์ม, ม.ป.ป. อ้างถึงใน นภาพรณธ์ หะวานนท์, 2550, หน้า 37-38)

นักวิชาการได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับคำว่าประชาสังคมไว้หลากหลายดังนี้

ประเวศ วะสี (2541) ได้ให้ความหมายของประชาสังคมว่าเป็นแนวคิดที่มุ่งต่อความเกื้อหนุนในภาคสังคม หรือ ภาคประชาชน มีความเข้มแข็งและมีคุณภาพทางสังคมขึ้น ที่เรียกว่าสังคมสมานูภาพ ซึ่งจะต้องพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งที่ชุมชน (Community strengthening) ซึ่งได้ให้ความหมายเพิ่มเติมว่าเป็นการที่ประชาชนจำนวนหนึ่ง มีวัตถุประสงค์ ร่วมกัน มีอุดมคติหรือความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกันภายในชุมชนหรืออาจจะมีการรวมกลุ่มกันในชุมชนเพื่อสร้างความเอื้ออาทรกันภายในชุมชน

ชัชอนันต์ สมุทรวณิช (2540) ใช้ศัพท์ ว่าวิถีประชา หมายถึง การรวมกลุ่มขององค์กรต่าง ๆ ในการเอาตัวกิจกรรมเป็นศูนย์กลาง ปราศจากการจัดตั้ง ซึ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาทุกฝ่ายในระดับพื้นที่อาจเป็น จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน หรือพื้นที่ในเชิงเศรษฐกิจ

ซูชัย ศุภวงศ์ (2540) ให้ความหมายของ ประชาสังคม หมายถึง การที่สังคม สภาพการณ์ หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนยากแก่การแก้ไข รวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (Civic consciousness) รวมกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (Organization/Civic group) ทั้งภาครัฐและ ภาคธุรกิจเอกชน หรือ ภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะเป็นทุนร่วมกัน เพื่อแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่าง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความรัก ความสมานฉันท์เอื้ออาทรต่อกันภายในระบบการบริหารจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย

ธนศ อภรณ์สุวรรณ (2540 อ้างถึงในอนุสรณ์, 2549) กล่าวถึงความหมาย และแนวคิดของประชาสังคมในสังคมไทย คือ การที่คนไทยในสังคมมารวมตัวกันเป็นกลุ่ม หรือ องค์กรจัดตั้งไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือ ภาคสังคมที่เป็นหุ้นส่วนกัน เพื่อร่วมกันแก้ปัญหา หรือ กระทำการบางอย่าง ให้บรรลุวัตถุประสงค์ “ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ ระบบการจัดการ โดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย”

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2550) กล่าวว่า ประชาสังคม (Civil society) หมายถึง เครือข่ายกลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน และชุมชนที่มีกิจกรรม หรือมีการเคลื่อนไหวอยู่ระหว่างรัฐ (State) กับปัจเจกชน (Individuals) โดยจุดเน้นของประชาสังคมได้แก่

1. ไม่ชอบและไม่ยอมให้รัฐครอบงำหรือบงการ แม้ว่าจะยอมรับการช่วยเหลือ จากรัฐและความร่วมมือกับรัฐได้ แต่ก็สามารถชี้้นำ กำกับ และคัดค้านได้พอสมควร
2. ไม่ชอบลัทธิปัจเจกชนนิยมสุดขั้ว ซึ่งส่งเสริมให้คนเห็นแก่ตัว ต่างคนต่างอยู่ แข่งขันจนไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หากแต่สนับสนุนให้ปัจเจกชนรวมกลุ่ม รวมหมู่และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม โดยปฏิเสธการแสวงหา หรือปกป้องผลประโยชน์เฉพาะส่วนเฉพาะกลุ่มแนวคิดประชาสังคมนี้ ทั้งรัฐ-ประชาสังคม-ปัจเจกชน ต้องเป็นอิสระต่อกัน แต่ต้องเชื่อมโยงกัน ขัดแย้ง คัดค้านกันได้ แต่ต้องปรองดองสามัคคีกันไปด้วย แนวคิดเรื่องประชาสังคมนี้ ยอยากให้กลุ่มต่าง ๆ หรือสถาบันต่าง ๆ ในสังคมเข้าไปมีอิทธิพลและบทบาทในงานส่วนรวมโดยเข้าไปแทนรัฐหรือทำร่วมไปกับรัฐ

พรเพ็ญ วิจักขณ์ประเสริฐ (2543) องค์กรภาคประชาสังคม หมายถึง การรวมตัวกันของคนที่น่าสนใจในประเด็นทางสังคม และมีความคำนึงถึงหน้าที่ของตนว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มีความเป็นพลเมือง เป็นองค์กรอิสระ มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ไม่แสวงหาผลประโยชน์ อาจจัดหรือไม่จดทะเบียนก็ได้ พัฒนาการของประชาสังคม

พัฒนาการของภาคประชาสังคมในประเทศไทยศึกษาได้จากประวัติศาสตร์ (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546, หน้า 10-42) โดยบทบาทของวัด และศาสนาเป็นศูนย์กลางทางภูมิปัญญา วัฒนธรรม และความบันเทิง และชีวิตชุมชน ที่เชื่อมระหว่างสถาบันปกครอง ทหาร

และประชากรในประเทศ เด็กชาย หญิงเรียนรู้อิทธิพลของวัฒนธรรม พักผ่อน และหาความสนุกสนานจากการพบปะกัน กิจกรรมของวัด เป็นการไม่แสวงหาผลกำไรตามหลักธรรม และมีบทบาทในการลดความขัดแย้ง หรือปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน จนไปถึงระดับประเทศ ต่อมาสังคมเปลี่ยนแปลงไปสู่การพัฒนาให้มีความเป็นสมัยใหม่ตามแบบตะวันตก บทบาทของวัดก็ถูกลดทอนลงไปโดยสถาบันอื่น ๆ โดย ความเป็นเมืองเกิดขึ้นตามจำนวนประชากรของประเทศที่เพิ่มขึ้น จากแต่เดิมที่ประเทศไทยไม่มีเสรีชน หรือ ไม่มีบทบาทในความเป็นพลเมือง ประชากร ยกเว้นพระ หรือนักบวช มีหน้าที่ที่จะต้องรายงานตัว และขึ้นทะเบียนต่อกษัตริย์ หรือขุนนาง เพราะฉะนั้นสถาบันทางศาสนา จึงเป็นสถาบันเดียวที่มีการรวมตัวในลักษณะประชาสังคม และถือได้ว่าเป็นองค์การประชาสังคมแรกที่เกิดขึ้นในสังคม ในแง่ของประชากรที่จะมีบทบาทในความเป็นพลเมืองเพิ่มมากขึ้น จะแตกต่างจากสังคมยุโรป ยุโรปในยุคกลางระบบศักดินาจะมีความแตกต่างจากระบบศักดินาของไทย ในยุโรปจะมีกษัตริย์ปกครองแล้วจะมีระบบศักดินาแบบ Feudal Lord เจ้าผู้ครองนครหรือมูลนายที่ปกครองแคว้นแคว้นก่อนข้างจะมีอิสระจากกษัตริย์ อำนาจส่วนกลางที่มีเหนือท้องถิ่นมีน้อย เจ้าผู้ครองนครเป็นเจ้าที่ดินที่มีอำนาจจัดการที่ดินได้อย่างเต็มที่ ใครมีโอกาสที่จะเป็นอิสระ ภาวะดังกล่าวนี้คือเงื่อนไขสำคัญอันหนึ่งที่ก่อให้เกิดอิสระชน และไม่ช้าก็สามารถรวมตัวกันมีความเป็นอิสระจากอำนาจเดิมได้ (ดวงจันทร์ อาภา และวัชรุตม์ เจริญเมือง, 2551, หน้า 103) และคนกลุ่มนี้ก็ไปเป็นกำลังสำคัญในการมีบทบาทในการสร้างเมือง ดังนั้นความมีส่วนร่วมของพลเมืองในการใส่ใจปัญหาบ้านเมืองของไทยกับ ต่างชาติมีที่มาและความสำคัญต่างกัน การมีส่วนร่วมในบทบาทพลเมืองของไทยเริ่มขึ้นเมื่อเกิดรัฐ แต่ต่างชาติเริ่มขึ้นตั้งแต่การสร้างเมือง และเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาประเทศตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาเปิดโอกาสให้คนต่างชาติเข้ามาติดต่อค้าขายกับประเทศไทยมากขึ้น คณะมิชชันนารีเดินทางเข้ามา และเป็นผู้เอาวิทยาการใหม่ ๆ เช่น การแพทย์ การศึกษา การสาธารณสุข การค้าขาย การสื่อสารมวลชน มาเผยแพร่ในประเทศไทย ทำหน้าที่เป็นองค์การภาคประชาสังคมในยุคแรกที่ทำงานแก้ไขปัญหาสังคมและการพัฒนา โดยส่วนใหญ่จะเป็นการให้บริการสังคมในรูปแบบการตั้ง โรงเรียนและ โรงพยาบาล ซึ่งองค์การภาคประชาสังคมในระยเวลานั้นก็ยังมีที่มาจากสถาบันทางศาสนา

องค์การภาคประชาสังคมได้มีพลวัต การเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย สำหรับการดำเนินกิจกรรมขององค์การภาคประชาสังคมที่เด่นชัดอีกช่วงหนึ่งคือช่วงระหว่าง พ.ศ. 2575 ถึง พ.ศ. 2516 กิจกรรมของสมาคมต่าง ๆ ที่ก่อตั้งในช่วงนี้ เป็นองค์กรที่ให้บริการสังคม ตัวอย่างเช่น การก่อตั้ง คณะลูกเสือไทยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสภาอุณาโลมแดง ในปี พ.ศ. 2486 เกิดสโมสรวัฒนธรรมหญิง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม และ

ทำงานสังคมสงเคราะห์ ในช่วงนี้มีองค์กรตั้งใหม่เป็นจำนวนมาก เช่น สมาคมแม่บ้าน สมาคมศิษย์เก่า ตลอดจนกลุ่มอาชีพต่าง ๆ

ในช่วง พ.ศ. 2500 ภายใต้รัฐบาลเผด็จการทหาร นักศึกษาและประชาชนยังไม่สามารถดำเนินกิจกรรมทางการเมือง แต่อย่างไรก็ตาม การออกค่ายชนบทเป็นทางหนึ่งของนักศึกษาที่มีความสนใจทางสังคมการเมือง ที่เปิดโอกาสให้เยาวชน ชนชั้นกลาง และชั้นสูงได้เห็นความยากจนในชนบท และความไม่เท่าเทียมกันในสังคม โดย ดร.ป๋วย อึ้งภากรณ์ คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ในขณะนั้น ได้จัดโครงการการศึกษาระดับประกาศนียบัตรชั้นสูง บัณฑิตอาสาสมัครคณะเศรษฐศาสตร์ เพื่อเปิดโอกาสให้บัณฑิตจบใหม่ได้มีโอกาสฝึกงานในชนบท และเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนชนบทที่แตกต่างจากวิถีของคนในเมือง ค่อยมาได้ปรับสภาพของหน่วยงานเป็นสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มีฐานะเทียบเท่าคณะ ส่วนอีกกิจกรรมคือโครงการบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในรูปแบบขององค์การพัฒนาชนบท ใช้ชื่อภาษาอังกฤษว่า Thailand rural reconstruction movement ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดพัฒนาชนบท ซึ่งเป็นรูปแบบของแนวทางการพัฒนาอีกรูปแบบหนึ่งทำให้เกิดการตื่นตัวของประชาชน และมีส่วนในการทำให้นักศึกษาเรียกร้องประชาธิปไตย จากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 โดยมีการก่อตั้งองค์การ และมีการบริหารงานโดยคนมีอุดมการณ์พัฒนาสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำ ของสังคม องค์การใหม่ ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ได้จดทะเบียน แต่ตั้งขึ้นเพื่อรักษาผลประโยชน์ของประชาชนที่ด้อยโอกาสในสังคม และเรียกร้องการปฏิรูปที่รวดเร็วเพื่อกระจายทรัพยากรไปสู่คนยากจน แต่หลังการปราบปรามผู้ชุมนุม 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ทำให้องค์การภาคประชาสังคมมีบทบาททางสังคมน้อยลง กิจกรรมนักศึกษาและประชาชนถูกกำจัดขอบเขต ต่อมาเมื่อรัฐบาลประกาศนโยบาย 66/ 2533 ทำให้สถานการณ์ต่าง ๆ ขององค์การภาคประชาสังคมเริ่มดีขึ้น กลุ่มที่ไม่ได้จดทะเบียนเริ่มฟื้นฟูขึ้นพร้อมทั้งมีกลุ่มใหม่จัดตั้งขึ้นอีกมาก องค์การพัฒนาที่เกิดขึ้นใหม่อย่างค่อเนื่องและเริ่มมีบทบาทเข้มแข็งมากขึ้นเรื่อย ๆ จนมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมไทย จนกระทั่งเหตุการณ์ในเดือนพฤษภาคมใน พ.ศ. 2535 การขับเคลื่อนกระบวนการประชาสังคม ในช่วงนี้เป็นการหาคำตอบและกำหนดกรอบทิศทางพัฒนา องค์การภาคประชาสังคมได้รับอิทธิพลการพัฒนาจากตะวันตก แต่ในขณะเดียวกันก็มีกระแสการปฏิเสธแนวทางกระบวนการโลกาภิวัตน์ เรียกร้องให้ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านและวัฒนธรรมชุมชนเป็นกระบวนการท้องถิ่นเพื่อต่อสู้กับกระบวนการโลกาภิวัตน์อย่างชัดเจนเป็นการต่อสู้ทางความคิดในด้านการพัฒนาแต่ยังไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม จนเมื่อประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 นับว่าเป็นการส่งเสริมการทำงานขององค์การภาคประชาสังคมมากยิ่งขึ้น เช่น การปรับปรุงกฎหมาย พระราชบัญญัติสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ซึ่งกำหนดให้มีการจัดตั้งกองทุนสิ่งแวดล้อม โดยใช้เงินสนับสนุนจากกองทุนน้ำมัน รวมทั้งมีการจัดตั้งกองทุน

สนับสนุนการทำงานขององค์การพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ ยังได้จัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ สำนักปฏิรูประบบสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข สนับสนุนกองทุนพัฒนาชุมชนเมืองภายใต้สำนักงานการเคหะแห่งชาติ เป็นต้น ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าความเป็นมาและพัฒนาการขององค์การภาคประชาสังคมเกิดจากเงื่อนไขทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม (อุทัย ดุลยเกษม, 2533, หน้า 4-9) และเป็นที่มาของพัฒนาการองค์การภาคประชาสังคมในประเทศไทย ทำหน้าที่แก้ไขปัญหาดังกล่าวแทนหน่วยงานของรัฐ และภาคเอกชน ฉะนั้นจึงทำให้มีลักษณะแตกต่างจากองค์การของรัฐและเอกชน ทั้งวัตถุประสงค์ของการก่อตั้ง รูปแบบและลักษณะการดำเนินงาน

ลักษณะสำคัญขององค์การภาคประชาสังคม

จากการตีความและขยายความจากการให้ความหมายของประชาสังคม ในแง่มุมต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไปข้างต้นแล้วนั้น (อนุชาติ พวงสาส์และวิริบูรณ์ วิสารทกุล, 2542) นำเสนอโดยผนวกกับประสบการณ์การเคลื่อนไหวของประชาชนที่ถูกถ่ายทอดขึ้นมา ซึ่งให้เห็นถึงลักษณะและองค์ประกอบของประชาสังคมบางประการ ได้นำเสนอลักษณะประชาสังคม คือ

1. มีความหลากหลาย คือ ความหลากหลายที่จะช่วยให้กลุ่มมีลักษณะการเรียนรู้ร่วมกันสูง เพราะต้องการความเข้าใจซึ่งกันและกันมา ความหลากหลายมีหลายลักษณะดังนี้ หลากหลายในลักษณะพื้นที่ เช่น มีการรวมตัวกัน โดยอาศัยพื้นที่ หรืออาณาบริเวณเป็นพื้นที่ขอบเขตรวมตัวกัน

- หลากหลายลักษณะของการรวมตัวกัน เช่น กลุ่ม ชุมชน องค์กร สมาคม ฯลฯ

- หลากหลายในลักษณะของกิจกรรม ในองค์กรนั้นมีการผสมผสานกิจกรรมหลาย ๆ

ด้านเข้าด้วยกัน

2. มีความเป็นชุมชน หมายถึง มีทั้งในลักษณะที่เป็นอาณาบริเวณที่สามารถติดต่อถึงกันได้หรือเป็นชุมชนภายในกลุ่มองค์กรที่รวมตัวกันด้วยความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร ความสนใจหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน

3. สำนักสาธารณะ หมายถึง การมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม นั่นคือการทำให้ประชาชนเกิดสำนึกแห่งความเป็นพลเมือง (Citizenship) สำนึกถึงพลังของตนเองว่าจะสามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขภายในชุมชนได้

4. มีกิจกรรมและความต่อเนื่อง หมายถึง การรวมกลุ่มกันต้องสามารถผลักดันให้เกิดการกระทำหรือมีกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน อันเป็นการเรียนรู้ที่มีการปฏิบัติร่วมกัน

5. มีเครือข่ายและการติดต่อสื่อสาร หมายถึง กลุ่มประชาสังคมที่จะมีความยั่งยืน

ต้องมีระบบการจัดการที่ดีมีระบบสื่อสารแลกเปลี่ยน ตลอดจนเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วมกันซึ่งจะนำไปสู่พลังในการเชื่อมโยงสังคมให้มีความเข้มแข็ง

องค์การภาคประชาสังคมมีความแตกต่างจากองค์การหรือหน่วยงานของรัฐ แม้ว่าจะมีจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติงานเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์หรือพัฒนาสังคมเหมือนกับหน่วยงานของรัฐ แต่ความแตกต่างในแนวความคิดพื้นฐานเป้าหมายและทิศทางการดำเนินงานขององค์การภาคประชาสังคม ทำให้เกิดลักษณะพิเศษประกอบด้วย ผู้ที่ปฏิบัติงานต่างมีจิตสำนึกว่าเป็นสิทธิและภาระหน้าที่ความรับผิดชอบที่มีต่อสังคมในการมีความรับผิดชอบ และมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาประเทศ และต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศในทุกด้าน เพื่อให้ประชาชนช่วยตนเองและสังคม โดยมุ่งเน้นไปที่กลุ่มผู้ด้อยโอกาส หรือเสียเปรียบในสังคม ซึ่งใช้แนวทางการทำงานที่คำนึงถึงปัจจัยเงื่อนไขทางสภาพแวดล้อมทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี อย่างเหมาะสมกับท้องถิ่นชุมชน รวมทั้งต้องการความเป็นอิสระในการกำหนดนโยบาย และปฏิบัติงาน ไม่ยอมตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลุ่มผลประโยชน์ และมีความอิสระในการเผยแพร่และนำเสนอปัญหาต่อสังคม ทำให้เรื่องนั้นเป็นเรื่องที่จำเป็นที่จะต้องแก้ไข ปัญหาอย่างเร่งด่วน (ยูพา วงศ์ไชย และคณะ, 2531, หน้า 15-16) ดังนั้นด้วยลักษณะที่สำคัญนี้ จึงเกิดเป็นจุดแข็งขององค์การภาคประชาสังคม (สมพร เทพสิทธิ์า, 2547, หน้า 7) ที่มีความคล่องตัวในการปฏิบัติงานมากกว่าหน่วยงานราชการ ที่มีกระบวนการ ระเบียบเงื่อนไขที่ทำให้การทำงานใช้เวลามากกว่า แต่จำเป็นต้องมีทุนทางสังคมที่เพียงพอ เพื่อจะสามารถดำเนินงานได้ตามเป้าหมาย ซึ่งเป็นกระบวนการที่แต่ละภาคองค์กรต้องคำนึงถึงเพื่อที่จะสามารถดำรงอยู่ได้ตามวัตถุประสงค์

องค์ประกอบของประชาสังคม

แนวทางยุทธศาสตร์ที่กระบวนการประชาสังคมถือเป็นเพียงเงื่อนไขในการปฏิบัติอันเป็นแนวทางนำไปสู่ประชาสังคมที่เข้มแข็งซึ่งองค์ประกอบของประชาสังคมนั้น (อนุชาติ พวงสำลี และวีรบุรณ วิสารทกุล, 2540) ประกอบไปด้วย

1. มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ความเป็นกลุ่ม องค์การที่มีสำนึกต่อสาธารณะต้องมีการมองอนาคต ร่วมกัน รู้และเข้าใจทิศทางที่จะไปด้วยกันหรือทำกิจกรรมร่วมกัน จะทำให้กระบวนการเคลื่อนไหวมีพลังและลดความขัดแย้งเฉพาะหน้าลงได้
2. มีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง เพราะจะเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการรับรู้ตัดสินใจและลงมือปฏิบัติเพื่อผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน การจัดการจะต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายอย่างแท้จริงในทุกขั้นตอนของกิจกรรม เพื่อทำให้เกิดการรับรู้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือปฏิบัติเพื่อผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลงร่วมกัน ด้วยถือว่าเป็นเรื่องที่ตนมีสิทธิมีส่วน ดังที่ ธีรยุทธ บุญมี ได้ให้ความสำคัญต่อการทำให้สังคมเข้มแข็งว่า

(สุวิทย์ วิบุลผล-ประเสริฐ, 2540, หน้า 113) การแก้ปัญหาที่พื้นฐานต้องมองไปที่พลังที่สาม คือ พลังของสังคมโดยส่วนรวมทั้งหมดความเป็นสิ่งสะท้อนที่ดีที่สุด หากสังคมมีความเข้มแข็ง โดยทุก ๆ ส่วนคือธุรกิจ วิชาชีพปัญญาชนนักศึกษา ชาวบ้าน นักการเมืองรวมแรงรวมใจกันมีความสามารถที่จะผลักดันให้กลุ่มอำนาจนิยมถอยร่นไปได้

3. มุ่งองค์ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้ประชาสังคมจะต้องสร้างและตั้งสมมุติฐานความรู้ที่จะสามารถปรับใช้และเรียนรู้เพิ่มเติมตลอดเวลา เพื่อการแก้ปัญหาและกำหนดทิศทางในข้างหน้า

4. มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือทำกิจกรรมร่วมกันมา ประชาสังคมเป็นกระบวนการทางสังคมที่ไม่มีสูตรสำเร็จ แต่เป็นการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติอันจะช่วยให้เกิดปัญญาในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และอยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์จริง ในอีกด้านหนึ่งก็จำเป็นต้องคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ให้เห็นถึงสถานการณ์แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงไปพร้อม ๆ กันด้วย เพื่อให้สามารถปรับตัวได้เท่าทันและเป็นมากกว่าการตั้งรับปัญหา

5. มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่องหรือสร้างเครือข่ายความร่วมมือการสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และขยายเครือข่าย เพื่อให้ประชาสังคมมีความเติบโตและขยายตัวอย่างมั่นคง ทั้งยังเป็นการเชื่อมโยงขยายความร่วมมือต่าง ๆ เข้าด้วยกันเพื่อหนุนเสริมความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน

6. มีระบบการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพต้องมีการจัดการที่ดีทั้งองค์กร ระบบและประสิทธิภาพของทั้งคนและองค์กรระบบและประสิทธิภาพของทั้งคนและองค์กร อันนำไปสู่ความต่อเนื่องและความยั่งยืน

7. มีความรับผิดชอบต่อสาธารณะของพลเมือง ความเป็นประชาสังคมนั้นจะต้องสะท้อนถึงความตื่นตัวของพลเมืองที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของส่วนรวมหรือสาธารณะ (Public responsibility) ที่มีได้หวังเพียงรอคอยหรือเรียกร้องต้องการแก้ปัญหากจากรัฐเพียงฝ่ายเดียว โดยตนเองไม่มีส่วนร่วม

ฉะนั้นลักษณะของประชาสังคมและองค์ประกอบของประชาสังคม สามารถสรุปให้เห็นชัดเจน จากปัญหาหรือเหตุการณ์ที่สำคัญที่ปรากฏในสังคม และส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน การรวมพลังของทุกส่วนในสังคม เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบและเป็นกระบวนการ ด้วยความรัก เอื้ออาทรและการเรียนรู้ ร่วมกัน จากการปฏิบัติกิจกรรมอันหลากหลาย บนพื้นฐานของความสำนึกในหน้าที่พลเมือง (Sense of civil society) จะทำให้คนไทยสามารถข้ามผ่านความรุนแรงอันสืบเนื่องมาจากวิกฤตการณ์ขะเดียวกันก็เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม ทูนาทางสังคม เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในชุมชน “การร่วม

ด้วยช่วยกัน” ของประชาสังคมจะเป็นหนทางแห่งการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ส่วนรวมที่ไม่ใช่รัฐ ผู้ที่มีส่วนได้เสีย (Stakeholder) จากปัญหาหรือเหตุการณ์นั้น

แนวทางการสนับสนุนความเป็นประชาสังคม

ประเวศ วะสี (2541) ได้อธิบายแนวทางการสนับสนุนความเป็นประชาสังคม โดยแบ่งออกเป็น 10 ประการดังนี้

1. นโยบายและกระแสสังคม เนื่องจากเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน และเศรษฐกิจชุมชนเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่ออนาคตของประเทศ ควรที่ทุกฝ่ายในสังคมจะศึกษาให้เข้าใจกัน และรณรงค์เคลื่อนไหวให้เกิดเป็นทิศทางและกระแสสังคม กระแสสังคมจะขับเคลื่อนนโยบายและการกระทำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน

2. สำรวจผังชุมชนและเครือข่าย ในแต่ละจังหวัดจะมีการสำรวจและทำแผนผัง (Mapping) ให้ทราบว่าชุมชนและเครือข่ายของประชาสังคมอยู่ที่ใด อย่างไร ในเรื่องอะไร เพื่อการสนับสนุนที่ถูกต้องและเพื่อให้เป็นแหล่งในการเรียนรู้ของชุมชนอื่นหรือชาวบ้านอื่นให้เกิดการขยายตัว

3. ส่งเสริมการขยายตัวของเครือข่ายชุมชน ส่งเสริมให้หมู่บ้านหรือตำบลเรียนรู้จากเครือข่ายประชาสังคม โดยผังชุมชนประชาสังคมเป็นลักษณะของการแพร่กระจายโดยเรียนรู้ซึ่งกันและกัน โดยประชาชนในชุมชนได้เรียนรู้ได้ด้วยตัวเอง

4. สร้างศูนย์บริการวิชาการเปิดเสรี เมื่อชาวบ้านรวมตัวกันเพื่อกระทำกิจกรรมที่ต้องอาศัยวิทยากรด้านต่าง ๆ เช่น เกษตรแบบผสมผสาน ในแต่ละชุมชนหรืออำเภอควรมีศูนย์วิชาการเปิดเสรี ด้วยความร่วมมือร่วมใจจากภาครัฐและกลุ่มนักวิชาการในระดับท้องถิ่น

5. เชื่อมต่อการค้าขาย การตลาดเป็นเรื่องที่มีความสำคัญในชุมชน การจัดการตลาดหรือประสานปรองดองในการผลิตโดยใช้เครือข่ายเป็นการจัดระบบข้อมูลให้กับชุมชน

6. สื่อสังคม การสนับสนุนโดยภาครัฐ ให้การส่งเสริมสื่อต่าง ๆ เพื่อการขยายตัวของประชชนสังคมโดยรณรงค์ความเป็นชุมชน พร้อมทั้งให้ความริเริ่ม ความเข้าใจที่ถูกต้องกับแนวทางประชาสังคม

7. ปรับวิธีงบประมาณและตั้งกองทุนเพื่อชุมชน มีกำลังทางราชการที่ทำงานในชุมชนเป็นอันมาก แต่กำลังเหล่านี้เอากรมเป็นตัวแ่งตั้งมากกว่าเอาชุมชนเป็นตัวแ่งตั้ง จึงไม่ค่อยได้ผลเกิดความสูญเปล่ามาก ไม่ประสานกันในพื้นที่ควรมีการปรับวิธีการงบประมาณให้เอาพื้นที่หรือชุมชนเป็นตัวตั้ง จะประหยัดงบประมาณลงได้มากและช่วยให้ชุมชนประชาสังคมเข้มแข็งกองทุนเพื่อชุมชน ที่เป็นอิสระและมีประสิทธิภาพจะเป็นเครื่องมือให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้นอย่างรวดเร็ว

8. ออกกฎหมายเพื่อความเข้มแข็งของประชาสังคม รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 และ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 มีโครงสร้างที่จะส่งเสริมความเข้มแข็งของ ชุมชน ดังนั้นควรมีการศึกษาให้ดีและนำมาออกกฎหมายให้มีการปฏิบัติรวมทั้งศึกษาโครงสร้าง และกระบวนการที่จะส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ยกเลิกกฎหมายที่ขัดขวาง บัญญัติกฎหมายที่ ส่งเสริม โดยกลุ่มนักวิชาการเพื่อชุมชน

9. การฝึกฝนอบรมทักษะการสร้างประชาสังคม ในการส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มสร้าง ความเป็นชุมชนทั่วประเทศ ต้องการผู้มีทักษะเป็นจำนวนมากในขั้นตอนควรมีการรวมกำลังให้การ ฝึกอบรมอย่างเข้มแข็งกับคนจำนวนหนึ่ง เพื่อเป็นกำลังใจในการประสานงาน ในระยะต่อไปควรมี การตั้งศูนย์วิจัยและพัฒนาทักษะการสร้างความเป็นชุมชนในระดับมหาวิทยาลัยเพื่อศึกษาบริบท ของชุมชน ศูนย์เหล่านี้ควรรวบรวมความรู้และวิธีการในการส่งเสริมการทำงานแบบรวมกลุ่ม

10. การวิจัยเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนและการประเมินผล กิจกรรมเพื่อสร้างความรู้ และเอาความรู้ไปใช้ได้จะทำงานได้ถูกต้องควรมีการเพิ่มงบประมาณการวิจัยเพื่อความเข้มแข็ง ของชุมชน โดยมีกลไกอิสระและมีคุณภาพ

กลยุทธ์ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของภาคประชาสังคม

ประเวศ วะสี (2541) ได้นำเสนอขั้นตอนกลยุทธ์จะนำไปสู่ความสำเร็จ มีอยู่ด้วยกัน 3 ประการ กลยุทธ์การปลูกจิตสำนึก (Public Consciousness) เป็นกลยุทธ์หลักของการสร้างประชา สังคม เพราะประชาสังคมต้องขับเคลื่อนด้วยความร่วมแรงร่วมใจก่อให้เกิดความสัมพันธ์โยงใยเป็น เครือข่าย ดังนั้นกลยุทธ์การปลูกจิตสำนึกสาธารณะของบุคคล ของกลุ่ม ของชุมชน และของสังคม จึงเป็นสิ่งที่ต้องกระทำเป็นสิ่งแรกโดยอาศัยการสนับสนุนหรือเทคนิค คือ

1. ความรัก กลยุทธ์หรือแนวคิดทั้งหลายจะไม่มีทางที่จะไปสู่ความสำเร็จได้หากบุคคลที่ กระทำการนั้นปราศจากรัก กลยุทธ์ความรักนี้เป็นความรักขั้นสูงของสังคม เป็นมากกว่าความ รักในความเป็นพรรคพวก เป็นความรักสากลเป็นความรักอันไพศาล เป็นความรักที่เอาชนะ ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์เป็นมิตรภาพที่สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน ทำให้เกิดความเข้มแข็งเพื่อเป็นพลัง ทางสังคม (Social energy) อันได้แก่ ความรักในเพื่อนมนุษย์ความรู้สึกยินดีที่ได้เป็นสมาชิกของ สังคม ความรู้สึกยินดีที่ได้พบเจอเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ความรู้สึกยินดีที่ได้เกิดและเจริญเติบโตเป็น ส่วนหนึ่งของสังคม การได้รับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาแล้วแต่เป็นสีสันและเป็นชีวิตชีวา ทั้งความสุข ความเศร้า โกรธเกลียด อิจฉาริษยา ของทั้งตนเอง และของเพื่อนรอบข้าง รับเอา ความรู้สึกทั้งหมดเข้ามาเสริมสร้างด้วยประสบการณ์จริงจากผู้คนหลากหลาย ดำรงตนเองด้วยความ เผื่อแผ่ด้วยความเมตตา เอาชนะอุปสรรคและความรู้สึกที่เลวร้ายด้วยความรักและเมตตาต่อเพื่อน มนุษย์ด้วยกัน โดยมีสติรับรู้ว่าความรู้สึกในอารมณ์ของตนก็เป็นความรู้สึกของความเป็นมนุษย์

เช่นกัน หากเรามีความรู้สึกเกลียดเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ความรู้สึกปรองดองและการอยู่ร่วมกันก็จะไม่เกิดขึ้นมนุษย์เกิดมาเพื่อเป็นของขวัญซึ่งกันและกัน หากมนุษย์อยู่อย่างเดียวตายคงไม่มีคำตอบว่าตัวตนของเขาเป็นใคร เพราะมีพ่อแม่มนุษย์จึงรู้ว่าตนเองเป็นลูก เพราะมีเพื่อนมนุษย์จึงรู้ว่าตนเองเป็นสมาชิก เพราะมีภรรยา มนุษย์จึงรู้ว่าตนเองเป็นสามี เพราะมีลูก มนุษย์จึงรู้ว่า ตนเองเป็นพ่อเป็นแม่ เพราะมีศัตรูมนุษย์จึงรู้ว่าตัวเองควรทำอะไรความรักในธรรมชาติในแผ่นดิน ในที่นี้หมายความว่าความรักต่อสังคมต่อประเทศไทย มนุษย์กำเนิดโดยธรรมชาติและมีความเป็นอยู่ร่วมกับธรรมชาติคนในสังคมไทยในประเทศไทยจึงต้องรักษาหวงแหนซึ่งธรรมชาติและความเป็นไทย รักในวัฒนธรรมชุมชน รักในความนิยมความเป็นไทย นำมาซึ่งการแก่งแย่ง แข่งขันอย่างเอาเป็นเอาตาย หลงลืมความรู้สึกของเพื่อนมนุษย์และวัฒนธรรมไทยซึ่งความรักต่อเพื่อนมนุษย์ความรักต่อแผ่นดินจะสร้างความผูกพันในความเป็นสังคมไทยเป็นตัวปลูกจิตสำนึกสาธารณะ (Public consciousness)

2. ความรู้การเสริมสร้างความรู้เป็นส่วนสนับสนุนสำคัญในการสร้างความรัก ความรู้ที่แท้จริงเกิดจากการเรียนรู้ด้วยตนเองเรียนรู้จากการกระทำเรียนรู้จากความต้องการที่แท้จริง (Learning by doing) ความรู้ในที่นี้แบ่งออกเป็น 2 นัย คือ ความรู้อย่างซาบซึ้งในศาสตร์หรือความรู้นั้น ๆ และความรู้สึกที่ทำให้เกิดความคิดเป็นและเลือกเป็น อันเป็นความรู้ในการเชื่อมโยงโลกทัศน์สังคมที่คิดเป็นและคิดถูกจึงเป็นสังคมแห่งปัญญาที่แท้จริง ดังนั้นกลยุทธ์การปลูกจิตสำนึกในการสร้างประชาสังคม จึงต้องสร้างความหมายประชาสังคมให้เห็นเด่นชัด (Concept) และรับรู้ได้แก่บุคคลทั่วไป ไม่ใช่เป็นการนำเอาความคิดของเราแล้วไปให้ผู้อื่น แต่ต้องให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเกิดความซาบซึ้งในความเป็นประชาสังคมที่สามารถนำไปช่วยเหลือสังคมในขณะเดียวกันก็ต้องเสริมสร้างความรู้ในการตัดสินใจในการรับรู้ถึงสิทธิความเป็นพลเมือง ความเป็นสมาชิกของสังคมทั้งทางด้านกฎหมายและการช่วยเหลือชุมชน

3. ความเป็นธรรมชาติการดำเนินการต่าง ๆ ในการพัฒนาของภาครัฐที่ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะการเร่งรัดเพื่อจะให้ถึงเป้าหมายอย่างรวดเร็ว ด้วยมีเวลาและงบประมาณอันเป็นข้อจำกัด อีกทั้งในบางครั้งความสำเร็จก็นำมาซึ่งตำแหน่ง และความก้าวหน้าของข้าราชการหรือองค์กรที่เข้าไปกระทำการแต่งตั้งหัวหน้า ผู้นำวางแผนตลอดขั้นตอน จัดหาอุปกรณ์และทรัพยากรซึ่งภายหลังเมื่อหน่วยงานถอนตัว ชุมชนก็ไม่สามารถพัฒนาต่อไปได้เพราะมีผู้จัดการให้โดยตลอดประชาสังคมก็เช่นกัน เมื่อปลูกจิตสำนึกด้วยความรักและให้ความรู้ประชาสังคมซึ่งเป็นสำนึกของภาคประชาสังคมจึงต้องเกิดขึ้นบนพื้นฐานของการเติบโตแบบธรรมชาติเพื่อความเป็นอิสระและความต่อเนื่องยั่งยืนด้วยความซาบซึ้งในจิตใจ เป็นการพิสูจน์ถึงศักยภาพของระดับแหล่งจิตสำนึกความเป็นพลเมือง (Civic consciousness) ว่าจะสามารถแสดงศักยภาพในการร่วมกันแก้ปัญหาที่

ซับซ้อนของชุมชนหรือท้องถิ่นได้มากน้อยแค่ไหน และสิ่งที่เกิดขึ้น โดยพื้นฐานธรรมชาติอีกจุดหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการสร้างประชาสังคมนั้นคือ การเกิดขึ้นของผู้นำโดยธรรมชาติหรือผู้นำแบบไม่เป็นทางการ ที่ไม่ได้เกิดจากการแต่งตั้ง (Leader) ซึ่งในการแต่งตั้งและเลือกตั้งทั่วไปมักไม่ได้ผู้นำที่แท้จริงแต่มีอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในกระบวนการร่วมคิดร่วมทำ หรือรวมกระบวนการชุมชน ความเป็นผู้นำย่อมจะเกิดขึ้นมาถ้าไม่ผ่านกระบวนการร่วมคิดร่วมทำก็ไม่รู้ว่าใครมีความเป็นผู้นำและบุคคลนั้น ๆ ก็จะไม่รู้ตัวด้วยว่าเกิดกระบวนการการเกิดความเป็นชุมชนทำให้เกิดสถานะผู้นำแบบไม่เป็นทางการขึ้นมา

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความหมายของ ประชาสังคม สามารถอธิบายได้ว่า หมายถึง การรวมตัวกันเองของประชาชน ก่อให้เกิดเป็นกลุ่ม องค์กร สถาบัน และชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันไม่ว่าจะเป็นทางการเมืองหรือมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการสร้างจิตสำนึกต่อการรวมกลุ่มกันในการทำกิจกรรมร่วมกัน ภายใต้ความรักความเอื้ออาทรและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันของชุมชน มีการติดต่อสื่อสารกันเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายและมีการจัดการที่ดีก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ อันนำไปสู่พลังในการแก้ไขปัญหา ป้องกันปัญหา พัฒนาและฟื้นฟูชุมชนและสังคมของตนเอง และพัฒนาศักยภาพของชุมชน สังคม บุคคล ให้มีความสามารถที่จะพึ่งตนเองได้และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ภายใต้การจัดการที่มีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (Civic network)

แนวคิดสุขภาพ

แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพ แต่เดิมเมื่อก้าวถึงเรื่องของสุขภาพมักจะมีใจความเข้าใจว่า จะกล่าวถึงแต่ในส่วนของความบกพร่องทางด้านร่างกายเสียส่วนใหญ่ ในความเป็นจริงแล้วสุขภาพโดยรวมมีส่วนที่ทำให้การทำงานของร่างกายบกพร่อง ซึ่งสภาวะร่างกายเป็นแค่ส่วนหนึ่งของระบบสุขภาพเท่านั้น ไม่ใช่ทั้งหมดที่วินิจฉัยหรือตัดสินใจลงไปในทันที นพ.เฮอเบิร์ต เบนสัน แห่งคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ความเจ็บป่วยของผู้ที่ไปหาหมอร้อยละ 60-90 เป็นเรื่องกาย-ใจ และเกี่ยวข้องกับความคิด (ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์, 2535) แสดงให้เห็นว่าเรื่องสุขภาพมีสาเหตุ พิจารณามากกว่าแค่เรื่องของอาการเจ็บป่วยทางร่างกาย สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพะมีนักคิดหลายท่านให้แนวคิดโดยรวมดังนี้

อาพล จินดาวัฒน์ (2552) รักษาการเลขาธิการคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) ได้แสดงแนวคิดเกี่ยวกับการมีสุขภาพคืออย่างแท้จริงนั้นว่าเป็นเรื่องของสุขภาพ ไม่ใช่เรื่องโรคภัยไข้เจ็บอย่างเดียว แต่เป็น Well-being คือการอยู่ร่วมกันอย่างอยู่เย็นเป็นสุข สุขภาพของมนุษย์ต้องครอบคลุมทั้ง 4 มิติ คือ ด้านจิต ด้านกาย ด้านปัญญา ด้านสังคม ที่เอื้อต่อกันทุกด้าน ไม่ใช่ปล่อยให้เรื่องสุขภาพเป็นเรื่องของหมอ พยาบาลเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของทุกคน สุขภาวะดีจึงเป็นแนวคิดใหม่

ว่าเราทุกคนควรมีสติที่จะอยู่ในสภาพแวดล้อม หรือในระบบต่าง ๆ ที่เอื้อต่อสุขภาพ ที่ไม่เข้ามาทำลายสุขภาพ

ปารีชาติ เทพอารักษ์ และอมราวรรณ ทิวถนอม (2550) ให้ความหมายของสุขภาพะคือการประเมินสุขภาพะของคนไทย นอกจากจะประเมินผลกระทบสุดท้ายของความสมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญาแล้ว ยังพิจารณาถึงกระบวนการและพฤติกรรมที่นำไปสู่สุขภาพะที่ดี ได้แก่ การมีพฤติกรรมดำรงชีวิตที่เหมาะสม มีคุณภาพชีวิตที่ดี ครอบคลุมถึงภัยอันตรายที่มีผลเสียต่อร่างกายและจิตใจ ยึดมั่นในศีลธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต เรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

Scarletibis (2551) ได้เขียนบทความเกี่ยวกับสุขภาพะ ความว่า “สุขภาพะคืออะไร คำตอบที่ตรงไปตรงมาที่สุดก็คือ ภาวะที่เป็นสุข โดยธรรมชาติมนุษย์ย่อมหนีทุกข์อยากสุข ไม่มีใครอยากได้ความทุกข์ความไม่สบาย ทุกคนอยากพบเจอแต่ความสุขความสบาย แต่สุขทุกข์เป็นของคู่กันและคู่กับชีวิตมนุษย์ ถ้าอย่างนั้น เราจะสร้างหรือเพาะปลูกภาวะที่เป็นสุขให้มากกว่าภาวะที่เป็นทุกข์ได้หรือไม่ มันน่าจะเป็นไปได้ ถ้าเรารู้ว่าอะไรคือภาวะที่เป็นสุข

โครงการอินเทอร์เน็ตสีขาวเพื่อเยาวชน (2552) ได้ลงบทความเกี่ยวกับความสำคัญของสุขภาพะ ความว่า สุขภาพะ คือ การดำรงชีพของบุคคลอย่างมีสุขทั้งกายและจิต อาจกล่าวได้ว่ามีไข้เพียงไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ แต่รวมถึงการมีชีวิตที่มีร่างกายแข็งแรง จิตแข็งแรง มีความสุขอยู่ในสังคมโลกในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว บางอย่างที่เกิดขึ้นก่อให้เกิดภาวะคุกคามต่อสุขภาพะคนไทยเกิดเป็นปัญหาด้านสุขภาพ มลภาวะที่เกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับอาหาร วิถีชีวิต ค่านิยมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปแล้วแต่ก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพตามมาทั้งสิ้น ก่อให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บเช่น เกิดโรคเอดส์ เกิดโรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจขาดเลือด เกิดอุบัติเหตุสูงขึ้น เป็นต้น มีโรคหลายโรคที่อาจป้องกันหรือสามารถลดอัตราเสี่ยงลงได้ ซึ่งต้องการความร่วมมือร่วมใจจากหลาย ๆ ฝ่ายช่วยการส่งเสริมสุขภาพให้กับสังคม”

สุริยัน สุวรรณกาล (ม.ป.ป.) อธิบายถึงคำว่า สุขภาพ ในขอบข่ายความเข้าใจที่มากกว่าการไม่เป็นโรค หรือการรักษาโรคภัยไข้เจ็บเพียงอย่างเดียว ซึ่งความหมายได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และพฤติกรรมของคนที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมากในโลกปัจจุบัน โดยในยุคแรก ๆ ของการสาธารณสุข มักได้ยินคำว่า อนามัย (ก่อน พ.ศ. 2500) “อนามัย” มาจาก อน+อามัย ซึ่งตามรูปศัพท์หมายถึง ความไม่มีโรค พิจารณาแล้วจะเห็นว่าเน้นเรื่องความทุกข์ โรคภัย เป็นความหมายในเชิงลบ แต่คำว่า สุขภาพ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (พ.ศ. 2525) ให้ความหมายไว้ว่า ความสุข ปราศจากโรค ความสบายจะเห็นว่าสุขภาพมีความหมายกว้างและสมบูรณ์กว่าอนามัย เพราะเน้นความสุขซึ่งมีความหมายในเชิงบวก

มากกว่า ในทำนองเดียวกันกับที่ ศ.นพ. ประเวศ วะสี ให้ความหมายของสุขภาพ ว่าเป็นความถูกต้องทั้งหมด ถ้าถูกต้องทั้งกาย ทางจิต ทางสังคมทางปัญญา ก็มีสุขภาพแล้ว ความถูกต้องทั้งหมดคืออะไร คือ บรรทัดฐาน เพราะฉะนั้นสุขภาพ คือ บรรทัดฐานสุขภาพ ไม่ใช่เรื่องโรคหรือการปราศจากโรค สุขภาพจึงเกี่ยวข้องกับครอบครัว ชุมชน สังคม โลก รวมถึงจักรวาล ทั้งปวง สุขภาพที่ดีเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าครอบครัวไม่อบอุ่น ชุมชนไม่เข้มแข็งพึ่งตัวเองไม่ได้ สังคมที่ขาดคุณธรรม เต็มไปด้วยการกดขี่ แข่งขันและเอาเปรียบกันตลอดเวลา โลกที่ยังเคลื่อนไปตามกระแสบริโภคนิยมที่ถืออำนาจของเงิน ทำลายสิ่งแวดล้อม

สุขภาพเป็นเรื่องของชีวิตที่แยกออกไม่ได้จากเรื่องของการเมือง เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม จึงไม่สามารถสร้างสุขภาพที่ดีได้โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์เกี่ยวกับการเมือง เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมใหม่ โดยกระบวนทัศน์ทั้งหมดต้องประสานสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกัน คือ ไปสู่ความสุข และความพอ นอกจากนี้ได้รวบรวมแนวคิดของสุขภาพ องค์รวมที่ไม่ใช่เพียงแค่การกล่าวถึงการแยกส่วนใดส่วนหนึ่ง เมื่อกกล่าวถึงคำว่าสุขภาพ ดังนี้

องค์การอนามัยโลก (World Health Organization) หรือ WHO ให้ความหมายไว้ว่า ภาวะแห่งความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ รวมถึงการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ด้วยดีไม่ใช่เพียงการปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ หรือความพิการเท่านั้น

ไพสุดา ตรีเดช (ม.ป.ป. หน้า 113) สุขภาพ ในความหมายขององค์รวม หมายถึง สุขภาวะที่สมบูรณ์พร้อมทั้งทางร่างกาย (Physical) ทางจิตใจ (Mental) ทางสังคม (Social) และทางจิตวิญญาณ (Spiritual) คือการมีร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์ไม่เจ็บป่วย มีปัจจัยในการดำรงชีวิตที่พอเพียง มีจิตใจที่เบิกบาน มีปัญญาดี ไม่เครียด ไม่ถูกบีบบังคับ ครอบครัวอบอุ่น สิ่งแวดล้อมดี ชุมชนเข้มแข็ง สังคมปกติสุข มีความเสมอภาคและสมานฉันท์ ได้ทำความดี จิตใจเปี่ยมสุขมีศาสนธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ สังคมมีความเห็นแก่ตัวน้อยลง ฯลฯ ซึ่งก็คือ สภาวะการอยู่เย็น – เป็นสุข

เดชรรัตน์ สุขกำเนิด (2544) ได้นิยามคำว่า สุขภาพ โดยกล่าวว่าแต่เดิมนั้นความหมายของสุขภาพ เรามักจะนึกถึงเรื่องการเจ็บป่วย การพิการ การตาย คือการที่เราทำ ไม่ให้คนเจ็บป่วย ไม่ให้คนพิการ ไม่ให้คนตาย เราเรียกสิ่งเหล่านั้นว่าการมีสุขภาพดี แต่ปรากฏว่าคนที่ไม่ป่วยไม่เจ็บ ไม่ตาย โดยเฉพาะที่เราเห็นกันทางกายภาพ ไม่ได้หมายความว่าคนเหล่านั้น มีความสุขเราก็เลยมีความคิดหลังจากได้พูดคุยกันพักใหญ่แล้วว่า น่าจะขยายนิยามของคำว่าสุขภาพให้มันสะท้อนถึงความหมายของคำว่าสุขภาพกันจริงๆ สุขภาพ คือ สุขภาวะหรือภาวะที่คนเป็นสุขซึ่งตอนนี้คุณหมอหลาย ๆ ท่านก็คิดกันออกมาเป็น 4 ประเด็น

1. สุขภาวะทางกาย ที่เรียกว่า Physical health
2. สุขภาวะทางจิต หรือ Mental health ซึ่งอันนี้เราคงทราบกันดีอยู่ 2 ข้อต้นนี้มีจิตแพทย์ และมีแพทย์อื่น ๆ ที่ทำหน้าที่รักษาทางกาย
3. สุขภาวะทางสังคม หรือ Social health สำหรับอันที่ 3 นี้ การที่คนจะมีความสุขได้
4. สุขภาวะทางจิตวิญญาณ หรือ Spiritual health มันน่าจะมึ่สิ่งทีเรียกว่าสุขภาวะทางสังคมคือจะต้องอยู่ในสังคมได้อย่างอบอุ่น ไม่รู้สึกถูกเหยียดหยาม ไม่รู้สึกถูกกดขี่บีบตา ไม่รู้สึกถูกเอาเปรียบ ไม่รู้สึกถูกโคตเคี้ยวไม่รู้สึกถูกแปลกแยกออกจากสังคมคนถึงจะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

ปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตเมืองที่มีผลกระทบต่อสุขภาพ

ปรีชา วงศ์ทิพย์ (2552) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตเมืองที่มีผลกระทบต่อสุขภาพไว้ ดังนี้

1. มลพิษทางอากาศ (Air pollution) แหล่งกำเนิดที่สำคัญมาจากยานพาหนะและการคมนาคม รวมทั้งปัญหาจากรถ การเผาไหม้เชื้อเพลิงของยานพาหนะก่อให้เกิดมลพิษคาร์บอนมอนออกไซด์ ไฮโดรคาร์บอน ออกไซด์ของไนโตรเจน และสารตะกั่ว ซึ่งใช้เป็นสารเติมในน้ำมันเชื้อเพลิง นอกจากนั้นยังมีปัญหาเรื่องฝุ่นละออง มลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม มลพิษจากโรงไฟฟ้า ผลกระทบของมลพิษทางอากาศต่อสุขภาพของมนุษย์ ทำให้เกิดอาการแพ้ และระคายเคืองต่อระบบทางเดินหายใจและมลพิษอากาศแต่ละชนิดจะก่อให้เกิดอันตรายต่อระบบทางเดินหายใจมีความรุนแรงแตกต่างกัน มลพิษอากาศบางชนิดจะมีความรุนแรง

2. ของเสียในเมือง (Urban waste pollution) สิ่งปฏิกูลและขยะมูลฝอย เป็นผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาเมืองและกระบวนการผลิตสิ่งอุปโภค บริโภคต่าง ๆ ทั้งในรูปของของเหลวและของแข็ง การทิ้งขยะ ของเสียปฏิกูลต่าง ๆ ในเมืองใหญ่ ๆ ประสบกับปัญหามากมาย ทั้งในด้านการจัดเก็บรวบรวม การขนถ่าย การบำบัด และการกำจัดขั้นสุดท้าย ถ้าหากระบบเหล่านี้ไม่ดีหรือไม่มีประสิทธิภาพก็จะก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบต่อการดำรงชีวิตอย่างมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาทางด้านสุขภาพ

3. มลพิษทางน้ำ (Water pollution) สารมลพิษที่ปนเปื้อนอยู่ในแหล่งน้ำ คือ จุลินทรีย์ (Micro-organisms) น้ำเสียที่ปล่อยจากโรงพยาบาลหรือจากแหล่งชุมชน รวมถึงการปล่อยน้ำสิ่งปฏิกูลจากถังส้วม เป็นสาเหตุสำคัญที่อาจก่อให้เกิดการแพร่กระจายของเชื้อโรคต่าง ๆ ได้ ซึ่งของเสียที่เกิดจากการขับถ่ายของสิ่งมีชีวิตส่วนใหญ่เป็นพวกจุลินทรีย์และอาจมีไข่พยาธิต่าง ๆ ปนอยู่ด้วย สารมีพิษ (Toxic agents) เป็นสารที่มีอันตรายต่อสิ่งมีชีวิต เช่น ปปรอท แคดเมียม ตะกั่ว และพวกสารประกอบอินทรีย์บางชนิด เช่น ไฮยาไนด์ ยาฆ่าแมลง เป็นต้น สารอินทรีย์ (Organic matter)

เป็นมลสารที่สำคัญที่ก่อให้เกิดมลพิษทางน้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ สารอินทรีย์แบ่งออกได้เป็น สารอินทรีย์ที่ย่อยสลายได้ และถูกย่อยสลายไม่ได้ สารอินทรีย์ประเภทที่ย่อยสลายได้อาจทำให้เกิด ปัญหามลพิษทางน้ำ เนื่องจากกระบวนการย่อยสลายของจุลินทรีย์ต้องใช้ก๊าซออกซิเจนละลายน้ำ และถ้ามีการปล่อยของเสียที่มีอินทรีย์สารลงไปในน้ำ ในปริมาณมากก็จะทำให้น้ำเกิดสภาวะขาด ออกซิเจน ทำให้น้ำเน่าเสียได้ สารอาหารของพืชน้ำ ที่สำคัญได้แก่ ไนโตรเจน และฟอสฟอรัส ถ้า แหล่งน้ำได้รับการปนเปื้อนของสารประกอบ เรียกว่า ยูโทรฟิเคชัน (Eutrophication) เป็นตัวปิดกั้น การถ่ายเทอากาศทำให้ปริมาณออกซิเจนในน้ำลดลง ความร้อน การปล่อยน้ำเสียจากโรงงาน อุตสาหกรรมที่มีอุณหภูมิสูงและน้ำเสียจากโรงงานผลิตกระแสไฟฟ้าหรือน้ำหล่อเย็นของ เครื่องจักรกลต่าง ๆ ที่มีอุณหภูมิสูง ลงสู่แหล่งน้ำ ทำให้เกิดอันตรายต่อพืชและสัตว์น้ำ ส่งผล กระทบต่ออัตราการย่อยสลายทางชีววิทยา ระดับการอิ่มตัวของก๊าซออกซิเจน และอัตราการเติม อากาศในน้ำ (Reaeration) เปลี่ยนไป

4. เสียงและเหตุรำคาญ (Noise and a nuisance) มลพิษทางเสียง (Noise pollution) หรือ การได้สัมผัสเสียงดังเกินของคนในเมืองกลายเป็นปัญหาทางสิ่งแวดล้อมที่สำคัญของเมือง ในยุคที่ ยานพาหนะมีจำนวนมากขึ้น ผลกระทบต่อสุขภาพ เช่น การสูญเสียการได้ยิน ก่อให้เกิดความเครียด ซึ่งเป็นสาเหตุของการเจ็บป่วยทางกายหลายอย่างเช่น ความดันโลหิตสูง หัวใจเต้นเร็ว มีอาการปวด ศีรษะ นอกจากนั้นยังเป็นสาเหตุทำให้เกิดคลอเรสเตอรอลในเลือดเพิ่มขึ้น

จากการมองสุภาพภาพที่เป็นองค์รวมนี้ ได้ส่งผลให้มีมุมมองใหม่ต่อการทำงานในชุมชน โดยมีได้มุ่งเน้นการมองไปที่การแยกส่วนแต่กลับมีการบูรณาการประเด็นต่าง ๆ ในการศึกษาชุมชน โดยเฉพาะด้านสุขภาพหรือสุขภาวะ โดยมีบุคคลในชุมชนหรือองค์กรต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมกันในการดูแลหรือแก้ปัญหาาร่วมกันสถานการณ์ปัญหาสุขภาพที่เป็นอยู่ของประชาชนที่เกิดขึ้นอย่าง มากมาย มีปัจจัยต่าง ๆ ทางสังคม เช่น เศรษฐกิจ การเมือง นโยบายของประเทศ สังคม สิ่งแวดล้อม ที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน มีการสะสมประสบการณ์และบทเรียนในการคิด วิเคราะห์และมีบทบาทในกระบวนการที่หลากหลาย เพื่อมุ่งสู่การทำงานพัฒนาชุมชนและสุขภาพ ของประชาชนให้เกิดความยั่งยืน โดยการทำงานเพื่อสุขภาพของชุมชนมีประเด็นที่กว้างขวางและ เชื่อมโยงอยู่กับชีวิตของชาวบ้านในด้านต่าง ๆ เช่น การพัฒนาเกษตรกรรม การจัดการทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมการดูแลตนเองด้านสุขภาพ การนำภูมิปัญญาชาวบ้านในการดูแลรักษาสุขภาพ ฯลฯ (มณฑาวดี คุรุทมิชัย, ม.ป.ป., หน้า 126)

การพัฒนาสังคมกับแนวคิดสุขภาวะ

สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน (มณฑาวดี คุรุทมิชัย, ม.ป.ป., หน้า 132)

กล่าวว่าองค์กรภาครัฐบางแห่ง องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรเครือข่ายชุมชน มีแนวคิดริเริ่ม และ

ประสบการณ์ในการทำงานเพื่อพัฒนาสุขภาพและชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้และลงมือทำเพื่อสร้างความเข้มแข็งองค์กรชุมชน กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้มีกิจกรรมสุขภาพ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีสุขภาพดี เช่น เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกกลุ่มออกกำลังกาย เครือข่ายการจัดการทรัพยากร ฯลฯ การเคลื่อนไหวเหล่านี้ก่อให้เกิดประสบการณ์ในการพัฒนาชุมชนที่มีทิศทางนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ของชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม และมีความสมดุลระหว่างการดำเนินวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม

ประเวศ วะสี (2547) ได้กล่าวถึง สุขภาพที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ไว้ว่าที่ผ่านมาเรามองสุขภาพในความหมายแคบว่าเรื่องสุขภาพเป็นเรื่องของโรงพยาบาล แต่จริง ๆ สุขภาพหมายถึง สุขภาวะทั้งทางจิต วิญญาณ สังคม และปัญญา สุขภาวะทางกายหมายถึงร่างกายแข็งแรง สุขภาวะทางจิตหมายถึงจิตวิญญาณที่ดีมีความสุข จิตที่เอื้ออาทร สามารถลดความเครียดได้ สุขภาวะทางสังคม หมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยดีทุกระดับ หากมีความปรองดองทำให้มีความสุข เป็นสุขภาวะทางชุมชน สังคมหรือหากเป็นสุขภาวะในจังหวัด ประเทศ เป็นเรื่องของสันติภาพ ไม่มีความขัดแย้งรุนแรง เป็นสุขภาวะทางสังคม สุขภาวะทางจิตวิญญาณ หมายถึง มนุษย์เป็นสัตว์แต่มนุษย์ต่างจากสัตว์ที่มีจิตใจสูงความมีจิตใจสูงเป็นหลักของศาสนาทุกศาสนา เข้าถึงสิ่งสูงสุด เข้าถึงความ ดีสูงสุด เป็นเรื่อง ขาดไม่ได้ มนุษย์ขาดความดีไม่ได้มนุษย์ทำความดีแล้วจะมีความสุข ยามใดที่เราให้เราจะมีความสุข หากเราอยากได้ เราจะเครียด เมื่อเราเครียดภูมิคุ้มกันจะต่ำ เรียกว่ามีสุขภาวะทางจิตวิญญาณเป็นความสุขจากการทำความดีเพราะจิตใจไปอยู่ที่ศาสนา เป็นเรื่องของจิตวิญญาณ หากขาดไปมนุษย์รู้สึกขาดความสมบูรณ์ในตัวแล้วไปหาสิ่งอื่น ๆ มาเติม แล้วจะไม่พบความรู้สึกที่แท้จริง เนื่องจากการพัฒนาที่ขาดมิติด้านจิตวิญญาณ การปฏิรูประบบสุขภาพจึงควรนำเรื่องเหล่านี้มาเพื่อให้ครบ มนุษย์ต้องลดความคับแคบ ในตัวไปสู่สิ่งที่ใหญ่สูงกว่า เป็นมนุษย์ต้องเข้าถึงสิ่งสูงสุดและเมื่อเข้าถึงจิตใจจะดี อายุยืน โรคภัย ไม่มีการพัฒนาเพื่อสุขภาวะจำเป็นต้องให้ครบทุกมิติ มุมมองในเรื่องของสุขภาวะนี้ ยังเชื่อมโยงไปถึงการทำงานในชุมชนว่าสามารถนำมาใช้ในการทำงานพัฒนาแบบองค์รวม เพื่อให้สุขภาวะที่ดีเกิดขึ้นได้ ซึ่ง ประเวศ วะสี (2547) กล่าวว่าชุมชนเมื่อการพัฒนาที่เอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง ผู้ที่ปฏิบัติได้ถูกต้อง คือ ชุมชน ชุมชนเป็นฐานล่างของสังคม หากฐานไม่แข็งแรงเราอยู่ไม่ได้ ดังนั้น ฐานล่างของทุกอย่างเป็นเรื่องสำคัญ หากฐานแข็งแรงจะขึ้นสูงได้ ชุมชนเป็นฐานล่างของสังคม ชุมชนเข้มแข็ง คือรูปธรรมของการพัฒนาที่เอาชุมชนเป็นตัวตั้ง ชุมชนเป็นการรวมตัวร่วมคิดร่วมทำพร้อมกันทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ ครอบครัวยุทธศาสตร์ ชุมชนสิ่งแวดล้อม สุขภาพ พร้อมกันไปหมดทุกอย่าง ขณะนี้เรากำลังเห็นเรื่องชุมชนเข้มแข็งมากขึ้น เห็นชุมชนทำงานวิจัยในเรื่องของตนเอง ถ้าอยากมีความสุขเราต้องรวมตัวกันร่วมคิดร่วมทำเรื่องส่วนรวม ลดความเห็นแก่ตัว และต้องให้ประชาชนเป็นผู้ทำเอง หน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชนต้อง

อย่าไปทำเอง แต่ต้องเป็นฝ่ายสนับสนุน ถือว่าเป็นการกระจายอำนาจไปสู่วัฒนธรรมท้องถิ่น สุขภาพ ดัชนีชี้วัดการพัฒนาเราต้องเปลี่ยนดัชนีวัดการพัฒนาเพราะขณะนี้เราใช้ดัชนี GDP เป็นตัวตั้ง คือความสามารถในการผลิตเป็นเงินได้เท่าไรในแต่ละปี อย่างที่รัฐบาลกำหนดให้จังหวัดจัดทำดัชนี GDP แต่หากเราเอาสุขภาพเป็นตัวตั้ง เราต้องเอาดัชนีวัดความสุข กล่าวคือ

1. ความเป็นธรรมทางสังคม เราต้องลงไปร่วมกันดูว่าวัดอย่างไร เช่น วัดศักดิ์ศรี ความเป็นคนที่ทุกคนมี เราต้องวัดความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ สังคม ต้องสร้างตัวชี้วัด วัดศักดิ์ศรี ของชุมชน ต้องลงไปช่วยกันคิดว่าความเป็นธรรมวัดได้อย่างไร

2. ความมีสัมมาชีพเต็มพื้นที่ เป็นอาชีพที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีรายจ่ายน้อยกว่ารายได้ หากพื้นที่ใดมีสัมมาอาชีพเต็มพื้นที่ ยาเสพติดหรือสิ่งไม่ดีจะหายไป

3. ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

4. มีสันติวิถีและสันติภาพ

5. ดัชนีวัดสิ่งแวดล้อม

ทำอย่างไรถึงจะเกิดขึ้น ทุกฝ่ายต้องร่วมมือกันทำอย่าไปรังเกียจหรือแยกพวก ต้องร่วมมือกันหมด อย่าไปว่ากัน อย่าไปพูดเรื่องลัทธิความเชื่อ อย่าไปเถียงกัน ต้องลงมือทำร่วมกัน เมื่อทำร่วมกันจะรักกัน เชื่อถือกันและจะมีความสุขมาก ประเทศเรามีทรัพยากรต่าง ๆ มากมาย เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรสังคม ทรัพยากรราชการทั้งหมด ทรัพยากรการศึกษา ทรัพยากรด้านศาสนา ทั้งหมดนี้เกินพอที่จะสร้างความร่มเย็นเป็นสุข หากอยู่แยกไม่รวมกัน สร้างไม่ได้ และจะเข้าไปติดในระบอบ ต้องระงับการว่ากัน ใช้ความอดทน ความรักในการทำงานร่วมกันแล้วสุขภาพที่เราต้องการจะเกิดขึ้น

สอดคล้องกับวิญญู จีวาม (2549) ที่กล่าวว่า สุขภาพหรือสุขภาพะเป็นความหมายของภาวะแห่งการมีความสุขของคนเรา ไม่เพียงแต่ไม่เป็น โรคหรือบาดเจ็บเท่านั้น แต่เป็นภาวะที่คนเรามีความสุข ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคมและสติปัญญา สำหรับความเป็นเมืองน่าอยู่นั้นเป็นความมุ่งมาตปรารถนาของคนในชุมชนนั้น ๆ ที่ต้องการให้ชุมชนที่ตนเองอยู่ มีแต่สิ่งที่ดี ๆ โดยช่วยกันนำพากันไปสู่จุดหมายนั้น ๆ ดังนั้น การพัฒนาสู่การเป็นเมืองน่าอยู่ด้านสุขภาพ จึงควรเป็นสิ่งซึ่งคนในชุมชนนั้น ๆ ร่วมกันตั้งเป้าหมายสู่ภาวะที่เป็นสุข ทางกาย จิตใจ สังคมและสติปัญญา และร่วมกันเปลี่ยนชุมชนไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นมีความสุขมากขึ้น

สรุปได้ว่ากรกล่าวถึงคำว่าสุขภาพะโดยมองที่ปัจจัยทางด้านร่างกายเพียงอย่างเดียว จึงเป็นการมองที่ขาดความเข้าใจ ซึ่งแม้แต่ระบบการรักษาสุขภาพร่างกายในปัจจุบันก็ให้ความสำคัญต่อ กระบวนการรักษาแบบองค์รวม เป็นการมองให้เห็นภาพโดยรวมที่ช่วยให้สามารถวิเคราะห์และแก้ปัญหาได้อย่างตรงจุดมากกว่า มุมมองต่อสุขภาพะแบบองค์รวมนี้ ยังส่งผลต่อการ

ทำงานในชุมชนในการสร้างเข้าใจต่อสถานะที่เกิดขึ้นและดำเนินอยู่ ว่าควรจะกำหนดทิศทางใดต่อสังคมของตนเอง เพื่อให้สุขภาวะโดยรวมของสังคมนั้น สามารถดำเนินไปพร้อมกับการพัฒนาอย่างมีเป้าหมายและทิศทางที่ดี การใช้แนวคิดสุขภาวะมาอธิบายถึงความเป็นสังคม โดยเฉพาะสังคมที่มีวิถีชีวิตผูกพันหรือค้ำึงถึงสภาพแวดล้อมกับธรรมชาติ ย่อมทำให้เห็นภาพของวิถีชีวิตของการทำการเกษตรได้ดียิ่งขึ้น เนื่องจากการทำการเกษตรกรรม โดยเฉพาะเกษตรธรรมชาติ หรือเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นระบบที่พึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก เกษตรกรรมยั่งยืนกับแนวคิดสุขภาวะ จึงเป็นแนวคิดที่สอดคล้องที่พึ่งพาอาศัยกัน

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาก่อตัว พัฒนาการ และการดำรงอยู่ของการพึ่งพาตนเองทางการเกษตรในสังคมเมือง ศึกษากรณีโครงการสวนผักคนเมืองครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งเป็นการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม จากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงในมิติทางประวัติศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ที่นำไปสู่การวิเคราะห์ เพื่อหาความสัมพันธ์ในกระบวนการพึ่งพาตนเองทางการเกษตรของไทย มีขั้นตอนการศึกษาดังนี้

1. ประชากรที่ใช้ศึกษา
2. เทคนิคที่ใช้ในการเก็บข้อมูล
3. ขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล
5. การนำเสนอข้อมูล

ประชากรที่ใช้ศึกษา

การศึกษาก่อตัว พัฒนาการ และการดำรงอยู่ของการพึ่งพาตนเองทางการเกษตรในสังคมเมือง ศึกษากรณีโครงการสวนผักคนเมืองครั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการสวนผักคนเมืองตั้งแต่ก่อนเริ่มก่อตั้ง ในมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนรวมถึงภาคีเครือข่าย และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.) ประกอบด้วย สมาชิกที่เป็นผู้ได้รับการช่วยเหลือจากโครงการสวนผักคนเมืองในการพึ่งพาตนเองทางการเกษตร 5 กลุ่มและได้รับผลกระทบจากความเป็นเมือง คือ

1. ที่พักอาศัย บ้านคุณศิริกุล ชื่อต่อชาติ (ตั้งอยู่ในที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นระดับปานกลาง)
2. สถานศึกษา โรงเรียนอนุบาลรังสิตมา (ตั้งอยู่ในที่ดินประเภทพาณิชยกรรม)
3. สถานที่ทางศาสนา วัดธรรมมงคล (ตั้งอยู่ในที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง)
4. หน่วยงานเอกชน การไฟฟ้านครหลวง (กฟน.) สำนักงานใหญ่ชิดลม (ตั้งอยู่ในเขตที่ดินประเภทพาณิชยกรรม)
5. ชุมชน ชุมชนปิ่นเจริญ 1 (ตั้งอยู่ในที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย)

เทคนิคที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

สำหรับเทคนิคในการเก็บข้อมูลผู้วิจัยใช้ตนเองเป็นเครื่องมือหลักในการศึกษาเพื่อให้เข้าถึงแก่นและสาระในเรื่องที่วิจัยอย่างแท้จริง โดยเทคนิคที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่

1. การใช้เอกสารจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ (Documentary research) การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคมในการตระหนักถึงการพึ่งพาตนเองโดยการใช้วิธีการทางเกษตรตั้งแต่ พ.ศ. 2540 (แผนพัฒนาฉบับที่ 8) ที่มีการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยสังคมเมืองที่เป็นพื้นที่ที่พัฒนากระแสหลักไม่ได้อยู่ในทิศทางพัฒนาให้เป็นสังคมเกษตร จึงใช้การค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในกระแสรองลงไป ซึ่งปรากฏในแนวคิดการพัฒนาในระบอบเวลานั้น ๆ และเอกสารที่จัดทำโดยโครงการสวนผักคนเมือง รวบรวมเพื่อนำไปประกอบการวิเคราะห์ร่วมกับการเก็บข้อมูลอื่น ๆ
2. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) ใช้คำถามสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเป็นการสนทนาที่ผู้วิจัยมุ่งที่จะได้คำตอบจากผู้ให้ข้อมูล (Key informant) รายบุคคล ตามประเด็นที่ศึกษาการก่อตัว พัฒนาการ และการดำรงอยู่ของการพึ่งพาตนเองทางการเกษตรในสังคมเมือง ศึกษากรณีโครงการสวนผักคนเมือง ดังนั้น ผู้วิจัยจะต้องตั้งคำถามที่มุ่งให้ได้คำตอบตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยให้มากที่สุด

ขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. เลือกพื้นที่ศึกษาผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่กิจกรรมของโครงการสวนผักคนเมือง ไม่ว่าจะเป็นชุมชน ที่พักอาศัยของสมาชิกที่รับการช่วยเหลือจากโครงการ ศูนย์การเรียนรู้การทำเกษตรในเมือง หรืองานกิจกรรมอื่น ๆ ที่จัดโดยโครงการสวนผักคนเมือง
 2. การรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษารวบรวมข้อมูลของโครงการสวนผักคนเมือง ที่จัดขึ้นโดยมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน รวมถึงภาคีเครือข่าย และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.)
 3. เข้าพื้นที่เพื่อพบประชากรที่ศึกษาโครงการสวนผักคนเมืองจัดตั้งขึ้น โดยความร่วมมือจากภาคประชาสังคม ซึ่งมีการรณรงค์ให้เกิดการพึ่งพาตนเองทางการเกษตรอยู่แล้ว พื้นที่ ๆ เข้าไปหาข้อมูลส่วนใหญ่จึงเป็นพื้นที่ ๆ ให้ความสะดวกกับผู้วิจัยอยู่แล้ว ซึ่งบางพื้นที่ ๆ เป็นที่พักอาศัยส่วนตัว จะมีการแนะนำตัวผู้วิจัย หรือความช่วยเหลือจาก โครงการเพื่อให้สามารถเข้าถึงประชากรที่ศึกษาได้ง่ายยิ่งขึ้น
- การเข้าพบเพื่อแนะนำตัวกับกลุ่มประชากรที่ศึกษา ผู้วิจัยจะเข้าพบกับประชากรที่ทำการศึกษาในกรณีที่ต้องการพื้นที่ส่วนตัว โดยจะชี้แจงประเด็นดังนี้

1. เหตุผลของการเข้าพื้นที่ซึ่งก็คือ การเก็บข้อมูลเพื่อทำวิทยานิพนธ์ของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
2. เหตุผลของการเข้าพบคือ ศึกษาการพึ่งพาตนเองทางการเกษตรในสังคมเมือง
3. ชี้แจงขั้นตอนการศึกษาคือ การรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของโครงการสวนผักคนเมือง การรวบรวมประวัติความเป็นมาของโครงการสวนผักคนเมือง การเก็บข้อมูล โดยใช้แบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้างเป็นเครื่องมือช่วยเก็บข้อมูล นำข้อมูลที่ได้อามาประมวลผลเพื่อวิเคราะห์ต่อไป
4. การสัมภาษณ์ด้วยแบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้างและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับใช้วิเคราะห์ผล

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากทุกแหล่ง และจากการถอดเทปการสัมภาษณ์ออกมาเพื่อนำมาประมวลผลในสิ่งที่เรารู้มาและนำไปใช้เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ และวิพากษ์ ซึ่งใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) เพื่ออธิบายความหมายในประเด็นสำคัญ ๆ และวิพากษ์ข้อสนเทศ เพื่ออธิบายข้อเท็จจริงที่ปรากฏในหลักฐานข้อมูล โดยการวิเคราะห์ข้อมูลมีวิธีการดำเนินการดังนี้

1. นำข้อมูลที่ได้ในเทปที่บันทึกเสียงมาถอดความ โดยการสรุปสาระสำคัญตามขอบเขตของเนื้อหา
2. นำข้อมูลที่ได้จากข้อ 1 รวมทั้งข้อมูลที่ได้จากการจดบันทึกจากการสัมภาษณ์มาตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล และเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์ตามขอบเขตเนื้อหาที่ต้องการ
3. นำข้อมูลภาพที่ถ่ายไว้ และเก็บรวบรวมได้มาตรวจสอบเนื้อหาและความชัดเจนของภาพเพื่อที่จะใช้เป็นภาพประกอบในงานวิจัย

การนำเสนอข้อมูล

สำหรับการนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยใช้รูปแบบของการนำเสนอโดยพรรณนาโวหาร การสร้างบทสรุปคือ การนำข้อสรุปย่อยที่ทำไว้มาประมวลหรือปะติดปะต่อเข้าด้วยกันให้เป็นคำอธิบายที่ได้เรื่องราวและเข้าใจได้ เมื่อเขียนข้อความเหล่านั้นขึ้นแล้ว ข้อความนี้จะเป็นการค้นพบและเป็นข้อสรุปของการวิจัย เพื่อตอบคำถามในการวิจัยว่าการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง มีการก่อตัวอย่างไร และมีพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงอย่างไรในแต่ละช่วงเวลาของสังคม และมีเงื่อนไขในการดำรงอยู่อย่างไรในปัจจุบัน

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ก่อกำเนิด และพัฒนาการและการดำรงอยู่ของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง ศึกษากรณีสวนผักคนเมือง มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาการก่อตัวของการเกิดขึ้นในประเด็นของการพึ่งพาตนเองทางการเกษตรของสังคมเมือง ที่มีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลา และอยู่รอดมาจนถึงปัจจุบัน จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการศึกษาปัจจัยแวดล้อม เนื่องจากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมมิได้เกิดขึ้นโดยลำพังโดยปราศจากการส่งผลต่อสภาพแวดล้อมและการรับผลสะท้อนกลับจากสภาพแวดล้อมด้วย ดังนั้นในบทนี้จึงเป็นการศึกษา สภาพแวดล้อมทาง สังคมและปัจจัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540-2557 ซึ่งส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมของ โครงการสวนผักคนเมือง จนเกิด โครงการสวนผักคนเมืองขึ้นในปี 2553 การทำงานของโครงการสวนผักคนเมืองและการดำรงอยู่ของสมาชิกที่พึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในพื้นที่สังคมเมือง ผ่านการช่วยเหลือสนับสนุนจาก โครงการสวนผักคนเมือง แบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ส่วนดังนี้

1. บริบททางสังคม พ.ศ. 2540-2557 ที่ส่งผลต่อการก่อกำเนิด พัฒนาการของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง
2. การดำเนินงานของโครงการสวนผักคนเมืองที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง พ.ศ. 2553-2557
3. การดำรงอยู่ของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมืองของประชากรที่ทำสวนผักในพื้นที่ศึกษา ดังนี้
 - 3.1 สวนผักในสถานศึกษา โรงเรียนอนุบาลรังสิตมา
 - 3.2 สวนผักในหน่วยงานเอกชน การไฟฟ้านครหลวง (กฟน.) ชิดลม
 - 3.3 สวนผักชุมชน ชุมชนปิ่นเจริญ I
 - 3.4 สวนผักในสถานที่ทางศาสนา วัดธรรมมงคล
 - 3.5 สวนผักในที่พักอาศัยคุณศิริกุล ชื่อต่อชาติ

บริบททางสังคม พ.ศ. 2540-2557 ที่ส่งผลต่อการก่อกำเนิด พัฒนาการของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง

สภาพสังคมเมืองในช่วงปี พ.ศ. 2540 และการเข้าสู่แนวทางการพัฒนาที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน และสิ่งแวดล้อม นับตั้งแต่ประเทศไทยได้เริ่มพัฒนาประเทศตามแผนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2557) มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นกรอบทิศทางการพัฒนาประเทศรวมทั้งสิ้น 11 ฉบับ พื้นที่เมืองเป็นพื้นที่พัฒนาที่มีวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของแนวคิดการพัฒนาตามยุคสมัย โดยในยุคแรกกระบวนการพัฒนาประเทศยังเป็นการพัฒนา “โดยราชการเพื่อประชาชน” ซึ่งเป็นการวางแผนโดยนักวิชาการ ข้าราชการ ที่มุ่งเน้นการเร่งรัดอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นกระบวนการวางแผนจากบนลงล่าง ในลักษณะการบริหารแบบสั่งการและควบคุม เมื่อโลกก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ สภาพแวดล้อมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของโลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและสลับซับซ้อน การคาดการณ์ล่วงหน้าทำได้ยากลำบากมากกว่าในอดีต ประกอบกันกับที่รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 ที่ออกมาเป็นจุดเปลี่ยนของการพัฒนาสังคมที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนามากยิ่งขึ้น รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวถูกจัดทำขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาโครงสร้างทางการเมืองการปกครองที่เป็นแบบรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง รวมถึงขานรับแนวคิดเรื่องธรรมาภิบาล อันเนื่องมาจากการที่เชื่อว่า วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 หรือ วิกฤตต้มยำกุ้งเป็นผลส่วนหนึ่งมาจากการบริหารจัดการที่ไม่ดี โดยสาระสำคัญในรัฐธรรมนูญมีเป้าหมายสำคัญที่จะวางรากฐานของสังคมให้เข้มแข็ง ด้วยการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น สร้างกลไกการตรวจสอบถ่วงดุลการใช้อำนาจของรัฐ โดยจัดตั้งองค์กรอิสระต่าง ๆ

นอกจากนี้หลังรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 การเมืองมีความเข้มแข็งและมีเสถียรภาพเป็นอย่างมาก อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน ส่งผลให้ภาคราชการเริ่มลดบทบาทลงและกลไกการตรวจสอบถ่วงดุลถูกแทรกแซง มีมูลค่าความเสียหายนับหมื่นล้าน จนทำให้หลายภาคส่วนในสังคมเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง โดยประชาชนหลายกลุ่มอาชีพได้รวมตัวและชุมนุมยึดเชื้อ และได้ขยายระดับความรุนแรงมากขึ้นจากการชุมนุมในสถานที่สาธารณะไปสู่การเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงของประชาชน มีการปิดถนนและสถานที่ราชการ ความขัดแย้งขยายวงกว้างกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนในสังคม และนำมาสู่การรัฐประหารเมื่อ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 และเริ่มกระบวนการจัดทำรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับใหม่ (พ.ศ. 2550) ซึ่งแม้รัฐธรรมนูญจะได้เปิดพื้นที่ทางการเมืองภาคประชาสังคมเพิ่มขึ้น แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งได้ตามเจตนาที่ตั้งไว้ ภายหลังจากการประกาศใช้มีการเลือกตั้งในปลายปี พ.ศ. 2550 ผลการเลือกตั้งไม่สามารถลดปัญหาความขัดแย้งลงได้ เนื่องจากกลุ่มคนในสังคมยังมีความเห็นที่แตกต่างในเรื่อง

ความชอบธรรมของรัฐบาลในการบริหารประเทศ ทำให้สถานการณ์ทางการเมืองก็ดำเนินไปเช่นเดียวกับช่วงก่อนการรัฐประหาร สถานการณ์ความขัดแย้งและการแบ่งฝักฝ่ายในสังคมในช่วงปี 2551-2552 มีความชัดเจนและขยายวงกว้างไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ และขยายลึกไปถึงระดับครอบครัวและชุมชน รัฐบาลไทยในขณะนั้นพยายามแก้ไขปัญหาคือความรุนแรงยังเกิดต่อเนื่องจนกระทั่งส่งผลกระทบต่อการบริหารประเทศ รวมทั้งชีวิตความเป็นอยู่ของผู้นับในสังคมที่มีความเครียด ความวิตกกังวล และหวาดระแวงเพิ่มมากขึ้น จนทำให้ความสุขของคนในสังคมลดลง รวมถึงส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของนานาประเทศที่มีต่อประเทศที่ถดถอยลงอีกด้วย

1. การตระหนักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงผ่านวิกฤติเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันภายหลังวิกฤติเศรษฐกิจของไทยในปี พ.ศ. 2540 การตระหนักอย่างจริงจังถึงความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็ได้เริ่มเกิดขึ้น ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจที่มีเศรษฐกิจแบบ “พอมี พอกิน” พัฒนาคณะให้สามารถ “อุ้มชูตัวเองได้” ซึ่งสอดคล้องกับสภาพสังคมในเวลานั้นที่กำลังอยู่ในช่วงวิกฤติ ประกอบกับแนวทางการพัฒนาประเทศที่หันมาให้ความสำคัญกับกระบวนการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ซึ่งกำลังได้รับการนำไปใช้ในการพัฒนาสังคมในระยะเวลาดังกล่าว

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาและแนวทางปฏิบัติที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยและปรากฏอยู่ในการดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจมาตลอด เมื่อเริ่มพระราชทานแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2517 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงซึมซับเป็นแนวทางของการดำรงชีวิตในรูปของหลักการสร้างความ “พออยู่พอกิน” ของประชาชนในชุมชนชนบท ซึ่งเป็นพื้นที่บำเพ็ญพระราชกรณียกิจหลักของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพื้นที่สังคมเมืองยังเป็นพื้นที่พัฒนาตามความทันสมัยนิยมอยู่ก่อนที่จะได้รับการตระหนักและให้ความสำคัญในภายหลัง

2. แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 จุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วมของประชาชน

นอกจากรัฐธรรมนูญและกระแสของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 โครงสร้างสังคมที่ขาดการสร้างภูมิคุ้มกันที่เหมาะสมก่อนปี พ.ศ. 2540 ทำให้เศรษฐกิจไทยต้องประสบกับภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจและการเงินอย่างรุนแรงในปี พ.ศ. 2540 จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนแผนยุทธศาสตร์ใหม่ เพื่อที่จะลดผลกระทบจากวิกฤติที่มีต่อคนและสังคม ตลอดจนปรับระบบบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพและโปร่งใสซึ่งจากการดำเนินการแก้ไขอย่างต่อเนื่องพบว่า การเติบโตยังอยู่บนพื้นฐานของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสิ้นเปลืองอย่างไรก็ดีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมาถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ทำให้ประชาชน ชุมชน องค์กร

ภาคประชาชนต่าง ๆ ตื่นตัวและเข้ามามีบทบาทร่วมในกระบวนการพัฒนาประเทศ และทำงานร่วมกับภาครัฐในลักษณะหุ้นส่วนการพัฒนาเพิ่มมากขึ้นซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการพัฒนาประเทศในระยะต่อมา ซึ่งปรากฏเป็นแนวการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในแผนพัฒนาฯ ฉบับต่อ ๆ มา

ช่วงต้นของแผนพัฒนาฉบับที่ 8 ระบุว่าตั้งแต่ช่วงฉบับนี้เป็นต้นไป จะเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยเนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์ เป็นการเปิดโอกาสให้ภาคการพัฒนาขยายสู่ภาคประชาสังคมและชุมชน ขณะที่การขับเคลื่อนการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมหลากหลายรูปแบบ เป็นการปรับเปลี่ยนแนวคิดการพัฒนาให้สอดคล้องกับกระแสประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 และกระแสสังคมโลกาภิวัตน์โลกในช่วงเวลาดังกล่าว นี้ได้แทรกซึมไปทุกภาคส่วนของสังคมไทย จึงทำให้กระบวนการวางแผนมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยคำนึงถึงกระบวนการวางแผนจากล่างขึ้นบน มากขึ้น เปลี่ยนจุดมุ่งหมายจากอัตรการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มาเน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาและการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับคนทั้งในฐานะผู้มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาและผู้ได้รับประโยชน์หรือผลกระทบ โดยตรงจากการพัฒนา เนื่องจากข้อสรุปจากการพัฒนาในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2540 ที่ว่าเศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน คือแม้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจจะบรรลุเป้าหมายด้านการขยายตัวทางเศรษฐกิจ แต่มีความเสี่ยงด้านเสถียรภาพและนำไปสู่ผลการพัฒนาที่ไม่พึงปรารถนาทางด้านสังคมทั้งปัญหาสุขภาพ อาชญากรรม และจริยธรรม รวมทั้งการที่คนในสังคมส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมจากกระบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องกันมายาวนาน

การพัฒนาได้รับการออกแบบในลักษณะที่เป็นแผนยุทธศาสตร์เพื่อชี้ทิศทางที่พึงปรารถนาของสังคมไทยท่ามกลางปัจจัยแวดล้อมที่ซับซ้อนมากขึ้นทุกขณะทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ จึงได้ปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาใหม่ ภาคประชาชนเติบโตมีศักยภาพและมีความต้องการที่จะมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย โครงการของรัฐและบริหารจัดการชุมชน อีกทั้งภาครัฐเองมีขีดความสามารถจำกัด จำเป็นต้องเปิดโอกาสและส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนและสังคมได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม โดยมีแนวทางดังนี้

1. จัดกระบวนการหรือกลไกการบริหารจัดการของรัฐที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา การจัดทำแผน และดำเนินการแก้ไขปัญหาของชุมชน
2. สนับสนุนให้มีคณะกรรมการของประชาชนในชุมชนและท้องถิ่นให้ร่วมคิด ร่วมทำงาน และเรียนรู้ประสบการณ์ความรู้ความสามารถซึ่งกันและกัน

3. ส่งเสริมให้มีเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนหรือท้องถิ่นในการแลกเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาด้านต่าง ๆ และผลกระทบจากการพัฒนา

4. จัดให้มีกระบวนการและช่องทางของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการพัฒนาเป็น 2 ระบบควบคู่กันไป คือ ระบบการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการพัฒนา ร่วมกับภาครัฐ ซึ่งเป็นระบบที่มีการปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันและระบบการจัดการกิจกรรมการพัฒนาใหม่ โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างสมบูรณ์ ซึ่งภาครัฐเป็นฝ่ายสนับสนุนในด้านนโยบาย มาตรการ และงบประมาณสนับสนุน

5. เสริมสร้างวิสัยทัศน์และสร้างขีดความสามารถในการจัดการหรือการมีส่วนร่วมให้แก่องค์กรประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเอกชน ประชาสังคม มีประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชนมีส่วนร่วมในการดำเนินแผนงาน โครงการของรัฐหรือของชุมชน เช่น การใช้มาตรการจูงใจทางภาษี การสนับสนุนการฝึกอบรมด้านการจัดการ และการส่งเสริมความร่วมมือกับฝ่ายอื่น ๆ ในสังคม

องค์กรภาคประชาสังคมที่จะมีบทบาทต่อการทำสวนผักคนเมืองก็เกิดขึ้นสืบเนื่องจากเหตุการณ์ครั้งนี้คือ มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) นั่นเอง

3. การเริ่มต้นเข้ามามีส่วนร่วมของขบวนการเกษตรกรรมยั่งยืนในปี พ.ศ. 2540

จากทิศทางของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 องค์กรประชาสังคมมีการเคลื่อนไหวในเรื่องของสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมในการทำงานลักษณะเครือข่ายที่มีการทำงานพึ่งพาอาศัยกัน การเกิดขึ้นของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกในปี พ.ศ. 2532 (เดชา ศิริภัทร, 2554) ซึ่งเป็นการรวมตัวกันขององค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรชาวบ้านที่ทำงานส่งเสริมเกษตรทางเลือกในประเทศไทย เมื่อแรกเริ่มจัดตั้งมีสมาชิกเพียง 32 องค์กร แต่เมื่อถึงปี พ.ศ. 2540 กลับมีเพิ่มขึ้นเป็น 84 องค์กร พร้อม ๆ กับการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนจากทุกภาคส่วน เพื่อการพัฒนาคน สิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตที่ดี การตระหนักถึงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในช่วงที่ผ่านมา เปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิชาการ กลุ่มเกษตรกรและผู้สนใจทั่วไป เน้นการพัฒนาที่มีการผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีกับภูมิปัญญาชาวบ้าน สนับสนุนให้มีการผลิตอาหารที่มีคุณภาพ (สุวินัย รันดาเว, 2543) แนวคิดเกษตรกรรมทางเลือกซึ่งมีการทำงานมานาน โดยในช่วงที่เกิดปัญหาเกี่ยวกับสิทธิของเกษตรกร ได้ใช้การเคลื่อนไหวผ่านการเดินขบวนของสมาชิกคนจนในปี พ.ศ. 2538 เป็นกระบวนการในการดำเนินงานต่อสู้เพื่อสิทธิของเกษตรกร โดยมีเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นองค์กรภาคประชาสังคมหลักที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหว จนแนวคิดของเกษตรกรรมทางเลือกได้ถูกบรรจุเข้าสู่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ในปี พ.ศ. 2540 ในชื่อของเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อยกระดับ

รายได้ของเกษตรกรที่ยากจน ซึ่งส่วนสำคัญของการพัฒนาแนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืนนั้นสะท้อน การให้โอกาสภาคประชาชนได้มีโอกาสในการพัฒนาจนประสบความสำเร็จ ทำให้เกิดการตื่นตัว ของการพึ่งพาตนเอง (เดชา ศิริภัทร, 2551)

เครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืนไม่ใช่แค่งานด้านเทคนิค ไม่ได้หมายความว่าแค่เปลี่ยนจาก ใช้สารเคมีเป็นการไม่ใช้สารเคมี แต่มันเกี่ยวกับเรื่องของสิทธิเกษตรกร เรื่องสิ่งแวดล้อม ระบบ นิเวศ และความเป็นธรรมด้วย การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้นคือการเพิ่มอำนาจให้ เกษตรกรสามารถมีอำนาจต่อรอง ไม่ถูกครอบงำ ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ กลายเป็นประชากรแถว 2 ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม มีหน้าที่เพิ่มผลผลิตเพื่อสนับสนุนต่อพื้นที่พัฒนาเท่านั้น การทำงานด้าน วิจัยของมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนทำให้เกษตรกรและผู้บริโภคได้รับความรู้ในอีกแง่มุมซึ่งทำให้หลุด จากการครอบงำหรือความรู้ชุดเดียว ซึ่งทำให้แนวคิดทางอาหารและเกษตรมีทางเลือกมากขึ้น ประชาชนเป็นผู้ได้รับประโยชน์มากขึ้น เป็นการกระจายผลประโยชน์และเป็นการกระจายอำนาจ จากรัฐไปสู่ภาคประชาชนไปด้วย

สถานการณ์ในช่วงปี พ.ศ. 2540 ทำให้เห็นว่าการพัฒนาแบบองค์รวมที่เน้นคนเป็น ศูนย์กลางของการพัฒนา โดยการพัฒนาคนและสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีนั้น จะต้องมีการวางรากฐาน การพัฒนาประเทศที่มีลักษณะความสมดุลและยั่งยืน แนวความคิดทางเกษตร สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ ที่คำนึงถึงผลกระทบของการพัฒนาผิดพลาดที่ผ่านมาได้ถูกให้ความสำคัญเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากมีลักษณะที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนา ขณะเดียวกันประเทศต้องสามารถแข่งขันได้ ในเวทีโลกโดยให้มีการกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจไปสู่พื้นที่ทุกภาคส่วนและคนทุกกลุ่มของ ประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่พื้นที่เมืองโดยการพัฒนาพื้นที่เมืองใน อนุภาคและพื้นที่ชายแดนเพื่อเพิ่มความเข้มแข็งและโอกาสทางเศรษฐกิจของพื้นที่ ผ่านการสร้าง สังคมให้มีความเข้มแข็ง เพิ่มคุณภาพชีวิตคนในสังคมเมือง ซึ่งจะนำไปสู่ความสามารถในด้าน เศรษฐกิจตามกระบวนการทัศน์การพัฒนา

4. พ.ศ. 2546-พ.ศ. 2550 ระยะเวลาของอิทธิพลเศรษฐกิจพอเพียงที่มีต่อสังคม

จากการเรียนรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ก่อตัวมานานพบว่า เศรษฐกิจพอเพียง เป็นการดำเนินงานในลักษณะของทางสายกลางที่สอดคล้องกับสิ่งที่อยู่รอบตัวและสามารถปฏิบัติ ได้จริง ไม่ว่าจะอยู่ในพื้นที่สังคมชนบทหรือสังคมเมืองก็ตาม สามารถเรียนรู้และน้อมนำมาเป็น แบบอย่างในการเจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาท นำมาปฏิบัติให้บังเกิดผลต่อตนเอง สังคมและ ประเทศชาติ ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. การพัฒนาต้องเอาคนเป็นตัวตั้ง และยึดการมีส่วนร่วมตัดสินใจของประชาชน
2. ยึดหลัก ภูมิสังคม ที่มีความแตกต่างกันในแต่ละภูมิภาคและท้องถิ่น

3. การพัฒนาต้องเริ่มต้นจาก การพึ่งตนเอง ให้ได้

การพัฒนาคนตามแนวพระราชดำรินั้นจึงเป็นการเสริมสร้างศักยภาพของคนในทุกมิติ ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ อันจะเป็นการขยายโอกาสและทางเลือกให้แก่ประชาชนในการดำเนิน วิถีชีวิตได้ และการพัฒนาประเทศได้อย่างมั่นคงยั่งยืน ซึ่งเป็นทิศทางหลักเดียวกันกับการพัฒนา ประเทศ

การเผยแพร่และอัญเชิญปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญานำทางในการ พัฒนาและบริหารประเทศ ควบคู่ไปกับกระบวนการพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ต่อเนื่อง ในปี พ.ศ. 2545 จึงได้อัญเชิญปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการจัดทำ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 เป็นต้นมา

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) เป็น แนวคิดที่ได้ยึดแนวทางการพัฒนาแบบองค์รวมที่มีคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาต่อเนื่องจาก แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 เป็นปรัชญานำในการพัฒนาและบริหารทั้งด้านปัจเจกบุคคล สังคม เศรษฐกิจทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อมุ่งให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุข ของคนไทยทุกคน โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยงและประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการ กำหนดกรอบยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศให้ชัดเจน โดยให้ความสำคัญต่อการรวมพลังของ ประชาสังคมจากทุกภาคส่วนให้มีส่วนร่วมดำเนินการในทุกขั้นตอนตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวางแผน และ ร่วมดำเนินการพัฒนาตามบทบาทของแต่ละภาคส่วน อันเป็นการระดมทรัพยากรทั้งจากภาครัฐและ นอกภาครัฐ และสร้างเครือข่ายการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาไปสู่การปฏิบัติ รวมทั้งมีการ ติดตามตรวจสอบผลการดำเนินงานตามแผนอย่างต่อเนื่องเพื่อมุ่งสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน คน ไทยมีคุณธรรมนำความรอบรู้รู้เท่าทันโลก ครอบครัวยุติธรรม ชุมชนเข้มแข็งสังคมสันติสุข เศรษฐกิจ มีคุณภาพ เสถียรภาพและเป็นธรรม สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพและทรัพยากรธรรมชาติยั่งยืน อยู่ภายใต้ ระบบบริหารจัดการประเทศที่มีธรรมาภิบาลดำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ เป็นประมุข และอยู่ในประชาคมโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี จึงได้กำหนดพันธกิจและเป้าหมายสำคัญ ของการพัฒนาประเทศ ซึ่งนำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนามาบนพื้นฐานหลักการแนวคิดที่ ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจ ซึ่ง ผลจากการน้อมนำ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไป ประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางทุกภาคส่วน ส่งผลให้ประเทศไทยเข้มแข็ง มีภูมิคุ้มกันสูงขึ้นในหลาย ด้าน และสามารถปรับตัวรับมือกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจโลก แม้ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทาง เศรษฐกิจเริ่มลดลง แต่การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมส่งผลให้ระบบนิเวศมีความ อุดมสมบูรณ์มากขึ้น มีการณรงค์ให้มีการปลูกป่าประเภทต่าง ๆ ทำให้พื้นที่ป่าไม้เพิ่มขึ้น

ทั้งนี้ หากพิจารณานิยามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้รับพระราชทานมานั้น จะพบว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงชีวิตในลักษณะที่ยอมรับการดำรงอยู่ร่วมกันของสิ่งที่แตกต่างกัน ซึ่งนับเป็นแนวคิดที่มีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย เชื่อมโยงทุกมิติของวิถีชีวิตเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม ตลอดจนเป็นปรัชญาที่มองสถานการณ์โลกในเชิงระบบที่มีลักษณะเป็นพลวัตร มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด มีผลและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง ผู้นำไปปฏิบัติสามารถมีความสุขได้ตามอัตภาพที่เหมาะสมกับเวลาและสถานะของตน ประยุกต์ใช้ได้ในทุกระดับทั้งระดับครอบครัว ชุมชนและรัฐ เป็นแนวทางในการวางแผนและพัฒนาประเทศภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะอยู่ในสังคมลักษณะใดก็ตาม จากการที่มีพัฒนาการของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมเกษตร มีผลให้การพึ่งพาตนเองในสังคมเมืองมีอัตลักษณ์ที่เห็นเป็นการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรด้วยเช่นเดียวกัน

5. การพบเห็นพัฒนาการการผลักดันพื้นที่เกษตรในสังคมเมือง

เราสามารถพบเห็นแนวการพัฒนาที่สอดคล้องออกมาในพื้นที่เมืองหลังปี พ.ศ. 2540 อันดับแรกคือ โครงการผักสวนครัวรั้วกินได้ในปี พ.ศ. 2541 โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจในขณะนั้น โดยจัดสรรงบประมาณให้กรมส่งเสริมการเกษตรดำเนินการจัดซื้อเมล็ดพันธุ์ผักต่าง ๆ ไปดำเนินการตามโครงการผักสวนครัวรั้วกินได้ ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ผักกาดเขียววางตุ้ง ผักบุ้งจีน ผักคะน้า ผักโงม มะเขือเปราะ มะเขือยาวมะเขือเทศ บวบเหลี่ยม ถั่วฝักยาว พริกชี้หนู โหระพา กระเพรา หอมแบ่ง ผักชี มะละกอ และข้าวโพดหวาน รวม 16 ชนิด โดยจัดส่งซองพร้อมคู่มือการปลูกผักสวนครัว รวมในกล่องเมล็ดพันธุ์เพื่อแจกจ่ายแก่ผู้ที่ต้องการทั่วประเทศ ไม่เพียงเฉพาะในเขตเมือง (ประเวศ ล้ำ, 2543) ซึ่งโครงการมีปัญหาเรื่องการทุจริต จนขาดความต่อเนื่องในการดำเนินงาน และยังไม่สามารถทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองทางการเกษตรในพื้นที่เมืองได้อย่างเป็นรูปธรรม

ต่อมาในปี พ.ศ. 2543 การส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่เมือง พบผ่านการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมคือสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (ปิยพงษ์ บุญบงค์, 2555) ผ่านโครงการกรุงเทพฯเมืองสีเขียวต่อเนื่องไปถึงปี พ.ศ. 2544-2545 โดยโครงการเดิมสีเขียวให้เมืองอยู่เย็น...คนเป็นสุข จากผลจากการดำเนินโครงการกรุงเทพฯ...เมืองสีเขียว โดยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนา ระหว่างประเทศของแคนาดา (Canadian International Development Agency: CIDA) จึงได้สนับสนุนการดำเนินโครงการในระยะที่ 2 มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของพหุภาคีในท้องถิ่นในการร่วมกันปรับปรุงแก้ไขปัญหาสภาพแวดล้อมโดยเน้นไปที่การพัฒนาพื้นที่สีเขียวในชุมชนของตนเอง โดยใช้การทำเกษตรในพื้นที่ชุมชน ในการขับเคลื่อนงานด้านสิ่งแวดล้อมชุมชน เป้าหมายในกรุงเทพฯที่เข้าร่วมโครงการได้แก่

1. ชุมชนสามัคคีพัฒนา แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ
2. ชุมชนพูนบำเพ็ญ แขวงคลองขวาง เขตภาษีเจริญ

ซึ่งปัจจุบันชุมชนสามัคคีพัฒนาไม่พบร่องรอยการดำเนินงานของสถาบันสิ่งแวดล้อมไทยหลงเหลืออยู่แล้วเนื่องจากการพัฒนาเชื่อมกันคลองและถนนริมคลองซึ่งเป็นโครงการต่อเนื่องในปี 2555 ส่วนชุมชนพูนบำเพ็ญพบไม้ใหญ่ที่โตขึ้นจากการปรับภูมิทัศน์ในการเพิ่มพื้นที่สีเขียวอยู่อีกจำนวนหนึ่ง

ภาพที่ 4-1 พื้นที่ปัจจุบันของชุมชนสามัคคีพัฒนา

ภาพที่ 4-2 ต้นไม้ที่ยังเหลืออยู่ในชุมชน

แม้จากแนวทางการพัฒนาจากการที่ให้คนเป็นศูนย์กลาง และใส่ใจต่อประโยชน์สุขของคน ตามสภาพภูมิสังคมของแต่ละชุมชนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง แต่ยังไม่สามารถทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนในสังคมเมือง แนวทางการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ยังไม่ประสบความสำเร็จด้วยวิธีทางการเกษตร โดยเฉพาะการเพาะปลูกเนื่องจากขาดเงื่อนไขในนวัตกรรมความรู้ และขาดภูมิคุ้มกันที่พร้อมต่อการรับมือสถานการณ์ของเมืองที่มีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา แต่เป็นในลักษณะแนวพัฒนาที่ถูกพูดถึง และผลักดันมากกว่า

6. การมาของโครงการนำร่องเกษตรกรรมยั่งยืน

หลังจากแนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืน ได้ถูกบรรจุในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 แต่ไม่สามารถเกิดรูปธรรมได้ ทำให้เครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืนเจรจากับรัฐบาลจนบรรลุผลในการเสนอให้มีโครงการนำร่องเกษตรกรรมยั่งยืนขึ้นเป็นครั้งแรก แต่กว่าจะเริ่มอนุมัติงบประมาณและเริ่มโครงการ ได้ก็จนกระทั่งปี พ.ศ. 2543 เนื่องจากหลังการเจรจากับรัฐบาลเกิดวิกฤติเศรษฐกิจรวมถึงการผลัดเปลี่ยนรัฐบาลด้วย

การเริ่มต้นของโครงการนำร่องฯ ทำให้ต้องเกิดมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนขึ้นเพื่อทำหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาวิจัย และบริหาร โครงการนำร่องฯ ซึ่งเป็นโครงการใหญ่ที่ครอบคลุมทุกภาคงบประมาณโครงการสูงถึงกว่า 600 ล้านบาท ขณะนั้นยังเป็นช่วงก่อรูปของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) รวมถึงสถาบันองค์กรเพื่อพัฒนาชุมชน (พอช.) ทำให้ไม่มีองค์กรของรัฐที่ช่วยในการทำงานสนับสนุน ประสานงานขององค์การภาคประชาสังคมที่มีบทบาทมากขึ้น

รูปแบบเกษตรกรรมที่โครงการนำร่องฯ เป็นรูปแบบที่สอดคล้องกับแนวคิดและหลักการในการรักษาสมดุล พื้นที่สิ่งแวดล้อมและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง คือ มีรูปแบบเกษตรผสมผสาน วนเกษตร เกษตรอินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ และเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยมีรูปธรรมที่บ่งบอกถึงความยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม คือความสามารถในการพึ่งพาตนเองที่มากขึ้น และการมีพื้นที่ทางเศรษฐกิจให้กับผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรเหล่านี้ โดยกระทรวงเกษตร และหน่วยงานเอกชนให้การรับรองผลิตภัณฑ์จากการทำเกษตรกรรมยั่งยืน เกิดกระแสสีเขียวที่หันมาใส่ใจสุขภาพ อาหารด้วยวิธีการที่สอดคล้องกับการทำเกษตรกรรมยั่งยืนขึ้นในสังคม

พื้นที่ทำงานของโครงการนำร่องฯ อยู่ในพื้นที่เกษตรทั่วประเทศ แต่ยังไม่มีการส่งเสริมพื้นที่ในเมืองซึ่งไม่ใช่พื้นที่พัฒนาเกษตรกรรม แม้แนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืนได้รับการผลักดันในระดับนโยบายอย่างเป็นทางการจากรัฐตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 ก็ตาม บ่งบอกว่าพื้นที่เมืองไม่ใช่พื้นที่เป้าหมายในการพัฒนาการทำเกษตรกรรมยั่งยืน คงมีแต่กระแสเศรษฐกิจพอเพียงที่

ได้รับการถ่ายทอดไปสู่สื่อ และหน่วยงานต่าง ๆ แม้ในระยะเวลาต่อมามูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนจะเป็นหนึ่งในภาคีที่มีส่วนขับเคลื่อนแนวคิดเกษตรในเมืองและทำให้เกิด โครงการสวนผักคนเมืองขึ้นสำเร็จในปี พ.ศ. 2553 ซึ่งเป็นการแสดงถึงอิทธิพลของแนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืนที่ทำงานในลักษณะเครือข่าย ร่วมกับวิถีชีวิตเกษตรกรทั่วประเทศ โดยใช้การศึกษาวิจัยเป็นอาวุธเพื่อการสนับสนุนทางด้านนโยบายและงบประมาณกับรัฐบาล จนกระทั่งสามารถผนวกการทำเกษตรในพื้นที่เมืองได้สำเร็จ ทั้งที่แนวคิดเกษตรในเมืองโดยตรงเป็นแนวคิดที่มีที่มาจากต่างประเทศ แต่เกษตรในเมืองของสังคมไทยมีพัฒนาการมาจากการทำเกษตรกรรมยั่งยืน บนการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงโดยการขับเคลื่อนขององค์การภาคประชาสังคมโดยจะมีพัฒนาการต่อไปเมื่อได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ โดย สสส. จนเกิดโครงการสวนผักคนเมืองขึ้น

7. ความมั่นคงทางอาหารกับการพึ่งพาตนเอง

จากการพัฒนาการเกษตรที่ผ่านมา แม้ไทยมีความสามารถผลิตอาหารและส่งออกอาหารได้ในหลาย ๆ ประเภท แต่ไม่สามารถที่จะสรุปว่าประเทศไทยมีความมั่นคงทางด้านอาหาร เนื่องจากข้อมูลขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติพบว่า ประชาชนคนไทยส่วนหนึ่งยังจัดอยู่ในกลุ่มผู้คออยาก หรืออยู่ในภาวะทุพโภชนาการ ความมั่นคงทางอาหารไม่ได้มีเพียงมิติด้านการผลิตอาหารให้ได้มากขึ้นเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงกับประเด็นอื่น ๆ เช่น การเข้าถึงอาหาร การผลิตอาหารให้ได้ปริมาณสม่ำเสมอ ความปลอดภัยทางอาหาร ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ทั้งยังรวมถึงบริบทแวดล้อมอื่น ๆ ของความมั่นคงทางอาหาร เช่น การพัฒนา การลดปัญหาความยากจน สถานการณ์ความเสี่ยง ความเปราะบาง การพึ่งพาตนเองและการพัฒนาชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ บทบาทของเกษตรกรได้ถูกนำมาทบทวนใหม่ว่า ภาคเกษตรกรรมไม่ได้เป็นเพียงภาคการผลิตที่ต้องได้รับการปกป้องเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารของประเทศ ความมั่นคงทางอาหารกับการพัฒนาภาคเกษตรในด้านต่าง ๆ จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องดำเนินการควบคู่กันไป ความมั่นคงทางอาหารจึงไม่ใช่ประเด็นปัญหามากนักสำหรับผู้ที่มีฐานะดี หรือคนในเมืองที่สามารถมีแหล่งอาหารที่สามารถหาได้ภายในระยะทางที่ไม่ไกล ยกเว้นกรณีเกิดภัยพิบัติหรือเส้นทางคมนาคมถูกตัดขาดซึ่งเคยเกิดขึ้นกับเมืองใหญ่หลายเมืองในช่วงน้ำท่วม รวมทั้งอาหารอาจมีราคาแพงเกินไป จนไม่มีเงินเพียงพอที่จะซื้อ ความมั่นคงทางอาหารจึงถูกใช้ในพื้นที่เมืองที่ไม่ใช่แหล่งเกษตร อาหาร มากกว่าพื้นที่ชนบท

บทเรียนสำหรับไทยในด้านความมั่นคงทางอาหารของต่างชาติทั้งอิน โดนีเซียและสิงคโปร์พบว่า แม้นโยบายของอิน โดนีเซียจะไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่แท้จริงของความมั่นคงทางอาหาร ในการทำให้ประชาชนมีความสามารถเข้าถึงอาหารได้อย่างทั่วถึง แต่การกำหนดนโยบายพึ่งพาตนเองของรัฐบาลอิน โดนีเซียสะท้อนให้เห็นว่า ผู้บริหารประเทศอิน โดนีเซียมองเห็น

ถึงภัยคุกคามต่อความมั่นคงทางอาหารที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และที่ประเทศสิงคโปร์ ถือได้ว่าเป็นประเทศที่ให้ความสำคัญในเรื่องความมั่นคงทางอาหารในระดับต้น ๆ ของประเทศอาเซียน และมีหลายสิ่งที่ประเทศไทยสามารถนำไปเป็นบทเรียนในการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลงทุนเรื่องการวิจัยและพัฒนาทางการเกษตรให้มากขึ้น บทเรียนจากทั้งสองประเทศที่มีสถานการณ์ที่แตกต่างกันทำให้ไทยต้องมาวิเคราะห์สถานการณ์ และปรับตัวให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลง ถึงแม้ว่าไทยมีความอุดมสมบูรณ์ แต่มีผลิตภัณฑ์การเกษตรหลายประเภทที่ขาดความสามารถในการแข่งขัน มีผลผลิตต่อไร่ต่ำ ยิ่งไปกว่านั้นประเทศไทยยังมีแนวโน้มที่แรงงานภาคเกษตรและพื้นที่ทำการเกษตรจะลดลง ซึ่งจะทำให้การผลิตอาหารมีต้นทุนสูงขึ้น ในขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านมีต้นทุนการผลิตต่ำกว่าและเริ่มพัฒนาภาคเกษตรมากขึ้น ทำให้มีผลผลิตการเกษตรราคาถูกจากประเทศเหล่านี้เข้าสู่ตลาดโลกมากขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นภัยคุกคามที่สำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารของไทย

ซึ่งขณะนี้ประเทศไทยได้บรรจุให้มีการพัฒนาภาคเกษตรให้คงอยู่กับสังคมไทยและสร้างความมั่นคงด้านอาหาร ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) เพื่อเป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปวางแผนการดำเนินงานสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งได้รับมอบหมายให้เป็นหน่วยงานที่ดูแลด้านความมั่นคงทางอาหาร ได้กำหนดนโยบายความมั่นคงด้านอาหาร เพื่อด้านวิกฤตเศรษฐกิจโลก ในปี พ.ศ. 2552 โดยครอบคลุมประสิทธิภาพการผลิต การพัฒนาพลังงานและการคุ้มครองพื้นที่การเกษตรการกำหนดเขตเกษตรเศรษฐกิจที่เหมาะสม เพื่อความมั่นคงทางด้านการผลิตการบริโภคทั้งในระดับชุมชน จนถึงระดับประเทศอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ความมั่นคงทางอาหารจึงเป็นแนวคิดที่ได้รับความสนใจและนำไปประยุกต์ใช้กับการทำเกษตรในเมืองต่อไปเมื่อเกิดความร่วมมือกันระหว่างองค์การของรัฐอย่าง สสส. กับมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนและเครือข่ายภาคประชาสังคมอื่น ๆ

8. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพกับการก่อตัวของแนวคิดเกษตรในเมือง

ในปี พ.ศ. 2544 สถานการณ์ในกระบวนการการพัฒนา ที่ผลักดันการมีส่วนร่วมกับภาคประชาสังคมทำให้มีการจัดตั้งหน่วยงานหนึ่ง ซึ่งในระยะต่อมาเป็นหน่วยงานที่มีส่วนในการขับเคลื่อนการทำเกษตรในเมืองขึ้นอย่างเป็นทางการ คือสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) แต่การนำการเกษตรกรรมมาใช้ในพื้นที่เมืองเป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกัน และเมื่อมองจากการที่ไทยเป็นครัวของโลก มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่มีความจำเป็นที่สังคมเมืองไทยจะต้องหันมาใส่ใจการทำเกษตรในเมือง แต่การตระหนักของการทำงานด้านสุขภาพของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ทำให้ ประเด็นของเกษตรในเมืองของไทยเกิดขึ้น

จากการคลี่คลายของวิถีชีวิตของคนไทยที่ได้รับผลกระทบจากแนวการพัฒนาจนเกิดเป็นปัญหาด้านสุขภาพ เกิดความต้องการในการดำรงชีวิตด้วยความพอเพียงเพื่อลดผลกระทบที่เกิดกับความ เป็นอยู่ วิถีสังคมเกษตรที่ได้รับการรื้อฟื้นมาอย่างต่อเนื่องผ่านการทำงานของภาคประชาชน โดยรวมเข้ากับการตระหนักถึงความมั่นคงทางอาหารบนสุขภาพของคนไทย การพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรจึงถูกนำมาใช้ในสังคมเมืองผ่านการสนับสนุนของ สสส.

สสส. เป็นหน่วยงานของรัฐที่ไม่เป็นส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจ มีนายกรัฐมนตรี เป็นประธานกองทุน เกิดขึ้นตามพระราชบัญญัติกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ พ.ศ. 2544 เริ่มดำเนินงานมาตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2544 มีหน้าที่ผลักดัน กระตุ้น สนับสนุน และร่วมกับ หน่วยงานต่าง ๆ ในสังคมในกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ เพื่อให้บรรลุผลในการลดอัตราการ เจ็บป่วยและเสียชีวิตก่อนวัยอันควร กระตุ้นให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและความเชื่อ และการ เปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อคุณภาพชีวิต ช่วยลดภาระทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ที่มาจากเงินทุน เงินทุนหลักได้จากเงินบำรุงกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ซึ่งมาจาก ภาษีที่รัฐจัดเก็บจากผู้ผลิต และนำเข้าสุราและยาสูบในอัตรา ร้อยละ 2 ของภาษีที่ต้องชำระ

หลักในการทำงาน สสส. ถือว่าการพัฒนางานสร้างเสริมสุขภาพ เป็นเรื่องของทุกคน และทุกองค์กร บทบาทหลักของ สสส. คือการสนับสนุน และร่วมมือกับบุคคล กลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ในการเป็นภาคี ร่วมสร้างเสริมสุขภาพของคนไทย และการดำเนินงานจะไม่จำกัดเฉพาะบุคคล กลุ่ม หรือ องค์กรในภาคส่วนใดส่วนหนึ่ง แต่สัมพันธ์กันทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดย บทบาทหลักของ สสส. ทำหน้าที่ริเริ่ม ผลักดัน กระตุ้น สนับสนุน เชื่อมประสาน และร่วมมือกับ หน่วยงานทุกภาคส่วนในการขับเคลื่อนกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพอย่างเข้มแข็งในสังคมไทย โดยอาศัยกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ทำหน้าที่หลักคือ “น้ำมันหล่อลื่น” ให้เกิดการ พัฒนาอย่างคล่องตัวและต่อเนื่อง (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2554)

ลักษณะ โครงการที่ สสส. สนับสนุนต้องมีลักษณะที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และ แผนดำเนินงานดังนี้

1. เป็นโครงการที่สอดคล้องกับการสร้างเสริมสุขภาพวัตถุประสงค์ และกิจการของ กองทุน ตลอดจนสอดคล้องกับแผนการดำเนินงานของกองทุนแผนใดแผนหนึ่งที่คณะกรรมการ เห็นชอบไว้ ซึ่งจะมีการปรับปรุงเป็นประจำทุกปี

2. เป็นโครงการที่เข้าข่ายการสนับสนุนประเภทใดประเภทหนึ่ง ดังต่อไปนี้

- 2.1 โครงการด้านพัฒนาและปฏิบัติการ หมายถึง โครงการที่มีลักษณะการฝึกอบรม การรณรงค์ การจัดกิจกรรม หรือพัฒนารูปแบบที่เป็นนวัตกรรมการปฏิบัติการในด้านการสร้าง เสริมสุขภาพะทั้งนี้ต้องไม่ใช่งานประจำที่ดำเนินการอยู่แล้ว

2.2 เป็นโครงการด้านการศึกษาวิจัย หมายถึง โครงการที่มีลักษณะการศึกษาวิจัย การทบทวนองค์ความรู้ การวิจัยและพัฒนา การประเมินผล รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพด้วย

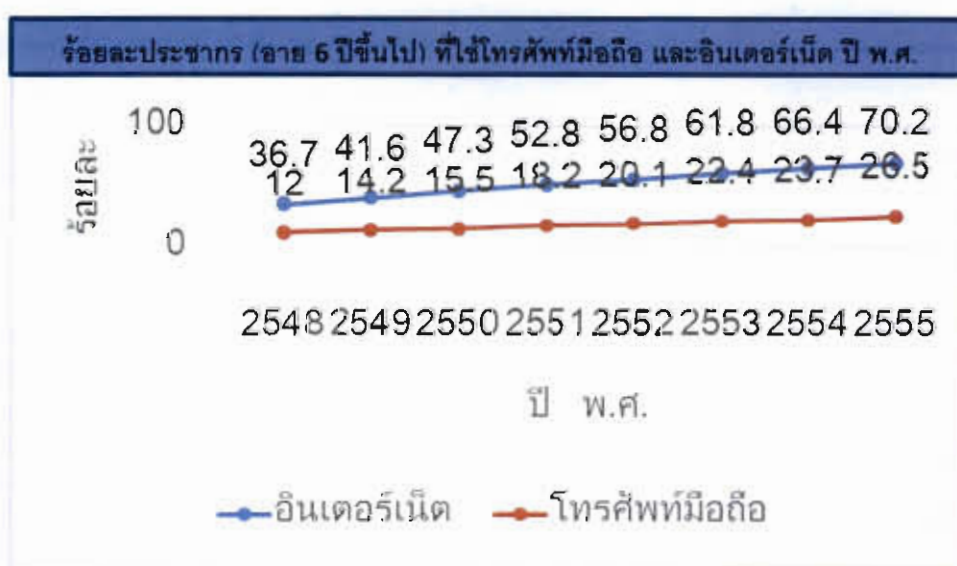
2.3 โครงการด้านการอุปถัมภ์กิจกรรม หมายถึง โครงการที่มีลักษณะการให้ทุน แก่กิจกรรมด้าน การกีฬา ศิลปวัฒนธรรม หรือกิจกรรมสาธารณะอื่น ๆ เพื่อเป็นสื่อกลางในการ สร้างความรู้และค่านิยมในการสร้างสุขภาพ

3. เป็นโครงการที่ควรมีลักษณะพิเศษเพิ่มเติม อาทิเป็น โครงการริเริ่มปฏิบัติการ ใหม่ ๆ หรือกระบวนการใหม่ ๆ เป็นโครงการที่มุ่งสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีในการวางแผนและ การเรียนรู้ร่วมกัน และมีศักยภาพที่จะดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องยั่งยืน

บทบาทในการผลักดันเรื่องเกษตรในเมือง จึงได้เปลี่ยนมือมาสู่ภาคประชาสังคมอย่าง ไม่เป็นทางการในระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา โดยมีรูปธรรมชัดเจนขึ้นเรื่อย ๆ จน ชัดเจนที่สุดในปี พ.ศ. 2553 โครงการสวนผักคนเมืองจึงถูกตั้งขึ้นตามแผนการทำงานของ สสส.โดย ร่วมมือกับมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน ตามเป้าประสงค์ในการขยายโอกาสในการสร้างนวัตกรรมของ สสส. ภาครัฐมีบทบาทในด้านการสนับสนุน ส่งเสริม ให้ความร่วมมือ ในการผลักดันให้เกิดพลวัตร เพื่อการทำเกษตรในเมืองสามารถดำรงอยู่ได้โดยมีพัฒนาการของดำรงอยู่ที่เปลี่ยนแปลงไป (สสส, 2554)

9. ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาวะในสังคมไทย

9.1 ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี

ภาพที่ 4-3 ร้อยละประชากร (อายุ 6 ปีขึ้นไป) ที่ใช้โทรศัพท์มือถือและอินเทอร์เน็ต

เทคโนโลยีจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งที่เราไม่ได้สำหรับชีวิตคนยุคนี้ ทำให้คนสมัยใหม่ใช้เวลาไปกับสื่อมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชนตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาถึงอุดมศึกษาที่ใช้เวลาหน้าจอในแต่ละวันมากจนน่าตกใจ คือ วันละ 8-9 ชั่วโมงในการเล่นอินเทอร์เน็ต ดูโทรทัศน์ และคุยโทรศัพท์หรือแชทกิจกรรมหน้าจอเหล่านี้เบียดเบียนเวลาการมีกิจกรรมทางกาย ทำให้มีโอกาสน้ำหนักเกินหรืออ้วนสูงยิ่งขึ้น การมีพื้นที่สีเขียวให้เพียงพอต่อประชากรเป็นหนึ่งในวิธีสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดการออกกำลังกายหรือเล่นกีฬาอย่างสม่ำเสมอและยั่งยืนกรุงเทพฯ มีพื้นที่สีเขียวต่อคนเพียง 3 ตารางเมตร ซึ่งน้อยกว่าพื้นที่สีเขียวเฉลี่ยของเมืองสำคัญต่าง ๆ ในเอเชียที่ 39 ตารางเมตรต่อคน และน้อยกว่าที่องค์การอนามัยโลกแนะนำไว้ที่ 9 ตารางเมตรต่อคน (รายงานประจำปี สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ, 2556) ทำให้การใช้เทคโนโลยีมากจนเกินความต้องการพื้นฐาน หรือการติด Social เป็นพฤติกรรมที่มีการรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยชี้ให้เห็นถึงผลกระทบต่อสุขภาพในด้านต่าง ๆ ทั้งร่างกาย การให้ความสำคัญกับเวลา กิจกรรมจึงได้รับความนิยมในสังคมเมืองที่เทคโนโลยีเป็นเรื่องใกล้ชีวิตในการดำเนินชีวิต การปั่นจักรยาน การทำเกษตรในเมือง การเดินวิ่งออกกำลังกาย การดูแลสุขภาพ งานอดิเรก กิจกรรมเหล่านี้กลายเป็นกิจกรรมที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปไปยามสุดสัปดาห์ ตามสถานที่สาธารณะ หรือองค์กรต่าง ๆ

ภาพที่ 4-4 กิจกรรมภายในพื้นที่เกษตรในเมือง Root Garden ทองหล่อ ใจกลางแหล่งธุรกิจ และชุมชนที่เปิดให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าชม

9.2 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร

ตารางที่ 4-1 ความหนาแน่นของกรุงเทพฯ สูงกว่าความหนาแน่นประชากรโดยเฉลี่ยถึง 41 เท่า
สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553 (รายงานผลล่วงหน้า)

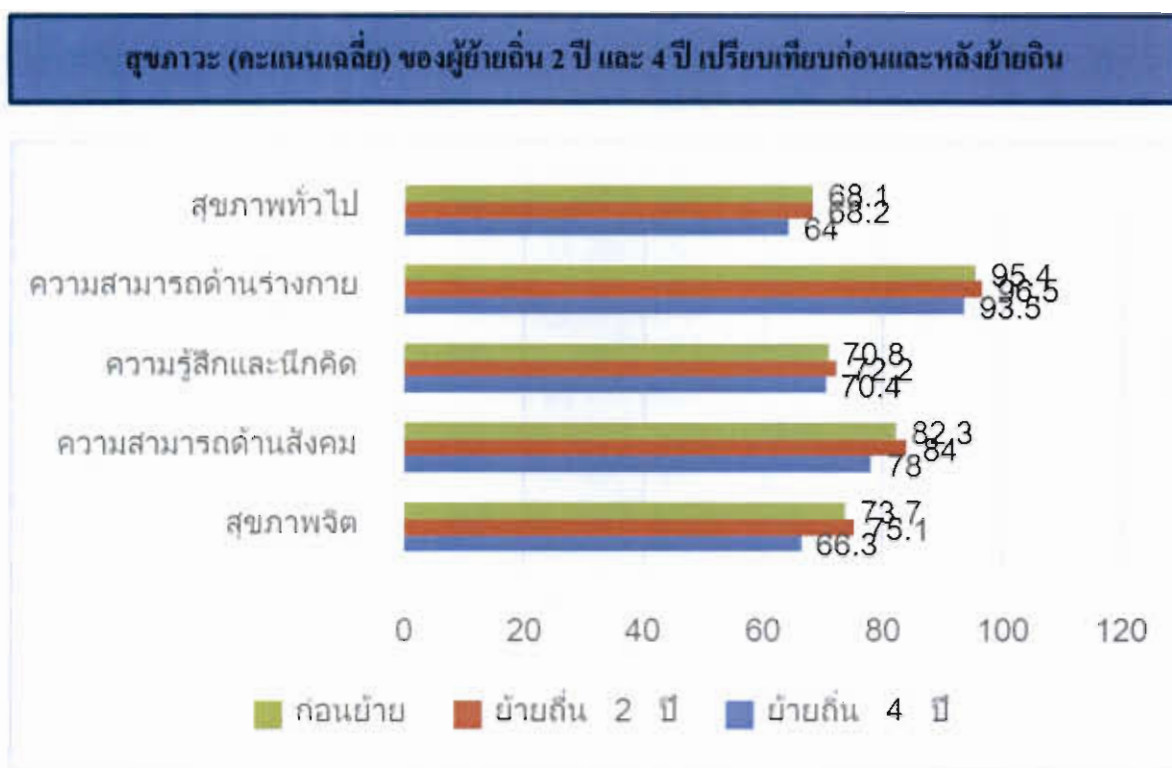
ภูมิภาค	ความหนาแน่นประชากร ปี 2553 (คนต่อ 1 ตร.กม.)
กทม.	5,278.8
กลาง	177.7
เหนือ	68.6
ตะวันออกเฉียงเหนือ	112.3
ใต้	125.4
รวม	128.5

ในรอบศตวรรษที่ผ่านมา ขนาดประชากรของไทยได้ขยายใหญ่ขึ้นอย่างมาก สำมะโนประชากรครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2453 นับจำนวนประชากรในราชอาณาจักรได้เพียง 8 ล้าน และเพิ่มขึ้นถึง 65.9 ล้านคน ตามผลการทำสำมะโนประชากรครั้งล่าสุดในปี 2553 แม้ว่าขนาดประชากรไทยค่อนข้างจะคงตัวอยู่ที่ประมาณ 65 ล้านคน แต่โครงสร้างอายุของประชากรกำลังเปลี่ยนไปจากที่เคยเป็นประชากรวัยเยาว์มาเป็นประชากรสูงวัยแล้ว ปัจจุบันประชากรสูงอายุมีมากถึง 5 ล้านคน การที่ภาวะเจริญพันธุ์จะลดต่ำลงไปอีก และผู้คนจะมีชีวิตยืนยาวขึ้นจะทำให้ประชากรไทยมีอายุเฉลี่ยสูงขึ้นเรื่อย ๆ และภาระเลี้ยงดูผู้สูงอายุมีมากขึ้น ปัญหาภาวะสุขภาพเกิดจากโรคอุบัติใหม่หรือโรคระบาดซ้ำจะเพิ่มขึ้น ภาวะความเป็นเมืองขยายตัวสูงขึ้นและมีการย้ายถิ่นสูง และค่านิยมและวัฒนธรรม มีแนวโน้มขยายรูปแบบและขอบเขตมากขึ้น สังคมไทยมีการบริโภคสินค้าและบริการที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมมากขึ้น เช่น สินค้าญี่ปุ่นและเกาหลี ในขณะที่เดียวกันวัฒนธรรมต่างชาติที่เข้ามาอาจทำให้เกิดการกลืนวัฒนธรรมขึ้นในสังคม ทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยหายไป (รายงานสุขภาพคนไทย (สสส.), 2555, หน้า 10) ค่านิยม วัฒนธรรมใหม่ ๆ กำลังหลั่งไหลเข้าแทนที่วัฒนธรรมของไทยซึ่งสอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยมากขึ้น ในการศึกษาพบแนวคิดเกษตรในเมืองซึ่งเข้ามาในไทย และจะมีผลต่อการเกษตรของไทยในเวลาต่อมา โดยเฉพาะในพื้นที่เมือง

ในด้านกำลังแรงงานไทยทั้งสิ้นกว่า 38 ล้านคนมีเพียงไม่ถึง 1 ใน 3 เท่านั้นที่มีหลักประกันทางรายได้เมื่อเข้าสู่วัยชรา เมื่อความสามารถในการเก็หนุนจากครัวเรือนมีแนวโน้ม

ลดลง อีกทั้งความครอบคลุมของการคุ้มครองทางสังคมในกรณีนี้ก็ยังมีค่อนข้างต่ำจึงมีคำถามว่า ผู้สูงอายุในอนาคตจะคาดหวังการเกื้อหนุนทางสังคมจากแหล่งอื่นใดได้บ้าง นำยินดีที่ดัชนีความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในสังคมไทย ได้ชี้ให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนไทยที่ปรับตัวดีขึ้นอย่างมาก ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา ซึ่งพอจะทำให้มีความหวังว่าจุดแข็งของความเป็นชุมชน อาจจะเป็นคำตอบของการสร้างความเข้มแข็งให้กับพื้นที่เมือง ซึ่งต้องการการขับเคลื่อนจากทั้งภาครัฐและภาคประชาสังคมเพื่อผลักดันให้เกิดความเป็นชุมชน ไม่ว่าจะเป็ชุมชนในลักษณะไหนก็ตาม

การย้ายถิ่นของประชากรทำให้โครงสร้างของประชากรเปลี่ยนไป และสามารถส่งผลกระทบต่อทั้งทางบวกและทางลบทั้งต่อบุคคล และสังคมก่อนการย้ายถิ่น แรงงานย้ายถิ่นมักจะเป็นผู้ที่มีสถานะสุขภาพดีกว่าผู้ที่ไม่ย้ายถิ่น และสุขภาพโดยรวมอาจปรับดีขึ้นภายหลังการย้ายถิ่นในระยะแรก อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาตามระยะเวลาที่อาศัยในถิ่นปลายทางที่ยังอยู่นานเท่าไรกลับพบว่าสุขภาพโดยทั่วไปของแรงงานกลุ่มมีแนวโน้มที่จะแย่ลงกว่าเมื่อก่อนย้าย โดยเฉพาะด้านจิตใจและทางสังคม นอกจากนี้ การย้ายถิ่นมักสร้างความกังวลใจให้กับพ่อแม่ผู้สูงอายุ อีกทั้ง เด็ก ๆ ที่พ่อแม่ต้องไปทำงานต่างถิ่น ก็มีโอกาสสูงที่จะประสบปัญหาสุขภาพจิตใจและภาวะโภชนาการที่ไม่เหมาะสม ขณะนี้มีโครงการและกิจกรรมในชุมชน/ หมู่บ้านที่ได้ดูแลผู้สูงอายุและเด็ก อยู่บ้างพอสมควร แต่ยังไม่มืโครงการใดที่มุ่งเน้นผู้สูงอายุและเด็กที่ประสบปัญหาอันเนื่องมาจากการย้ายถิ่นของสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นลูกของผู้สูงอายุหรือพ่อแม่ของเด็ก การป้องกันและการแก้ไขปัญหาเหล่านี้เป็นเรื่องละเอียดอ่อน การปรับตัวของประชากรกลุ่มนี้ที่มาจากสังคมเกษตรก็จะมีบทบาทต่อโครงการสวนผักคนเมืองด้วย

ภาพที่ 4-5 สุขภาพ (คะแนนเฉลี่ย) ของผู้ย้ายถิ่น 2 ปี และ 4 ปี เปรียบเทียบก่อนและหลังย้ายถิ่น

9.3 การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ก. สิ่งแวดล้อมทั่วไป

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ การเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิโลกซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชากร การเกษตร แหล่งน้ำ ป่าไม้และพื้นที่ชายฝั่ง ปริมาณการใช้พลังงาน และปริมาณการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ หรือ ก๊าซเรือนกระจก มีความสัมพันธ์กับระดับการพัฒนาประเทศอย่างเห็นได้ชัด ประเทศพัฒนาแล้วกลุ่ม OECD มีปริมาณการใช้และปริมาณการปล่อยต่อคนสูงกว่าประเทศไทย ถึง 2.5-3 เท่า สำหรับประเทศไทย ปริมาณดังกล่าวเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในช่วงปี 2530-2539 ซึ่งเป็นปีที่ประเทศมีการขยายตัวและการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างสูง ในปี 2551 ปริมาณการใช้พลังงานของประเทศสูงถึง 1,503.7 (เทียบเท่า) กิโลกรัม น้ำมันต่อคน และในปี 2552 ปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสูงถึง 4.2 เมตริกตันต่อคน ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของโลกเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งหากแนวโน้มยังเป็นเช่นนี้ต่อไป ปริมาณการใช้และปริมาณการปล่อยของไทยจะสูงกว่าค่าเฉลี่ยของโลกในไม่ช้าอย่างแน่นอน ความเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่ทุกฝ่ายให้ความสำคัญเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน ทั้งความพยายามในการประเมินผลกระทบของผลิตภัณฑ์หรือกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ ที่มีต่อภาวะโลกร้อน โดยวัดจาก “คาร์บอน

ฟุตปรินท์” หรือการกำหนดผลตกผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ผู้บริโภคสามารถเลือกและปรับพฤติกรรมกรรมการบริโภคของตน ให้มีลักษณะรักษ์โลกเพิ่มมากขึ้น การสำรวจเมื่อไม่นานนี้พบว่าคนไทยมีพฤติกรรมที่สะท้อนถึงจิตสำนึกและการรับรู้ต่อปัญหาภาวะโลกร้อนที่ดีในหลายด้าน เช่น ด้านการประหยัดพลังงานและเชื้อเพลิง การนำกลับมาใช้ใหม่และการเลือกซื้อเลือกใช้สิ่งของอุปโภค บริโภคที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม แต่ก็ยังเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องรณรงค์และสนับสนุนกันต่อไป ซึ่งสถานการณ์ที่เกิดขึ้น นำมาถึงการเรียกร้องและการเคลื่อนไหวทางสังคมขององค์การภาคประชาสังคมตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน

ข. สิ่งแวดล้อมด้านอาหาร

สิ่งแวดล้อมด้านอาหารมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการบริโภคอาหารของประชากรในสังคม วิถีชีวิตที่เร่งรีบในปัจจุบันทำให้หลายคนต้องเลือกกินอาหารที่หาซื้อได้ง่าย สะดวก รวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นจำพวกธุรกิจร้านอาหารที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นมากมาย หรือจำพวกร้านสะดวกซื้อ ใกล้เคียง ธุรกิจร้านอาหารที่เป็นเครือข่าย ในประเทศไทย เดิมโตอย่างต่อเนื่องทุกปี โดยมีมูลค่าตลาดในปี พ.ศ. 2556 หั่งสิ้น 97.43 พันล้านบาท เป็นอาหารฟาสต์ฟู้ดประเภทไก่และเบอร์เกอร์เป็นหลัก รวบรวมร้อยละ 20 ในขณะที่ร้านสะดวกซื้อในประเทศไทย มีจำนวนต่อประชากรมากที่สุด ในภูมิภาคอาเซียน คือ 12.6 ร้านต่อประชากร 100,000 คน ครอบคลุมทุกจังหวัด และแทบทุกอำเภอ อาหารที่ขายในร้านสะดวกซื้อเหล่านี้ มักมีของสดจำพวกผักและผลไม้อยู่น้อย แต่มักเป็นอาหารจากอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นขนมกรุบกรอบ อาหารสำเร็จรูปแช่แข็ง เครื่องดื่มรสหวาน เป็นต้น การส่งเสริมในเรื่องสิ่งแวดล้อมทางอาหาร จึงต้องเข้าใจถึงสิ่งแวดล้อมด้านอาหารของประชาชนควบคู่ไปด้วย เพื่อควบคุมสุขภาวะของประชาชนในพื้นที่ที่มีสิ่งแวดล้อมแตกต่างกัน

ค. สิ่งแวดล้อมจากสารเคมี

ข้อมูลของสำนักควบคุมพืชและวัสดุการเกษตร กรมวิชาการเกษตร ตั้งแต่เดือน มกราคม-กันยายน ปี พ.ศ. 2557 พบว่าประเทศไทยมีปริมาณการนำเข้าวัตถุอันตรายทางการเกษตร สูงถึง 123 ล้านกิโลกรัม คิดเป็นมูลค่ากว่า 18,771 ล้านบาท และจากข้อมูลการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชขององค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) พบว่า ช่วงปี พ.ศ. 2551-2555 ประเทศไทยมีปริมาณการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชสูงถึง 4.22 กิโลกรัมต่อเฮกตาร์ เพิ่มขึ้นจากปริมาณการใช้ในปี พ.ศ. 2543 ที่มีปริมาณการใช้อยู่ที่ 2.1 กิโลกรัมต่อเฮกตาร์ คิดเป็นร้อยละ 100.95 ขณะที่ข้อมูลสถิติการใช้ที่ดินของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2545-2555 พบว่าเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรกลับมีแนวโน้มลดลง

จากผลการสุ่มตรวจสารเคมีกำจัดศัตรูพืชตกค้างในผักและผลไม้ ช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม พ.ศ. 2557 โดยเครือข่ายเตือนภัยสารเคมีกำจัดศัตรูพืช และมูลนิธิเพื่อผู้บริโภค ในเขต

พื้นที่กรุงเทพฯ เชียงใหม่ ขอนแก่น ชลบุรี และสงขลา ประกอบด้วย ผัก 5 ชนิด ได้แก่ คะน้า ถั่วฝักยาว พริก ผักชี และกะเพรา และ ผลไม้ 6 ชนิด ได้แก่ ส้มจีน ส้มสายน้ำผึ้ง แอปเปิ้ล ฝรั่ง แดงโม และสตอเบอรี่ จำนวน 118 ตัวอย่าง พบว่าร้อยละ 46.6 ของผักและผลไม้มีสารเคมีกำจัดศัตรูพืชตกค้างในระดับสูงกว่าค่า MRLs: Maximum Residue Limits ตามประกาศของสำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ (มกอช.) และสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.)

นอกจากนี้จากการทดสอบยามาแมลงในเดือนของกุ่มผู้บริโภคจำนวน 993 ราย เขตพื้นที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล ช่วงเดือนกรกฎาคม-ธันวาคม พ.ศ. 2557 พบว่าผู้บริโภคจำนวน 681 ราย จัดอยู่ในกลุ่มไม่ปลอดภัยและมีความเสี่ยง คิดเป็นร้อยละ 68.58 ของจำนวนผู้บริโภคทั้งหมด ซึ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสาเหตุหนึ่งของความเจ็บป่วยและการตาย เนื่องจากมีรายงานวิจัยที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของสารเคมีกำจัดศัตรูพืชกับโรคหลายชนิด อาทิ โรคมะเร็ง โรคที่เกี่ยวข้องกับระบบสืบพันธุ์ โรคที่เกี่ยวข้องกับระบบประสาท และโรคอื่น ๆ

ปัญหาดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาส่งผลกระทบต่อทั้งทางตรง และทางอ้อมต่อสังคม ระบบเศรษฐกิจ สุขภาพของผู้ผลิต ผู้บริโภคและสภาพแวดล้อม ปัญหาเรื่องสารเคมีกำจัดศัตรูพืช เป็นเรื่องสำคัญมากของทุกฝ่ายในสังคมไทยและรวมถึงในระดับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและความร่วมมือระหว่างประเทศด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเตรียมการรองรับการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และการค้าระหว่างประเทศในบริบทที่กว้างขวางกว่านั้น ขณะนี้สถิติเกี่ยวกับการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชในประเทศไทยได้เพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดดจนน่าประหลาดใจ โดยปริมาณสารออกฤทธิ์ที่นำเข้าเพิ่มขึ้นอย่างมากจาก 49.14 ล้านกิโลกรัมในปี 2556 เพิ่มขึ้นเป็น 79.1 ล้านกิโลกรัม ในปี พ.ศ. 2557 มูลค่าการนำเข้าเพิ่มขึ้นจาก 13,252 ล้านบาท เพิ่มขึ้นเป็น 22,813 ล้านบาท หรือเพิ่มขึ้นกว่า 70% (สถาบันวิจัยจุฬาภรณ์, 2558)

ตารางที่ 4-2 สถานการณ์การเจ็บป่วยด้วยโรคจากสารกำจัดศัตรูพืชในประเทศไทย ข้อมูลการตรวจ
คัดกรองสารเคมีกำจัดศัตรูพืชในกลุ่มเกษตรกร ปี พ.ศ. 2554-2557

ปี	จำนวนผู้ได้รับการคัดกรอง (คน)	เสี่ยงและ/ หรือไม่ ปลอดภัย (คน)	ร้อยละผลเสี่ยงและ/ หรือไม่ปลอดภัย
2554	533,524	173,243	32.47
2555	244,822	75,749	30.94
2556	314,805	96,227	30.57
2557	317,051	107,820	34.00

จากสถิติทำให้เห็นถึงสารเคมีที่มีปริมาณการใช้ และผลกระทบมากขึ้นทุกปี นโยบายสำคัญที่สนับสนุนการดำเนินงานดูแลสุขภาพของกลุ่มคนที่ไม่ใช่เกษตรกรจะเน้นเรื่องการบูรณาการการทำงานร่วมกับสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ สสส. และสำนักความปลอดภัยกระทรวงแรงงาน ในลักษณะเครือข่ายที่มีการทำงานร่วมกัน โดยภาคส่วนที่แยกออกมาในการเป็นส่วนที่เฝ้าระวังในการระมัดระวังการใช้สารเคมีทางการเกษตร คือ เครือข่ายเตือนภัยสารเคมีกำจัดศัตรูพืช (Thailand Pesticide Alert Network: Thai: PAN) เป็นการเชื่อมร้อยของกลุ่มนักวิชาการจากหลากหลายสาขาองค์กรสาธารณประโยชน์ด้านการเกษตรและการคุ้มครองผู้บริโภค และกลุ่มเกษตรกรที่ตระหนักถึงความอันตรายของสารเคมีกำจัดศัตรูพืชและประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554 เช่น ประเด็นในการขึ้นทะเบียน การนำเข้า การโฆษณา การจำหน่าย และการควบคุมสารเคมีกำจัดศัตรูพืช จึงได้มีพันธะกิจในการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับพิษภัยของสารเคมีทางการเกษตรรื้อสารสาธารณะและเตือนภัยปัญหาของสารเคมีเหล่านี้รวมไปถึงการขับเคลื่อนทางนโยบายด้านการจัดการและควบคุมสารเคมีกำจัดศัตรูพืชให้มีความรัดกุมยิ่งขึ้นเพื่อความปลอดภัยของเกษตรกร ผู้บริโภค สิ่งแวดล้อม และการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งมีภาคีเครือข่าย และมีพลวัตรในการเคลื่อนไหวเพื่อระมัดระวังการใช้สารเคมี ได้แก่ กลุ่มนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ กรมควบคุมโรค กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ เครือข่ายเกษตรกรรวมทางเลือก มูลนิธิชีววิถี มูลนิธิการจัดการความรู้และเครือข่าย โรงเรียนชาวนา มูลนิธิข้าวขวัญ มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค มูลนิธิบูรณะนิเวศ มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) และมีการประชุมวิชาการ ในลักษณะการทำงานผ่านเครือข่ายทั้งในและนอกประเทศเป็นประจำทุกปี

10. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผู้บริโภค

10.1 วิถีชีวิต

วิถีชีวิตของคนสมัยนี้ แตกต่างจากอดีตอย่างเห็นได้ชัด จากงานที่ต้องใช้แรงงาน ก็กลายเป็นงานนั่งโต๊ะการเดินทางก็สะดวกสบาย ไม่ว่าจะด้วยยานพาหนะส่วนตัว หรือระบบการขนส่งสาธารณะที่ทันสมัยและครอบคลุม หรือแม้แต่เทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่สามารถสร้างความบันเทิงได้ โดยไม่ต้องแม้แต่ขยับตัว ทำให้ผู้บริโภคมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการที่หลากหลายมากขึ้น เช่น ความต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ผู้สูงอายุ ความต้องการปัจจัยที่เอื้อต่อการสร้างเสริมสุขภาพ และความต้องการการตอบสนองวิถีชีวิตของคนเมือง ปัจจุบันคนไทยโดยเฉลี่ยใช้เวลากับกิจกรรมเคลื่อนไหวน้อยลง เช่น การนั่ง ๆ นอน ๆ ถึงวันละ 13 ชั่วโมงครึ่ง ในขณะที่มีกิจกรรมทางร่างกายรวมทุกประเภทเพียง 2 ชั่วโมงต่อวัน กลุ่มที่มีกิจกรรมทางร่างกายน้อย คือ กลุ่มผู้หญิงที่มีเพียงร้อยละ 62 ที่มีกิจกรรมทางร่างกายเพียงพอ นอกจากนี้ การออกกำลังกายและเล่นกีฬาของทุกกลุ่มยังอยู่ในระดับต่ำ โดยเฉพาะคนในวัยทำงาน ซึ่งพบว่าน้อยกว่าร้อยละ 20 ที่ได้เล่นกีฬาหรือออกกำลังกายในรอบ 1 เดือนที่ผ่านมา

10.2 วิถีการกินอาหาร

ด้วยวิถีชีวิตเร่งรีบในปัจจุบันการกินอาหารนอกบ้าน และการซื้ออาหารสำเร็จรูปมากินที่บ้านเป็นทางเลือกที่สะดวก หากพิจารณาค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือนไทยเปรียบเทียบปี พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2555 จะพบว่า ค่าใช้จ่ายสำหรับอาหารสำเร็จรูปที่ซื้อมากินที่บ้านมีสัดส่วนเพิ่มขึ้น ในขณะที่ค่าใช้จ่ายสำหรับข้าว แป้ง และผักที่ใช้สำหรับการปรุงอาหารเองในครัวเรือน มีสัดส่วนลดลง การกินข้าวนอกบ้านและการซื้ออาหารสำเร็จรูปมีบทบาทต่อการบริโภคอาหารสำหรับคนกรุงเทพฯ เป็นอย่างมาก โดยมีสัดส่วนค่าใช้จ่ายสูงเกือบ 2 ใน 3 ของค่าใช้จ่ายด้านอาหารทั้งหมด และยังมีแนวโน้มที่จะทำให้เกิดโรคอ้วนจากการประกอบอาหารมากกว่า

ซึ่งวิธีที่ใช้ในการปรุงอาหารและทัศนคติต่อการกินอาหารนอกบ้าน เป็นปัจจัยหนึ่งที่อธิบายสถานการณ์ปัญหาสุขภาพในคนไทย โดยพบว่า คนในกรุงเทพมหานครและภาคกลาง ซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีความชุกโรคอ้วนสูงที่สุด ปรุงอาหารที่กินเป็นประจำด้วยวิธีการผัดและทอดที่ใช้น้ำมัน เป็นสัดส่วนสูงมาก อีกทั้งมีแนวโน้มที่จะกินอาหารนอกบ้านหรือซื้ออาหารสำเร็จรูปมากินที่บ้าน มากกว่าปรุงอาหารกินเอง ซึ่งแตกต่างจากคนไทยในภูมิภาคอื่น ทั้งภาคเหนือ ใต้ และ ตะวันออกเฉียงเหนือ อย่างชัดเจน เกี่ยวกับพฤติกรรมการเลือกซื้ออาหาร คนไทยยังให้ความสำคัญกับคุณค่าทางโภชนาการของอาหารน้อยกว่าความอยากหรือความชอบที่จะกิน ธรรมเนียมการจัดการอาหารว่างหรืออาหารนอกมีระหว่างพักเรียน พักการทำงานหรือระหว่างการประชุม ก็เป็นอีก

ประเด็นที่น่าพิจารณาปรับเปลี่ยนเพื่อพิชิต โรคอ้วน หรือ โรคที่เกิดขึ้นจากการทำงานออฟฟิศเป็นเวลานาน ๆ

10.3 วิธีของกระแสลดความอ้วน

ไม่ว่าจะด้วยกระแสรักสุขภาพ หรือกระแสจากดารานักร้องนางแบบ หลายคนเริ่มให้ความสำคัญกับรูปร่างมากยิ่งขึ้น จึงเปิดช่องทางทำมาหากินให้นักธุรกิจหัวใส ที่สรรหาวิธีการลดความอ้วนใหม่ ๆ มานำเสนอให้เห็นอยู่เป็นประจำ ตั้งแต่ยาลดความอ้วนหลากหลายขนาน ผลิตภัณฑ์อาหารเสริมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กาแฟลดน้ำหนัก หรือคอร์สรีดไขมันตามสถาบันลดน้ำหนักที่มีให้เห็นทั่วไป ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมที่ต้องการมีหุ่นเพรียวบาง ในปี พ.ศ. 2555 ถึง 2556 องค์การอาหารและยา (อ.ย.) พบโฆษณาผลิตภัณฑ์เสริมอาหารเกินกว่าครึ่งที่กระทำการฝ่าฝืนกฎหมาย สถาบันลดน้ำหนักต่างแย่งชิงถูกค้าด้วยกลยุทธ์ที่ดูเด็ดขึ้นทุกวัน ไม่ว่าจะเป็นโปรโมชันลดแลกแจกแถม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกาแฟลดน้ำหนัก ที่กำลังเป็นกระแสตลาดในปัจจุบันอีกด้วย ความพยายามในการจัดการปัญหาโรคอ้วนมีความชัดเจน นับตั้งแต่ได้รับบรรจุและเห็นชอบเป็นมติหนึ่งในการประชุมสมัชชาสุขภาพครั้งที่ 2 ปี 2552 แผนปฏิบัติการเพื่อการจัดการปัญหาภาวะน้ำหนักเกินและโรคอ้วน ฉบับแรก (พ.ศ. 2554-2558) (สำนักงานพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ, 2556) ได้ถูกยกวางขึ้นพร้อมข้อเสนอเชิงมาตรการในหลายแนวทางภายใต้ 4 วัตถุประสงค์หลักคือ

1. ส่งเสริมพฤติกรรมกรบริโภคที่เหมาะสมอย่างต่อเนื่อง และสม่ำเสมอส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ตัวอย่างมาตรการที่จะผลักดันคือ ผลักดันกลไกควบคุมการตลาดอาหารสำหรับเด็กและเด็กเล็ก, ส่งเสริมการผลิตการตลาดและการบริโภคอาหาร เครื่องดื่มและขนมขบเคี้ยวสุขภาพ, กำหนดเกณฑ์นิยามและจัดกลุ่มอาหารไขมัน น้ำตาล โซเดียมสูง, กำหนดระเบียบข้อบังคับควบคุมการขายอาหารในสถานศึกษา

2. ส่งเสริมการมีกิจกรรมทางกายที่เพียงพอเหมาะสม ต่อเนื่องสม่ำเสมอ ตัวอย่างมาตรการที่จะผลักดันคือ สร้างสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการมีกิจกรรมทางกาย (ในเรื่องผังเมือง รวมการขนส่งมวลชน และพื้นที่นันทนาการและบริการสาธารณะ) พัฒนาหลักสูตรการศึกษาที่สนับสนุนการมีกิจกรรมทางกายของนักเรียน นักศึกษาและบุคลากรทางการศึกษา พัฒนาองค์กร/ชุมชน/พื้นที่ต้นแบบ, ส่งเสริมการมีกิจกรรมทางกายให้เป็นนโยบายของระดับองค์กร และชุมชน

3. พัฒนาและสนับสนุนความเข้มแข็งของระบบการจัดบริการดูแลรักษาภาวะน้ำหนักเกินและโรคอ้วน รวมถึงผลกระทบทางสุขภาพ ตัวอย่างมาตรการที่จะผลักดันคือ พัฒนาเครื่องมือและแนวทางการคัดกรองภาวะน้ำหนักเกินและโรคอ้วน, พัฒนาแนวทางการให้คำปรึกษา, พัฒนาศูนย์รักษา (DPAC) การเฝ้าระวังดูแลสุขภาพเชิงรุก พัฒนาระบบข้อมูลภาวะน้ำหนักเกิน

โรคอ้วนที่ใช้งานง่าย มีประสิทธิภาพสูง, พัฒนากลไกการคลังสาธารณสุขที่สนับสนุนการจัดการปัญหาโรคอ้วน

4. พัฒนาศักยภาพของระบบการจัดการปัญหาภาวะน้ำหนักเกินและโรคอ้วนในประเทศไทย ตัวอย่างมาตรการที่จะผลักดันบูรณาการงานของแต่ละภาคส่วน/หน่วยงานและในทุกระดับ, สร้างความร่วมมือจากทุกภาคส่วนและทุกระดับ, พัฒนากลไกการจัดการความรู้, สร้างเวทีสาธารณะระดับประเทศเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ รายงาน ติดตามและประเมินผลสถานการณ์

11. สรุป

จากเงื่อนไขทางด้านสุขภาพ และการทำงานของ สสส. ทำให้สถานการณ์พัฒนาการและการดำรงของการทำเกษตรในเมืองในช่วงเวลานี้นี้อยู่บนวาทกรรม และแนวคิดเกี่ยวกับ ความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งรวมถึงอธิปไตยทางอาหาร และสิทธิทางอาหาร บนแนวคิดการสร้างเสริมสุขภาพ เนื่องจากความร่วมมือกันของหน่วยงานภาครัฐที่โดดเด่นที่สุดในการทำให้การทำเกษตรในเมืองให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีพลวัต คือ สสส. ผ่านภาคีเครือข่ายในรูปแบบของโครงการต่างๆ ภายใต้การทำงานเป็นภาคี และองค์การภาคประชาสังคมที่มีโครงการที่เกิดขึ้นหลายโครงการ และเกิดกิจกรรมการเคลื่อนไหวหลากหลายกิจกรรมเพื่อกระตุ้น และแรงจูงใจให้คนในเขตเมืองมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้วยวิถีทางการเกษตร ทั้งให้ความรู้ ความเข้าใจ วิธีการ ความช่วยเหลือต่าง ๆ

ยกตัวอย่าง โครงการต่าง ๆ ที่มีพลวัตในการผลักดันการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรได้แก่

- โครงการสวนผักคนเมือง โดยมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนและเครือข่าย พ.ศ. 2553-ปัจจุบัน

- โครงการรณรงค์กินเปลี่ยนโลก โดยมูลนิธิชีววิถีและเครือข่าย เริ่มมีกิจกรรมรณรงค์เคลื่อนไหวตั้งแต่ พ.ศ. 2552-ปัจจุบัน

- โครงการเครือข่ายตลาดสีเขียว โดยบริษัทสวนเงินมีมา พ.ศ. 2552-ปัจจุบัน

- โครงการกรุงเทพเมืองสีเขียว ตามแผนพัฒนากรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2552-2563 ซึ่งกิจกรรมเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้น สสส.มีส่วนในการสนับสนุน ผลักดันในหลาย ๆ กิจกรรมที่เกิดขึ้นในโครงการที่เกิดขึ้นเหล่านี้ด้วย

ผลเสียที่เกิดขึ้นจากทิศทางการพัฒนาสังคมที่ผ่านมา รวมถึงสภาพสังคมที่มีความซับซ้อนมากขึ้นส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการพัฒนาสังคมอย่างชัดเจนนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 ภาคประชาสังคมมีบทบาทการพัฒนาสังคมเมืองมากขึ้น บนพื้นฐานการคำนึงถึงคุณภาพชีวิตของประชาชน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนวคิดตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่ง

สอดคล้องกับการทำเกษตรในลักษณะเกษตรกรรมยั่งยืนจึงได้รับการผลักดันและตอบรับจากทั้งภาครัฐและประชาชน เครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืนที่ทำงานเคลื่อนไหวประเด็นของสิทธิเกษตรกรมาตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2540 จึงจัดตั้งมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนขึ้น เพื่อทำงานในด้านการศึกษาวิจัย ขับเคลื่อนประเด็นตามการพัฒนาของภาครัฐ ที่สอดคล้องกับแนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืน จนภาครัฐได้จัดตั้งองค์กรที่ชื่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ซึ่งทำงานสนับสนุนภาคประชาชนที่เคลื่อนไหวในประเด็นสุขภาวะขึ้นมาเพื่อช่วยขับเคลื่อนการทำงานระหว่างภาครัฐและประชาชน จากแนวคิดการพัฒนาในสังคมและการทำงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนมาอย่างยาวนานของมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองโดยใช้การทำเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นเครื่องมือเพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างสอดคล้องตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีพื้นที่ชนบทเป็นพื้นที่การพัฒนา เมื่อมีการสนับสนุนของภาครัฐที่มีลักษณะเป็นองค์กรอิสระที่มีการทำงานเชิงรุกที่คล่องตัวอย่าง สสส.เกิดขึ้นแทนภาครัฐ การสนับสนุนของสสส. ในประเด็นของสุขภาวะ ทำให้เกิดประเด็นของการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระยะเวลาต่อมา ส่งผลให้การพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรสามารถเห็นผลเป็นรูปธรรมขึ้นในสังคมเมืองได้สำเร็จ ผ่านการทำงานในลักษณะเครือข่ายภาคประชาสังคมร่วมกับมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนและเครือข่าย ซึ่งมีการขับเคลื่อนงานด้านเกษตร ตามอิทธิพลของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่แล้ว

การดำเนินงานของโครงการสวนผักคนเมืองที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง พ.ศ. 2553-2557

1. จุดประกาย

โครงการสวนผักคนเมืองจุดประกายจากการริเริ่มพูดคุยกันภายในเครือข่ายการประชาสังคม ซึ่งมีคุณวีรพงษ์ เกรียงสินยศ คณะกรรมการและเลขาธิการมูลนิธิสุขภาพไทย ซึ่งทำงานในองค์การภาคประชาสังคมเกี่ยวกับสุขภาพ อาหาร สมุนไพร และการพึ่งพาตนเองตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 ปัจจุบันเป็นเลขาธิการและกรรมการมูลนิธิสุขภาพไทย มีคุณสุภา ไชเมือง ประธานมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน และการสนับสนุนของ นพ.บัญชา พงษ์พานิชย์ ซึ่งปัจจุบันเป็นเลขานุการมูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ หรือที่รู้จักกันในชื่อ สวนโมกข์กรุงเทพฯ จากงานประกวดสวนผักในงานมหกรรมสมุนไพรแห่งชาติครั้งที่ 6 เมื่อเดือนกันยายนปี 2552 ที่ประสบความสำเร็จ มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนจึงรับโครงการนี้มาพัฒนาต่อโดยการขอรับทุนจาก สสส. ในปี 2553 เพื่อที่จะพยายามสร้างนวัตกรรมของการทำเกษตรในเมืองให้สามารถเชื่อมโยงไปสู่มิติต่าง ๆ ของชีวิต โครงการสวนผักคนเมืองจึงไม่ใช่เนื้อเดียวกับการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนทั้งหมด แต่เกิดขึ้นจากปัญหาของเมืองกับประเด็นความมั่นคงทางอาหาร ที่แม้ยังไม่ได้เชื่อมกับเครือข่าย

เกษตรกรรมยั่งยืนในชนบทในทันที แต่ในอนาคตสามารถเชื่อมโยงกันผ่านเครือข่ายของชาวบ้าน ในด้านภูมิปัญญา หรือด้านเมล็ดพันธุ์ หรืออาจเป็นปัจจัยอื่น ๆ ที่สนับสนุนกิจกรรมสวนผักคนเมือง ในอนาคตได้

2. การขับเคลื่อนงาน

โครงการสวนผักคนเมืองดำเนินงานโดยมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) และเครือข่ายองค์กรภาคประชาสังคมที่มีการทำงานตามความต้องการดำรงชีวิต ซึ่งจะปรับตัวไปตามแต่ประเด็นที่ค้นพบในแต่ละปี โดยแบ่งการทำงานออกเป็นปี ๆ ตามทุนที่ได้รับจาก สสส. ซึ่งปัจจุบันดำเนินการเข้าสู่ปีที่ 4 โดยจะมีการสนับสนุนทุนโครงการขนาดเล็ก วงเงินไม่เกิน 40,000 บาท เพื่อสร้างพื้นที่รูปธรรม และสร้างพื้นที่ต้นแบบการทำเกษตรในเมืองที่เชื่อมโยงกับประเด็นการพัฒนาต่าง ๆ อาทิ ประเด็นสวนผักกับความมั่นคงทางอาหาร สวนผักกับการบำบัดเสียยา สวนผักกับการสร้างพื้นที่ความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ของสังคม และสวนผักกับกระบวนการเรียนรู้ของเด็ก โดยมีพื้นที่เป้าหมายอยู่ในกรุงเทพฯ และปริมณฑล สนับสนุนศูนย์อบรมจำนวน 6 ศูนย์ และหน่วยอบรมเคลื่อนที่ 2 หน่วย โดยมีหน่วยอบรมให้ความรู้ทั้งในภาคทฤษฎีและปฏิบัติเรื่องการทำเกษตรในเมืองและการพึ่งตนเองด้านต่าง ๆ แก่ชุมชนที่สนใจ และหน่วยอบรมเคลื่อนที่ (กองคาราวาน Truck farm) ที่มุ่งจัดกิจกรรมเรียนรู้เรื่องสวนผักกับกระบวนการเรียนรู้ของเด็ก โดยศูนย์อบรมมีหน้าที่อบรมให้ความรู้ จนนำการปลูกผักกลับไปทำที่บ้านได้ โดยมีเป้าหมายให้สามารถอบรมการทำเกษตรในเมือง 80 คนต่อศูนย์ต่อปี โดยมีงบประมาณให้บริหารจัดการเอง พัฒนาข้อมูลงานวิชาการเกษตรในเมือง และสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อผลักดันสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย จัดอบรมและศึกษาดูงานเพื่อพัฒนาศักยภาพให้กับบุคลากร สมาชิกในโครงการสวนผักคนเมือง และเครือข่ายทำงาน ทั้งในเรื่องเทคนิคความรู้ การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาที่เมืองกำลังเผชิญ และการสร้างจิตสำนึกใหม่ให้กับสังคม ผลิตสื่อความรู้และจัดกิจกรรมรณรงค์เผยแพร่ในรูปแบบต่าง ๆ

3. ระยะเวลา (พ.ศ. 2553-2554)

ในปี พ.ศ. 2553 ซึ่งเป็นปีแรกของโครงการไม่ได้เน้นเรื่องการปลูกผักเท่ากับสร้างความเข้าใจของผู้บริโภคในสิ่งที่เกษตรกรเผชิญ การดำเนินงานของโครงการฯ จึงยังไม่ก่อให้เกิดประเด็นไปสู่มิติด้านอื่น ๆ โดยจะเน้นสร้างรูปธรรมการทำสวนผักคนเมืองให้เกิดรูปแบบสวนผักในลักษณะต่าง ๆ เป็นหลักเช่น สวนผักในโรงเรียน สวนผักในชุมชนเป็นต้นซึ่งปีแรกของโครงการมีสมาชิกได้รับทุนในโครงการขนาดเล็กทั้งหมด 48 โครงการ ซึ่งเป็นการพบการเริ่มต้นของการรวบรวม เผยแพร่ความรู้การทำเกษตรในเมืองในสังคมไทยอย่างเป็นระบบในระดับสังคมเป็น

องค์กรแรกในสังคมไทย จนนำไปสู่การพัฒนาความรู้ นวัตกรรมซึ่งจะค่อย ๆ เกิดขึ้นมาในปีต่อ ๆ ไปผ่านสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการฯ

ด้วยเหตุนี้ศูนย์อบรมทั้ง 6 แห่งจึงเป็นศูนย์ที่เริ่มจากคนที่มีประสบการณ์การทำเกษตรในเมืองมาก่อนซึ่งเป็นการพึ่งพาตนเองในระดับปัจเจก โดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขความคาดหวังของโครงการฯ ในปีต่อ ๆ ไปจึงมีการเปลี่ยนแปลงของสมาชิกศูนย์อบรมไปบ้างเนื่องจากเงื่อนไขดังกล่าว ซึ่งเป็นพัฒนาการให้สมาชิกโครงการขนาดเล็กบางแห่งที่มีศักยภาพขึ้นมาเป็นศูนย์อบรมของโครงการต่อไป

ในปีแรกโครงการฯ ได้ดำเนินงานโดยมีการร่วมมือกับเครือข่ายคนจนเมืองในการทำโครงการขนาดเล็ก ซึ่งสามารถแทรกซึมเข้าถึงชุมชน โดยเครือข่ายคนจนเมืองมีบทบาทในการทำให้การปลูกผักแบบตามมีตามเกิดขยายเป็นรูปเป็นร่างจากการได้ทุนสนับสนุน เช่น ชุมชนอ่อนนุช 40ไร่ ซึ่งมีอาชีพหลักของชาวบ้านคือชาเลี้ยง หรืออาชีพรับซื้อของเก่า ที่ชุมชนแห่งนี้ชาวบ้านร่วมมือร่วมใจกันทำแปลงผักในพื้นที่ส่วนกลางของชุมชน โดยผลผลิต (ผัก) ที่ได้ก็จะมึระบบการบริหารจัดการของชุมชน โดยชาวบ้านสามารถนำขยะมาแลกผักสวนครัวภายในสวน เพื่อนำกลับไปรับประทานในครัวเรือนของตัวเอง ซึ่งการลงพื้นที่ครั้งนี้จะนำรูปแบบความสำเร็จไปเผยแพร่สู่สาธารณะ เพื่อสร้างการรับรู้ เปิดมุมมองในการสร้างเสริมสุขภาพอย่างสร้างสรรค์ และเกิดการปฏิบัติครอบคลุมพื้นที่ต่าง ๆ อย่างกว้างขวางมากขึ้น

ภาพที่ 4-6 การทำงานในชุมชนปีแรก 2553

ชุมชนแห่งนี้เป็นสมาชิกเครือข่ายสลัม 4 ภาค และรู้จักกับมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน ผู้ดำเนินโครงการสวนผักคนเมือง จึงชักชวนกันเข้าร่วมโครงการ โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ชั้นแรกชาวชุมชนช่วยกันปรับปรุงพื้นที่ว่างเปล่าขนาด 92 ตารางวา เพื่อปลูกผัก โดยนำวัสดุเหลือใช้ เช่น เศษกระเบื้อง มาทำเป็นกระถางปลูกส้มมะนาว และยกพื้นทำแปลงผัก ส่วนขอบฟุตบาทที่ กทม.ทิ้ง ก็นำมาทำบ่อเลี้ยงปลาทับทิม ปลาอุก และภายในสวนปลูกผักสวนครัวหลายอย่าง อาทิ ตะค้า ฟักกาด ผักบุ้ง ขึ้นฉ่าย แมงลัก โหระพา ผักปรัง บวบ ต้นแค เป็นต้น เพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายครัวเรือน

4. ผลลัพธ์ในระยะก่อตั้ง

ศูนย์อบรมที่เป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้เรื่องการปลูกผักสวนครัว จำนวน 6 ศูนย์ และหน่วยอบรมเคลื่อนที่ 1 หน่วย (Mobile unit team) ได้แก่ ศูนย์เรียนรู้เกษตรในเมือง สาขาเจ้าชายผัก (ลาดพร้าว 71) ศูนย์เรียนรู้การทำเกษตรในเมืองศูนย์สุวรรณภูมิ ศูนย์สวนผักบ้านคุณตา สุขุมวิท 62 โรงเรียนอิสลามวิทยาลัยแห่งประเทศไทย สวนเกษตรลาดฟ้า สำนักงานเขตหลักสี่ และ โรงแรมพระนครนอนเล่น

ภาพที่ 4-7 ศูนย์เรียนรู้การทำเกษตรในเมืองศูนย์สุวรรณภูมิ และศูนย์สวนผักบ้านคุณตา สุขุมวิท 62

รูปแบบการปลูกผักสวนครัวในเมือง 48 แห่ง ซึ่งมีทั้งการปลูกผักในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งเป็นบ้านเดี่ยว และในหน่วยงาน เช่น โรงเรียน นิคมอุตสาหกรรม โรงแรม ในพื้นที่สาธารณะในชุมชน/ หมู่บ้าน

เริ่มต้นการเผยแพร่แนวคิดและรูปธรรมการปลูกผักในเมืองผ่านการเผยแพร่องค์ความรู้เรื่องการทำสวนผักคนเมืองผ่านสื่อเว็บไซต์โครงการสวนผักคนเมือง www.thaicityfarm.com และการผลิตหนังสือ ในเฟซบุ๊ก

ในระยะแรกของการทำโครงการสวนผักคนเมืองจึงเป็นช่วงเวลาของการก่อรูปของ เกษตรในเมืองอย่างชัดเจนในสังคมไทย โดยอาศัยการทำงานภาคประชาสังคมในด้านเกษตรมา อย่างยาวนาน ทำให้มีเครือข่ายในการดำเนินงานทั้งจาก สสส. และเครือข่ายภาคประชาสังคมอื่นซึ่ง จะนำไปสู่พัฒนาการการทำงานโครงการในปีต่อ ๆ ไป

5. ความก้าวหน้าและความเปลี่ยนแปลง 2554-2557

รอยต่อของการพัฒนาการทำเกษตรในเมืองของ โครงการเกิดขึ้นหลังจากเห็นว่า เมือง ชั้นในเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากความเป็นเมืองมาก จึงเน้นเรื่องความเป็นเมือง ส่งเสริมเมือง ชั้นในเป็นพิเศษ และเพิ่มการส่งเสริมเมืองในเขตภาคกลางที่มีความเป็นเมืองมากขึ้น นอกจากงาน ขยายกลุ่มคนปลูกผักในเมืองเพิ่มขึ้นในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลที่ก่อตั้งแต่เริ่มต้น ซึ่งแม้ เป้าหมายใหม่ทั้ง 2 แห่งก็ไม่ค่อยประสบความสำเร็จเท่าไรนัก แต่การดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดการสนับสนุนและสร้างให้เกิดพื้นที่ต้นแบบการทำเกษตรในเมืองที่เชื่อมโยงกับมิติ อื่น ๆ ที่ เช่น เกษตรในเมืองกับการพึ่งตนเองด้านอาหาร, เกษตรในเมืองกับการพึ่งตนเองด้านปัจจัย การผลิต เกษตรในเมืองกับการดูแลสุขภาพ เกษตรในเมืองกับการสร้างเสริมการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน เกษตรในเมืองกับการจัดการของเสีย รวมถึงการทำสวนผักในพื้นที่รกร้างด้วย อัน จะนำไปสู่การสร้างวิถีชีวิตของคนเมืองที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน และเข้าใจธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มากขึ้น ผลงานของสมาชิกที่ได้รับทุน โครงการขนาดเล็กตั้งแต่ปีมีความโดดเด่นขึ้น จึงทำให้ในช่วง นี้เป็นช่วงที่มีคนรู้จักสวนผักคนเมืองมากขึ้นด้วย อันนำไปสู่การแสดงให้เห็นว่า สวนผักคนเมือง ไม่ได้ไม่ได้มีบทบาทเรื่องความมั่นคงทางอาหารเพียงด้านเดียวแล้ว แต่ไปเน้นในด้านมิติที่กล่าวมา ทำให้การทำโครงการขนาดเล็กในปีต่อไป เน้นการสนับสนุนประเด็นการปลูกผักในมิติอื่นนอกจาก เป็นอาหาร โดยให้ประเด็นในการขอทุน 7 ประเด็นคือ พัฒนารูปแบบนวัตกรรมการปลูกผักใน เมือง ปลูกผักกับการพึ่งพาตนเองด้านอาหาร ปลูกผักกับพึ่งพาตนเองด้านปัจจัยในการผลิต ปลูกผัก กับการดูแลสุขภาพ ปลูกผักกับการเสริมสร้างการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน ปลูกผักกับการ จัดการของเสียในเมือง และสวนผักกับการสร้างความสัมพันธ์ของคนเมือง รวมถึงขยายเวลาในการ ดำเนินงานจากปีเป็นปีครึ่ง เพื่อให้มีเวลาพอเพียงกับวัตถุประสงค์ของโครงการที่ต้องใช้ ระยะเวลามาก และลด โครงการขนาดเล็กที่สนับสนุนลงเหลือ 30 โครงการเพื่อการดูแล นอกจากนี้ ยังเปิดช่องให้โครงการขนาดเล็กที่โดดเด่นในการสวนผักด้านใดด้านหนึ่งใน 7 ด้านนี้สามารถขอ ทุนเพิ่มเพื่อสนับสนุนให้เกิดพื้นที่ต้นแบบได้อีกด้วย

การสนับสนุนและพัฒนาความรู้ การสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้การทำเกษตรใน เมือง โดยผ่านการอบรม การพัฒนาชุดความรู้ ชุดประสบการณ์ และงานวิชาการ ทำให้เกิด ภูมิปัญญา นวัตกรรมซึ่งเป็นการดัดแปลงรูปแบบ/ วิธีการปลูกผัก การทำแปลงผักให้มีความ

เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตคนเมืองมากขึ้น พร้อมกับคำนึงถึงการให้ทรัพยากรให้คุ้มค่าที่สุดเกิดประโยชน์สูงสุด และก่อให้เกิดกลุ่มคนและพื้นที่การทำเกษตรในเมืองเพิ่มมากขึ้น

ตารางที่ 4-3 ภูมิปัญญาและนวัตกรรมที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2555

รูปแบบ	โครงการ	รายละเอียด
1. สวน คาดฟ้า	โครงการสวนผัก คาดฟ้า ซุปเปอร์มา เก็ต 7 วัน 24 ชม.	การทำแปลงผักจากท่อ PVC บนสวนคาดฟ้า ซึ่งเป็นการออกแบบให้มี การใช้ท่อ PVC แบบไม่เหลือทิ้งแม้เพียงนิดเดียวโดยใช้การคำนวณ และตัดเป็นท่อนเท่า ๆ และประกอบเข้าด้วยกัน
	โครงการสวนผัก บนหลังคา	การพัฒนาแผ่นสำเร็จพร้อมปลูกผักสำหรับคนเมืองที่ไม่อยากให้เกิด ความสกปรกและยุ่งยากในการหาซื้อวัสดุขุดในการปลูก อีกทั้งยัง เป็นวัสดุปลูกที่มีน้ำหนักเบา ไม่มีสารเคมีใด ๆ เจือปน เหมาะสำหรับ คนที่อยากปลูกผักบนคาดฟ้า ริมระเบียง หรือแม้แต่ในพื้นที่จำกัด
2. สวนผักใน พื้นที่จำกัด	โครงการ 1 บาน 1 สวนผัก	แปลงปลูกผักแบบ A เฟรม ที่พัฒนาแปลงปลูกผักสำหรับตอบสนอง ความจำกัดของพื้นที่ในเมือง ไม่ว่าจะเป็นไม่มีพื้นที่ ไม่มีแสงแดด ไม่ เป็นระเบียบ โดยการใช้โครงสร้างเหล็กฉากประกอบเป็นบ้านผัก บน พื้นที่จำกัดเพียง 1.5 ตารางเมตร ก็สามารถให้ความหลากหลายในการ จัดการปลูกผักแนวตั้ง ได้พื้นที่การปลูก มากกว่า 5 ตารางเมตร ส่งเสริม การปลูกผักได้ครบวงจร ทั้งถึงหมักปุ๋ยน้ำชีวภาพ ผู้เลี้ยง ไข่เดือน ห้อง เพาะเห็ด หรือแม้แต่ถึงเก็บน้ำและระบบจ่ายน้ำด้วย สามารถเคลื่อนย้าย ไปปรับแสงแดดได้ ปลูกผักได้มากกว่า 100 ต้น
	โครงการสวนลอย เฉลิมพระเกียรติ	การปลูกผักสวนแขวนแนวโค้ง ที่ตอบสนองการปลูกผักในพื้นที่จำกัด โดยก็นำวัสดุเหลือทิ้งจากเหตุการณ์น้ำท่วมมาใช้ประโยชน์ โดยการ ทำสวนผักแบบแขวนจากถุงอวน กระจาด ตะกร้า แวน ไม้ระดับ 4 ชั้นในแนวโค้ง ทำให้สวนผักของโครงการนี้มีพื้นที่เพิ่มขึ้น 4 เท่า นอกจากช่วยเพิ่มพื้นที่การปลูกผักให้มากขึ้นแล้ว ยังเป็นการออกแบบ ที่สามารถจัดการระบบน้ำให้ใช้ได้อย่างคุ้มจากจากต้นทางสู่ปลายทาง
3. สวนผักหนี น้ำ	โครงการสวนผัก คนเมืองกลุ่ม เกษตรอินทรีย์	โต๊ะปลูกผักที่ใช้วิธีการยกแปลงให้สูงขึ้นเหนือระดับพื้นดิน ประมาณ 0.8-1 เมตร โดยใช้เสาปูนยกแปลงที่ทำจากกระเบื้องปูหลังคามือสอง ราคาถูก ที่ดัดเป็นแปลงได้หลายขนาดตามต้องการ นอกจากจะยก แปลงผักให้หนีพื้นน้ำแล้ว การทำโต๊ะผักยังช่วยแก้ปัญหาวัชพืชใน แปลง และเหมาะสำหรับผู้สูงอายุที่ไม่ต้องก้มปลูกผักอีกด้วย

พัฒนาเครือข่ายการทำงานให้มีกลไกการทำงานที่เป็นระบบทั้งในเชิงพื้นที่และเชิงประเด็นโดยมีการเชื่อมโยงระหว่างผู้ทำเกษตรในเมือง นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

รณรงค์เผยแพร่เพื่อสร้างความเข้าใจและตระหนักถึงบทบาทความสำคัญของการทำเกษตรในเมือง ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ในช่วงระหว่างรอยต่อการทำงานในช่วงแรกก็เกิดผลกระทบจากน้ำท่วมในปี 2554 ซึ่งเป็นจุดพลิกให้คนเมืองหันมาใส่ใจเรื่องการปลูกผักมากขึ้น สมาชิกหลายคนที่ได้ทุนไปก็ถูกขังมาอาศัยวิกฤตินั้นเป็นตัวช่วยช่วยให้ตระหนักถึงความสำคัญของการปลูกผัก และใช้โอกาสในการฟื้นฟูสถานที่ในการฟื้นฟูการทำสวนผักจนโดดเด่นขึ้นเช่น สวนผักโรงเรียนอนุบาลรังสิตาชุมชนปิ่นเจริญ เป็นต้น

6. ผลลัพธ์จากความก้าวหน้าและความเปลี่ยนแปลง 2554-2557

พัฒนาเครือข่ายงานสนับสนุนให้เกิดพื้นที่ รูปแบบ และนวัตกรรมการทำเกษตรในเมือง วัตถุประสงค์ เพื่อสนับสนุนและสร้างให้เกิดพื้นที่ต้นแบบการทำเกษตรในเมืองที่เชื่อมโยงกับมิติอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง อันจะนำไปสู่การสร้างวิถีชีวิตของคนเมืองที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน และเข้าใจธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น และขยายกลุ่มคนปลูกผักในเมืองเพิ่มขึ้นในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล ประกอบด้วย 2 แผนงานย่อย ดังนี้

6.1 การพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ และรูปแบบนวัตกรรมการทำเกษตรในเมือง

โดยการคัดเลือกโครงการที่ได้รับการสนับสนุนในช่วงแรกมีผลการดำเนินงานในระดับดี-ดีมาก และมีแนวโน้มหรือทิศทางการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทางโครงการได้พัฒนาพื้นที่ต้นแบบ ตามประเด็นการนำสวนผักไปเชื่อมโยงกับมิติอื่น ๆ ของการพัฒนาเมือง ประกอบด้วย 5 ประเด็น ดังนี้

1. สวนผักกับการบำบัดเยียวยาผู้ป่วยจิตเวช โดยมีโครงการสวนผักคนเมืองชมรมอ่าวอุดมพิทักษ์ใจ กลุ่มจิตอาสาโรงพยาบาลอ่าวอุดม อ. ศรีราชา จ. ชลบุรี เป็นพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนา และมีโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรุงเทพมหานคร โรงพยาบาลสระแก้ว จ. สระแก้ว โรงพยาบาลชลบุรี จ. ชลบุรี เป็นเครือข่ายพื้นที่ในการทดลองขยายผล โดยโครงการสวนผักคนเมืองชมรมอ่าวอุดมพิทักษ์ใจเป็นพื้นที่โครงการต่อเนื่องเพียงพื้นที่เดียวอีกด้วย

2. สวนผักกับการพึ่งตนเองด้านอาหารของกลุ่มคนจนเมือง โดยมีโครงการผักปลอดภัยเพื่อสุขภาพคนเมืองกลุ่มเกาะสลักเขาควายพอเพียง เขตบางแค และ โครงการสวนผักปลอดภัยเพื่อมิตรและสุขภาพคนที่เรารักกลุ่มสตรีคลองหก อ.คลองหลวง จ. ปทุมธานี เป็นพื้นที่

ต้นแบบในการพัฒนา มีสมาชิกสวนผักคนเมืองในเครือข่ายแรงงานนอกระบบเป็นเครือข่ายพื้นที่ในการทดลองขยายผล

3. สวนผักกับการพัฒนาพื้นที่ว่างเปล่าในเมืองให้เป็นพื้นที่สีเขียว (กินได้) โดยมีโครงการสวนผักร่วมใจเพื่อชุมชนปิ่นเจริญ 1 เขตคอนเมือง เป็นพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนา และมีสมาชิกโครงการสวนผักคนเมืองที่สนใจประเด็นการพัฒนาพื้นที่รกร้างว่างเปล่าในเมืองให้เป็นพื้นที่อาหารของคนเมืองเป็นเครือข่ายพื้นที่ในการทดลองขยายผล

4. สวนผักกับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน โดยมีโครงการมือเปื้อนดินเป็นต้นแบบในการพัฒนา และมีโครงการสวนผักคนเมืองเพื่ออาหารกลางวัน โครงการสวนผักเบิกบาน และเครือข่ายโรงเรียนที่สนใจเป็นเครือข่ายพื้นที่การทดลองขยายผล

5. สวนผักคนเมืองกับการพัฒนานวัตกรรมการทำเกษตรในเมือง โดยมีโครงการสวนลอยเฉลิมพระเกียรติ กลุ่มเมือคนเมืองอยากปลูกผัก และศูนย์อบรมต่าง ๆ เป็นพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนา และมีสมาชิกโครงการสวนผักคนเมือง และคนทั่วไปที่สนใจเป็นเครือข่ายพื้นที่ในการทดลองขยายผล

6.2 การเปิดรับ โครงการใหม่เพื่อให้มีพื้นที่การทำเกษตรในเมืองเพิ่มขึ้น

เป็นการขยายพื้นที่โครงการสวนผักคนเมือง ที่มีกลุ่มคน ชุมชน รวมถึงหน่วยงานต่าง ๆ รวมตัวกัน ร่วมกันปลูกผักสวนครัวแบบไม่ใช้สารเคมีไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน และแบ่งปันในชุมชน หรือหน่วยงานอย่างต่อเนื่อง จำนวนทั้งสิ้น 28 โครงการ และผลักดันให้โครงการขนาดเล็กเก่าที่โดดเด่นในประเด็นต่าง ๆ สามารถขอทุนเพิ่มได้

พัฒนาเครือข่ายการสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพ วัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนและพัฒนาความรู้ การสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้การทำเกษตรในเมือง โดยผ่านการอบรม การพัฒนาชุดความรู้ ชุดประสบการณ์ และงานวิชาการ เพื่อให้เกิดกลุ่มคนและพื้นที่การทำเกษตรในเมืองเพิ่มมากขึ้น โดยแบ่งการดำเนินงานออกเป็น 2 แผนงานย่อยโดยขยายหลักสูตรให้มีความหลากหลายขึ้น และเพิ่มการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรด้านอื่น ๆ ขึ้นมา

โครงการสวนผักคนเมืองได้ดำเนินการสนับสนุนงบประมาณในการจัดอบรมให้กับศูนย์อบรม จำนวน 5 แห่ง 1 หน่วยอบรมเคลื่อนที่ ในการเปิดอบรมให้ความรู้แก่ผู้สนใจ โดยศูนย์อบรมแต่ละแห่งเริ่มเปิดอบรมนับตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2555 เป็นต้นมา ซึ่งเพิ่มขึ้นเป็น 6 แห่ง 2 หน่วยอบรมเคลื่อนที่ในปี พ.ศ. 2557

ซึ่งการเริ่มต้นทำสวนผักในปีแรก ๆ ก็ก่อให้เกิดศูนย์อบรมเกษตรในเมืองพื้นที่ใหม่ ๆ ของแทนที่ศูนย์อบรมเก่าลดบทบาทลง ปี พ.ศ. 2557 มีศูนย์อบรมใหม่ที่มีพัฒนาการแทนที่จากปีแรกคือศูนย์อบรมใส่ใจ ศูนย์อบรม Organic way และศูนย์อบรมบ้านป้อมเอง โดยศูนย์อบรมเก่าที่

ลดบทบาทไปคือศูนย์อบรม โรงเรียนอิสลามวิทยาลัยแห่งประเทศไทย สวนเกษตรลาดฟ้า สำนักงานเขตหลักสี่ และโรงแรมพระนครนอนเล่น

พัฒนาเครือข่ายการทำงานและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วัตถุประสงค์ เพื่อให้เกิดเครือข่ายคนทำเกษตรในเมืองในเชิงพื้นที่ที่อยู่ใกล้เคียงกัน และเชิงประเด็นที่มีการนำกิจกรรมการปลูกผักไปเชื่อมกับประเด็นงานอื่น ๆ และเกิดศูนย์กลางการเชื่อมประสานเครือข่ายในเชิงพื้นที่และเชิงประเด็น (Node) เพื่อเป็นกลไกหนุนเสริม และขับเคลื่อนการทำงานอย่างน้อย 2 เครือข่ายที่ทำงานร่วมกัน

การสร้างและพัฒนาคณะทำงาน ทางโครงการสวนผักคนเมืองได้จัดเวทีพูดคุย และระดมความเห็นจากสมาชิกโครงการสวนผักคนเมืองปีที่ 1 และ 2 เกี่ยวกับการสร้างกลไกเพื่อหนุนเสริมการทำงานขยายผลเกษตรในเมือง และการเชื่อมร้อยเพื่อสมาชิกสวนผักคนเมือง กลุ่มคนปลูกผักในเมือง นอกจากนี้ยังเสริมกระบวนการพัฒนาศักยภาพของคณะทำงาน เพื่อให้มีทักษะความสามารถในการหนุนเสริมการขับเคลื่อนงานร่วมกัน ซึ่งสามารถรวบรวมสมาชิกโครงการสวนผักคนเมืองและกลุ่มคนปลูกผักในเมืองที่มีทักษะความสามารถ ศักยภาพ และมีใจในการร่วมมือส่งเสริมการปลูกผักในเมืองเข้าร่วมเป็นคณะทำงานสวนผักคนเมือง ในการลงพื้นที่เยี่ยมเพื่อนสมาชิกโครงการ เพื่อติดตามความต่อเนื่องของการปลูกผัก หนุนเสริมกำลังใจ ให้คำแนะนำ คำปรึกษา กับสมาชิกที่มีปัญหาในการดำเนินโครงการ เพื่อให้เกิดเป็นระบบ/ กลไกการทำงานแบบเครือข่ายมากขึ้น และพัฒนาไปสู่การจัดเวทีเครือข่ายคนปลูกผักในเมือง ต่อไปนี้

- กลุ่มสมาชิกโครงการสวนผักคนเมืองที่เคยได้รับทุนสนับสนุนปีที่ 1 และ 2 จำนวน 54 โครงการ

- คนปลูกผักในกลุ่มเฟสบู๊คเมื่อคนเมืองอยากปลูกผัก จำนวน 16 คน

- สร้างและพัฒนาเครือข่ายคนทำงาน คนปลูกผักในเมือง นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ สาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทั้งในระดับ โชนพื้นที่ และเชิงประเด็นการทำเกษตรในเมืองที่เชื่อมโยงกับการเคลื่อนงานมิติอื่น ๆ ได้แก่

- เครือข่ายเชียงใหม่ เชียง สวย หอม เครือข่ายเขียว สวย หอม เป็นภาคประชาสังคมคนเชียงใหม่ที่รวมกลุ่มกันทำงานพัฒนาเชียงใหม่ในมิติที่หลากหลาย เพื่อจังหวัดจัดการตนเอง โดยเน้นการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ภูมิทัศน์ของเมืองเชียงใหม่ให้ใสภาพแวดล้อมที่ดี พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรวัฒนธรรมควบคู่กับการพัฒนาความร่วมมือของภาคประชาสังคมจังหวัดเชียงใหม่

- เครือข่ายสวนผักกับการบำบัดเยียวยา สวนผักในโรงพยาบาล โครงการสวนผักคนเมืองมีการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบด้านการนำสวนผักไปเชื่อมกับการฟื้นฟู เยียวยาจิตใจให้กับผู้ป่วย

จิตเวชและผู้ติดยาเสพติด โดยมีสมาชิกโครงการ สวนผักคนเมืองชมรมอ่าวอุดมพิทักษ์ใจ เป็นต้นแบบในการพัฒนา และมีกรขยายผลกับกลุ่ม องค์กร และโรงพยาบาลที่สนใจ

- กลุ่มฮาร์ดคอร์ออร์แกนิกซึ่งเป็นกลุ่มที่เดิมโดยจากการทำสวนผักจากศูนย์อบรมโคเด้นขึ้นมา

7. สรุป

โครงการสวนผักคนเมือง ดำเนินงานมานับแต่เดือนเมษายน ปี พ.ศ. 2553 ภายใต้กรอบการวิเคราะห์ปัญหาของคนเมืองในด้านอาหาร ทั้งในมิติด้านความปลอดภัยด้านอาหารและการพึ่งตนเองด้านอาหาร มิติด้านสุขภาพ รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมของเมืองมีผลการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมดังนี้

- กลุ่มคนปลูกผัก ประมาณ 124 กลุ่ม ซึ่งมีทั้งการปลูกผักในพื้นที่ของตนเองซึ่งเป็นบ้านเดี่ยวทาวเฮ้าส์ คอนโดมิเนียม และในหน่วยงาน เช่น โรงเรียน นิคมอุตสาหกรรม โรงแรม สวนสัตว์ดุสิต ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และในพื้นที่สาธารณะในชุมชน หมู่บ้าน จำนวนคนประมาณ 4,000 คน ผ่านการให้ทุนโครงการขนาดเล็ก และผู้ที่ผ่านการอบรมของศูนย์อบรมของโครงการอีกประมาณ 3,000 คน ซึ่งโดยส่วนใหญ่ประมาณ 75% ได้นำความรู้จากการอบรมไปปลูกผัก อาจกล่าวได้ว่า ได้เกิดกลุ่มคนปลูกผักประมาณ 6,000 คนที่เกิดจากการสนับสนุนของโครงการ

ศูนย์อบรมได้ให้การอบรมอย่างต่อเนื่องนอกเหนือจากงบประมาณของโครงการ โดยมีกลุ่มคนที่สนใจอีกกว่า 4,000 ราย เข้าอบรมในปีที่ผ่านมา รวมทั้งยังมีผู้สนใจที่เข้ามาเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ผ่านเว็บไซต์ www.thaicityfarm.com และ เฟสบุ๊กของโครงการสวนผักคนเมือง โดยมีสมาชิกในแฟนเพจเฟสบุ๊กสวนผักคนเมืองสูงถึง 110,964 คน มีผู้เข้ามาเรียนรู้ในเว็บไซต์ของโครงการ 1,257,867 ครั้ง และสื่ออื่น ๆ เช่น วารสารเกษตรธรรมชาติ นิตยสาร Simply life นิตยสารชีวจิต รายการสโมสรสุขภาพ รายการครอบครัวบ้านเย็น ศูนย์อบรมที่เป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้เรื่องการปลูกผักสวนครัว จำนวน 6 ศูนย์ และหน่วยอบรมเคลื่อนที่ 2 หน่วย (Mobile unit team) ได้แก่ ศูนย์เรียนรู้เกษตรในเมือง สาขาเจ้าชายผัก (ลาดพร้าว 71) ศูนย์เรียนรู้การทำเกษตรในเมืองศูนย์สุวรรณภูมิ ศูนย์สวนผักบ้านคุณดา สุขุมวิท 62 ศูนย์การเรียนรู้ Organic way ศูนย์อบรมบ้านเรียนรู้ใส่ใจและ ศูนย์อบรมบ้านป้อมเอง และรายการโทรทัศน์ของ Thai PBS ทำให้เรื่องการปลูกผักของคนเมืองได้รับการเผยแพร่และเป็นที่ยอมรับของสังคมไทยในปัจจุบัน

- สร้างพื้นที่อาหารของตนเองในรูปแบบต่าง ๆ นอกจากจะทำให้เกิดการพึ่งตนเองด้านอาหารแล้ว ยังได้บริโภคอาหารที่ปลอดภัย กระทั่งก่อให้เกิดต้นแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งการสนับสนุนโครงการขนาดเล็ก 28 โครงการ สามารถสร้างพื้นที่สีเขียวกินได้ในเมือง ประมาณ 2,202 ตารางเมตร ทั้งยังได้ส่งผลในเชิงเศรษฐกิจของครัวเรือน เนื่องจากการ

ปลูกผักกินเอง ได้ทำให้เกิดการลดรายจ่ายในครัวเรือน โดยเฉลี่ย 200-500 บาทต่อเดือน ในบางครัวเรือนยังเป็นการเสริมรายได้ โดยการนำผลผลิตที่เหลือมาแบ่งปันกันในกลุ่มและจำหน่ายในราคาถูกให้คนทั่วไป เช่น เพื่อน ๆ ในองค์กร หรือในชุมชน จากการเก็บข้อมูลโครงการขนาดเล็กในปีที่ 3 จำนวน 11 โครงการ พบว่า มีรายได้รวมในช่วงระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ ถึงธันวาคม 2556 รวมทั้งสิ้น 71,415 บาท ซึ่งถือว่าเป็นมูลค่าเพิ่มที่ได้จากการปลูกผักกินเอง

- สวนผักช่วยด้านการรักษาสิ่งแวดล้อมของเมืองในมิติการจัดการขยะในครัวเรือน โดยเฉพาะการจัดการขยะอินทรีย์ และการหมุนเวียนวัสดุเหลือใช้ในครัวเรือนมาใช้สำหรับการปลูกผัก และทำให้คนเมืองเริ่มตระหนักถึงการรักษาสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรบริโภคในทิศทางที่รักษาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ทั้งยังเชื่อมโยงกับพื้นที่รกร้างที่เป็นที่ทิ้งขยะ หรือแหล่งมั่วสุ่มให้กลายเป็นพื้นที่สีเขียวกินได้ รวมถึงการจัดการพื้นที่ร่วมกันยังได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนเมืองให้มาเรียนรู้ร่วมกัน รวมถึงการแบ่งปันการใช้พื้นที่และอาหารระหว่างกันของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงานและคนในชุมชน

เกิดต้นแบบต่าง ๆ ที่ได้จากการปลูกผัก ได้แก่ สวนผักบำบัดของโครงการ ได้ทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคม เช่น กลุ่มผู้ป่วยจิตเวช ผู้ป่วยซึมเศร้า หรือกระทั่งผู้เสพยาเสพติด ได้มีโอกาสในการบำบัด และควบคู่ไปกับการส่งเสริมสุขภาพ การสร้างต้นแบบ “ปลูกง่าย ๆ สไตล์คนเมือง” ได้เปิดโอกาสให้กับการเรียนรู้สำหรับผู้สนใจ และเชื่อมโยงการปลูกผักไปสู่การทำอาหาร การแบ่งปันช่วยเหลือระหว่างกัน และสร้างจิตอาสาให้กับกลุ่มคนในเมืองเหล่านี้ โดยการไปช่วยอบรมให้คนที่สนใจ รวมทั้งหน่วยงานต่าง ๆ เช่น โรงเรียน เป็นต้น “สวนผักเพื่อการเรียนรู้ของเด็ก” การเชื่อมโยงการปลูกผักกับการสร้างคน การพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ขององค์กรและการสร้างกระบวนการเรียนรู้สำหรับเด็ก ได้รับการพัฒนาเป็นหลักสูตรที่เชื่อมโยงการปลูกผักกับความรู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับเด็ก รวมทั้งพัฒนาการที่ดีของเด็กตามวัยที่เหมาะสม (นาถศิริ โกมลพันธุ์ และวรางคนางค์ นิมหัตถา, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2558)

โครงการสวนผักคนเมืองเกิดขึ้นตามพัฒนาการของสังคม โดยมีการทำงานเคลื่อนไหวของภาคประชาชนบนการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมและอุดมการณ์ในการพัฒนาตั้งแต่ก่อนหน้าปี พ.ศ. 2553 การขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่องทำให้ความต้องการที่จะให้เกิดนวัตกรรมเกษตรในเมือง และสร้างความมั่นคงทางอาหารตั้งแต่เริ่ม มีพัฒนาการไปสู่มิติอื่น ๆ เช่น ความสัมพันธ์ในชุมชน สุขภาพ การเรียนรู้ของเด็ก ไปจนถึงการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในด้านอื่น ๆ ซึ่งเชื่อมโยงกับแนวคิดสุขภาวะเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมตั้งแต่กลางปี พ.ศ. 2554 ซึ่งไม่ใช่เพียงแต่การขับเคลื่อนของทุกฝ่ายที่มีส่วนร่วมเท่านั้น แต่การเผชิญวิกฤติน้ำท่วมในช่วงเวลาเดียวกันก็มีส่วนผลักดันให้หลาย ๆ คนตระหนักถึงผลเสียของระบบนิเวศที่เสียไปจากทิศทางการพัฒนา การพึ่งพาตนเองด้วย

การเกษตรในสังคมเมืองของไทยในช่วงเวลาที่มีการดำรงอยู่ของโครงการสวนผักคนเมืองจึงสะท้อนการดำรงอยู่ของคนเมือง ในการเผชิญกับวิกฤตโดยหันมาให้ความสำคัญกับระบบนิเวศ ผ่านการทำเกษตรว่าสามารถตอบสนองต่อชีวิตมากกว่าเรื่องอาหาร แต่เชื่อมโยงไปถึงมิติด้านสุขภาพ จนถึงการพยายามใช้การปรับตัวเพื่ออยู่รอดแม้เป็นพื้นที่ที่รับผลกระทบจากปัญหาในระบบนิเวศอย่างในเมืองก็ตาม

การดำรงอยู่ของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมืองของประชากรที่ทำสวนผักในพื้นที่ศึกษา

ประชากรที่ทำการศึกษาคือกลุ่มที่ได้รับทุนจากการทำโครงการขนาดเล็กของโครงการสวนผักคนเมืองที่มีความแตกต่างหลากหลายในการดำรงอยู่ในเมือง แต่ได้รับผลกระทบจากการเมือง เมืองใหญ่อย่างกรุงเทพฯ ซึ่งแนวคิด การทำกิจกรรม และการพึ่งพาเครือข่ายที่แตกต่างหลากหลาย เพื่อสามารถปรับตัวอยู่ในสภาวะสังคมเมือง โดยการใช้การพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในการตอบสนองความต้องการในการดำรงอยู่ที่แตกต่างกัน โดยพื้นที่ประชากรตัวอย่างทั้ง 5 แห่งเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ ในส่วนพื้นที่สำหรับพาณิชย์กรรมและสำหรับพักอาศัยในเขตชุมชนอยู่ในพื้นที่ ๆ มีความเจริญและพัฒนาใกล้ศูนย์กลางการคมนาคม การค้า แหล่งธุรกิจที่สำคัญของกรุงเทพฯ ทำให้ได้รับผลกระทบจากแนวทางการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับภูมินิเวศ สภาพแวดล้อม และวิถีชีวิตที่เร่งรีบและมีความจำกัดในด้านเวลา พื้นที่ทำเกษตรส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่มีความร้อนสูงในส่วนที่เป็นพื้นที่ปูน พื้นที่ ๆ มีขนาดจำกัด มีมลพิษตกค้างโดยเฉพาะในดิน ทำให้ต้องมีการซื้อดินและปรุงดินเพื่อให้สามารถเพาะปลูกได้ โดยเฉพาะสวนผักวัดธรรมมงคลที่ต้องให้เจ้าหน้าที่มาตรวจสอบสภาพของดินเพื่อให้สามารถเพาะปลูกได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่มลพิษทางอากาศเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้จากสังคมเมือง พื้นที่ที่มีความแออัดก็มีผลต่อการรับแสงแดดของพืช ต้องปรับตัวโดยการใช้นวัตกรรมในการทำเกษตรในเมือง นอกจากแออัดแล้วพื้นที่ที่มีการใช้งานร่วมกับคนอื่นหลากหลาย หรือไม่ใช่พื้นที่ของตนเองซึ่งต้องขออนุญาตใช้พื้นที่และทำให้การทำสวนผักไม่มีความยั่งยืน อย่างเช่น ในสวนผักคาดฟ้าต้องขออนุญาตจากฝ่ายสถานที่และต้องคำนึงถึงการรับน้ำหนักซึ่งต้องควบคุมเนื่องจากอยู่บนตึกสูง หรือที่วัดธรรมมงคลที่จำเป็นต้องพักโครงการไปก่อนเพื่อรอพื้นที่ใหม่ที่เหมาะสมกว่า นอกจากนี้สมาชิกที่ทำสวนผักหลายแห่งก็ไม่มีความรู้ในการเกษตรมาก่อนและมีวิถีชีวิตที่มีเวลาจำกัด สามารถดูแลสวนผักได้แค่บางเวลา และเมื่อเจอวันหยุดเสาร์อาทิตย์ หรือวันหยุดยาวติดต่อกันหลายวันก็ส่งผลกระทบต่อคุณภาพของผัก การปรับตัวของประชากรตัวอย่างเหล่านี้จะสะท้อนความสามารถในการดำรงอยู่ของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง ว่ามีแนวคิดหรือแรงบันดาลใจอย่างไร จึงนำไปสู่การปรับตัว

ภาพที่ 4-8 สวนผักบนพื้นปูน

โดยเริ่มต้นจากการที่อาจารย์สุริย์มีความผูกพันกับการทำการเกษตร การเพาะปลูก เนื่องจากเป็นลูกชาวสวน และมีความรู้สึกผูกพันกับการทำการเกษตร รวมถึงแรงบันดาลใจจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทุนเดิม เมื่อเริ่มต้นก็เริ่มจากการปลูกพืชผักในกระถางต้นไม้จำพวก กระเพรา โหระพา ในช่วงปี พ.ศ. 2552 จนเมื่อกระทั่งประสบกับวิกฤติน้ำท่วมในปี พ.ศ. 2554 จากการได้ช่วยเหลือกันในช่วงน้ำท่วมใหญ่จึงได้พบกับครูหน้อย พงทิพย์ เพชร โปรี ผู้ริเริ่มทำบ้านสวนเรียนรู้ Organic way ซึ่งเป็นพื้นที่ให้ความรู้ทางการทำเกษตรในเมือง และเครือข่ายกับโครงการสวนผักคนเมือง จึงเขียนโครงการและรับการสนับสนุนจากโครงการสวนผักคนเมืองอย่างเป็นทางการ โดยมีเจ้าหน้าที่จากโครงการสวนผักคนเมืองมาอบรมแนะนำในระยะแรก ก่อนที่จะพึ่งพากันเอง ภายในโรงเรียน และจากครูหน้อย ซึ่งเป็นผู้ช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ และพาทีมงานมาช่วยเมื่อเกิดปัญหาแมลงรบกวน นอกจากการช่วยเหลือซึ่งกันและกันจากเครือข่ายสวนผักคนเมือง และบ้านสวนเรียนรู้ Organic way แล้ว จากความรับผิดชอบในการดูแลโรงเรียนในฐานะเจ้าของ เป็นทั้งผู้จัดการ และคุณครู ครูสุริย์ได้ปรับตัวในการพึ่งพาตนเองด้วยการปลูกผักในขณะที่อยู่ในพื้นที่เมือง โดยการส่งคุณครูภายในโรงเรียนไปดูการทำเกษตรคนเมืองในพื้นที่อื่น และนำความรู้ที่ได้มาปรับใช้ อย่างพื้นที่ ๆ เป็นพื้นที่เกษตรในพื้นที่ปูนครูสุริย์ก็ใช้กาบมะพร้าวมารองก่อนเพื่อลดความร้อนที่เกิดจากพื้นปูน ในส่วนเมล็ดส่วนใหญ่ครูสุริย์ซื้อหามาจากตลาดนัดสีเขียว และพิพิธภัณฑการเกษตรเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดปทุมธานี ภาชนะปลูกก็ใช้พวกไว้นิลเก่า ๆ ยางรถยนต์เก่า ๆ มาเพื่อลดค่าใช้จ่าย ส่วนบวบ อ.สุริย์ทำโครงเหล็ก และดาข่ายบริเวณถนนสั้น ๆ ภายในโรงเรียน เพื่อให้ต้นบวบเป็นร่มเงาภายในโรงเรียนได้ด้วยซึ่งตรงส่วนนี้ อ.สุริย์ใช้ทุนของตนเองในการทำ

ภาพที่ 4-9 โครงเหล็กให้บวบเลื้อยเพื่อให้ร่มเงา และน้ำหมัก EM ทำปุ๋ย

ดินที่ซื้อจากร้านต้นไม้ทั่วไป ส่วนปุ๋ยก็สามารถทำเองได้จากเศษใบไม้ และน้ำหมักอีเอ็ม (EM) ส่วนขยะที่เหลือจำนวนไม่มากก็ใส่ถุงดำทิ้ง นอกจากนี้การทำสวนผักคนเมืองภายในโรงเรียนยังได้เป็นพื้นที่ในการเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญของนักเรียนอนุบาลภายในโรงเรียนในการช่วยพัฒนาการของนักเรียน จึงเกิดโครงการของนักเรียนเช่น โครงการผักสวนครัว โครงการฟักทอง โครงการเห็ด โครงการถั่วงอก ซึ่งช่วยพัฒนาการของนักเรียนในการสังเกต และเห็นความเปลี่ยนแปลงของต้นไม้ ส่วนประกอบของต้นไม้ รวมไปถึงจนถึงการนำไปประกอบอาหารได้ในที่สุด ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในหน่วยการเรียนรู้ตามหลักสูตรทางการศึกษาของนักเรียน และเป็นกิจกรรมที่นักเรียนสามารถมีส่วนร่วมได้ทั้งในหลักสูตร และนอกหลักสูตรหลังเลิกเรียนที่สามารถเข้าไปเล่นดูผักภายในสนามเด็กเล่น และรดน้ำผักได้ด้วยตนเอง

โครงการเพื่อการเรียนรู้ของนักเรียน ที่ทำสวนผัก สังเกตความเจริญเติบโตของพืช และนำมาประกอบอาหาร อ.สุรีย์ยังบอกอีกว่าตั้งแต่มาทำสวนผักซึ่งแม้พื้นที่โรงเรียนทำให้ไม่สามารถปลูกผักได้มากนักทำให้สามารถอยู่ได้ แต่ก็ส่งผลให้สุขภาพดีขึ้น โดยเฉพาะสุขภาพจิต ได้อยู่กับต้นไม้ ได้แบ่งปันให้กับเพื่อนบ้าน และทำให้นักเรียนและคุณครูภายในโรงเรียนทาน ได้รับความภูมิใจเมื่อสามารถทานผักที่ปลูกขึ้นมาเอง โดยไม่ต้องซื้อ ซึ่งคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสอนให้รู้จักพอเพียง แม้ยังต้องซื้อผักทานอยู่ แต่ก็มีความภูมิใจของอาจารย์ (สุรีย์ มุสิกะ, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2558)

1.2 สวนผักในหน่วยงานเอกชน

การไฟฟ้านครหลวง (กฟน.) สำนักงานใหญ่ชิดลม (ตั้งอยู่ในเขตที่ดินประเภทพาณิชยกรรม) สวนผักที่ กฟน. ชิดลมมีพื้นที่อยู่บนชั้นดาดฟ้าของตึกสำนักงานบริเวณซอยชิดลมริมถนนสุขุมวิท บริเวณที่ว่างหน้าฝ่ายพัฒนาธุรกิจซึ่งมีพนักงานรวม 23 คน โดยคุณแสงดาว ร่วมกันกับเพื่อน ๆ ในแผนกรวม 5 คน ซึ่งทั้งหมดเป็นคนกรุงเทพฯทั้งหมด ที่นอกจากการปลูกพืช

เล็กน้อย ๆ แล้วยังไม่มีความรู้ในการทำเกษตรในเมือง และไม่ได้เป็นเกษตรกรมาก่อน เป็นผู้ที่ยังเริ่มส่งโครงการเข้าไปขอทุน โดยความร่วมมือของทั้งฝ่ายพัฒนาธุรกิจของคุณแสงดาวเอง ประกอบกับความต้องการของผู้บริหารระดับสูงที่ใส่ใจต่อเรื่องของความสัมพันธ์ของพนักงานภายในองค์กรซึ่งเห็นว่ากิจกรรมนี้สามารถที่จะช่วยให้พนักงานในองค์กรมีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น แต่ก่อนที่เริ่มทำสวนผักบนตึกได้ ก็ต้องติดต่อกับฝ่ายสถานที่ของอาคารเนื่องจากต้องคำนวณการรับน้ำหนักของพื้นตึก เมื่อได้รับคำตอบว่าพื้นที่สามารถรับน้ำหนักได้ถึง 100 กิโลกรัมต่อตารางเมตร ซึ่งเพียงพอต่อการรับน้ำหนักของการปลูกผักจึงลงมือดำเนินงาน ซึ่งคุณแสงดาวได้บอกว่าการทำเรื่องนี้แล้ว ก็ยังกังวลในเรื่องของความช่วยเหลือของสมาชิกทุกคนด้วยว่าจะให้ความร่วมมือมากน้อยแค่ไหน แต่เมื่อได้เริ่มลงมือทำในช่วงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2557 แล้วทุกคนก็ช่วยเหลือกันอย่างดี

ภาพที่ 4-10 พื้นที่ทำเกษตรที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีในแผนก

เมื่อลงมือทำแล้วคุณแสงดาวก็หาความรู้กันเอง วัสดุอุปกรณ์ในการทำเกษตรส่วนใหญ่ต้องซื้อหากันเองตั้งแต่เมล็ดปลูก ดิน ปุ๋ย เครื่องมือ กระถางปลูก จะมีบ้างที่มีคนนำมาจากเจ้าหน้าที่ในแผนกอื่น ซึ่งคุณแสงดาวก็นำมาใช้ประกอบเป็นภาชนะปลูก พืชที่ปลูกก็จะเป็น ผักสลัด ผักกาดหอม เมล่อน วอเตอร์เครส ต้นหอม กระเพรา แตงกวา ตำลึง ข้าวโพด มะเขือเทศ ซึ่งคุณแสงดาวบอกว่าแม้รสชาติไม่อร่อยซึ่งเกิดจากน้ำ และปุ๋ยไม่ถึง เนื่องจากบางทีตอนเข้ามาไม่ทันก็ไม่มีเวลารดน้ำผัก รวมถึงสารอาหารด้วย ส่วนวันหยุดยาวช่วงปีใหม่อีกต้องพึ่งเจ้าหน้าที่ที่ต้องอยู่ตลอดรดน้ำให้ โดยมีของฝากเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นการขอบคุณ ซึ่งเวลาหลัก ๆ ก็จะเป็นตอนเย็นหลังเลิกงาน แต่ก็เกิดความภูมิใจ ตื่นเต้นเมื่อได้รับประทานผักที่ปลูกขึ้นเอง และความสัมพันธ์ที่ได้จากการร่วมรดน้ำผักกันทุกเย็นหลังเลิกงาน และคุณแสงดาวยกระดับการปลูกผักให้เป็นกิจกรรมแข่งกันปลูกผักแข่งขันภายในฝ่ายพัฒนาธุรกิจ โดยมีการชิงเงินรางวัลซึ่งไม่ได้เป็นจำนวนมากมาย แต่ก็ทำให้

พนักงานได้รับความสนุกสนาน ซึ่งคุณแสงดาวบอกว่าเห็นความกระตือรือร้น และความร่วมมือของเพื่อนพนักงานว่าจะวางแผนกันยังไงให้ผักโต สวย ได้น้ำหนัก สิ่งพวกนี้เป็นสิ่งที่เกินความคาดหมายของคุณแสงดาว และอีกสิ่งหนึ่งที่คุณแสงดาวภูมิใจมากคือการทำกิจกรรมสวนผักคาดฟ้า มีพื้นที่ในสารข่าว กฟน. ที่เป็นสารที่แจกเป็นประจำในหน่วยงาน และมีชั้นบอร์ดประชาสัมพันธ์ของหน่วยงาน

ภาพที่ 4-11 สื่อข่าว กฟน. ที่มีแจกประจำภายใน กฟน.

ปัญหาที่พบในการปลูกสวนผักบนคาดฟ้า ก็จะเป็นเรื่องความร้อนบนพื้นปูน ซึ่งคุณแสงดาวแก้ไขปัญหาโดยการยกภาชนะปลูกให้สูงขึ้นจากพื้นเพื่อไม่ให้ดินร้อนเกินไป ส่วนปัญหาเพลี้ย แมลงศัตรูพืชก็มีเหมือนกัน ซึ่งใช้หลากหลายวิธีทั้ง น้ำแกง น้ำยาล้างจาน น้ำยาเส้น ซึ่งยังลองผิดลองถูกอยู่

เมื่อถามถึงความต้องการที่อยากได้รับความช่วยเหลือ คุณแสงดาวให้ความเห็นว่าต้องให้เกิดความยั่งยืนมั่นคงมากยิ่งขึ้นในเรื่องของพื้นที่ปลูกให้เกิดความมั่นคง ถาวร และมากขึ้นเพื่อให้ปริมาณผักเพียงพอต่อความต้องการ ระบบน้ำที่จะมาช่วยเหลือความจำกัดเรื่องเวลา เมื่อต้องพบกับวันหยุดหลาย ๆ วันติดต่อกัน (แสงดาว สังข์แก้ว, สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2558)

1.3 สวนผักชุมชน ชุมชนปิ่นเจริญ 1 (ตั้งอยู่ในที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย) ตั้งอยู่ในเขตดอนเมือง

ชุมชนปิ่นเจริญ ซึ่งเป็นชุมชนประเภทจัดสรร ประกาศเป็นชุมชนที่จัดตั้งตามระเบียบกรุงเทพมหานครเมื่อปี พ.ศ. 2539 ตั้งอยู่ที่ หมู่ 1 ซ. สรณคมน์ ถนน ทรงประภา แขวง สีกัน ซึ่งเป็นกลุ่มเขต 3. กลุ่มกรุงเทพเหนือ มีประชากรกว่า 5,000 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 1,000 กว่าครัวเรือน ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ใช่คนกรุงเทพฯ แต่มาจากต่างจังหวัด มีพื้นเพทำการเกษตรมาก่อน

สวนผักภายในชุมชนปิ่นเจริญ1 มีเนื้อที่เป็นสี่เหลี่ยมขนาด 100 ตารางวา ซึ่งเป็นพื้นที่เปล่าของญาติของท่านประธานชุมชนคือคุณสันติซึ่งเป็นสมาชิกโครงการฯ มีการปลูกพืชผักเพื่อพึ่งพาตนเองมานานตั้งแต่ก่อนน้ำท่วม หรือช่วงที่มีกระแสการณรงค์พึ่งพาตนเอง หรือเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งท่านประธานชุมชนคนปัจจุบันบอกว่าปกติก่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานแถบนี้ ก็ทำการเกษตรผสมผสาน ไม่ใช่สารเคมีมาก่อนที่จังหวัดนนทบุรี ด้วยเหตุนี้ทำให้เมื่อได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนจากโครงการสวนผักคนเมืองทำให้การพึ่งพาตนเองทางการเกษตรยังมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยที่ไม่จำเป็นต้องไปศึกษาวิธีการทำสวนผักในเมืองจากแหล่งไหน แต่กลับเป็นหลาย ๆ แหล่ง รวมถึงสื่อโทรทัศน์ได้เข้ามาขอเยี่ยมชมแบบอย่างการทำสวนผักคนเมืองเป็นจำนวนมาก สวนผักคนเมืองของชุมชนปิ่นเจริญ1 จึงเริ่มต้นมาจากความอยากที่จะทำ จากวิถีชีวิตแต่เดิมมากกว่าต้องทำ หรือตระหนักถึงผลกระทบจากการพัฒนา ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้นอกจากชาวบ้านอยากได้ผักสามารถมาเก็บทานได้แล้ว ยังได้เรื่องความสัมพันธ์ในชุมชน โดยเฉพาะคนที่มีส่วนร่วมในการดูแลชุมชนจำนวน 25 คนที่มีส่วนในการดูแลชุมชนในบทบาทต่าง ๆ ทีมงานหลัก ๆ ในการทำสวนผักก็มีอยู่จำนวน 3 คนที่ดูแลสวนผักเป็นประจำ พืชผักในสวนยังสามารถขายได้เดือนละเป็นพันบาท สามารถพึ่งพาตนเองได้ นำไปซื้อเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ดิน หรือค่าน้ำ โดยไม่ต้องหามาจากแหล่งอื่น

สวนผักที่นี้ฟื้นฟูและเริ่มได้รับทุนจากโครงการสวนผักคนเมืองภายหลังน้ำท่วมในปี พ.ศ. 2554 โดยการแนะนำของทีมงานลงพื้นที่ชุมชนของ ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ ที่ดูแลชุมชนในเขตดอนเมืองอยู่ ซึ่งท่านประธานฯ สันติรู้จักตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 ทำให้จากต่างคนต่างปลูกมาเป็นการรวมกลุ่มกันขึ้น ส่วนพืชที่ปลูกมีต้นกระเพรา กระเจี๊ยบ บวบ ฟัก แคน ใบปอ ผักชี มะนาว ตำลึง ถั่วฝักยาว โหระพา มะเขือพวง ข่า ตะไคร้ โดยพื้นที่ประชุมพบปะกันในการขับเคลื่อนสวนผักก็จะเป็นที่ร่มเย็น ภายในสวนผักทุกเย็น ชุมชน หน่วยงาน อื่น ๆ ที่ได้มาดูแลการทำสวนผักก็ได้ดูวิธีการทำสวนผักของที่นี่ ที่มีประสิทธิภาพ ป้าธงไชย อีกคนหนึ่งที่ได้อบรมข้อมูลบอกว่า ที่นี้เอาจริง ทำจริงจึง สามารถขายได้จริงและคุณภาพดีด้วย ร้านค้าแถบชุมชนมาแย่งกันซื้อประจำ

ภาพที่ 4-12 พี่หน้อย แม่ค้าที่เป็นลูกค้ารายหนึ่งของสวนผักชุมชน ความสมบูรณ์ของสวนผักชุมชน

ประโยชน์อย่างหนึ่งที่คุณธงไชย และคุณสุปราณีประทับใจคือการเกิดกิจกรรม Activity ร่างกายแข็งแรงขึ้น ได้พบปะพูดคุยกับคนในชุมชนเกิดความสุขใจ ซึ่งสามารถนำไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ต่อได้ เช่นการรวมตัวกันไปเที่ยว ทำบุญ ไหว้พระ ซึ่งท่านประธานฯสันติ บอกว่าขนาดคุณธงไชยเพิ่งผ่าตัดมาขังแข็งแรงอยู่เลย คนเกษียณจะได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ (สันติ ภู่งวง, สุปราณี พุ่มบุปผา และธงไชย สุภาพ, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2558)

อุปสรรคอย่างหนึ่งของสวนผักชุมชนคือการที่เป็นพื้นที่เปิด ใครจะทำอะไรก็ได้ ในทีมงานสวนผัก จึงต้องถือประตูสวน และเก็บกุญแจไว้คนละดอก ซึ่งในชุมชนใครอยากได้ก็สามารถไปปืมได้ เพื่อป้องกันคนนอกชุมชนที่มาทำงาน ในชุมชนเช่นคนงานก่อสร้างเป็นต้น

1.4 สวนผักในสถานที่ทางศาสนา

วัดธรรมมงคล (ตั้งอยู่ในที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง) วัดธรรมมงคลเป็นหนึ่งในไม่กี่วัดที่ตั้งอยู่ใจกลางกรุงเทพฯ ในซอยสุขุมวิท 101 และเหมาะกับการปฏิบัติทางสมาธิจิต มีรถไฟฟ้า BTS ผ่านซอยที่ตั้งวัด มีพื้นที่กว่า 32 ไร่ ประกอบด้วยดีอกอาคารมากกว่า 20 หลัง เป็นที่ตั้งของสถาบันจิตตานุภาพ โรงเรียนวัดธรรมมงคล โรงเรียนปริยัติธรรม ศูนย์ฝึกอาชีพกทม. สถาบันออกแบบนานาชาติชนาพัฒน์ โรงเรียนอนุบาลธรรมศาลา ทำให้พื้นที่ในวัดธรรมมงคลมีความแตกต่างหลากหลายในการใช้สอย มีความซับซ้อนในการบริหารจัดการและมีพื้นที่ว่างซึ่งนับว่าน้อยเมื่อเทียบกับวัดอุประสงฆ์ในการใช้งานซึ่งนับว่ามีมากกว่าพื้นที่ตัวอย่างอื่น ๆ

ภาพที่ 4-13 ภาพมุมสูงวัดธรรมมงคล

โครงการสวนผักคนเมืองของวัดธรรมมงคลปัจจุบันได้หยุดกิจกรรมสวนผักคนเมืองชั่วคราวเนื่องจากเหตุผลทางด้านการใช้ประโยชน์พื้นที่ ที่มีการนำไปใช้ประโยชน์ด้านอื่นซึ่งปัจจุบันกำลังรอพื้นที่ใหม่ที่กำลังจะเปิดใช้ในเวลาไม่นาน ซึ่งยังมีการพึ่งพาตนเองในด้านอื่นคือการทำน้ำหมักชีวภาพซึ่งใช้พื้นที่ และมีผลกระทบที่น้อยกว่า การพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรของวัดธรรมมงคลเกิดขึ้นเนื่องจากการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในแง่ของ ความพอเพียงคือ พึ่งพาตนเองได้ ความเป็นอยู่อย่างพอประมาณ แล้วที่เหลือจึงขายเป็นรายได้ การบริหารจัดการสวนผักทำโดยผู้บริหาร ครูและสามเณรในโรงเรียนปริยัติธรรมวัดธรรมมงคล จำนวนกว่า 40 คน โดยประกอบด้วย 3 กิจกรรมหลักคือ

1. การเพาะปลูกพืชผักสวนครัว
2. การเลี้ยงสัตว์น้ำ (ไม่พบ)
3. การทำน้ำยาชีวภาพ

การพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในวัดทั้งหมดได้รับการริเริ่มจากพระวิฑูรย์ โกวิทอ ซึ่งมีประสบการณ์การทำเกษตรตั้งแต่อาศัยอยู่ที่ จ. เชียงราย และริเริ่มในการทำน้ำหมักจุลินทรีย์ในวัดเป็นอันดับแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 และได้รู้จักกับโครงการสวนผักคนเมืองผ่านเว็บไซต์

www.thaicityfarm.com และเข้าไปอบรมกับโครงการในปี พ.ศ. 2553

ภาพที่ 4-14 น้ำหมักชีวภาพที่ทั้งทำขายเพื่อสร้างรายได้ และทำแจก และสอนให้กับผู้ที่สนใจเพื่อเป็นวิทยาทาน

คุณนัฐนิช แจ้งขำ อาจารย์โรงเรียนปริยัติธรรมวัดธรรมมงคล ผู้ดูแลโครงการบอกว่า ตั้งแต่เข้าร่วมโครงการสวนผักคนเมืองในปี พ.ศ. 2553 ก็ต้องมีการปรับตัวทันทีเนื่องจากปลูกผักไปได้ซักระยะเห็นว่าพืชผักไม่งาม จึงให้หมอดินจาก โครงการสวนผักคนเมืองมาตรวจสอบแล้วพบว่าดินเป็นพิษ ไม่เหมาะกับการทำการเพาะปลูก จึงต้องมีการปรุงดินแล้วใช้อิฐบล็อกยกแปลงผักขึ้นมาเพื่อใส่ดินที่ปรับปรุงแล้วจึงสามารถปลูกผักได้

อุปสรรคปัญหาที่เกิดขึ้นเนื่องจากการทำสวนผักของวัด ก็มาจากสาเหตุของการใช้พื้นที่ที่ตั้งอยู่ใกล้กับพื้นที่ทิ้งขยะของวัดทำให้ไม่สะดวก และการปรับปรุงการใช้พื้นที่ทำให้โครงการสวนผักของวัดต้องหยุดไปชั่วคราว นอกจากอุปสรรคทางการจัดการพื้นที่ของวัดแล้ว การที่มึนักเรียนสามเณรเข้าไปทำกิจกรรมในเขตพื้นที่วัดทำให้เกิดเสียงดังรบกวนการปฏิบัติธรรมของพระ จึงทำให้โครงการสวนผักคนเมืองในวัดต้องพักลงเพื่อรอสถานที่ที่เหมาะสม (นัฐนิช แจ้งขำ, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2558)

ภาพที่ 4-15 พื้นที่ที่เคยทำสวนผักในปัจจุบันที่จำเป็นต้องพักไปด้วยเหตุผลจากการใช้ประโยชน์พื้นที่ใช้สอยที่เหมาะสม

กิจกรรมสวนผักของวัดเป็นหนึ่งในการเรียนรู้ของสามเณรในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และ 4 ตลอดปีการศึกษาที่ 2553 เพื่อการสร้างจิตสำนึก ตระหนักและเห็นความสำคัญของแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ภาพที่ 4-16 สามเณรกำลังปรับพื้นที่ทำสวนผัก

ภาพที่ 4-17 โรงเพาะเห็ด

ภาชนะปลูกปรับใช้ถังสังกะสีที่มีมากในวัด กักับการก่ออิฐบล็อกขึ้นมาจากพื้นเพื่อใส่ดินที่ปรับปรุงแล้วซึ่งได้จากการซื้อดินมาปรุงดินเองจากเศษผัก เศษใบไม้ที่เหลือจากกิจกรรมภายในวัด ปุ๋ยของสวนผักที่นี่ก็ทำมาจากการหมักผักกับน้ำหมักชีวภาพ เมล็ดพันธุ์เริ่มจากซื้อทั่วไป และได้รับการแจกจากการอบรม เมื่อเริ่มมีผลผลิตก็มีการเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้เอง ทุกเย็นก็จะมารดน้ำ และดูแลแปลงผัก อ.นัฐณิษฐ์บอกว่า มีสามแผนที่จะเรียนนำการทำเกษตรในรูปแบบปลอดสารเคมี และพอเพียงไปใช้กับครอบครัวที่บ้านต่างจังหวัดจนได้เป็นถึงเกษตรกรตัวอย่าง สามแผนที่จะทำสวนผักก็สามารถเป็นวิทยากรให้คำแนะนำร่วราวาสที่สนใจในการทำเกษตรในเมืองได้ด้วย

ภาพที่ 4-18 เจ้าหน้าที่โครงการฯมาอบรมและให้คำแนะนำการทำเกษตรในเมือง

1.5 สวนผักในที่พักอาศัย

คุณศิริกุล ชื่อต่อชาติ (ตั้งอยู่ในที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นระดับปานกลาง) หรือ คุณป้อม เป็นชาวพระโขนงตั้งแต่กำเนิด ทำเกษตรในเมืองในพื้นที่บ้านของตนเองขนาดประมาณไม่ถึง 100 ตารางวา ตั้งอยู่ในซอยปรีดี-พนมยงค์ 14 ในเขตพระโขนง ใกล้รถไฟฟ้า BTS และทางด่วน สวนผักของคุณป้อมทำในบริเวณพื้นที่ว่างซึ่งมีน้อยนิดในตัวบ้าน โดยเป็นการปลูกผักในกระถาง แล้ววางในบริเวณที่แสงแดดส่องถึง เช่นบริเวณระเบียงบ้าน ซึ่งมีพื้นที่ว่างกระถางผักอยู่หลายสิบ กระถางกระจายกันทั่วตัวบ้าน

ภาพที่ 4-19 การทำสวนผักบริเวณระเบียงบ้านของคุณป้อม

คุณป้อมยังปรับการทำสวนผักให้เป็นลักษณะสวนผักแนวตั้งบริเวณกำแพงข้างบ้านซึ่งทำให้สามารถเพิ่มพื้นที่ในการปลูกผักได้มากขึ้น บริเวณรั้วบ้านด้านนอก การเพาะเห็ดได้บันไดนอกบ้าน และรั้วเพื่อนบ้านในฝั่งตรงข้าม และข้างบ้านซึ่งเป็นบ้านที่ถูกปล่อยรกร้างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 จนปัจจุบันสวนผักบ้านคุณป้อมพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ในการทำเกษตรในเมืองของโครงการสวนผักคนเมืองตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ. 2557

ภาพที่ 4-20 เพาะเลี้ยงเห็ดไต้บันได และสวนผักแนวตั้งข้างบ้านเพื่อให้ผักได้รับแสงแดด และเพิ่มพื้นที่ในการปลูกผัก

กรณีของคุณป้อม แม้รู้จักการทำสวนผักคนเมืองมาก่อนจากการเดินตลาดนัดสีเขียว และไปศึกษาการทำเกษตรในศูนย์อบรมสวนผักบ้านคุณตา (สุขุมวิท 62) แต่ไม่มีพื้นที่ส่วนกลางในการรวมกลุ่มตามเงื่อนไขที่โครงการสวนผักคนเมืองสนับสนุนในด้านของทุนถึง 5 คน เนื่องจากเป็นบ้านพักอาศัยของตัวเอง แต่พื้นที่การรวมกลุ่มของคุณป้อม เป็นพื้นที่ผ่านกลุ่มชุมชนออนไลน์ในเฟซบุ๊ก ในชื่อกลุ่ม “ปรุงดิน ปลูกผัก ทำกิน ชุมชนออนไลน์” ซึ่งมีคุณศุภฤทธิ ทวีเกียรติ เป็นแกนนำรวบรวมหลาย ๆ คนที่ทั้งปลูกผักอยู่แล้ว และยังเพิ่งเริ่มทำสวนผัก มารวมตัวกันบนเฟซบุ๊ก ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะ และเสนอโครงการไปทางสวนผักคนเมืองจนได้รับทุนในปี 2554 ซึ่งพื้นที่ในการพูดคุยแลกเปลี่ยนความเคลื่อนไหวกิจกรรมต่าง ๆ คือหน้าเฟซบุ๊ก ซึ่งคุณศุภฤทธิเป็นคนที่ทำหน้าที่ดูแล ก่อนที่จะปรับเปลี่ยนเป็นกลุ่มปิดในปัจจุบันและใช้ชื่อกลุ่มว่า “เมื่อคนเมืองอยากปลูกผัก” เป็นเสมือนกลุ่มที่แนะนำ ให้คำปรึกษา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน เสมือนชุมชนที่มีพื้นที่จริง ๆ

การพึ่งพาตนเองของคุณป้อมในเริ่มแรกอุปกรณ์หลายอย่างทั้งเมล็ดพันธุ์ผัก ภาชนะปลูก โดยเฉพาะปุ๋ยคอก และดิน ยังต้องซื้อซึ่งคุณป้อมบอกว่าเน้นที่ราคาไม่แพง เศษผักที่นำมาใช้ปรุงดิน ในช่วงแรกก็ยังคงซื้อในตลาดเช่นกัน ก่อนที่จะใช้วิธีขอลูกจากพ่อค้า แม่ค้าผักแทน เพราะเป็นสิ่งที่ต้องทิ้งอยู่แล้ว

ภาพที่ 4-21 เดือนละ 1 ครั้งที่ชุมชนใช้วิธีปรงดินเพื่อให้มีดินที่เหมาะสมต่อการปลูกผัก

คุณป้อมเป็นหนึ่งในแม่บ้านที่มีความสนใจในการทำอาหาร และสุขภาพ การท่องเที่ยว ในวิถีธรรมชาติ วัฒนธรรม โดยที่ไม่เคยทำการเกษตร หรือปลูกผักมาก่อน ก่อนที่หันมาทำเกษตร ในเมือง ซึ่งนอกจากการทำสวนผักแล้ว คุณป้อมยังทำน้ำยาเอนกประสงค์ ทำซีอิ๊วจากใบหม่อนที่ ปลูกไว้เอง เลี้ยงไส้เดือนเพื่อไว้ใช้อุปโภค บริโภคภายในบ้านอีกด้วย แม้ว่าการทำเกษตรในเมืองทำให้คุณป้อมต้องทำกิจกรรมหลายอย่างและส่งผลต่อร่างกายคืออาการเจ็บหลังบ้าง แต่คุณป้อมเป็นแบบอย่างให้กับหลาย ๆ คนที่ยังไม่เคยทำการเพาะปลูก หรือไม่มีความรู้ในการทำเกษตรในเมือง ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้จริง ๆ ซึ่งคุณป้อมบอกว่า “อย่างน้อยก็ไม่ต้องเดินทาง” ในการเข้าถึง แหล่งอาหาร กลายเป็นหนึ่งในวิทยากรหรือผู้นำ ในการดูแลศูนย์การเรียนรู้สวนผักคนเมืองบ้านคุณป้อม ทำให้เกิดการตระหนักในเรื่องของความมั่นคงทางอาหาร การมีจิตสาธารณะ สิ่งแวดล้อม การพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง (ศิริกุล ชื่อต่อชาติ, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2558)

2. แนวคิดหลัก

การใช้เหตุผลทางด้านสุขภาพเป็นวัตถุประสงค์หลักในการทำสวนผักคนเมือง สอดคล้องกับสภาพสังคมที่จำเป็นต้องลุกขึ้นมาแก้ปัญหาผ่านกิจกรรมการปลูกผัก และเป็นสาเหตุ ให้การทำเกษตรในเมืองสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมเมืองที่จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนทางด้าน นโยบาย และทุน สวนผักทุกแห่งจึงมีแนวคิดการดำเนินงานที่สอดคล้องกับแนวคิดด้านสุขภาพทั้ง ด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา กิจกรรมในสวนผักสามารถตอบสนองสุขภาพของสมาชิก อย่างน้อยในด้านใดด้านหนึ่งในทุกกลุ่มที่ศึกษา

โดยนอกเหนือจากปัจจัยจากสภาพสังคมที่ทำให้แนวคิดด้านสุขภาพเป็นแนวคิดหลัก แล้วความตั้งใจในการทำสวนผักที่ผสมผสานกันตามสภาพภูมิสังคมที่แตกต่างกัน จากความผูกพันในวิถีชีวิตของสังคมเกษตรมาก่อน สมาชิกสวนผักที่เคยมีประสบการณ์ในการทำเกษตรใน

ต่างจังหวัดมาก่อน หรืออยู่ในสังคมเกษตรมาก่อน ก็จะมีคามผูกพัน โดยธรรมชาติกับการเพาะปลูกพืช อย่างเช่นที่โรงเรียนอนุบาลรังสิตที่อาจารย์สุรีย์นั้นปลูกผักสวนครัวในกระถางมาก่อน ที่วัดธรรมมงคลหลวงพ่ิวัดกันซึ่งเป็นผู้ริเริ่มการทำสวนผักก็เป็นเกษตรกรในจังหวัดเชียงรายมาก่อน โดยเฉพาะที่ชุมชนปิ่นเจริญ1 ซึ่งสมาชิกที่ทำสวนผักอพยพมาจากการทำเกษตรผสมผสานที่ จ. นนทบุรี ทำให้มีความรู้และภูมิปัญญาในการเพาะปลูก และทำให้การทำสวนผักนั้นสะท้อนถึงวิถีชีวิตและสังคมแบบเกษตร ชุมชนปิ่นเจริญ1 จึงมีลักษณะเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง มีความผูกพันและช่วยเหลือซึ่งกันและกันสูง แม้ผักที่ปลูกแม้ค้าในชุมชนก็เป็นผู้ซื้อไปเพื่อนำไปประกอบอาหารขายด้วยความมั่นใจ

อิทธิพลจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็กลายมาเป็นแนวคิดในการทำสวนผัก แม้โดยส่วนใหญ่จะเป็นในลักษณะแรงบันดาลใจซะมากกว่า แต่อิทธิพลของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เห็นชัดเจนก็เป็นที่สวนผักวัดธรรมมงคลที่ใช้การทำสวนผักเป็นโครงการเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้นักเรียนในโรงเรียนปริยัติธรรมวัดธรรมมงคลได้เรียนรู้และเป็นบทเรียนด้านการงานพื้นฐานอาชีพในชั้นเรียนได้อีกด้วย

ในด้านของความมั่นคงทางอาหารก็เป็นผลพลอยได้ซึ่งเป็นการเพิ่มความสามารถที่จะพึ่งพาตนเองทางอาหารมากขึ้น เป็นการเรียนรู้ที่จะลดผลกระทบที่เกิดจากเมืองในด้านเศรษฐกิจ แม้ยังไม่สามารถลดผลกระทบและสามารถสร้างความมั่นคงให้กับสมาชิกที่ทำสวนผักได้มากนัก ความสามารถในการสร้างความมั่นคงทางอาหารที่พบที่โดดเด่นก็คงเป็นสวนผักบ้านคุณป้อม ซึ่งมีความสนใจในเรื่องของการทำอาหารมาก่อนเนื่องจากการเป็นแม่บ้าน และมีเนื้อที่และเวลาในการทำสวนผักมากทำให้ความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านอาหารเพิ่มมากขึ้นไปด้วย โดยลดการเดินทางของอาหาร และสามารถมั่นใจในความปลอดภัยของอาหารได้มากขึ้น

3. การปรับตัวและพึ่งพาการเครือข่าย

ก่อนหน้าการเข้ามาดำเนินงานของ โครงการสวนผักคนเมือง การทำเกษตรของแต่ละแห่งยังอยู่ในลักษณะก่อตัว ไม่มีแผนงานและการดำเนินการเป็นรูปธรรม เป็นกิจกรรมในเวลาว่างที่ตอบสนองความต้องการเพียงบางส่วนที่ไม่ได้คาดหวังว่าจะสามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงในชีวิตหรือชุมชนได้ หรือเป็นการทำเกษตรในลักษณะอื่นที่ไม่ใช่การทำสวนผักซึ่งมักจะเป็นการหมักน้ำชีวภาพ บางแห่งที่สมาชิกสวนผักไม่เคยทำเกษตรมาก่อนก็ยังไม่เคยทำและไม่มีความรู้ในการทำเกษตรมาก่อน โครงการสวนผักคนเมืองจะมีบทบาทต่อกลุ่มนี้มากกว่า ซึ่งนอกจากการทำงานเผยแพร่ตามเครือข่ายทำให้เป็นที่รู้จักแล้ว ยังเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลความรู้ในการทำเกษตรในเมือง พร้อม ๆ กับการณรงค์ให้ตระหนักถึงปัญหาเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารด้วย

การทำสวนผักคนเมืองของประชากรกลุ่มที่ไม่เคยทำการเพาะปลูกมาก่อนจึงพบเห็นนวัตกรรมในการทำเกษตรในเมือง และสอดคล้องกับการมีสุขภาวะอย่างแตกต่างและโดดเด่นกว่ากลุ่มที่มีภูมิสังคมเกษตรมาแต่เดิม ยกตัวอย่างกลุ่มที่เพิ่งเริ่มต้นทำสวนผักคนเมืองโดยเริ่มจากการทำเกษตรในเมืองเลยคือสวนผักบ้านคุณป้อม และสวนผักคาดฟ้าของ กฟน. ทั้งสองแห่งโดดเด่นในการปรับตัวเพื่อให้สามารถทำเกษตรในเมืองได้อย่างมีพลวัต ทั้งสองแห่งมีพื้นที่จำกัด สวนผักคาดฟ้าจะอยู่บนพื้นที่ปูนที่มีความร้อนและอยู่ท่ามกลางสมาชิกที่ทำงานประจำอยู่ในกระแสมอเตอร์ไซค์ ความเร่งรีบในด้านเวลา ค่านิยม ความจำกัดทางด้านความรู้ทำให้ต้องปรับตัวเพื่อให้การทำสวนผักดำรงอยู่ได้ โดยใช้ประเด็นของการสร้างความสัมพันธ์ในที่ทำงานมาปรับใช้ มีการข้างขันปลูกผักในแผนก ซึ่งได้รับคำแนะนำมาจากเจ้าหน้าที่ของ โครงการ จนกิจกรรมปลูกผักมีชื่อเสียงในทางที่ดีในสำนักงาน สวนผักบ้านคุณป้อมมีความจำกัดทางขนาดพื้นที่และความรู้ ปริมาณแสงแดดที่ไม่เพียงพอ คุณป้อมจึงพึ่งพาศูนย์การเรียนรู้การทำสวนผักบ้านคุณตา ที่ตั้งอยู่ใกล้ ๆ ในการศึกษาหาความรู้ และใช้การทำสวนผักแนวตั้ง และสวนผักในที่รกร้างที่ได้รับอนุญาตเป็นการเพิ่มพื้นที่ทำการเกษตรให้มากขึ้น จนสามารถเพิ่มความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านอาหารได้อย่างโดดเด่น จนหลังจากทำสวนผักมาเป็นเวลา 3 ปี สวนผักบ้านคุณป้อมสามารถเปิดเป็นหนึ่งในศูนย์การเรียนรู้ของโครงการสวนผักคนเมืองได้ ซึ่งก่อนหน้านั้นคุณป้อมก็ยังคงเป็นวิทยากรให้คำแนะนำในการทำเกษตรในเมือง และออกสื่อโทรทัศน์อยู่บ่อยครั้ง

สำหรับกลุ่มที่เคยมีภูมิสังคมแบบเกษตรก็ลดการพึ่งพาโครงการสวนผักคนเมืองในบางด้าน แต่ก็ยังมีความจำเป็นต้องพึ่งทุนจากโครงการ เพื่อขับเคลื่อนการทำสวนผักอย่างมีพลวัต ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนคือสวนผักชุมชนปิ่นเจริญ 1 ซึ่งสมาชิกในกลุ่มหลายคนมีวิถีชีวิตในสังคมเกษตรมาก่อนย้ายมาอยู่กรุงเทพฯ ซึ่งนอกจากทุนของโครงการฯแล้ว สมาชิกสามารถทำเกษตรในเมืองได้ด้วยตนเอง โดยอาศัยทุน การปรับตัว ความรู้ ภูมิปัญญาที่สั่งสมมา มีส่วนทำให้เกิดสุขภาวะที่ดีต่อสมาชิกสวนผัก ความเข้มแข็งในชุมชน และเพิ่มความมั่นคงทางอาหารให้กับสมาชิก ปัจจุบันจึงเป็นตัวอย่างที่ดีในการทำเกษตรในเมืองได้อย่างเกิดผล

4. ความหลากหลายของกิจกรรมเกษตร

นอกจากการปลูกผักสวนครัว ยังพบการทำน้ำหมักชีวภาพจากเศษอาหารเพื่อใช้สนับสนุนการทำสวนผัก ในการปรุงดิน ดับกลิ่น การเลี้ยงไส้เดือนเพื่อช่วยเพิ่มคุณภาพของดิน การทำน้ำยาเอนกประสงค์ โดยเฉพาะสวนผักวัดธรรมมงคลซึ่งภายในวัดมีศูนย์ฝึกอาชีพซึ่งสามารถขยายผลการพึ่งพาตนเองไปยังความรู้ด้านอื่น ๆ ให้สามารถไปสู่การประกอบอาชีพได้

5. คุณค่าของกิจกรรมที่ทำ

การทำสวนผักคนเมือง และการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรด้านอื่น ๆ ปัจจุบันถูกนำไปผูกกับความสามารรถในการสร้างความมั่นคงทางอาหารและสุขภาวะของสมาชิกหรือชุมชนที่มีส่วนร่วม โดยกิจกรรมการปลูกสวนผักจะมีบทบาทในมิติอื่น ๆ ที่มีพัฒนาการ โดยเริ่มจากการทำสวนผัก ทั้งการเพิ่มความสัมพันธ์ ไม่เพียงแต่คนที่ทำสวนผักแต่รวมถึงคนอื่น ๆ ที่อยู่ในชุมชนหรือองค์กรเดียวกันเมื่อเกิดความช่วยเหลือแบ่งปันแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

นอกจากการมีผักทานในกลุ่มก็ยังสามารถมีผลผลิตแบ่งปันให้กับคนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่สมาชิก เช่นเพื่อนบ้าน และเด็ก ๆ นักเรียนที่โรงเรียนอนุบาลรังสิตมา เพื่อน ๆ ในแผนกและต่างแผนกของสวนผักคาดฟ้า กฟน. และชาวบ้านในชุมชนปิ่นเจริญ1 เป็นต้น

การทำสวนผักคนเมืองมีบทบาทในการเรียนรู้การทำเกษตรกรรมทั้งเกษตรในเมือง เกษตรธรรมชาติเกษตรผสมผสานตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งไม่ได้ใช้การเพาะปลูกเพียงด้านเดียว แต่เป็นการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรวิธีอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะการทำน้ำหมักชีวภาพจากเศษผักผลไม้ซึ่งสามารถนำไปใช้เพื่อสนับสนุนการทำสวนผักเป็นปุ๋ย ปรุดินดิน ดับกลิ่น ซึ่งทั้งหมดเป็นลักษณะเกษตรกรรมยั่งยืนซึ่งให้ความสำคัญกับคนหรือเกษตรกรรมถึงผู้บริโภค ความเป็นชุมชน พื้นฟูธรรมชาติและระบบนิเวศ ซึ่งสอดคล้องกับการเพิ่มพื้นที่สีเขียวในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะสวนผักบ้านคุณป้อมจากอดีตที่ไม่เคยทำการเกษตรมาก่อนปัจจุบันกลายเป็นศูนย์การเรียนรู้การทำเกษตรในเมืองของโครงการฯ

การเสริมสร้างสุขภาวะเป็นผลลัพธ์ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดจากการทำสวนผัก เนื่องจากการทำสวนผักเป็นกิจกรรมที่ผสมผสานกันทั้งการออกกำลังกาย การใช้ความคิด สังเกตแก้ไขปัญหา การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และตอบสนองความต้องการตามปรัชญาและวิถีการดำเนินชีวิตได้ สวนผักที่วัดธรรมมงคล และโรงเรียนอนุบาลรังสิตมีบทบาทในการเรียนรู้ของนักเรียนตามหน่วยการเรียนรู้ของโรงเรียนตามพัฒนาการของนักเรียนในสาระการเรียนรู้ด้านการทำงานพื้นฐานอาชีพ และธรรมชาติรอบตัวโดยประเด็นในเรื่องของความเหมาะสมในด้านสถานที่ที่คับแคบ มีความร้อนสูง และวิถีชีวิตในเมืองที่เร่งรีบมีเวลาจำกัด สามารถปรับตัวโดยใช้องค์ความรู้ ภูมิปัญญา การจัดการ มาช่วยให้สามารถปรับการพึ่งพาตนเองด้วยการทำเกษตรสามารถทำในพื้นที่เมืองได้อย่างมีพลวัต

6. สรุป

สวนผักทุกแห่งที่ศึกษาได้รับผลกระทบจากความเป็นเมืองในเรื่องของวิถีชีวิต สภาพแวดล้อมทั้งทางพื้นที่ และทางสังคมมากขึ้นตามแต่ละพื้นที่ แม้ไม่สามารถมีผลผลิตออกขายได้ทั้งหมด แต่ก็สามารถเพิ่มการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้มากขึ้นตามความสามารถในการทำ การเกษตร และ การปรับตัวตามสภาพแวดล้อมทั้งทางพื้นที่และทางสังคมที่เผชิญ แต่สิ่งที่

เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นคือสุขภาวะของสมาชิกและชุมชน ซึ่งเป็นแนวคิดหลักที่สอดคล้องกับพัฒนาการทางสังคมในเวลาที่ผ่านมา ในการผลักดันให้ภาคประชาสังคมซึ่งก็คือโครงการสวนผักคนเมืองและเครือข่าย มีโอกาสในการพัฒนาให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดี โดยการพัฒนาที่คำนึงถึงความสมดุลของธรรมชาติและสภาพแวดล้อมไม่ว่าจะใช้แนวคิดใด ทั้งการใช้ชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่สอนให้รู้จากพอประมาณ ดำเนินชีวิตอย่างมีสติ มีภูมิคุ้มกัน มีความรู้มีเหตุผล วิถีชีวิตแบบเกษตรที่พึ่งพาอาศัยกันและกัน โดยคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติที่ยั่งยืน แนวคิดความมั่นคงทางอาหารที่ส่งเสริมให้มีความสามารถเข้าถึงแหล่งอาหารปลอดภัยในปัจจุบันและในอนาคต โดยการส่งเสริมนวัตกรรมการทำเกษตรในเมือง ไปสู่มิติด้านอื่น ๆ ของชีวิต ทั้งด้าน ในลักษณะองค์รวม แม้จะส่งผลในมิติด้านใดด้านหนึ่งที่โดดเด่นก็ตาม การทำสวนผักคนเมืองจึงดำรงอยู่ได้เพราะมีส่วนในการเพิ่มคุณค่า และการดำรงชีวิตร่างกาย ปัญญา จิตใจ และสังคม ซึ่งนำไปสู่การปรับตัวของสมาชิกให้มีกิจกรรมที่หลากหลาย พึ่งพาตนเอง พึ่งพากันและกัน และพึ่งพาเครือข่ายเพื่อให้สามารถทำเกษตรในสังคมเมืองได้ต่อไป

บทที่ 5

อภิปราย และสรุปผล

อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่อง ก่อกำเนิด พัฒนาการ การดำรงอยู่ ของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตร ในสังคมเมือง ศึกษากรณีสวนผักคนเมือง มีวัตถุประสงค์การวิจัยคือ

1. เพื่อศึกษาการก่อกำเนิด และพัฒนาการของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง ในบริบทสังคมไทย

2. เพื่อศึกษาการดำรงอยู่ของการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง

โดยมีสมมติฐานของการวิจัยว่า การพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมืองคลี่คลาย จากดำรงอยู่ของวิถีชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของไทยอย่างมีพัฒนาการ ประกอบกับแนวคิดการ พัฒนาจากตะวันตก ที่เมืองรับเข้ามาในฐานะพื้นที่พัฒนาให้มีความทันสมัยตามแบบตะวันตก จน ปัจจุบันสามารถเป็นทางเลือกการพัฒนาที่มีศักยภาพ ทำให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ในสังคม ผ่านการ เคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม และภาครัฐ ผลักดันให้เกิดมาตรฐานร่วมกันทางด้านระบบอาหาร สิ่งแวดล้อม และภาคเกษตร บนการให้ความสำคัญกับธรรมชาติ การพึ่งพาตนเอง เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม

ผลการศึกษาพบว่า ผลกระทบจากความเป็นเมืองหลวงของกรุงเทพฯ เห็นได้ชัดเจนถึง ทิศทางการพัฒนาตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2540 ซึ่งส่งผลที่ชัดเจนสำหรับการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรใน สังคมเมือง ศึกษากรณี โครงการสวนผักคนเมือง คือ

1. สภาพสิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมกับการทำสวนผัก ทำให้ต้องปรับรูปแบบการทำสวน ผัก ที่พบจากการศึกษาวิจัยพบการทำสวนผักในรูปแบบสวนผักตลาดฟ้าในดกอาคาร สวนผักหน้า ในพื้นที่ ๆ มีน้ำท่วมถึงบ่อย สวนผักสวยงามในพื้นที่ ๆ ต้องการให้การปลูกผักสามารถเพิ่มความ สวยงามให้กับพื้นที่

2. การใช้ที่ดิน พื้นที่ในการทำการเกษตรที่ความจำกัด และเป็นพื้นที่ปูนที่มีความร้อนสูง ดินเป็นพิษ แสงแดดส่องไม่ถึง จำเป็นต้องใช้ภูมิปัญญา นวัตกรรม องค์ความรู้ในการปรับตัวเพื่อให้ สามารถเพาะปลูกได้อย่างมีประสิทธิภาพ การปรุงดินจากวัสดุเหลือใช้เพื่อปรับสภาพดิน การทำ สวนผักแนวตั้งหรือสวนแขวนแนวตั้ง เพื่อให้ผักสามารถรับแสงแดด และประหยัดพื้นที่ การทำ แปลงผักจากท่อ PVC การพัฒนาแผ่นสำเร็จพร้อมปลูกผักสำหรับคนเมืองที่ไม่อยากให้เกิดความ สกปรกและยุ่งยาก การทำแปลงปลูกผักแบบ A เฟรมเพื่อประหยัดพื้นที่และสะดวกต่อการดูแล

การทำโตะปลูกผักเพื่อป้องกันน้ำท่วมช่วยแก้ปัญหาวัชพืชในแปลง และเหมาะสำหรับผู้สูงอายุที่ไม่ต้องก้มปลูกผักอีกด้วย

อีกลักษณะที่พบคือการทำสวนผักในพื้นที่ ๆ มีเจ้าของอื่น ซึ่งส่งผลกระทบต่อสิทธิในการใช้ประโยชน์ แม้เป็นที่รกร้างไม่ได้ใช้ประโยชน์ แต่ก็ทำให้การทำสวนผักนั้นอยู่ในพื้นที่ ๆ ไม่มีความแน่นอน เมื่อเจ้าของที่กลับมาใช้ประโยชน์ในวัตถุประสงค์อื่นซึ่งมีโอกาสนำมาใช้ในการทำสวนผักต้องหยุดชะงักไปอย่างเช่นในวัดธรรมมงคล หรือที่ กฟน.

3. วิถีชีวิต ผลกระทบอีกด้านคือเรื่องของวิถีชีวิตของคนในเมืองที่เร่งด่วน และมีเวลาจำกัดทำให้ต้องรวมตัวกันเพื่อวางแผนบริหารจัดการ จนเกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ มีความเป็นตัวของตัวเอง และช่วยเหลือซึ่งกันและกันมากขึ้น เมื่อการทำสวนผักให้เป็นกิจกรรมที่มีศักยภาพในการพึ่งพาตนเอง มีผลผลิต ซึ่งเป็นลักษณะที่ทำให้สังคมเมืองมีลักษณะเหมือนสังคมชนบทมากขึ้น ในแง่ของการพึ่งพากันและกันทางการเกษตร ให้สามารถปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อม

จากอิทธิพลของการทำเกษตรกรรมยังยืนยันพบว่า ประชากรที่มีประสบการณ์ในการทำเกษตรในต่างจังหวัดมาก่อนจะเข้ามาอยู่อาศัยในกรุงเทพฯ หรือกลุ่มที่เคยมีวิถีชีวิตแบบเกษตรก่อนที่จะเปลี่ยนเป็นสังคมเมือง เป็นกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลของแนวคิดเรื่องเกษตรกรรมยังยืนยันมาอย่างเป็นวิถีชีวิต เพราะความรู้สึกผูกพันกับการเกษตรที่มีมากกว่าเรื่องอื่น ๆ แม้ไม่สามารถที่จะทำให้การเกษตรในเมืองสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง และไม่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจน จวบจนกระทั่งได้รับการสนับสนุนจากโครงการสวนผักคนเมือง ซึ่งสามารถใช้ภูมิปัญญาในการทำเกษตรสะสมมาอยู่แล้วประกอบกับงบประมาณจากโครงการ โดยที่ไม่ต้องพึ่งองค์ความรู้ หรือนวัตกรรมจากโครงการสวนผักคนเมืองอีกเลยเลย ในส่วนของคนที่มิถุนีลามาอาศัยในกรุงเทพฯ จะใช้การศึกษาค้นคว้าเอง เพื่อเข้าถึงความรู้ในการทำสวนผักโดยไม่ขึ้นอยู่กับว่าเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือไม่

การทำสวนผักคนเมืองในระยะแรกยังจำเป็นต้องใช้ทุนเพื่อซื้อปัจจัยการผลิตจากภายนอก เมล็ดพันธุ์ผัก และปุ๋ย เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องซื้อ เนื่องจากไม่สามารถหาได้ทั่วไปในสังคมเมือง ในส่วนของการให้ความสำคัญกับที่ดิน ที่มีดินน้อย ไม่มีดินเลย หรือดินเป็นพิษก็จำเป็นต้องซื้อดินมาปรับสภาพก่อนการเพาะปลูก ในส่วนของการเตรียมดินเป็นสิ่งที่ทุกศูนย์การเรียนรู้ให้คำแนะนำเป็นเบื้องต้น โดยภาชนะปลูกสามารถหาตามสภาพแวดล้อมมาโดยการประยุกต์ใช้เป็นหลัก แม้จะมีการซื้อหาบ้าง แต่พบเป็นกรณีเฉพาะ นอกจากการทำสวนผักคนเมือง ยังสามารถพบการทำน้ำหมักชีวภาพ การเลี้ยงไส้เดือน ไก่ไข่ ในศูนย์การเรียนรู้ และพื้นที่ที่ได้รับทุนของโครงการ โดยกระบวนการทั้งหมดนั้นไม่ใช้สารเคมีเพื่อความปลอดภัยของอาหาร ซึ่งทำให้ไม่สามารถควบคุมศัตรูพืชได้ทั้งหมด แต่เพียงพอต่อการทำให้พืชเติบโตจนถึงการบริโภคได้อย่างปลอดภัย

จากปัจจัยความจำกัดในสังคมเมืองทำให้การทำสวนผักคนเมืองยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการทางอาหารได้ทั้งหมด เพียงแต่สามารถช่วยให้การเข้าถึงอาหารเป็นไปได้ง่ายขึ้น ลดการเดินทางของอาหารซึ่งจะส่งผลต่อคุณภาพทางโภชนาการ เป็นการปรับตัวให้เกษตรกรสอดคล้องกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และสังคมเมืองให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ โดยไม่พบการครอบงำจากองค์กรภายนอก แต่เป็นลักษณะการทำงานร่วมกันในหลาย ๆ ภาคส่วนให้มีความสามารถพึ่งพาตนเองได้ตามกำลังความสามารถของแต่ละชุมชน

จากการศึกษาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพบในลักษณะที่เป็นแรงบันดาลใจในการใช้ชีวิตอย่างพอเพียงตามสภาพสังคม ซึ่งจากเงื่อนไข สังคมเมืองยังไม่สามารถที่จะเห็นการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างชัดเจน แต่พบเห็นเป็นแนวทางในการพออยู่พอกิน โดยแสดงออกมาในลักษณะของการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง การพึ่งพาตนเองในด้านการทำน้ำหมักชีวภาพ มีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้ทานตามกำลังของตนเอง ซึ่งยังไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง อิทธิพลของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พบในสังคมเมืองโดยตรงคือ พื้นที่ ๆ เป็นพื้นที่เรียนรู้การทำเกษตรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยเฉพาะซึ่งไม่ได้พบเห็นได้ทั่วไป พื้นที่เกษตรในเมืองมีความจำกัดทางด้านปัจจัยของขนาดพื้นที่ทำให้ลักษณะของการทำสวนผักใช้การทำเกษตรในลักษณะเกษตรในเมืองที่มีการปรับตัวตามพื้นที่ แต่ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการเป็นแนวทางของการใช้ชีวิตที่ไม่เพียงทำการเกษตรที่มีคุณธรรมไม่ใช้สารเคมี แต่การมีวิถีชีวิตที่พอเพียง ไม่ฟุ้งเฟ้อ สุขเหตุสมผล มีความรอบรู้ในการดำรงชีวิต

จากแนวคิดเกษตรในเมือง ตามแนวคิดของเนตรดาว เกาถวิล (2556) เกษตรในเมืองภายใต้สังคมไทยพบการเริ่มต้นในลักษณะแนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืน ผ่านการเคลื่อนไหวทางสังคมของขบวนการทางสังคมในสังคมสมัยใหม่ที่ข้อมูลนิเทศกรรมยั่งยืน ซึ่งมีการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเด็นของเกษตรกรรมยั่งยืนมีบทบาททางสังคมในด้านการบริหารจัดการ โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของ เกษตรกรรายย่อย ซึ่งเป็นโครงการต้นแบบการผลักดันให้มีการนำนโยบายที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาปฏิบัติจริง ส่งผลให้เกิดการพึ่งพาตนเองให้กับเกษตรกรสมาชิกสามารถพึ่งพาตนเองในด้านต่าง ๆ ได้มากขึ้น อาทิ การมีพืชผลหลากหลายชนิดบริโภคในครัวเรือนซึ่งช่วยลดรายจ่ายค่าอาหารได้มากขึ้น การลดละเลิกการใช้สารเคมีการเกษตร เป็นต้น ขณะเดียวกันเกษตรกรก็ได้พัฒนาแนวคิดและความรู้ผ่านกระบวนการเรียนรู้รูปแบบต่าง ๆ อาทิ การวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วม การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน ซึ่งโครงการพยายามพัฒนารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้เหล่านี้ให้สอดคล้องกับ บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ที่สำคัญ ซึ่งเป็นการทำงานอย่างมีพลวัตทำให้เกิดพัฒนาการทางการเกษตรมาจนถึงการเกษตรในเมือง ที่สอดคล้องกับการดำเนินงานของมูลนิธิจนปรากฏเป็น

โครงการสวนผักคนเมืองซึ่งนับเป็นการปรับตัวให้เข้ากับกระแสโลกาภิวัตน์บนบริบทสังคมที่มีอิทธิพลของการเกษตรของไทย ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายและผสมผสานกันระหว่างสังคมชนบทบนวิถีชีวิตที่พึ่งพาการเกษตร กับสังคมเมืองบนกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งยังไม่อาจเป็นการปฏิวัติเงียบได้อย่างที่ Michael Ableman แสดงความเห็นไว้ เนื่องจากยังไม่สามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง ระบบ หรือสถาบันทางสังคมได้ในระยะเวลาอันสั้น และขาดปัจจัยเกื้อหนุนที่จะทำให้เกษตรในเมืองมีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองเพียงพอจนสามารถเป็นแนวคิดหลักทางการเกษตร แต่อาจเป็นการปฏิวัติทางแนวคิดในเบื้องต้นที่ยังต้องพึ่งพาปัจจัยอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคม ซึ่งในสังคมไทย บทบาทในการสนับสนุนแนวคิดเกษตรในเมืองพบในมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนผ่านโครงการสวนผักคนเมือง และพึ่งปรากฏในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ซึ่งพบการสนับสนุนเกษตรในเมืองผ่าน สสส. เท่านั้น

ตามที่ Cabannes (2004 อ้างถึงใน ปิยพงษ์ บุญบงก์, 2555, หน้า 10) ได้พยายามแบ่งประเภทของเกษตรในเมืองไว้ เกษตรในเมืองของไทยมีพัฒนาการในแต่ละประเภทที่แตกต่างกันคือ

1. ประเภทที่เน้นพึ่งตนเอง ซึ่งแนวคิดการพึ่งพาตนเองที่ปรากฏในสังคมไทยมาอย่างยาวนานทำให้เกษตรในเมืองแสดงบทบาทในการลดผลกระทบจากวิกฤติต่าง ๆ (Crisis mitigation) ซึ่งจะมุ่งเน้นไปที่ความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน (Household food security) มากกว่าด้านเศรษฐกิจ

2. ประเภทที่เน้นการตลาด และการกระจายอาหาร ซึ่งเกษตรในเมืองจะแสดงบทบาทในการริเริ่มระบบอาหารท้องถิ่น (Local food market) เริ่มการสร้างงาน สร้างผู้ประกอบการ และช่วยพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น ผ่านสถาบันต่าง ๆ ในสังคมทั้งครอบครัว สถาบันทางศาสนา หน่วยงานเอกชน สถานศึกษา และชุมชน โดยผ่านกิจกรรมส่งเสริม ธรรมชาติเช่น ตลาดนัดสีเขียว (Green market) ซึ่งเป็นพื้นที่ให้ได้แลกเปลี่ยนผลผลิตทางการเกษตร เป็นกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการทำเกษตรในเมืองของกลุ่มเครือข่ายโดยร่วมกับมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน และ สสส. แม้ยังไม่สามารถไปถึงความมั่นคงทางอาหารในระดับที่ใหญ่ขึ้น กล่าวคือ ความมั่นคงทางอาหารของเมือง (City food security) ได้อย่างสมบูรณ์ก็ตาม

3. ประเภทที่เน้นสร้างกิจกรรมเพื่อความผ่อนคลาย ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ยกกระดับการเรียนรู้ วัฒนธรรมและสุขภาพ (Leisure, recreation, education, culture, health) ประเภทนี้เป็นการผลิตที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด ซึ่งเป็นประโยชน์ที่ได้จากการทำสวนผักทางอ้อม เป็นประเด็นที่ตอบสนองความต้องการในด้านอื่นนอกจากให้ผลผลิต ซึ่งเป็นด้านที่โดดเด่นของเกษตรในเมืองของไทย ซึ่งมีทุนเป็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมทางเกษตร มีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดเกษตร

ยั่งยืนเป็นทิศทางในการพัฒนา อยู่ในกระแสสังคมและแนวทางการพัฒนาที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่ถูกใช้ในพื้นที่เขตเมือง และแนวคิดเมืองยั่งยืน ที่ตระหนักถึงอนาคต และการพัฒนาถึงผลเสียที่สามารถส่งผลกระทบต่อ สุขภาวะ ทำให้ประเด็นความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ขกระดับการเรียนรู้ วัฒนธรรมและสุขภาพ ถูกยกขึ้นมาในกิจกรรมการณรงค์ และสามารถตอบสนองความต้องการของผู้ที่ทำงานในเมืองได้ แม้จะไม่สามารถมีผลลัพธ์ด้านการพึ่งพาตนเองหรือเศรษฐกิจก็ตาม

4. ประเภทที่ผสมผสานระหว่างประเภทต่าง ๆ ที่กล่าวถึงข้างต้น ซึ่งเกษตรในเมืองจะแสดงบทบาทในลักษณะที่เชื่อมโยงมิติต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน (Urban metabolism) โดยทำหน้าที่หลายด้านในระบบนิเวศของเมืองในขณะเดียวกัน (Multifunctional urban agriculture) การทำเกษตรในเมืองในด้านการเชื่อมโยงมิติทั้งสามมิติไว้ด้วยกันนั้นในสังคมไทยปัจจุบัน ขึ้นอยู่กับภาครัฐและองค์การภาคประชาสังคมที่ทำงานร่วมกันในลักษณะเครือข่าย ภาคี ที่มีการทำงานสนับสนุนเกษตรในเมืองให้สามารถพึ่งพาตนเอง ทางด้านอาหาร เศรษฐกิจ และทำให้เกษตรในเมืองสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาทั้งในระดับประเทศ และในพื้นที่เมืองได้อย่างแท้จริง

ซึ่งแม้การทำเกษตรในเมืองของไทยจะเป็นการทำสวนผักที่มีวัตถุประสงค์ที่ผสมผสานกัน แต่การทำเกษตรในเมืองที่พบจากการศึกษาจะโดดเด่นในเรื่องของการเป็นกิจกรรมเสริมที่สร้างความผ่อนคลาย เชื่อมโยงไปสู่กิจกรรมที่ตอบสนองในมิติอื่น ๆ ของชีวิต ซึ่งขัดแย้งกับที่ปิยพงษ์ บุญบงก์ (2555) กล่าวไว้ว่าเกษตรในเมืองของไทยโดดเด่นในเรื่องของการพึ่งพาตนเองซึ่งจากการศึกษาคั้งนี้ การทำเกษตรในเมืองไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างชัดเจนนัก เนื่องจากขาดปัจจัยสนับสนุนในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะพื้นที่เมืองในการทำเกษตรในเมืองยังคงมีน้อยเกินกว่าที่จะสามารถพึ่งพาตนเองได้สำเร็จ

ความมั่นคงทางอาหารก็เป็นแนวคิดที่ถูกใช้ในการขับเคลื่อนการทำสวนผักคนเมือง และเป็นแนวคิดที่ได้รับความสนใจในภูมิภาคอาเซียน สอดคล้องกับการขับเคลื่อนขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ที่ได้แบ่งความหมายด้านความมั่นคงออกเป็น 4 มิติ ซึ่งเป็นมิติที่สอดคล้องกับแนวคิดเกษตรในเมือง ในมิติของการเข้าถึงอาหาร และมีเสถียรภาพ มีความพอเพียง และการใช้ประโยชน์ แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในมิติด้านความพอเพียง แนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืนในมิติของการเข้าถึงอาหาร มีเสถียรภาพ และความพอเพียง แนวคิดสุขภาวะในมิติการใช้ประโยชน์ ความมั่นคงทางอาหาร โดยเนื้อหาจึงไม่ใช่แนวคิดใหม่ แต่เป็นการสนับสนุนแนวคิดที่มีในสังคมไทยมาก่อน โดยการใช้แนวคิดความมั่นคงทางอาหารซึ่งเป็นการบูรณาการปัญหาในด้านต่าง ๆ เป็นแนวคิดการพัฒนาแบบใหม่ที่ได้รับการริเริ่มและมีพัฒนาการในระดับโลก ควบคู่กับแนวคิดการพัฒนาในไทย ก่อนที่จะถูกหยิบยกมาใช้ในสังคมไทยผ่านแนวคิดทาง

การเกษตร โดยเฉพาะในพื้นที่เมืองที่เป็นพื้นที่ปลายทางของอาหาร ไม่ใช่พื้นที่พัฒนาให้สามารถพึ่งพาตนเองให้เกิดความมั่นคงทางอาหารได้เอง จนกระทั่งการดำเนินงานของโครงการสวนผักคนเมืองที่ใช้พื้นที่เมืองในการส่งเสริมการเกษตรแต่ก็พบเพียงระยะก่อตัวของโครงการสวนผักคนเมืองเท่านั้น เนื่องจากความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านอาหารทำได้ยากและประสบความสำเร็จน้อยกว่า เมื่อใช้กับคนในสังคมเมืองที่มีศักยภาพในการซื้ออาหารที่ปลอดภัยทาน ซึ่งปัจจุบันมีให้เห็นในตลาดมากยิ่งขึ้น

ความสำเร็จในการทำงานขององค์การภาคประชาสังคมในการส่งเสริมการพึ่งพาตนเองด้วยการทำสวนผักคนเมืองของทุกกลุ่มตัวอย่าง สามารถทำให้เกิดเป็นรูปธรรมที่มีพื้นที่ และการดูแลที่ชัดเจน ผ่านช่องทางการเผยแพร่ของโครงการทางศูนย์การเรียนรู้ เว็บไซต์ ผ่านการรวมกลุ่มของคนที่สนใจ โดยได้รับแนวคิดการปลูกจิตสำนึก แรงบันดาลใจ การเสริมสร้างองค์ความรู้ นวัตกรรม มีความเป็นธรรมชาติในการดำเนินการคือ มีการสนับสนุนการทำสวนผักที่ให้ทั้งงบประมาณซึ่งเป็นส่วนสำคัญ และให้เวลาที่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง มีพัฒนาการที่ดีขึ้น ซึ่งเป็นกลยุทธ์ที่จะทำให้การทำงานขององค์การภาคประชาสังคมประสบความสำเร็จ สอดคล้องกับที่ประเวศ วะสี (2541) ได้เสนอแนวคิดไว้

การทำสวนผักคนเมืองยังสอดคล้องกับแนวคิดสุขภาวะ จากแนวคิดสุขภาวะที่มีผู้ให้ความหมายกันอย่างหลากหลาย ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน โดยคำว่าสุขภาวะเป็นการให้ความสำคัญต่อกระบวนการ สุขภาพแบบองค์รวม และยังส่งผลต่อการทำงานในชุมชน ในการสร้างเข้าใจต่อสถานะที่เกิดขึ้นและดำเนินอยู่ ผ่านกระบวนการสุขภาพ ด้าน กาย จิตใจ ปัญญา สังคม ในด้านของสุขภาวะในด้านของปัญญา คือ การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การคิด การแก้ไขปัญหา การทำงานร่วมกันของการทำเกษตร ในด้านของสุขภาวะทางด้านร่างกาย การทำสวนผักของทุกกลุ่มตัวอย่างเป็นกิจกรรม ที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของร่างกายให้เกิดการเคลื่อนไหวทำให้ร่างกายได้ออกกำลัง ด้านสุขภาวะทางจิตใจ พบผลลัพธ์ทางด้านจิตใจเป็นสิ่งที่ทุกกลุ่มตัวอย่างได้รับเป็นผลทางอ้อมที่สร้างความภูมิใจ ตอบสนองความต้องการที่จะพึ่งพาตนเองแม้ยังทำไม่ได้ เป็นรูปธรรมมากนัก และการบำบัดอาการทางจิตของผู้ป่วยที่ทำให้มีอาการที่ดีขึ้น และในด้านสุขภาวะทางสังคม สวนผักคนเมืองเป็นกิจกรรมการพึ่งพาตนเองที่ต้องอาศัยการปรับตัวมากกว่าพื้นที่ชนบท การรวมตัวกันผ่านกิจกรรมของโครงการที่เป็นการร่วมมือกันขององค์การภาคประชาสังคม และภาครัฐ เพื่อวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีกิจกรรมที่นำไปให้ผู้ที่มีโอกาสได้ร่วมตัวพึ่งพาอาศัยกัน และวางแผนเขียน โครงการเพื่อขอทุนจากโครงการอย่างเป็นทางการ เกิดความร่วมมือ พึ่งพาอาศัยกัน ขอมรับหลักเกณฑ์ของกันและกัน เกิดพื้นที่ทางสังคม ทั้งที่มีพื้นที่จริง ๆ และพื้นที่ออนไลน์ในการติดต่อประสานงาน การดูแล พร้อมทั้งติดตามช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งยังสามารถสร้างความ

เคลื่อนไหว เผยแพร่ความรู้ ประสบการณ์ แรงบันดาลใจในการปลูกผักไปยังคนกลุ่มอื่น ๆ เป็นอย่างมาก เมื่อใช้พื้นที่ออนไลน์ในการเข้าถึงคนในสังคมเมือง

ปรีชา วงศ์ทิพย์ (2552) ได้ยกประเด็นเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตเมืองที่มีผลกระทบต่อสุขภาพไว้ ในประเด็นของ มลพิษทางอากาศ ของเสียในเมือง มลพิษทางน้ำ เสียงและเหตุรำคาญ ซึ่งประเด็นที่เกิดผลกระทบที่จำเป็นต้องคำนึงคือ มลพิษทางของเสียคือขยะที่เกิดขึ้นจากการทำเกษตร และเหตุรำคาญที่สามารถเกิดขึ้นจากการทำสวนผักในพื้นที่ที่เป็นของผู้อื่น หรือเป็นพื้นที่ที่ใช้งานร่วมกันซึ่งแตกต่างในด้านวัตถุประสงค์การใช้พื้นที่ของเสียในเมือง สวนผักช่วยด้านการรักษาสิ่งแวดล้อมของเมืองในมิติการจัดการขยะในครัวเรือน โดยเฉพาะการจัดการขยะอินทรีย์ และการหมუნเวียนวัสดุเหลือใช้ในครัวเรือนมาใช้สำหรับการปลูกผัก และทำให้คนเมืองเริ่มตระหนักถึงการรักษาสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรบริโภคในทิศทางที่รักษาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ทั้งยังเชื่อมโยงกับพื้นที่รกร้างที่เป็นที่ทิ้งขยะ หรือแหล่งมั่วสุมให้กลายเป็นพื้นที่สีเขียวกินได้ รวมถึงการจัดการพื้นที่ร่วมกันยังได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนเมืองให้มาเรียนรู้ร่วมกัน รวมถึงการแบ่งปันการใช้พื้นที่และอาหารระหว่างกันของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงานและคนในชุมชน ส่วนมลพิษทางเสียงและเหตุรำคาญจากการศึกษาพบกรณีของเสียงและเหตุรำคาญน้อยมาก จนถึงไม่พบเลยเนื่องจากเมื่อการทำเกษตรซึ่งไม่ใช่กิจกรรมหลักในสังคมเมือง ทำให้เกิดมลพิษทางเสียงหรือเหตุรำคาญต่อกิจกรรมหลักของคนในชุมชนขึ้นแล้ว ผู้ที่ทำเกษตรต้องปรับตัวให้การทำเกษตรสามารถอยู่ร่วมกับกิจกรรมหลักในสังคมเมืองให้ได้ ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนให้การทำเกษตรในสังคมเมืองไม่ก่อให้เกิดมลพิษทางเสียงได้อย่างไม่ยาก

การพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมืองจึงคลี่คลายจากดำรงอยู่ของวิถีชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของไทยอย่างมีพัฒนาการ ประกอบกับแนวคิดการพัฒนาจากตะวันตก ที่เมืองรับเข้ามาในฐานะพื้นที่พัฒนาให้มีความทันสมัยตามแบบตะวันตก จนปัจจุบันสามารถเป็นทางเลือกการพัฒนาที่มีศักยภาพ ทำให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ในสังคม ผ่านการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม และภาครัฐ ผลักดันให้เกิดมาตรฐานร่วมกันโดยเฉพาะด้านที่เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดสุขภาวะ ทั้งด้านปัญญา ร่างกาย จิตใจ และสังคม ซึ่งระบบอาหาร สิ่งแวดล้อม การเกษตร บนการให้ความสำคัญกับธรรมชาติ การพึ่งพาตนเอง เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม เป็นองค์ประกอบที่ช่วยผลักดันให้เกิดการพัฒนาทางด้านสุขภาวะในสังคมเมืองไทย

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า การพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง ศึกษากรณีโครงการสวนผักคนเมือง เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการอย่างน้อยตั้งแต่ พ.ศ. 2540 ในลักษณะของแนวคิด คือ

ความสอดคล้องของแนวคิดการพัฒนา ที่ผลักดันให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา ที่คำนึงถึงคุณภาพชีวิตของคน ความสมดุลของสิ่งแวดล้อม กับการทำการเกษตรที่เรียกว่าเกษตรกรรมยั่งยืน และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีพื้นที่การพัฒนาในชนบท ก่อนที่จะมีบทบาทส่งอิทธิพลต่อสังคมมากขึ้นตามพัฒนาการในเวลาต่อมา

แนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืนเกิดขึ้นจากการเคลื่อนไหวในการแก้ไขปัญหาเกษตรกรของเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน ที่มีส่วนสำคัญในการผลักดันเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนเข้าไปในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ปี พ.ศ. 2540 แต่เริ่มมีการทำงานอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมในปี 2543 ในชื่อของมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) โดดเดี่ยวกับช่วงเวลาที่หน่วยงานสนับสนุนการทำงานของภาคประชาชนอย่างสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมในปี พ.ศ. 2544 และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการผลักดันในระดับนโยบายในปี พ.ศ. 2545 ซึ่งบทบาทในการผลักดันเรื่องเกษตรในพื้นที่เมือง ได้ถูกเปลี่ยนมือมาสู่ภาคประชาสังคมอย่างไม่เป็นทางการนับแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา โดยมีรูปธรรมชัดเจนที่สุดเมื่อต่อมามูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) และสสส.จะมีบทบาทในการผลักดันให้เกิดพัฒนาการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในพื้นที่เมือง ในเวลาอีกหลายปีต่อมา

การพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมืองภายหลังปี พ.ศ. 2540 ไม่พบการผลักดันอย่างจริงจังต่อเนื่องจนสามารถเกิดรูปธรรมได้ชัดเจน จนกระทั่งพบการส่งเสริมการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมืองขึ้นอย่างเป็นทางการครั้งแรกในโครงการสวนผักคนเมืองที่เกิดขึ้นจากการทำงานของมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ในปี พ.ศ. 2553 ซึ่งเป็นโครงการที่ยกประเด็นของเกษตรในเมือง ความมั่นคงทางอาหาร ในการพัฒนาชีวิตไปสู่มิติอื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดการสร้างเสริมสุขภาวะที่ดีในทางอ้อม การดำเนินงานของโครงการสวนผักคนเมืองทำให้เกิดพลวัตจากการส่งเสริมให้เกิดรูปแบบสวนผักอย่างเป็นทางการ ซึ่งแม้ยังไม่สามารถที่จะมีผลผลิตเพียงพอในการรับประทานเองทั้งหมด ซึ่งเกิดจากสภาพแวดล้อมทั้งทางพื้นที่และทางสังคมของเมือง แต่การทำสวนผักก่อให้เกิดประเด็นไปสู่การพัฒนาในมิติด้านอื่น ๆ ในปีต่อไปของการดำเนินงานที่สอดคล้องกับพื้นที่เมืองมากกว่า นั่นก็คือแนวคิดด้านสุขภาวะที่องค์กรขับเคลื่อนหลัก คือ สสส.

จากจุดเปลี่ยนของสังคมที่เกิดขึ้น ปัจจุบันการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง ดำรงอยู่โดยการขยายผลไปสู่การพัฒนาด้านสุขภาวะเป็นหลัก ผ่านการผลักดันจากหน่วยงานของรัฐบาลคือสสส. และองค์การภาคประชาสังคมนำโดยมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ในลักษณะเครือข่ายที่มีการทำงานร่วมกันเพื่อจัดสรรทุน รวบรวมเผยแพร่องค์ความรู้ การทำเกษตรในเมือง ศึกษาวิจัยปัญหาที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม การเกษตร และเกิดจากเมือง โดยการสนับสนุนให้เกิดเกษตรกรรมในเมืองเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายในการเคลื่อนไหว ผนวกให้เกิดการ

ตระหนักถึงคุณค่าของ การพึ่งตนเอง การเรียนรู้ ความสัมพันธ์ในสังคม สุขภาพร่างกาย การฟื้นฟู บำบัด ความปลอดภัยทางอาหาร กระทั่งเห็นคุณค่า และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมวิถีชีวิตโดยใช้ กิจกรรมการทำสวนผัก หรือพืชอาหารอื่น ๆ เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งทางร่างกาย ปัญญา จิตใจ และสังคม ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความยั่งยืน นำไปสู่พัฒนาการให้เกิดการพึ่งพาตนเอง ในกิจกรรมที่หลากหลาย และเกิดการขยายเครือข่ายการทำงานให้เพิ่มมากขึ้นต่อไป

การนำผลการศึกษาวิจัยไปประยุกต์

1. องค์การภาคประชาสังคมควรเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนแนวการพัฒนาตาม นโยบายของภาครัฐ ให้สอดคล้องกับความต้องการและจำเป็นของประชาชนในสังคมเมือง ซึ่งมี เงื่อนไขการรวมตัวกันแตกต่างจากสังคมชนบทซึ่งเป็นชุมชน องค์การภาคประชาสังคมจึงเป็นการ รวมตัวของภาคประชาชนของสังคมเมืองในลักษณะชุมชน ที่เป็นเงื่อนไขสำคัญในการนำการ ร่วมมือ และสนับสนุนของภาครัฐมาสู่ภาคประชาชน รัฐจึงควรให้ความสำคัญกับการทำงานร่วมกับ องค์การภาคประชาสังคม เพื่อบรรลุเป้าหมายในการพัฒนา
2. รัฐบาลควรให้ความสำคัญกับการศึกษาในประเด็นของการทำเกษตรในเมือง ซึ่งเป็น ส่วนสำคัญต่อความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมือง และการสร้างเสริมสุข ภาวะที่ดีให้กับประชาชนในสังคมเมือง
3. ประชาชนควรมีจิตสำนึกต่อสังคมในฐานะพลเมืองที่มีสิทธิและหน้าที่ ซึ่งนำไปสู่ การรวมตัวกันเพื่อกระทำการบางอย่างเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ต่อจิตสำนึกหรือความต้องการ ใน ลักษณะองค์การภาคประชาสังคม โดยการนำความต้องการไปสู่กระบวนการของการพัฒนาที่ต้องมี การร่วมมือกันระหว่างภาคส่วนอื่น ๆ รวมถึงความร่วมมือของภาครัฐ ตามแนวทางการพัฒนาใน ปัจจุบันที่ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมและความต้องการของภาคประชาชน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาปัจจัยที่จะทำให้การทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคประชาสังคม รวมถึงภาคเอกชน มีเอกภาพสามารถนำนโยบายของรัฐลงไปใช้กับประชากรได้อย่างประสบความสำเร็จในบริบทของสังคมเมืองไทย
2. ควรศึกษาผลดีและผลเสียของการทำเกษตรในสังคมเมืองว่าสามารถส่งผลกระทบต่อสุขภาพของคนสังคมเมืองในด้านใด
3. ควรศึกษาปัจจัยที่จะทำให้การทำเกษตรในสังคมเมือง มีศักยภาพในการในการลด

ผลกระทบ ที่เกิดจากความเป็นเมืองจนกระทั่งไปสู่อุคที่สามารถเป็นแนวการพัฒนาหลักของสังคมเมือง

บรรณานุกรม

- กฤษ เพิ่มทันจิตต์. (2536). *ทฤษฎีและแนวความคิดเกี่ยวกับกระบวนการกลายเป็นเมือง*. กรุงเทพฯ: ครีเอทีฟ พับลิชซิง.
- กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. (2549). *คู่มือปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน เพื่อยกระดับรายได้ครัวเรือน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมพัฒนาชุมชน.
- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2554). *เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง (ร่าง) แผนพัฒนา การเกษตร ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)*. กรุงเทพฯ: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2550). *คลื่นลูกที่ 5 ประชาชนสังคม (พิมพ์ครั้งที่ 9)*. กรุงเทพฯ: ชัคเชส มีเดีย.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2557). *แนวทางในการรับมือกับวิกฤตการณ์ทางอาหารของประเทศ* *สิงคโปร์*. เข้าถึงได้จาก <http://www.bangkokbiznews.com/home/detail/politics/opinion/kriengsak/20131218/550396/แนวทางในการรับมือกับวิกฤตการณ์ทางอาหารของประเทศสิงคโปร์.html>
- คริส เบเกอร์ และคณะ. (2557). *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- จัด คีอุฟ. (2553). *ร่วมกันทำงานเพื่อขจัดความหิวโหย สู่สหสวรรค์ไร้ความหิวโหย วันอาหารโลก*. ม.ป.ท.
- จุฬารัตน์ ถาวร. (2550). *การศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรมยั่งยืนของแกนนำเกษตรกรจังหวัดสุพรรณบุรี*. ปริญญาานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สถาบันวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2546). *องค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยฯ.
- ชนวน รัตนวราหะ. (2535). *เกษตรยั่งยืนเกษตรกรรมกับธรรมชาติ*. กรุงเทพฯ: เครือข่ายเกษตร.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2541). *ทฤษฎีใหม่: มติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด*. กรุงเทพฯ: สุจุมและบุตร.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2542). *ประชารัฐกับการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษาชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ชูชัย ศุภวงศ์ และยูวดี คาคการณ์ไกล. (2540). *แนวคิดพัฒนาการ และข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

จิตติพร โชติดี. (2552). ความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนของผู้มีรายได้น้อยในกรุงเทพมหานคร.

สารนิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง. (2551). เมืองในสังคมไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่:

สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

คารณี ถวิลพิพัฒน์กุล. (2539). กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนา. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เดชรรัตน์ สุขกำเนิด. (2549). คนจนตายอย่างไร?. บทความถอดเทปจากชั้นเรียน มหาวิทยาลัย

เที่ยงคืน. เข้าถึงได้จาก <http://www.midnightuniv.org/midnight/2544/newpage17.html>

เดชา ศิริภัทร. (2554). เส้นทางเกษตรกรรมยั่งยืน. นนทบุรี: มูลนิธิชีววิถี (ไบโอไทย).

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. (2535). สิ่งแวดล้อมกับคุณภาพ. นครปฐม: หน่วยงานวิจัยพฤติกรรมสุขภาพ.

กระทรวงสาธารณสุข.

ชเนศ อาภรณ์สุวรรณ. (2540). ประชาสังคม: พัฒนาการและนัยยะแห่งอนาคต. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

ชัชชัย ณ นคร. (2535). แนวทางการจัดการดินในระบบการเกษตรยั่งยืน ใน รายงานการสัมมนา ระบบการทำฟาร์ม ครั้งที่ 9 (หน้า 82-95). กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ชันวา จิตต์สงวน. (2536). ความเป็นไปได้ของเกษตรยั่งยืนภายใต้กรอบความคิดทางเศรษฐศาสตร์ ในการสัมมนาวิชาการเรื่อง เกษตรยั่งยืน: อนาคตเกษตรกรไทย. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ชันวา จิตต์สงวน. (2543). การพัฒนาเกษตรยั่งยืน: บทวิเคราะห์ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ใน อารันต์ พัฒ โนทัย. (บรรณาธิการ). ระบบเกษตรเพื่อการจัดการทรัพยากรและพัฒนาองค์กรชุมชนอย่างยั่งยืน (หน้า 73-85). กรุงเทพฯ: กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ธิดา สาระยา. (2539). อารยธรรมไทย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

ธีรยุทธ บุญมี. (2541). ธรรมนูญแห่งชาติ ยุทธศาสตร์กู่หายหน้าประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สายธาร.

นภาพรณ์ หะวานนท์, เพ็ญสิริ จีระเดชากุล และสุรวุฒิ ปัดไซสง. (2550). ทฤษฎีฐานรากในเรื่อง ความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.).

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2555). วัฒนธรรมเศรษฐกิจพอเพียง ชูค อ่านเศรษฐกิจไทย ลำดับที่ 2. กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊กส์.

- เนตรดาว เถาถวิล. (2556). *เกษตรกรรมในเมือง กับการรื้อฟื้นความเป็นชุมชนและการพัฒนาสังคม*. เข้าถึงได้จาก <http://www.prachatai.com/journal/2013/07/47573>.
- เบญจมาศ สิริภัทร และสุรพล มุละดา. (2545). *เอ็น จี โอ นักพัฒนาระดับรากหญ้าพันธุ์ที่สังคมขาด (ไม่) ได้?*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา สำนักส่งเสริมศักยภาพชุมชน.
- ประเวศ วะสี. (2541). *ยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศิลปกรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หมอบ้าน.
- ประเวศ วะสี. (2547). *สุขภาวะ ดัชนีชี้วัดการพัฒนา ในเวทีสมัชชาสุขภาพ 3 จังหวัดชายแดน จัดโดยประชาคม 3 จังหวัดภาคใต้ยะลา นาราธิวาส ปัตตานี และสำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพ*. เข้าถึงได้จาก <http://www.turn.to/pnn>.
- ปรีชา คูวินทร์พันธ์. (2545). *สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ปรีชา วงศ์ทิพย์. (2552). *ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อสุขภาพ*. เข้าถึงได้จาก <http://www.human.cmu.ac.th/~hc/ebook/006103/lesson4/03.htm>
- ปาริชาติ เทพอาร์ักษ์ และอมราวรรณ ทิวถนอม. (2550). *ความหมายของสุขภาวะ*. เข้าถึงได้จาก www.nesdb.go.th/portals/o/news/journal/eeco.
- ปิยพงษ์ บุญบงก์. (2555). *ปลูกเมืองปลูกชีวิต*. นนทบุรี: พิมพ์.
- พนม ดวงทอง. (2552). *ทฤษฎีใหม่กับความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน: กรณีศึกษาบ้านก้องป้อใต้ ตำบลนาเกียน อำเภออ้อมก้อย จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- พรชัย ปรีชาปัญญา. (2541). *ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับระบบนิเวศวนเกษตรบนแหล่งต้นน้ำลำธาร ในภาคเหนือ*. กรุงเทพฯ: สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้.
- พรเพ็ญ วิจิตรพันธ์ประเสริฐ. (2543). *สามทศวรรษขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ.
- พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์. (2550). *เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง อะไร*. กรุงเทพฯ: วนิดาการพิมพ์.
- ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์. (2552). *การเมือง การบริโภค การต่อรอง*. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไพสุตา ตริเดซี. (ม.ป.ป). *กระบวนทัศน์ของสุขภาพแบบใหม่ (Paradigm shift of health)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- มณฑาวดี ครุฑมีชัย. (ม.ป.ป). *สุขภาพกับการพัฒนาสังคม. การพัฒนาองค์ความรู้การสื่อสารเพื่อสุขภาพ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). *ประมวลคำในพระบรมราชโองการ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2549 ที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). *การทรงงานพัฒนาประเทศ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์เพชรรุ่ง.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2548). *เศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: สำนักงาน กปร.
- สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. (2550). *เจาะประเด็นเศรษฐกิจพอเพียง: องค์ความรู้จากงานวิจัย*. กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2548). *การศึกษาและพัฒนาดัชนีชี้วัดมาตรฐานความมั่นคงของมนุษย์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
- สำนักเลขาธิการเครือข่ายวิจัยนโยบายด้านการพัฒนาเอเชีย. (2548). *สรุปประเด็นทางนโยบาย ความมั่นคงด้านอาหารในเอเชียในบริบทของเป้าหมายแห่งสหประชาชาติ สังกโปร์*. เข้าถึงได้จาก <http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/>
- สุรัชย์ รักษาชาติ. (2545). *ความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของคนชายขอบ: รูปแบบการบริโภคและ แหล่งที่มาของอาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยงภาคตะวันตก ประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาเทคโนโลยีการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชนบท, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุริยัน สุวรรณกาล. (ม.ป.ป.). *ความหมายสุขภาพ (Health). การพัฒนาองค์ความรู้การสื่อสารเพื่อสุขภาพ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมเพื่อสุขภาพ.
- เสน่ห์ ญาณสาร. (2551). *ภูมิศาสตร์เมือง*. เชียงใหม่: ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไสว บุญมา. (2549). *โต้คลื่นลูกที่ 4 เมื่อ 'ความพอเพียง' คือคำตอบ*. กรุงเทพฯ: เนชั่นมัลติมีเดีย กรุ๊ป.
- อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทกุล. (2540). *ประชาสังคม: คำ ความคิด และความหมาย*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

- อภิษฐ์ พันธเสน. (2542). เศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงกับการวิเคราะห์ตามความหมายของนักเศรษฐศาสตร์ ใน *สัมมนาวิชาการประจำปี 2542 เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง* (หน้า 30). ชลบุรี: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- อากม ใจแก้ว. (2548). *การบริหารการพัฒนาเมือง แนวคิด ทฤษฎี และปรากฏการณ์*. สงขลา: ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อำพล เสนาณรงค์. (2536). *เกษตรยั่งยืนอนาคตของการเกษตรไทย; เอกสารวิชาการประจำปี*. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการเกษตร.
- อำพล จินดาวัฒน์. (2552). “สุขภาพดี” ไม่ใช่แค่ “ไม่เป็นโรค”. เข้าถึงได้จาก http://www.healthtoday.net/thailand/scoop/scoop_851.html
- อุทัย ดุลยเกษม. (2533). *วัฒนธรรมสำหรับองค์กรพัฒนาเอกชนกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สวนเงินมีนา.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2550). *การเมืองของพลเมืองสู่หัสวรรษใหม่*. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์ คบไฟ โอเพ่นบุ๊กส์.
- Cabannes, Y. (2004). Participatory budgeting: a significant contribution to participatory democracy. *Environment & Urbanization. Participatory Governace*, 16(1), 27-46.
- Dreze, J., & Sen, A. (1989). *Hunger and public action*. Oxford: Clarendon Press.
- Eames, E., & Goode, J. G. (1978). Anthropology of the city: An introduction to urban anthropology. *Urban Anthropology*, 7(4), 405-407.
- FAO. (2002). *The state of food insecurity in the world, 2002*. Retrieved from <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/006/j0083e/j0083e00.pdf>
- Goldstein, S. (1970). *Urbanization in Thailand*. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Maxwell, S., & Frankenberger, T. (1992). *Household food security: Concepts, indicators, and measurements: A technical review*. Retrieved from http://web.ifad.org/gender/tools/hfs/hfspub/hfs_3.pdf
- ODI. (1997). *Global hunger and food security after the World Food Summit*. Retrieved from <http://www.odi.org.uk/resources/docs/2630.pdf>
- Pingali, P., & Stringer, R. (2003, November). Food security and agriculture in the low income food deficit countries: 10 years after the Uruguay round. *ESA Working Paper*, 03- 18.
- World Food Summit. (1996). FAO. *Rome declaration on world food security and world food summit plan of action*. Retrieved from <http://www.fao.org/wfs>

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แนวทางคำถามในการสัมภาษณ์

แนวทางการสัมภาษณ์

นอกจากข้อมูลทางกายภาพ และสภาพแวดล้อมของประชากรที่ทำการศึกษาแล้วคำถามในการสัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นคือ

ประเด็นที่ 1 แนวคำถามเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้หันมาพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตร ดังนี้

1. ท่านเริ่มต้นทำเกษตรในเมืองเมื่อใด
2. ท่านเคยทำการเกษตรมาก่อนหรือไม่ และถ้าเคยทำ เคยทำในลักษณะใด ได้รับความช่วยเหลือจากใครบ้าง
3. ได้รับแรงบันดาลใจ คำปรึกษาแนะนำ หรือความช่วยเหลือจากแหล่งใด หรือจากใครในการเริ่มต้นการทำเกษตรในเมือง
4. ท่านได้รับผลกระทบจากความเป็น “เมือง” ในด้านใด
5. ก่อนที่จะหันมาทำเกษตรในเมือง ท่านคิดว่าการหันมาพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรนี้ สามารถช่วยลดผลกระทบจากสังคมต่อการดำรงชีวิตของท่านในด้านใด และอย่างไร

ประเด็นที่ 2 แนวคำถามเกี่ยวกับการปรับตัวเพื่อให้การพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรในสังคมเมืองสามารถดำรงอยู่ได้

1. ได้รับการช่วยเหลือ แนะนำ ความรู้ วิธีการในการทำเกษตรในเมืองจากแหล่งใดบ้าง
2. ท่านได้พึ่งพาธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างไร และสิ่งใดที่ท่านไม่สามารถหาได้ตามสภาพแวดล้อมที่ท่านอยู่
 - เมล็ดพันธุ์
 - ภาชนะปลูก
 - ดิน
 - ปุ๋ย
 - น้ำ
 - การปรับตัวตามสภาพแวดล้อม พื้นที่แคบ ร้อน ไม่โดนแสง พื้นที่สาธารณะ มีเจ้าของ สภาพอากาศ
 - การจัดการขยะที่เกิดขึ้นจากการทำเกษตร
3. ท่านมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเคลื่อนไหว และพึ่งพาโครงการสวนผักคนเมืองอย่างไรบ้าง
4. ชนิดพืชที่ปลูก และกิจกรรมเกษตรที่ทำ เช่นการแปรรูป เลี้ยงสัตว์

5. ท่านใช้ช่องทางใดในการติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยน พูดคุยกันในการขับเคลื่อนกิจกรรม ทั้งภายในชุมชนของท่าน และพื้นที่โครงการสวนผักคนเมือง
6. ท่านรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันบ่อแยกไหน และในลักษณะใดบ้าง
7. ท่านรวมกลุ่มให้คำแนะนำการทำเกษตรในเมืองต่อผู้อื่นบ่อแยกไหน และในลักษณะใดบ้าง
8. เมื่อได้ลงมือทำการเกษตรในเมืองแล้ว ท่านเห็นผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบในด้านใดบ้าง
 - ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ พอกินแค'ไหน ส่งผลดี ลบยังง เพราะเราต้องทำงานด้วย ต้องปรับตัวอย่างไร เหตุผลอะไรที่ทำให้ทำเกษตรในเมืองต่อไปอยู่
 - ค่าใช้จ่าย สุขภาพ ช่วยลดค่าใช้จ่ายได้จริง ส่งผลต่อสุขภาพแค'ไหน?
 - ความสัมพันธ์ในชุมชน และสังคมที่ทำเกษตร ดีขึ้นหรือขัดแย้งกับการที่ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น
9. ท่านพบปัญหา หรืออุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการทำเกษตรเรื่องไหนบ้าง และแก้ปัญหายังไร
10. ท่านพบความขัดแย้งกับเพื่อนบ้าน หรือชุมชนหรือไม่จากการทำเกษตรของท่าน ถ้าพบท่านแก้ปัญหายังไร
11. นอกจากความช่วยเหลือในด้านประชาชน ทางรัฐ ได้ช่วยเหลือในการทำการเกษตรของท่านหรือไม่ อย่างไรบ้าง
12. ท่านคาดหวังความช่วยเหลือ และสนับสนุนในด้านใด เพื่อให้การทำเกษตรในเมืองของท่านสามารถดำรงอยู่ต่อไปในอนาคต
13. มีเรื่องประทับใจ ภูมิใจ ทุกข์ใจ ในการทำการเกษตรในเมืองเรื่องใดบ้าง
14. หลังจากท่านได้เข้าร่วมในการทำเกษตรในเมือง ท่านมีบทบาท หน้าที่ในสังคมที่ท่านอยู่เปลี่ยนแปลงไปหรือไม่อย่างไร

คณะทำงานสวนผักคนเมือง (Node)

ลำดับ	ชื่อ – สกุล	ที่มา	สนับสนุนการทำงาน
1	คุณศุภฤกษ์ ทวีเกียรติ	สมาชิกสวนผักคนเมือง, หัวหน้ากลุ่มเมื่อคนเมืองอยากปลูกผัก	การเผยแพร่แนวคิด ผลงาน นวัตกรรม การปลูกผักของคนเมือง และรวบรวมองค์ความรู้ที่สื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ หน่วยอบรมเคลื่อนที่ สร้างแรงบันดาลใจให้กับคนทั่วไป องค์กร/หน่วยงานต่าง ๆ หน่วยติดตาม สนับสนุน เสริมพลังเพื่อนสมาชิกสวนผักคนเมือง ร่วมออกแบบการทำงาน กิจกรรมของโครงการสวนผักคนเมือง
2	คุณศิริกุล ชื้อต่อชาติ	สมาชิกสวนผักคนเมือง, กลุ่มเมื่อคนเมืองอยากปลูกผัก	การเผยแพร่แนวคิด ผลงาน นวัตกรรม การปลูกผักของคนเมือง สร้างแรงบันดาลใจให้คนหันมาปลูกผักผ่านสื่อสังคมออนไลน์ หน่วยอบรมเคลื่อนที่ สร้างแรงบันดาลใจให้กับคนทั่วไป องค์กร/หน่วยงานต่าง ๆ จุดเรียนรู้เรื่องการปลูกผักในเมือง สวนผักในภาชนะ สวนผักในพื้นที่จำกัด และการเพาะต้นอ่อน หน่วยติดตาม สนับสนุน เสริมพลังเพื่อนสมาชิกสวนผักคนเมือง ร่วมออกแบบการทำงาน กิจกรรมของโครงการสวนผักคนเมือง
3	คุณกรรณิกา เจริญชัย	สมาชิกสวนผักคนเมือง, กลุ่มเมื่อคนเมืองอยากปลูกผัก	การเผยแพร่แนวคิด ผลงาน นวัตกรรม การปลูกผักของคนเมือง สร้างแรงบันดาลใจให้คนหันมาปลูกผักผ่านสื่อสังคมออนไลน์ หน่วยอบรมเคลื่อนที่ สร้างแรงบันดาลใจ

ลำดับ	ชื่อ – สกุล	ที่มา	สนับสนุนการทำงาน
			ให้กับคนทั่วไป องค์กร/ หน่วยงานต่าง ๆ หน่วยติดตาม สนับสนุน เสริมพลัง เพื่อนสมาชิกสวนผักคนเมือง ร่วมออกแบบการทำงาน กิจกรรมของ โครงการสวนผักคนเมือง
4	คุณญาดา จันงศ์ทอง	สมาชิกสวนผักคนเมือง	หน่วยอบรมเคลื่อนที่ สร้างแรงบันดาลใจ ให้กับคนทั่วไป องค์กร/ หน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคตะวันออก แกนนำเครือข่ายการเชื่อมโยงการปลูก ผักเข้ากับการบำบัด ผู้ป่วยจิตเวช จับเคลื่อนเครือข่ายสวนผักใน โรงพยาบาล
5	คุณสุพัฒน์ สาระบาล	สมาชิกสวนผักคนเมือง	หน่วยอบรมเคลื่อนที่ สร้างแรงบันดาลใจ ให้กับคนทั่วไป องค์กร/ หน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคตะวันออก วิทยากรผู้เชี่ยวชาญเรื่องการปลูกผักใน ภาชนะ การเพาะถ่วงออก เพาะเห็ด เพาะต้นอ่อน ศูนย์เรียนรู้ สนับสนุนความรู้เรื่องการ ปลูกผักในเมืองและการพึ่งตนเอง
6	คุณชวนพิศ ประสม	สมาชิกสวนผักคนเมือง	หน่วยอบรมเคลื่อนที่ สร้างแรงบันดาลใจ ให้กับคนทั่วไป องค์กร/ หน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคตะวันออก วิทยากรผู้เชี่ยวชาญเรื่องการปลูกผักใน ภาชนะ การเพาะถ่วงออก เพาะเห็ด เพาะต้นอ่อน
7	คุณจิราภรณ์ ปัญญาวงศ์	พยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาล แหลมฉบัง	แกนนำเครือข่ายการเชื่อมโยงการปลูกผัก เข้ากับการบำบัด ผู้ป่วยจิตเวช

ลำดับ	ชื่อ - สกุล	ที่มา	สนับสนุนการทำงาน
8	คุณนฤมล ทูมมาเกิด	กลุ่มเมื่อคนเมือง อยากปลูกผัก	การเผยแพร่แนวคิด ผลงาน นวัตกรรม การปลูกผักของคนเมือง สร้างแรงบันดาลใจให้คนหันมาปลูกผักผ่านสื่อสังคมออนไลน์ หน่วยอบรมเคลื่อนที่ สร้างแรงบันดาลใจให้กับคนทั่วไป องค์กร/หน่วยงานต่าง ๆ พัฒนาพื้นที่แปลงผักในโครงการให้เป็นแหล่งศึกษาดูงานแก่ผู้ที่สนใจ
9	คุณพฤษภาณัฐ สุริยะวงศ์	กลุ่มเมื่อคนเมือง อยากปลูกผัก	การเผยแพร่แนวคิด ผลงาน นวัตกรรม การปลูกผักของคนเมือง สร้างแรงบันดาลใจให้คนหันมาปลูกผักผ่านสื่อสังคมออนไลน์ หน่วยอบรมเคลื่อนที่ สร้างแรงบันดาลใจให้กับคนทั่วไป องค์กร/หน่วยงานต่าง ๆ หน่วยติดตาม สนับสนุน เสริมพลังเพื่อนสมาชิกสวนผักคนเมือง
10	คุณธนัช พุ่มเพชร	สมาชิกสวนผักคนเมือง	การเผยแพร่แนวคิด ผลงาน นวัตกรรม การปลูกผักของคนเมือง สร้างแรงบันดาลใจให้คนหันมาปลูกผัก พัฒนาเทคนิคการปลูกผัก การผลิตปุ๋ย สำหรับการทำเกษตรในเมือง จุดเรียนรู้ และสร้างแรงบันดาลใจเรื่อง การปลูกผักในเมือง และการพัฒนาพื้นที่ รกร้างว่างเปล่าให้เป็นพื้นที่สีเขียว (กินได้) วิทยากรในการสอน อบรม ให้ความรู้ เรื่องการปลูกผักในเมืองให้กับ โรงเรียน หน่วยงานต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร
11	คุณชุมพล พิพัฒน์เมฆินทร์	สมาชิกสวนผักคนเมือง	การเผยแพร่แนวคิด ผลงาน นวัตกรรม การปลูกผักของคนเมือง สร้างแรงบันดาลใจ

ลำดับ	ชื่อ - สกุล	ที่มา	สนับสนุนการทำงาน
			<p>ใจให้คนหันมาปลูกผักผ่านสื่อสังคมออนไลน์</p> <p>หน่วยอบรมเคลื่อนที่ สร้างแรงบันดาลใจให้กับคนทั่วไป องค์กร/หน่วยงานต่างๆ</p> <p>แกนนำเครือข่ายการเชื่อมสวนผักเข้ากับโรงเรียนทางเลือก</p>

ภาคผนวก ค
ตารางการจัดอบรมการฟังตนเองแก่ผู้สนใจ
เดือน พฤศจิกายน 2555 – กุมภาพันธ์ 2557

ตารางการจัดอบรมการพึ่งตนเองแก่ผู้ที่สนใจ เดือน พฤศจิกายน 2555 – กุมภาพันธ์ 2557

ลำดับ	ศูนย์อบรม	หลักสูตรที่เปิดอบรม	จำนวนครั้งที่จัดอบรม	จำนวนผู้ผ่านการอบรม
1	ศูนย์เรียนรู้การทำเกษตรในเมืองสุวรรณภูมิ	การปลูกผักในภาชนะสำหรับการบริโภคในครัวเรือน การเตรียมหัวเชื้อจุลินทรีย์สำหรับใช้ทำปุ๋ยหมักและดินหมัก การทำดินหมัก	3	94
2	ศูนย์การเรียนรู้เกษตรในเมืองบ้านเจ้าชายผัก	ปลูกความสุขในบ้านคุณ ไอเดียการปลูกผักรูปแบบต่าง ๆ จุดประกายเทคนิคการปลูกผักในไทยและต่างประเทศ/ ความเข้าใจเรื่องการปลูกผักเบื้องต้น/ การจัดการแปลงผัก/ ความสำคัญของการเตรียมดิน สาริตพร้อมลงมือปฏิบัติการเตรียมดิน/ เพาะเมล็ด/ การเลือกซื้อเมล็ดพันธุ์/ ข้ายกล้า/ การปลูกผักในภาชนะ/ การทำน้ำหมักชีวภาพ ตอบทุกคำถามคาใจปัญหาการปลูกผัก	3	98
3	สวนผักบ้านคุณตา	การปลูกผักสวนครัวปลอดสารเคมี ความมั่นคงทางอาหาร หลักการพื้นฐานด้านการปลูกผักสวนครัว ตั้งแต่การ เพาะกล้า ข้ายกล้า เตรียมดินและวิธีการบำรุงดูแลผัก	6	105
4	ศูนย์อบรมบ้านเรียนรู้ใส่ใจ	สนุกกับเกษตรแบบเด็กเมือง เน้นให้เด็ก ๆ ได้ทำนา ปลูกผัก และหุงหาอาหารด้วยตนเอง และยังได้เล่นของเล่นจากธรรมชาติ และการละเล่นต่าง ๆ	1	30
		กินผักให้เป็น ปลูกผักให้เป็น แลกเปลี่ยนวิธีการเลือกซื้อผักให้ปลอดภัย และปลูก	1	30

ลำดับ	ศูนย์อบรม	หลักสูตรที่เปิดอบรม	จำนวนครั้งที่จัดอบรม	จำนวนผู้ผ่านการอบรม
		ฝึกกินเองง่ายกว่าที่คิด เน้นให้ครอบครัวเรียนรู้การปลูกผักพื้นฐาน และมีแปลงของตนเองที่ต้องดูแล ตั้งแต่เตรียมดิน ไปจนถึงเก็บผลผลิต		
		ค่าย กิน อยู่ แบบใส่ใจ เด็ก ๆ ปรับตัวได้ดีกับชีวิตกลางสวน ช่วยปลูกผัก เพาะกล้า ถอนวัชพืช เลี้ยงไก่ เพาะเห็ด และหุงหาอาหารกันเอง และทานผักกันอย่างเอร็ดอร่อย	1	25
		เกษตรกรน้อยในเมือง แนวคิดการใช้ชีวิตแบบพึ่งพาตนเอง การทำน้ำหมักชีวภาพ การปั่นเมล็ดพันธุ์ การทำปุ๋ยหมัก และประโยชน์ของสิ่งต่าง ๆ ใกล้เคียงตัว	1	30
5	ศูนย์อบรมบ้านสวนเรียนรู้ Organic Way	คาถาปลูกผักสำหรับคนเมือง เรียนรู้การทำเกษตรบนพื้นที่ปูน การปลูกผัก บำรุงดูแล การเพาะต้นอ่อน เพาะถั่วงอก การทำปุ๋ยหมักจากเศษขยะ	3	50
		วิทยาศาสตร์ในสวนผัก เน้นให้มีการทดลองเรื่องพืช เช่น การลำเลียงน้ำของพืช ทดสอบการคายน้ำของพืช การย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ เพื่อให้ได้เรื่องกระบวนการเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์คือ สังเกต ตั้งสมมุติฐาน ทดลอง จดบันทึก สรุปผล	2	
		ตะลุยสวนป่าหน้อย กิจกรรมครอบครัว เค็ดผักจากสวน ทำอาหารร่วมกัน เมนูสร้างสรรค์ และธรรมชาติของเด็ก ๆ	1	

ลำดับ	ศูนย์อบรม	หลักสูตรที่เปิดอบรม	จำนวนครั้งที่ จัดอบรม	จำนวนผู้ ผ่านการ อบรม
6	หน่วยอบรม เคลื่อนที่ มูลนิธิ ศูนย์สื่อเพื่อการ พัฒนา	การปลูกผักสวนครัวปลอดสารพิษและ บ้านพึ่งตนเองและการพึ่งพาตนเองด้าน ต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต	5	341
	รวมทั้งสิ้น			803

ภาคผนวก ง
รายละเอียดมูลนิธิการกุศลธรรมยั่งยืน (ประเทศไทย)

รายละเอียดมูลนิธิการเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย)

ความเป็นมา

มูลนิธิการเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ก่อเกิดจากฐานการพัฒนางานเกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทย ด้วยเห็นว่า การคิดค้นแนวทางการแก้ปัญหาของเกษตรกรและกลุ่มองค์กรชุมชน ด้วยระบบเกษตรกรรม ยั่งยืนนั้น ได้พัฒนารูปแบบและแนวคิดในการสร้างการพึ่งตนเองของ ครอบครัวและชุมชนบนฐาน นิเวศวัฒนธรรมที่แตกต่าง หลากหลาย และดำเนินไปท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคม โลกและสังคมไทย ซึ่งอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ความเปลี่ยนแปลงของโลกทั้งด้านการพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ และแนวคิดในทางเศรษฐกิจ สังคมที่เปลี่ยนแปลงความรู้ และทัศนคติของคนในสังคม ทำให้งานเกษตรกรรมยั่งยืนยิ่งทวีความสำคัญ ในขณะเดียวกันก็ ต้องการการพัฒนาและยกระดับทั้งด้านความรู้ และการยอมรับจากสาธารณชนและนโยบาย ความรู้ที่จะได้รับการพัฒนา ประยุกต์ใช้นั้นก็ควรดำเนินไปเพื่อสร้างพลังของเกษตรกรและกลุ่มเกษตรกร ในการ แก้ไขปัญหาของตนเอง และสังคม ในขณะที่การยอมรับจากผู้บริโภค และสาธารณชน รวมทั้งระดับนโยบาย จะช่วยยกระดับให้เกษตรกรรมยั่งยืนมีสถานะ ไม่เพียงเป็นระบบเกษตรกรรม สำหรับ เกษตรกรและชุมชน แต่เชื่อมโยงสู่ระบบอาหารที่จะช่วยสร้างความมั่นคงและอธิปไตยทางอาหารสำหรับ ประชาชนในประเทศอีกด้วย

มูลนิธิก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2541 โดยช่วงแรกมูลนิธิ มีภารกิจหลักในการบริหารจัดการ โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของ เกษตรกรรายย่อย ซึ่งเป็น โครงการต้นแบบ การผลักดันให้มีการนำนโยบายที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาปฏิบัติจริง โครงการนำร่องฯ มีเป้าหมายเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนและการจัดการ ทรัพยากรชายฝั่งที่เหมาะสม อันจะนำมาสู่การพึ่งตนเองได้ของเกษตรกรและชุมชนในด้าน เศรษฐกิจ อาหาร ที่ดินทำกิน และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนและการจัดการ ทรัพยากรต่อไป บทเรียนจากโครงการฯ ได้สร้างการพึ่งตนเองให้กับเกษตรกรสมาชิกสามารถพึ่งตนเองในด้านต่างๆ ได้มากขึ้น อาทิ การมีพืชผล หลากหลายชนิดบริโภคในครัวเรือนซึ่งช่วยลดรายจ่ายค่าอาหาร ได้มาก ขึ้น การลดละเลิกการใช้ สารเคมีการเกษตร เป็นต้น ขณะเดียวกันเกษตรกรก็ได้พัฒนาแนวคิดและความรู้ผ่านกระบวนการ เรียนรู้รูปแบบ ต่างๆ อาทิ การวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วม การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน ซึ่ง โครงการพยายามพัฒนารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้เหล่านี้ให้สอดคล้องกับ บริบททางสังคม และวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่เป็นสำคัญ

การดำเนินงานที่สำคัญประการหนึ่งของมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ก็คือการพัฒนาความรู้และภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรมยั่งยืนผ่านแผนงานวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วม จากประสบการณ์ดังกล่าวทำให้มูลนิธิฯ ตระหนักมากขึ้นว่ายังจำเป็นต้องมีการพัฒนาความรู้และการวิจัยด้านเกษตรกรรม ยั่งยืนอีกมาก ทั้งในแง่ประเด็นการศึกษาวิจัย การพัฒนาแนวคิด/ทฤษฎี เครื่องมือในการศึกษาวิจัย การบูรณาการความรู้ด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในมิติต่างๆ การส่งเสริมให้เกษตรกรและองค์กรชุมชนมีบทบาทในการสร้างและพัฒนาความรู้ด้าน เกษตรกรรมยั่งยืน ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากงานศึกษาวิจัย ให้สามารถตอบสนองต่อการเคลื่อนไหวได้ในทุกระดับทั้งระดับการผลิต การแปรรูป การตลาด การจัดการทรัพยากร และระดับนโยบาย

ต้นทุนของการดำเนินงานขับเคลื่อนการสร้างรูปธรรมการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนกับองค์กรชาวบ้าน เมื่อประกอบกับการวิเคราะห์ถึงความสำคัญของการทำงานด้านความรู้และงานเขียน ทำให้ในปัจจุบันมูลนิธิฯ ปรับบทบาทมาสู่การเป็นองค์กรภาคประชาชนที่ทำงานวิชาการ โดยเอาชุมชนเป็นตัว ตั้งและสร้างปัจจัยที่นำไปสู่การพึ่งตนเองและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของชุมชน ควบคู่กับการสื่อสารกับคนรุ่นใหม่ (ทั้งที่เป็นเกษตรกร หรือ คนชั้นกลาง ข้าราชการ นักธุรกิจ เป็นต้น) ให้มากขึ้น เพื่อให้เกิดการยอมรับความสำคัญของเกษตรกรรมยั่งยืน และการยอมรับในสิทธิและศักดิ์ศรีของเกษตรกรและชุมชน ร่วมกันสร้างความสัมพันธ์ใหม่ที่เกื้อกูลกันทั้งชุมชนท้องถิ่น และคนในสังคมโดยรวม

วัตถุประสงค์การก่อตั้งมูลนิธิฯ

1. การส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยและพัฒนา รวมทั้งงานศึกษาด้านนโยบายที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืน
2. การเผยแพร่กิจกรรมที่เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน ตลอดจนเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค
3. การประสานความร่วมมือระหว่างองค์กรการเกษตร องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน
4. การพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันและองค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทย

ยุทธศาสตร์การดำเนินงานของมูลนิธิฯ ประกอบด้วย

มูลนิธิฯ มีบทบาทการเป็นองค์กรทางวิชาการ เพื่อพัฒนาความรู้และสร้าง

กระบวนการพัฒนา เพื่อสร้างนวัตกรรมและพื้นที่ทางสังคมให้กับเกษตรกรและงานเกษตรกรรม
ยั่งยืน และใช้ความรู้ในการขับเคลื่อนทางนโยบาย โดยเน้นการดำเนินในภารกิจที่เกี่ยวข้อง

1. การพัฒนาความคิด/ความรู้เกษตรกรรมยั่งยืน ร่วมกับองค์กรชาวบ้าน สนับสนุนให้
งานวิจัยของชาวบ้านสามารถชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชน/เกษตรกร ในการพัฒนาความรู้ โดยอยู่
บนฐานการแก้ไขปัญหาของเกษตรกรและชุมชน และการนำไปสู่การพึ่งตนเอง

2. สร้างกระบวนการพัฒนาความรู้เกษตรกรรมยั่งยืน โดยประสานเชื่อมโยง/จัดการ
ความรู้ และการวิจัยที่พัฒนา โดยกลุ่มและภาคีต่างๆ (ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันทาง
วิชาการ) รวมทั้งสนับสนุนให้เกิดการศึกษา รวบรวมและเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาความรู้ ภูมิ
ปัญญาท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและองค์กรชุมชน

3. รณรงค์เผยแพร่ความรู้ และการศึกษาในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ความมั่นคงทาง
อาหารและสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภคแก่สาธารณะชน

4. การประสานความร่วมมือกับองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ผลักดันนโยบาย
เกษตรกรรมยั่งยืน และประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

5. การสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับเกษตรกร กลุ่มเกษตรกรและภาคีที่ร่วมขบวนการ
พัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน โดยการเผยแพร่แนวคิด และอุดมการณ์เกษตรกรรมยั่งยืนเพื่อให้เกิด
การยอมรับในสังคมไทย

ภารกิจที่ผ่านมาประกอบด้วย

1. การจัดตั้งสถาบันเกษตรกรรมยั่งยืน
2. สนับสนุนการศึกษา รวบรวมและเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาความรู้ ภูมิปัญญา
ท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและองค์กรชุมชน
3. งานรณรงค์เผยแพร่เพื่อให้สาธารณชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความเข้าใจใน
เกษตรกรรมยั่งยืน
4. การประสานองค์กรภาคี